

ر کند هاراو کابل

تاریخی مسجودنه

مسجد شاه دurrانی کابل

مکتوبی، سولف،

۱۳۷۶ هـ

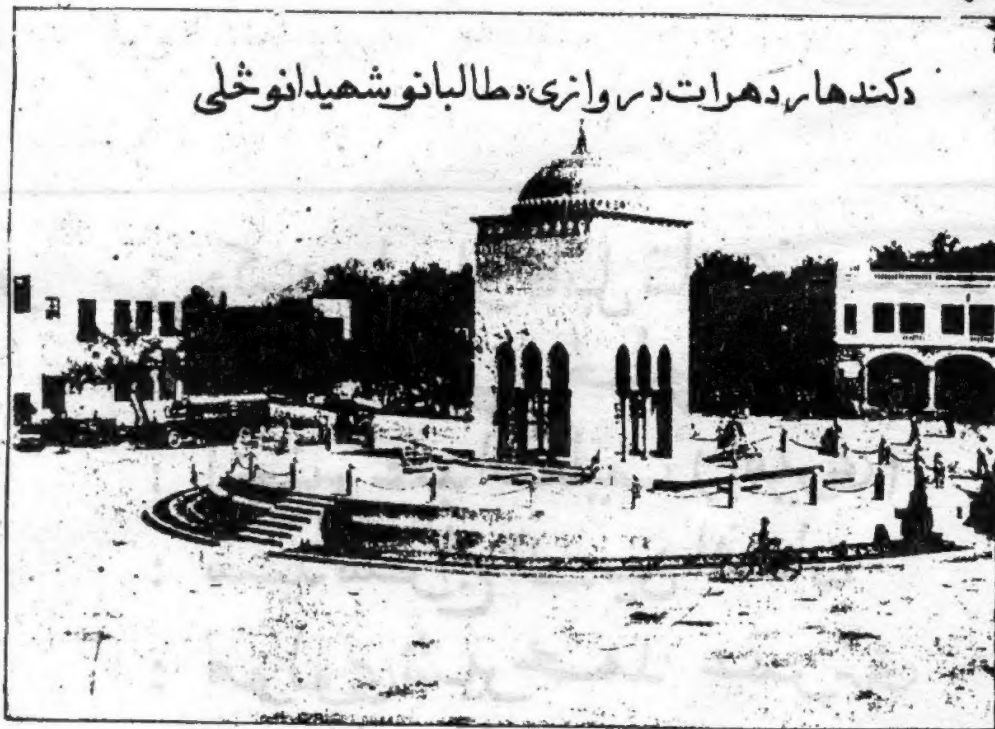
۱۹۹۷ ع

دکندهار اوار کابل

تاریخی مسجودہ

محمد مدولی خلی

تولف

Farhad Anwari Book Agency
Malik Nawaroz Market
Arbab Road - Peshawar

۱۳۷۶

۱۹۹۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

- د کتاب نوم : د کندهار او کابل تاریخي مسجدونه
مؤلف : محمد ولی (خلمی)
موضوع : انجنیر عبداللطیف (امیری)
خط د : سید سراج الدین افغان
ناشر : مولوی شیر محمد عمرزی
چاپونکی : د صحاف نشراتی موسسه
شمیر : ۱۰۰۰ تهوکه
د چاپ ځای : کوټه پښتونخوا
نیټه : ۱۳۷۵ هـ ش ۱۹۹۶ م

اول فهرست

شماره	عنوان	صفحه
۱	تقریظ	۱
۲	.....	۲
۳	مقدمه	۳
	لومړی فصل	
۴	د اسلام راتګ افغانستان ته	۴
۵	د اسلام راتګ کندهار ته	۵
۶	د سلیمان د غره اوسیدونکو افغانانو لپاره د اسلام دعوت	۶
۷	د سلیمان غره افغانان	۷
۸	دلمانځه فلسفه او ضرورت	۸
۹	په جماعت سره دلمانځه ادا کولو ښیګڼی	۹
۱۰	د مسجد ونو جوړولو اهمیت او ضرورت	۱۰
۱۱	د اسلام د لومړنیو مسجد ونو جوړولو طرز	۱۱
۱۲	د مسلمانانو تاریخي مسجدونه	۱۲
۱۳	نبوی مسجد	۱۳
۱۴	مسجد الحرام	۱۴
۱۵	د بصری مسجد جامع	۱۵
۱۶	د کوفی مسجد	۱۶
۱۷	د قسطنطین مسجد	۱۷
۱۸	مسجد الاقصی	۱۸

شماره	عنوان	صفحہ
۱۹	ددمشق اموی مسجد	۴۲
۲۰	دیتولس زیتونیہ مسجد	۴۳
۲۱	دقیروان مسجد	۴۳
۲۲	دبغداد دمنصور مسجد جامع	۴۴
۲۳	دقرطبی لویہ مسجد جامع	۴۴
۲۴	دقرویین مسجد جامع	۴۴
۲۵	مدرسی	۴۶
۲۶	پہ اسلامی دمدربی تکاملی سیر	۴۷
۲۷	شہادتنامی اوعلی لقبونہ	۴۹
۲۸	جامعہ، دارالعلوم، پوهنتون	۵۱
۲۹	اسلامی لومرینی پوهنتون	۵۲
۳۰	عمومی پوهنتون	۵۲
۳۱	اکادمی	۵۲
	دوہم فصل	
۳۲	دفتی حینی مہر اصطلاحات	۵۴
۳۳	اسلام	۵۴
۳۴	حنیف او مسلم	۵۵
۳۵	مسلم	۵۵
۳۶	قرآن	۵۵
۳۷	دعا	۵۸
۳۸	ملت	۶۰

ماره	عنوان	نخ
۳۹	حزب	۶۱
۴۰	امت	۶۱
۴۱	جماعت	۶۲
۴۲	شریعت	۶۲
۴۳	حلال، حرام، مکروه	۶۲
۴۴	په اسلام کی د حلال، حرام اصول او قوانین	۶۲
۴۵	خدای تعالی د غه شیان حرام کړي دی	۶۳
۴۶	د شرابو او قمارو حرمت	۶۴
۴۷	د بیری پر لښودل	۶۵
۴۸	فرض، واجب، سنت، مستحب، مکروه	۶۶
۴۹	سود (ربا)	۶۶
۵۰	خرافات، اوهام، سحر، جادو	۶۸
۵۱	قتل، زنا	۶۸
۵۲	لواطت	۶۹
۵۳	خلو پاران (راشه خلفا)	۷۰
۵۴	ابوبکر صدیق رض	۷۰
۵۵	د حضرت صدیق ناروغی	۷۱
۵۶	حضرت عمر فاروق	۷۱
۵۷	د حضرت عمر شهادت	۷۵
۵۸	حضرت عثمان ذی النورین	۷۷
۵۹	حضرت علی بن ابی طالب	۷۹

شماره	عنوان
۶۰	د حضرت علی رض خلافت
۶۱	اهل سنت و جماعت
۶۲	د اهل سنت و جماعت لوی امامان
۶۳	امام اعظم ، نعمان بن ثابت
۶۴	امام مالک
۶۵	امام شافعی
۶۶	امام حنبل
	دریہ فصل
۶۷	د کندهار مشهور مسجد و نه او جامع گانی
۶۸	زیر جامع
۶۹	د شاه مسجد جامع
۷۰	د میر هزار مسجد جامع
۷۱	د مدد خان مسجد جامع
۷۲	د کھندل خان مسجد جامع
۷۳	د ملا فرح الدین اخند مسجد
۷۴	د خرقی شریفی مسجد
۷۵	د عید گاه مسجد جامع
۷۶	د عثمان آباد مسجد جامع
۷۷	د دینار خیل و د کوئی مسجد جامع
۷۸	د صوفی صاحب مسجد
۷۹	د کابل دروازی د چینو مسجد

مخ	عنوان	مان
۱۹	د خیر و اخند زاده مسجد جامع	۸
۲۰	د مولوی احمد صاحب مسجد جامع	۸
۲۰	د سپین کوټی بابا مسجد	۸
۲۱	د ملا کټه اخند مسجد	۸
۲۲	د ملا سلطان محمد اخند مسجد	۸
۲۲	د ملا عبد الحق اخند مسجد	۸
۲۳	د سیدانو د کوټی مسجد	۸
۲۸	د ملا عبد الغفور خروټی مسجد	۸
۲۸	د ملا شرف الدین اخند مسجد	۸
۲۸	د خطیب اخند زاده مسجد	۸
۲۸	د خدا ی مسجد جامع	۹
۳۱	د قاضی غلام محمد مسجد	۹
۳۳	د دریمی ناحیې د سه دکان مسجد	۹
۳	د یحیی خان د کوټی مسجد	۹
۴	د عمر جان صاحب زاده مسجد	۹
۶	د میر غلام علی شاه مسجد	۹
۶	د سید میر احمد موسوی خانقاه	۹
۷	د حاجی اختر محمد مسجد	۹
۸	د شیخ محمد طاهر داماد باری مسجد	۹
۹	د حاجی عطا جان مسجد	۹
۲	د سره جامع	۱۰

شماره	عنوان
۱.۱	د بابرو د کوټي مسجد جامع
۱.۲	د ببرکيانو مسجد
۱.۳	د طالبانو مسجد
۱.۴	د موسی خان مسجد جامع
۱.۵	د مولوی ناصر صاحب مسجد جامع
۱.۶	د کاروان مسجد
۱.۷	د کاکړانو مسجد
۱.۸	عمری مسجد جامع او مدرسه
۱.۹	محمدیه مدرسه، محمدیه مدرسه
۱۱.۰	د طالبانو د دورې د مدرسو تکثر
۱۱.۱	د اسلام راتګ کابل ته
۱۱.۲	د کابل تاریخي اوزارو مسجدونه
۱۱.۳	د پیل خشتی مسجد
۱۱.۴	د شاه دوشمشیره مسجد
۱۱.۵	د بابرشاه برین مسجد
۱۱.۶	د چوب فروشی مسجد
۱۱.۷	د شاه بیوجانی مسجد
۱۱.۸	مسجد مبارک علیا
۱۱.۹	د باغ علی مردان مسجد
۱۲.۰	د دیوان بیګی مسجد
۱۲.۱	په شور بازار کې د ملا محمود مسجد

ماره	عنوان	مخ
۱۲۱	د عاشقان و اوعار فانو مسجد	۸۵
۱۲۲	د شاه شهید ح مسجد	۸۵
۱۲۳	د مجنون شاه ح مسجد	۸۶
۱۲۵	د علیا رتب مسجد	۸۸
۱۲۶	د عید گا مسجد جامع	۸۸
۱۲۷	د قاضی فیض الله دولت شاهي مسجد	۸۹
۱۲۸	د علی رضا خان مسجد	۸۹
۱۲۹	د تمیر انصار مسجد	۸۹
۱۳۰	د وزیر د کوچی مسجد	۹۱
۱۳۱	د غازیانو مسجد	۹۱
۱۳۲	د پای منار د حاجی صاحب مسجد جامع	۹۲
۱۳۳	د حضرت عمر فاروق مسجد	۹۳
۱۳۴	د شور بازار د حضرتانو مسجد	۹۴
۱۳۵	د شاه لقما مسجد	۹۴
۱۳۶	د قصاب د کوچی مسجد	۹۵
۱۳۷	د سید مهدی ایش نفس مسجد	۹۵
۱۳۸	د ازبکانو مسجد	۹۷
۱۳۹	د صوفی مسجد	۹۸
۱۴۰	د خواجه صفا مسجد	۹۹
۱۴۱	د امیر عبد الرحمن د مقبری مسجد	۱۰۰
۱۴۲	د حاجی یعقوب مسجد	۱۰۰

شماره	عنوان
۱۴۳	د حضرت علی کرم الله وجهه مسجد جامع
۱۴۴	د عمر جان صاحبزاده مسجد
۱۴۵	د اریانامینی مسجد جامع
۱۴۶	د قاضی شهاب مسجد
۱۴۷	د درخت شنگ مسجد
۱۴۸	د دهمزنک کللی مسجد
۱۴۹	د خواجه اسحق مسجد
۱۵۰	د باغبان باشی مسجد
۱۵۱	د مکروریانو مسجد
	خلوړه فصل
۱۵۲	د تصوف او عرفان ځینې مهمې طریقې او اصطلاحات
۱۵۳	تصوف
۱۵۴	طریقه
۱۵۵	نقشبندیه طریقه
۱۵۶	حضرت صیفت الله مجددی
۱۵۷	قادریه طریقه
۱۵۸	پیر سید احمد گیلانی
۱۵۹	خلیفه غلام فاروق قادری
۱۶۰	د سهروردیه طریقه
۱۶۱	د چشتیه طریقه
۱۶۲	خانقاه

شماره	عنوان	م
۱۶۳	د دوست محمد حاجی کندهاری خانقاه	۲۲۰
۱۶۴	خلوت	۲۲۶
۱۶۵	خلوینتی (چمله کشی)	۲۲۶
۱۶۶	حال، حق	۲۲۷
۱۶۷	حلقه، وجد	۲۲۸
۱۶۸	تجرد اوتاهل	۲۲۹
۱۶۹	ابلیس	۲۲۹
۱۷۰	شیطان	۲۳۰
۱۷۱	پیشوا، تقدیر، ازل وابد	۲۳۱
۱۷۲	معجزه، کرامت، استدراج	۲۳۱
۱۷۳	اسماءعظمه، الحاد، پیرمغان	۲۳۲
۱۷۴	تفکر، تقوی، توبه	۲۳۳
۱۷۵	حضور، خطوه، خلیفه	۲۴۴
۱۷۶	لیونی (دیوانه)	۲۴۴
۱۷۷	ذکر، رضا	۲۴۵
۱۷۸	رمز، صفا، عارف، عاشق	۲۴۵
۱۷۹	فتا، فیض، قوالی، کامل	۲۴۶
۱۸۰	نفس، وفا، هاتف	۲۴۷
۱۸۱	اوه مرونه، ولی	۲۴۸
۱۸۲	دنیا، پیر، پیغمبر	۲۴۹
۱۸۳	پیر خرابات، کوی خرابات، کمال، کشف	۲۴۰

رقم	عنوان	شماره
۴۱	خواجه	۱۸۲
۴۲	سید	۱۸۵
۴۳	میر	۱۸۸
۴۴	امیرالمؤمنین	۱۸۱
۴۵	ملا	۱۸۷
۵۱	پروفیسور برهان الدین ربانی	۱۸۹
۵۲	انجیر گلبدین حکمتیار	۱۹۰
۵۳	ملا محمد عمر مجاہد، امیرالمؤمنین	۱۹۱
۵۴	میا	۱۹۲
۵۵	شیخ	۱۹۳
۵۶	میرا، مولوی، اخند	۱۹۴
۵۷	صاحبزادہ	۱۹۵
۵۸	استخارہ، استغفار، فقیر	۱۹۶

التقريظ

نَحْمَدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَسَيِّدِ خَلْقِ الْجَمْعَيْنِ وَعَلَى
 آلِهِ وَصَحْبِهِ وَالتَّابِعِينَ مَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمٍ
 مَا بَعْدَ . . . هذا أثر (داسلام)، كندهار او كابل دتاريخي مسجدا
 ونبولندا تاريخچه او حيني فقيهي او تصوفي اصطلاحات (فتا
 قرأته ووجدت فيها معلومات وتحقيقات كافية عن وطني ووطن
 تباي افغانستان، ولا سيما من جانب ثقافة الاسلاميه، وعن
 شعائرها الاسلاميه، وعن علمائها وخدماتهم الدينيه
 وجهودهم الثقافيه، وعن تقاميرها التاريخيه مثل المساجد
 المشهوره ومقابر العلماء والصلحاء والمراكز التعليميه كمدار
 سلاميه والجامعات، فما أنا افرح بحمد المصنف مؤرخ الفاضل
 محمد ولي (خلمي) وبصدق معلوماته في هذا الجانب لأني
 لاحظت نفسي في افغانستان ووجدت فيها حقايق
 التاريخيه الصحيحه ولا جله سافر من هنا الى
 هناك وصرف وقته وماله في هذا المجال .
 ولذا أردت أن أترجم هذا الكتاب النافع من اللغة
 البشتو الى العربية كي يصير النفع وأيضا أشارك
 في هذا العمل النافع الطيب .
 وأخيرا ادعوا علماء ومحققى افغانستان أن
 يفكروا في هذا الجانب لأننا خدما قومينا
 وطنيه وانا ارى فراغ واسع في هذا الجانب

دولسر

بدمت المصنف شئ من هذا الفراغ للجامعة .
لله الحمد والمنة وحزه الله خيراً كثيراً .

الشيخ الحديث محمد عبد الرحمن الك
رئيس المدرسة الإسلامية
بلدة لايبور .

جمادى الثاني ١٤١٦ هـ ، سبتمبر ١٩٩٦

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

له دی سړی د ثقافتی، فرهنګی، کلتوري په زیاتر بیا د مذهبي او عرفاني کتابونو او رسالو تهیه کول او بشپړول نه زما د واکه پور وظيفه او نه می د مطالعې سلحه جوړوی، خود اچي یو شمیر متدینو او پرملي ثقافت مینو علمیانو د وطنوالو د اذهانو وروښانولو او ملي ثقافت دیوی مهمی گوښی درونولو او پیاوړی کولو په هیله زما څخه په ټینګه وغوښته چي په دی حساسه اوتاریخی مرحله کی چي د (۱۳۵۷ هـ ش) کال څخه شروع او تر (۱۳۷۵) کال پوري دوام موی اوزموږ د ټولنی ټولنی ثقافتی، اجتماعی او سیاسی چاری یی تر خپلی اغیزی لاندی نیولی دی څه ولیکو. مادی دانا ز پر مخکې ولاړ چاوه او دادی په دی وسیله د (په اسلام کی د مسجدونو د لندې تاریخچي او د کند هارا او کابل د تاریخي مسجدونو او د فقی، تصوف او عرفان د ځینو مهمو اصطلاحاتو) په نامه (اشرحی څه محتویات یی زموږ د ژوندانه او تفکر د طرز او عقیدې یو ثقافتی او کلتوري مهسره جوړوی د ښاغلو لوستونکو په حضور کی وړاندی کوم او د ضرورت له مخی تر هر څه د مخه د ثقافت، فرهنګ او کلتور د کلمو په تفسیر ولولګیا کیرم.

ثقافت :- یو عربي کلمه ده چي دلانړی مصدر اسم صیغه ګڼل کیږی او د زیرک، سپک روح، چست او چالاک کیدلو، اوهود استاد کیدلو سخت او محکم کیدلو، نوی او تمدن په معنی اخستله کیږی همدانشانی د مهارت، روشنفکری، فرهنګ، د ښوونې او روزنې، د ټولو فکري قواؤ د روزنې او تر آخری مرحلې پوري د انساني شخصیت د روزنې په معنی هم اخستله کیږی.

فرهنگ :- د (فر) د مخنی لا حقه ده (اورهنگ) د تنګ د اوسپنې ژبي دریښی څخه دی چي د لوی او پوه معنی ورکوی. دغه دواړه توری بیا ده (Educa, Education, Edure) ادوکا، ایجوکیشن او اید یو د لاتنی ژبي

شخړه اخستل سوی دی چې دنومیالی، ښوونې او روزنې په معنی دی لکه چې وایي:-
 توجا وگنج، ز فرهنگ واز قلعیت جوی
 * چه جا وگنج فزون از قناعت فرهنگ * (عنصر)

ددغی کلمی شخړه په فارسی دغه اشتقاقونه سوی دی :- فرهنگ آموز، فرهنگ جوی
 فرهنگ جوی، فرهنگ دار، فرهنگ دان، فرهنگ دوست، فرهنگ سا، فرهنگ ساز
 فرهنگستان، فرهنگ نامه، فرهنگور، فرهنگی فرهنگ یاب او نور .
کلتور Culture :- یوه فرانسوی کلمه ده چې (اسمی حیثیت لری د
 کرمی، کښتګری په لابراتوار کی د میکروب کرلو، فرهنگ، روزنی، تمدن
 تهذیب، د ښوونې او روزنې په واسطه د جسم او فکر روزل او داسی نور
 ثقافتی او خصوصي معنی و استعمالیږی .

په عام مفهوم سره د کلتور کلمه د یوه پراخه او ډول، ډول تعبیر وړه لری
 چه د بشري ژوند او فعالیت د راز، راز خوا و او اړخونو د څرګندولو له
 پاره استعمالیږی همدا وجه ده چې کله کله ځینی کسان د همدی کلتور روحی او
 معنوی کلتور، د کار کلتور، د ژوند کلتور اصطلاحات هم استعمالوی
 د کلتور کلمه د مادی تولید او د هنی د سطحی له پاره هم راوپل کیږی چې بشر
 د طبیعت شخړه لاس ته راوړی وی، همدا رنگه دا کلمه په ټولنه او کورنی کی د
 انسانانو په کبر و وړ او د دوی د ژوندانه پر شرایطو او د دوی پر علمی
 پیاوړتیا، هنری استعدادونو او مهارتونو باندی هم اطلاق کیږی . نو دا کلمه
 د هر هغه شخړه له پاره راوپل کیږی چه بشر خلق کړی وی او یایی خلقوی هر
 برت سپینس په خپل کتاب ټولنپوهنې کی کلتور او ثقافت تر جسم د لور
 ماحول په عنوان تعریفوی او وایي چې تر جسم لور ماحول یوازنی انسانی
 ماحول دی حال دا چه په دوو نورو ماحولو کی له ځیواناتو او نباتاتو سره شریک دی

1, Oxford Advanced, learners dictionary encyclopedic
 Edition P 220

2, English persian collegial dictionary. By Abbas Aryanpor

بریتانوی بشرپېژندونکی ئی. بی. تایلر (E. B. Tyler) کلتور او ثقافت له
 هغو معلوماتو، عقایدو، مستظرفه صنایعو، اخلاقو، قوانینو دود او دستور
 سمو او نورو قابلیتونو څخه گڼي چه انسان یی د اجتماع دیو غړی په توگه
 کسبوی. کلتور او ثقافت د ټولنې دراتک او بډایت سره یوځای پیداسوی
 او عام شکل لري او د ټولنې د افرادو په منځ کی شریک، کلتور زیاتره د ژبې په
 واسطه انتقالیږي، کلتور نسبي خصوصیت لري د هغې ټولنې کلتور د هغې ټولنې
 باملت د ژوندانه د شرایطو، ایجاباتو او نورو محصول دی او په عمومي توگه د ښه
 کلتور او بد کلتور د پېژندلو له پاره معیار دښته، هر کلتور د هماغه مظلکو لپاره
 چی ورسره سروکار لري ښه دی د ملتونو او ټولنو په افرادو کی کلتوري مشابهتونه
 سته د مثال په توگه هغه خلک چه د ژوندانه په وروسته پاته شرایطو کی ژوند
 کوي، غیر مصنون ژوند لري د دوی ټولنیز نظام د پیر کمزوری وی چی د
 کورنی څخه تجاوز نکوي او اجتماعی تمامیت په داسی کلتورونو کی لږ لیدل
 کیږي، هغه وخت چه موږ د ملی کلتور بحث کوو زموږ مطلب دیولر هغو
 زده کړه شوو لارو چارو، عقایدو، ارزښتنو، ژبې، عاداتو دود او
 دستور څخه دی چی دیوی ټولنې افراد یی په گډه سره مني، څرنگه چی د عصری
 ټولنې د حال او اړونده زمانې اجتماعی روابطو اساس د هغې ټولنې د تیری
 زمانې د مادی او معنوي ژوندانه د شرایطو د بنسټونو څخه سرچینه اخلي نو
 ددی لپاره که څو څو غواړی دخپلې ټولنې د هویت او اصالت په هکله مستند
 او معتبر معلومات په لاس راوړی باید پرتیره زمانه کی یی دخوږو او ترخو مرحلو
 راتلونکو عوامل او علل ځان ته معلوم کړی وی او هغه چی په اوسنی ژوندانه
 کی په کار ورځي په هغو د تائید هغو ونگوی او کوم چی د وخت څخه تیری او په کار نه وی
 په پیر احتیاط او مال اندیشی څرنگه چی پی علمی موازین او مقررات تقاضا کوي
 د پیر ښودلو د صورتونو وړی پرمخ وپرايږي کلتوري او ثقافتی اصالتونه
 یوازې په مرقی او رسیدلو ټولنو کی د اعتبار وړ ښی بلک په بسیطو ټولنو او
 حتی کورنی مناسباتو کی همدامه اهمیت وړ دی د مثال په توگه لکه چی وایی فالان

کوری دلو، کلتور او تهذيب خاوند ده پلرونو او نيکه گانو يي په ښه نامه
اولو، حيثيت ژوند تير کړی دی. نو اوس داد پوهو او پرملي ثقافت مينو
اشخاصو ملي او بشري وظيفه ده چي دخپلو ملي او مثبتو اصالتونو ښوولو
او سپرلو په لار کي زيار وباسي او هغه چي دبشري عالي او مترقي ټولني جو
ړولو په لار کي گټور ثابتيږي هغه په زغرده او عمومي بشر دوستي په احساس
معرفي کړي خو په دې ډول خپله ملي او ايماني وظيفه پرخاي کړو لکه چي
فرمائي:

ترجمه :- (نوزيري وکړه زما پر بندگانو هغوي چي خبري اروي او د
هغو څخه چي د ښو پيروي کوي، دا هغه خلک دي چي خداي تعالي هغوی ته هدايت
کړی دی را)

آيت شريف يي په لاسندي ډول دی:
فبشر عباد الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه ط اولئك الذين هداهم
الله واولئک هم اولوا الالباب

لومړۍ فصل

د اسلام راتلې افغانستان ته

حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم په پنځه سوه (۵۷۰) میلاد کې په مکه مکرمه کې زیږیدلی او په شپږ سوه لس (۶۱۰) کې یې د اسلام راتګ دین او خپل رسالت په تبلیغولو او خپل ولوشروع وکړ. تر شپږه دودیرش (۶۳۲) میلادې پورې چې شل کاله کېږي د یلو تبلیغونو هادونو او غزاګانو په واسطه چې د هغو څخه د بدر، احد، خیبر، ډمت، الجندول غزاګانې او د حدیبیه او د تبوک صلحې زیاتې مشهورې دي، د عربستان یو مهمه برخه ونیوله او د شاه په خوا یې لښکر مګر.

حضرت محمد (ص) د شرقی روم، ایران، حبشې، یمامه، بحرین او سائی پاچاهانو او حکمرانانو ته د اسلام په مشرفیدلو دعوت وکړ.

حضرت پیغمبر (ص) د حیه بن خلیفه کلنی د خپل یولیک سره د روم دربار لپړې چې د لیک متن یې دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حمد عبد الله د زوی د خدای در رسول له خوا
وهر لوی هر قل ته:

لامردی پر هغه چاوی چې د هدایت پیروی وکړي، ور وستنه تاد دعوت نامه اسلام ته رابولس، اسلام راوړ چې پرامان سی او خدای تاته دوه حلض درکړي، او که دی شاوګر خوله د ایسین ګنا به پر تاوی، ای اهو تابو، د هغې مشترکې عقیدې چې زموږ اوستاسو په منځ کې موجوده ده، را

ی بیلہ خدایہ دبل چا عبادت ونکرو او هیخ شی دهنه سره شریک نکر و
بوه دله، بیه دله دخدای پیمقایل کی یوله بیه پخدای و نه لیسوا و که
شاوگر خوله و وایچی تاسو شاهدان و اوسی چه مون مسلمانان یو
حضرت پیغمبر ص، شجاع بن وهب دخیل یولیک سرود فارس (کس)
ولیری چی متنی دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

محمد عبدالله دزوی دخدای در رسول له خوا
د فارس لوی کسراته:

سلامردی پرهغه چاوی چی د هدایت پیر وی وکری، پرخدای اوده
پیر رسول ایمان راوری او شاهدی ادا کری چی بیه الله خنجه بل خ
نسته، او هغه واحد، بی سیاله او بی نیاز دی، او محمد هم دهنه بند
رسول دی، نه تا دخدای دعوت ته را بولم، چی نه دخدای رسول اوده
له خوا د تولو خلکو له پاره رالین سوی بیم، هر شوک چی ژوندی وی ه
و پوهو، خود خدای امر د کافرانو په هکله محقق سی که اسلام راوری
مان کی بی، او که له هغه خنجه منکر سی د مجوسی گنا به پیرتاوی.
حضرت پیغمبر حبشی یا ابی سینا پلچا (اصحده) ته لیک ولیری چی متنی د

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دخدای در رسول محمد له خوا
ونجاشی د حبشی پلچاته:

ستاپه مقابل کی دخدای ستاینه کوم، هغه خدای چی بیه هغه بل نسته

نه پاك، سلام، مؤمن او مهين دي او شهادتي ادا كور چه عيسى بر
 يير الهي روح او دهنه كلمه ده چي هغه يي پاك لمن مريمي ته الق
 ي دي او هغه په عيسى حملداره سوي او خداي هغه دخپل روح او
 مي نفخي څخه پيدا كړ په هغه ډول چي ادميي پر خپل قدرت پيدا كړي و
 تا واحد خداي چي شريك نه لري، او دهنه په طاعت باندې د ټينګا
 سو دي ته رابولي چي زما پيروي وكړي او پر هغه چي پر ما وي رسيدلي ايم
 وري چي زه دخداي رسول يير، زه تا او ستا لښكر دخداي تعالى لوري
 ولرم په دي واسطه ابلاغ درته كور او پوهوور دي نو زما دغه نصيحه
 نه، درود دي پر هغه چاوي چي دهدايت پيروي وكړي لا
 نرت پيغمبر يوليک د حاطب بن ابی بلتعنه د قبطيانو لوی مقوقش ت
 در و تر سلطی لاندې و او پر هغه باندې در و ميانوله خواش
 او اجتماعي مظالم كيدل پدي متن واستوي.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلاي در رسول محمد له خوا .

بط لوی مقوقش ته :

لامر دي وي پر هر چا چي دهدايت پيروي وكړي، له دي واري تاته پراسلام
 وت در كور، اسلام را وړه چي په امان سي او اسلام را وړه چي خداي تايان
 وړه عوضونه در كړي كه يي ونه مني، د قبط د خلكو گناه به ستا په غاړه وي، اي
 تاب خاوندانووهني گدي عقيدي ته چي زموږ په ماين كي موجود ده راسي
 بيله الله د چا عبادت ونكړو او هيڅوك د هغه شريك ونه گڼو، يور له
 دله دخداي په مقابل كي خداي ونه نيسو او كه يي شاوگر زوله وواي
 عدان واوسي چي موږ مسلمانان يو

حضرت پیغمبر یولیک منذر بن ساوی ته د علاء حضرت می په لاس لېږ
سوی وچې واقدی په خپل اثر المغازی کی د عبد الله بن عباس د مری ع
خولی خنجر وایت کړی دی چې د حضرت عباس د وفات وروسته د هغه
تابونو کی د یوه مکتوب ځواب د منذر بن ساو له خوا خنجر د حضرت رس
حضور ته په دی متن رارسیدلی و .

خدای در رسول (ص) حضور ته ؛
ی د خدای رسول له یو ځل می ستالیک د بحرینو خلکو ته ولوست په ځ
ی ی ځینو اسلام ومني ، او ځینو خو بننګر ، زموږ په وطن کی یهود
مجوسیان هر سته خپل هدایت په دی بار کی راته وکړی .
خدای رسول د دی لیک پر ځواب کی داسی ورته ولیکل ؛
محمد د خدای در رسول له خوا .
مذربن ساوی ته ؛

سلام دی پر تاوی ، زه ستا په مقابل کی دهغه خدای ستاینه کوړې
غه بل خدای لسته او شاهدی ادا کوړې د الله پرته بل خدای نشته
محمد دهغه بنده او پیغمبر دی . یو ځل بیا تاته خدای یاد وړ که هر څوک
خدای په یاد خیر وغواړي د خپل ځان له پاری خیر غوښتی دی او هر څوک
زما د قاصدانو فرمان وړي او دهغوی د لارښوونو پیروی وکړي ، داسی د
که چې زما فرمان پی وړي ، او هر څوک که د دی خیر غوښتونکی وي ، ز
په یی هم غوښتی وی .

ما قاصد ستا ستاینه او صفت کړیدی ، نو ځکه تا د خپل قوم شفیع گرځ
غه چا سره چې مسلمانانو صالح کړي وی هغه پر خپل حال پریږده ، او بګ
نو ځخنی تیر شه او په دی پوه سه تر څو ته صالح او رشتیا ویونکی پی ل
و بلیری دنی او هغه څوک چې ستا په هیواد کی پر یهودیتوب او مجوسیتو
او غولړی باید جزیه ځنی واخلي .

حضرت پيغمبر ليک عمان ته او د هنر خای د دوو اميرانو جيفر او عبد
ملندی زامنوته د عمرو بن عباس په لاس په دی متن استولی سوی دی؛

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای در رسول محمد له خوا.

جيفر او عبد د جلندی زامنوته؛

سلام دی پر هر چاوی چی د هدایت پیروی وکړی. په دی واسطه تاسی اس
را دعوتوم اسلام را وره چی په امان سی. زه د خدای رسول لخوا
ملکوته چی ژوندی دی اطلاع ورکوم او پوهوم چی خود خدای فرمان
فرانومحقق سی، که اسلام را وره تاسی ته به فرمان فرمایي درکړم او
اسلام د منلو څخه سر وغړوی ستاسلطنت به پر نک سی او زما لښکر
ستاسوپر وطن بری وموی او زما نبوت به ستاسی پر پاچاهی غلبه ومو
غله لیک ای ابن کعب ولیکی او مهربی باندی ولکوه
حضرت محمد لیک د یمامه محاکمه هود بن علی په نامه چی سلیط بن
امری په لاس وړل سوی و متن یی دادی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خدای در رسول محمد له خوا

هود بن علی ته؛

سلام پر هر چا چی د هدایت پیروی وکړی. پوه سه چی زما دین به تر هغه
بیمو چی هلته اسان او اوښان پو ول کړی وړاندی ولاړ سی اسلام را و
په امان سی، او هغه څه چی تر خپلی سلطی لاندی لری در پری بری بن
خدای رسول حضرت محمد د حدیبیه د صلح وروسته اسلام ته
عوت پر هکله بیل لیکونه واستول چی په دغه لړکی یی د غسان امیر ته
لیک ولیږی چی البته د سیره په کتابو کی نه دی راغلی چی د غسان حکم

هنه عمل وکری او که بیا .

حضرت محمد (ص) د دغه دعوت لیکنوله اثره څخه څرگندی پری
ی څخه ځینو مثبت او ځینو رد او ځینو د کفر او سرکښی ځوابونه ورکړي
حضرت رسول په مقابل کی په ازار مرسلو پیل وکړ .

ه . مبارک په شپږ سوه یو دیرش (۶۲۱) کی مکه ونيوله او خپل اسلامي مرکز
وگرځاوه او په شپږ سوه دو دیرش (۶۳۲) میلاده کال کی وفات سو .
خلفاؤ او پیرځای ناست ملګرو یعنی راشدینو خلفاؤ لکه حضرت ابوبکر
صدیق (رض) حضرت عمر فاروق (رض) حضرت عثمان ذی النورین
حضرت علی بن ابی طالب د خلافت په دوړو کی یعنی دو دیرش کالو په م
د بین انس د امپراتوری اسیای برنځی تر دمشق شاه، مصر، شمالی افریقا
و طبری تر دروازی، عراق، ایران، افغانستان تر شاوخوا پوری فتح
ویه اسلامي دنیای جوړه کړه .

د اسلام راتلې کندهار ته

د کندهار چی در تبیل شاهانو تر سلطی لاندی ؤ اسلامي مجاهدینو
ل مشهور قوماندان احنف بن قیس په قیادت د جنوبی پلوه د سیستان
ری پر کندهار او کابل باندی دیرغل کولو په اشناکی په (۴۴) ه کی ونيو
عمو البلدان د مسلمانو عربوله خوا څخه د کندهار د نیولو په هکله داسی لیکي
د کندهار : بصر القاف، وسكون النون وضد الدال ایضاً مدنیة فی
قلیة الثالث، طولها مائة درجة وعشر درج، وعرضها ثلاثون درجاً
من بلاد الهند مشهور فی الفتوح قیل غزاعباد ابن زیاد شمر
ند و سجستان فاتى سنار و دثر اخذ علی جوی کهن إلی الدوزبار من
ن سجستان إلی الهند سند و نزل کس و قطع المغازة حتی اتی قندهار فقاتل
لها فخر ممر و قتلهم و فتحها بعد ان أصیب رجال من المسلمین، قرا
ن اهلها طولا فعمل علیها فسویت العبادیه .

قال یزید بن مضرع :

كرب بالجروم وارض الهند من قدم

ومن اسرائيل قتلى لیتهدقبروا

بقندهاریرجید دونه الخبر (۱)

سترنج پخیل مشهور اثر (د شرقی خلافت د حکومتاریخی جغرافیه) دکنده
مکله لیکي :

قندهار د ښار نوم (القندهار) د مسلمانانو د لومړنیو فتوحاتو په وخت کې
د هند د ورځمره او نژدې ځایونو په لړ کې یاد سوی. بلا ذری وایی :
مسلمانان د سیستان د دینتو څخه د تیریدو وروسته قندهار ته ورسید
او په کښتیا نوکی سپاره او د سیند دلاری پر هغه ځای حمله وکړه او ویی نیوی
هغه ځای لوی بتی پی پی بيله شکره هغه د بودا مجسمه وه ماته کړه، د دغه و
یاد قندهار نوم چا ندی اخستی خو کله کله د مقدسی په کتابونو، ابن رشتا
عقوبی کی یی هم نوم راغلی دی چه وایی :

دغه ښار په هند او یاد هند په شاوخوا کی واقع دی، متأسفانه مؤرخین او د مس
تیبون د قندهار په باره کی پوره معلومات نه ورکوی، همداشانی اصطخری ابن ح
دغه زار په تاریخی ښار پته سمه نه را کوی، دا هر امکان لری چی د پنځمی پیر
لومړنیو وختونو کی دی د پنځواپی نوم د قندهار پر ځای اخستل کیدی، دا
کی یا قوت د هغه ستاینه ند کړی خو وروسته بیا د اوی پیری په نیماي کی
میر تیمور کورگانی پلار بیا خراب سو (۲)

معجم البلدان - المجلد الرابع صفحه ۴۰۲ چاپ ۱۹۵۷ میلادیه

ایرة المعارف القرون العشر - محمد فرید وجدی صفحه ۴۱۵ بیرون

اکوزیا - میر غلام محمد غبار - چاپ ۱۳۱۰ هـ ش کابل

۱ جغرافیای تاریخی سرزمین های خلافت شرقی تألیف سترنج

ترجمه محمود عرفان صفحه ۳۷۱ چاپ سوم ۱۳۶۷ هـ ش

د سليمان غره داوسيدونكو افغانانو لدياره داسلام دعوت

سليمان د غرولرې چې د افغانستان په جنوب لويديځ كې پروت دی لوی
چنی خانگی لری. دغه غر د پیوار د کوتل د جنوبی برخې څخه چې د کور
سیند د هني څخه تیریری د سپین غره څخه بیلیری لومړی د جنوب لويديځ
د ځمکنیو، ځدرانو او ارگون د ځکي لورې برخې د لويديځ له خوا نيسي
په دغه سيمه كې د لويديځ سليمان داغ په نامه ياديری بلس برخه
د افغانستان او منځني اسی د سرحدی ليکه تقیوبی، لومړی ځو
نوبی خواته او وروسته د جنوب لويديځ خواته او برديری، په دغه
سيمه كې دغه غر د ختيځ سليمان داغ په نامه ياديری، د دغو د ولسلس
و اوسط لوروالی تر (۳۲۰۰) متره زیات دی.

یخ سليمان داغ د جنوب لويديځ په پای كې د توچی سیند په واسطه قطع کیر
کور د سیند په شانی سپین غر د دغو د ورونو د سلسلو څخه بیلو
دغه غر د افغانستان او پښتونستان د سرحد ختیځی سیمې نيسي او د وزیرستان
رونولرې جوړوی، په دغه برخه كې د دغه غره لوروالی تقریباً (۳۵۰۰) متر
سپیری، دغه غر د گومل د سیند په واسطه د شینکي د غرونو او هغونو
ونو څخه چې ختیځی خواته پراته دی بیلیری.

سليمان د غره لور او پراخه برخه د گومل د سیند د جنوب څخه شرو
بی، د بروب سیند چې د گومل د سیند د لویو مرستیالانو څخه گنل کیری دغه
پردو و لویو بناخونو ویشی، یو بناخی د دغه سیند لويديځه سیمه تقیه
د پښین شمال تر سپیری، په دغه برخه كې دغه غر د کاکړو د توچی
په یادیري، د دغه غره لور، څوکه د ساگر، ساغر په نامه مشهوره ده چې
۳ متره هسکه ده.

د سلیمان د غره بل سناخ د زوېب د سیند ختیځه برخه تعقیبوی تر ک
رسیزې د سلیمان د غره لوړه څوکه په دغه برخه کې موجوده ده چې د
سلیمان یا کیسی څوکی په نامه یادېږي، کیسی په پښتو ژبه کې د ستر
یار وینایي ته وایي د دغه غره لوړه څوکه (۳۳۸۳) متر و ته رسیږي.
او پښین په برخه کې دغه غرنځیل پسر کموی او د غوټی په شکل څرگند یر
دغه وروسته دغه غرنجی اوجنوب لویډیځ سیمو ته غځېږي او خ
زیاتوی څو د عربو په بحیره کې پای ته رسیږي، د دغه غره عموی
لی تقریباً (۶۰۰) کیلو متر و ته رسیږي.

د سلیمان غره د افغانستان او پښتونستان د نور و غرونو په نسبت مرطو
باراني آب وهوالري، د اټکال عمل په دغه سیمه کې نوی او ابادي، دا
شادابی نلوی جوړې کړي او په زیاتو سیمو کې گڼ شمیر ځنگلونه او
څرله پاره وړ مخکې لري.

د سلیمان غره د لمنی او سیدونکی په عموی توگه د افغانانو دغه قبیلې دی
و ژیر، مسود، غلجی کوچیان، شیراني، کاکړ، ترینان او نور.
د سلیمان غره په لمنه کې د اوسیدلو له کبله دی چې کله، کله عربان افغان
ته سلیمانان هروایي. (۱)

د دغو قبیلو نسبې او اتلونیجیکي حالات :- د افغانی روایاتو،
اجتماعي او اقتصادي خصوصیاتو له مخې دا څرگندېږي چې د افغانان
سلاله د سلیمان غره په لمنی کې دیو اتنیکي واحد په څیر، د دیرو سرو
تودو حالاتو او فشارونو لیدلو وروسته د شپږتوب او مال خرېد
ژوندانه په مرحله کې د غی سیمې ته په اوسیدلو او ژوند تیرولو
و د ضرورت له مخې یې کله د گاونډیو قومونو سره د نسبې، کلتوري، اقتصادي
علاقیو پاللوله مخې د صلح او ارامۍ گټه وند ته دواړو وړکړې دي.

دغه واقعیت نه یوازې د افغانانو د نسب، تاریخ، ثقافت، اقتصاد او ژوندان

بیلو مرحلو د خیر لوی په مجرا کی تحقق موی بلکه د نړی دیو شمیر انسه
پیشند و منکو او اتنو لوجستانو همد ا په زغرده ویلی چی په نړی کی دا
خانته بیل نژاد او یا ملت نسته چی قسه یا خالصه وجه ولری او ژوند
په تکاملی سیر کی دی دنور و اقوامو او ملتونو سره د گډ ژوند د ضرورت
د رفع کولو له پاره د اتنیکی او یا کلتوری اختلاط د جبر خخه په امان اوی نیا
پاته سوی وی یو مستشرق افغان پیشندونکی په دی هکله داسی وایی: افغان
د پیری پخوا زمانو خخه د خپل تاریخی ژوندانه د پراونو وهلو وروسته
خپلو گاونډیانو هندی، ایرانی، ترکی او نور و قومونو سره د گډو
په جریان کی دیو اتنیکی واحد په خیر خپل موجودیت په اثبات رسولی ده
چینی سیاح (هیوان تسانگ) په اوومه میلادی پیری کی په خپل سفر نامه
د سلیمان د غره افغانان د (اپو کین) په نامه یادوی چی د غزنی په جنوب ختیځ
دودنو په شمال لویدیځ کی په شپنی او مالدارۍ لگیادی، حدود العالم او نور
تاریخی اثار همدغه سیمه د افغانانو تاریخی تائیدوی بولی.

د سلیمان غره افغانانو ته د اسلام دعوت

تر کومه ځایه چی د افغانانو د روایاتو او قومی تعاملاتو خخه څرگندیر
افغانانو یوی لوی پښی دین پخوا یعنی هغه وخت چی دوی د سلیمان غره
کیسی په لمنه کی د مالدارۍ او کوچیتوب په تاریخی مرحله کی ژوند کاؤ،
سلام د مقدس دین حقانیت یی منلی ؤ او د دوی یو نزیات شمیر اوس په
ی متیقین دی چی دوی د بابا ادمه تر دی دمه خدای تعالی موحدین گرزول
د تاریخی او اجتماعی سیر په مجرا کی پردی ثقافتونه او تهذیبونه نه دی ورسره
د سوی په ملی ژوندانه کی پی اسلام اصلی او مهم عنصر گڼل کیږی او
همدغه کبله دنور و په نسبت دوی خانته په نسبی اشرافیت او قومی علو
بیل دی.

د غور وایاتو او ملی اصالتونو په بناملا نعمت الله هر وی په خپل اش

مخزن افغانی کی (۲۰۰ اہق) کال پہ دی هکله لیکي قیس یا کيس نيکه د حضرت
 خالد بن ولید په دعوت له خپلو خوځو تنو خپل سوانو او عزیزانو سر
 په مکي شريفي کی د حضرت محمد (ص) په حضور مشرفه سو او اسلام
 يي راوړ هکله دغه وخت تیرولو وروسته حضرت محمد پیر تر رخصت
 کړ او په وطن کی يي د اسلام په تبلیغولو مامور کړ.

دغه روایت په بیلو عبارتونو د سیمي په یو شمیر تاریخونو کی هر راغلی او
 ځینو لا تر تنقیح او تبصری لاندی نیولی دی چی ضعیف دی او د احادیثو
 په معتبرو کتابونو کی نه دی راغلی. یو شمیر محققین استدلال کوی حتی
 دی چی د رسول الله (ص) فرمایشات دی د غومره محدودوی چی په دغو
 کتابونو کی دی راټول سوی وی.

پوهاند عبد الشکور رشاد د حیات افغانی په حواله لیکي: قیس نيکه له
 مهاجرینو او انصارو څخه نه ؤ چی نوم يي د مهاجر و یا انصار و په
 د لوی راغلی وای، بلکه د لیری قومونو د جرگی غړی ؤ، بل د سیر و مولفینو د
 صحابه و و شمیر یو لک و پنځه ویشته زره بنودی دی د اټول په صحاحو او
 سیرو کی نه دی راغلی، که د صحابیتوب له پاره په صحاحو او سیرو کی
 د نامه ثبت شرط و منل سی نو هغه صحابه چی نومونه يي په دغو کتابونو کی نه
 دی راغلی خدای دی نه کوی د صحابیتوب د شرفه بهر و میړی. (۱)

که څوک د اسلامي تصوف او عرفان د اسرارو، اثارو ته مراجعه وکړي
 ځینی لوی صوفیان او خدای د وستان د حضرت رسول الله داسی احادیثو ته
 مراجعه کوی چی د احادیثو په معتبرو کتابونو کی يي ذکر نه دی راغلی او په افغانی
 جامعه کی عمل په کیږی، لکه د حضرت رسول الله د خرقی سپارل و یس قرنی
 رحمة الله علیه ته.

دی له پاره چی د اروایت ضعیف و نه گنل سی او په اعتبار کی يي شک رانه سی

مرحوم استاد محمد گل کامل مومند دتاریخ مرصع دتقلیقاتو په (۱۱۹) کی دوه داسې حدیثونه ذکر کړي دي چي د حضرت محمد (ص) په حضور کی قیس یا کیس نیکه مسلمانیدل په ښه وجه ځنی ثابتیدلای سی چي دغه روا زمانه تر هزن افغانی څلور سوه کاله د مخه بیایي .

قیس بن یزید :- ذکره ابو السحاق المستملی فی طبقات اهل بلخ واهل من طریق العباس ابن زنجاع ، عن ابيه عن الضحاك عن ابيه عن جده فائدة بن قيس عن ابيه قيس بن يزيد قال : وفدت على النبي (ص) في وادي الس فاسلمت وبايعت وكتب لي كتاباً واعطاني غصافجاء الى قومه فدعاهم الى الاسلام فاجتمعوا اليه على جبل يقال له سليمان (الاصابه في تمييز الصحابة ۵/ ۲۶۸ مخ) .

ترجمه : قيس بن يزيد : ده ذکره ابو اسحاق مستملی د بلخ د تيپو په خلک کی کړي دي . په ذريعه د عباس ابن زنجاع او هغه له خپله پلاره ، هغه له خپله نیکه فانتک او هغه له خپله پلار قيس بن يزيد چي ویلي و : زه د نبی (ص) د خدمت کی په وادی سبع کی حاضر او مسلمان سوم ، او بیعت می وکړ ، ماته یی فرمان ولیکه او یوه لکړه (امسا) یی راوېخښله . او نو خپل قومه ته راوچاروت د اسلام بلنې وکړله ، قوم یی یو یوه غره باندی چي سليمان بلل کړی (انقول سو . ۱) .

که د مرحوم استاد کامل مومند د ابو اسحاق مستملی روایت تر نظر ورسوی وای ممکن د قیس د مسلمانیدو روایت به یی تر دریمې هجري پورې پوری مخی ته بیولی وای .

دلما نځه فلسفه او ضرورت

لمونځ د هغو هسکور ووحانی وختونو او حالاتو څخه دی چه په هغه کله
 انسان د دنیای مشغلو، سرگرمیو او مصروفیاتو څخه فراغت موی
 بڼده دخپل متعال خدای په حضور په پیاکی او ادب درین ی او هغه ته
 صفت پی د الله تعالی د شان سره ښائیږی په ژبه راوړی، په عذر او نه
 په عشق او علاقمندی ځان پاک خدای ته سپاری او د خدای تعالی
 په دغه پیوند خپل روح او ایمان قوی ساتی او د انسان په وجود کی د ا
 قدرت او عزو پیاوړی کوی او د هغه روح ته اطمینان بخښی، د همدغه
 کبله دی چی لمونځ د ژوندانه په مجادله او سختیو کی د تیز سپر په ش
 حیثیت لری چی درنځونو، دردونو او محرومیتونو په مقابل کی دفاع
 لکه چی الله پاک فرمایي:

(يا ايها الذين آمنوا استعينوا بالصبر والصلاة ان الله مع الصابرين)
 ترجمه: ای هغه کسانو چی ایمان مو راوړی دی د صبر او صلاه
 څخه مرسته وغواړی خدای تعالی د صابرانو ملگری دی (۱)
 مسلمان ته دلما نځه او استغفار او د الله تعالی په حضور د عجز او نیاز ښک
 کولو او عبادت کولو پواسطه روحی اطمینان حاصلیږی د بدیو او گم
 راگرزی او د خدای پاک د قرب او موهبت هسک مقام ته رسیږی لکه
 حضرت محمد (صلی الله علیه و اله وسلم) فرمایي:

(الصلاة معراج المؤمن) . ترجمه: لمونځ د مؤمن معراج
 د خدای (جل و علی شانه) دربار ته دعا او زاری کول د انسان د فط
 خو یونو څخه دی او هغه کسان چه د دغه شریف عبادت، ثنا او
 سره عادت وینلری، درنځ او مشقت په وخت کی چی د بد بختی په جال
 لوینی، بيله ارادی یی روح ویوی مبدی ته متوجه کیږی لکه چی فرمایي

۱۷۸
اذا مس الانسان ضر دعاربه منيبا اليه)

جمعه : هغه وخت چي انسان ته بد مرغي ورسېږي خپل خدای ته رجوع
کوي او هغه ته پناه وړي ، زاري او جگي ورته کوي او خدای تعالی همدې هغه
عمر او شفقت کوي . لکه چي فرمایي :

اذا سئلك عبادي فاقى قريب اجيب دعوة السداع اذا دعان فليستجب
يؤمنوا بي لعلمد يرشدون) . ترجمه :- کله چي وپوښتي ستا څخه
دگان زمانه د معاملي څخه ددو دعا پر وخت کي ، نو ووايه و هغه ته نژدې
راوړي او قبوله د هر محتاج خواست کله چي ماو غواړي ، نو برسته و غواړي
لڅخه او د قبولو هيله وکړي ، بايد ماته پر خپل ايمان ثابت وي شايد هر
اسلام د لوی خدای څخه پرته د بل چا عبادت کول منع کړي دي ،
که چي هغه وخت سړي بېچاره سي ، د قواؤ د تمرکز او حواسو د توليد و په
کله يا حق عقل د نفس له خوا څخه د انسان په مقابل کي د يو خيالي محبوب په مو
گندېږي او هغه ته لار ښونه کوي او انسان گمان کوي هغه باطني محبوب
حاجت تر سره کړي دي ، خود دي څخه غافل دي چي قاضي الحاجات ، حاج
کونکي دي ، نو ځکه د اسلام پيغمبر د خدای تعالی پرته بل چاته سجده
کول منع کړي دي .

فتح او دعا د دېرو پخوانيو زمانو راهيسي سابقه لري ، هر دين دخپل
ښونه مخي د هغه ارشاد او سپارښتنه کوي .

حضرت عيسي (عليه السلام) د دين انجيل د کتاب په اند فصل کي راغلي

هر څوک کولای سي د مسيح پواسطه په دېر عجز او نياز خپل خدای

دې سي ، دخپل زړه شرعي اړتيا وي وروړاندې کړي ...)

لکه چي د يوحنا د انجيل په (۱۶) باب (۲۴) آيت کي راغلي دي .

رسول چي زمانه پلاره څخه و غواړي تاسي ته به يي درکړي ...)

چي دعا کونکي بايد دخپل دعا قبوليدل يوازي د عيسي مسيح په نامه و غواړي

۱۱
منه لیری والی چی د خدای او انسان په منځ کی دادم د گناه له کبله پید
ی ده د مسیح د دین پواسطه اصلاح اورفع سی . د ائحه چی یوازی پید
ه وسیله سره کید ای می چی بنده د خدای تعالی حضور ته ورسیر
وی مشهوره دعا د ربانی دعا په نامه داده . (متی انجیل شپږم باب
ی زما پلاره ، چی په اسمان کی یی ، ستانوردی مقدس وی ستا ملکوت
راسی ، ستا اراده لکه چی په اسمان کی ده پر مخکد دی هر وی زموږ کفاف
و دی را کړه ، قرضونه مو وبخښی د اشرانی لکه چی موږ خپل پور ور
ښو موږ مه ازمویه د شریڅخه مو په امان لره د ائحه چی ملکوت قدر
بیلال تر ابد یوازی ستادی) .

سلام بر عکس خدای تعالی د بندگانو څخه لوی نه گنی واسطه اوشفی
خدای او بنده په منځ کی نه منی او وایي :

خوک کولای می په خپله د خدای تعالی سره راز او نیاز وکړی او حاج
ی و غواړی ، همد اشرانی په عباداتو کی ریا او ځان ښکاره کول ښه نه گن
ریا کار نه خوښوی . د متی انجیل په (۲۱) باب (۲۶) آیت کی راغلی دی :

څخه چی په ایمان سره په دعا او زاری طلب کړی و پری موی .
نصرت محمد (صلی الله علیه وسلم) فرمایي :

جمه : (خدای تعالی د زاری کوونکی په دعا خوشحالیری) . نو هغه
کسان چی په راحت کی وی او کولای سی دخپل وخت څخه گری د خدای پ
بادت تیر کړی ښکمرغه دی . لمونځ وحق ته د باطن توجه ، او حضور ته
لازمه ، و حق ته مخ گرځول او د نورو شیانو څخه تیری دل ، د حق سره د ملا
ام ، او د راز او نیاز مقام دی . د واجب او مستحب لمونځونو څخه علا
عصوص د شپي لمونځ چی دیر فضیلت لری او د پخوانیو امتونو د رهبانی
ای ښی ، د هغه مقررات او تعقیبات دی هر پر خای کړی او دغه عمل
جده کی دیر ښه ایسی چی د خدای تعالی سره دخپلو ریښتینو بندگانو اړیک
نسبوتوی ، او دیر عالی مطالب لری بنده په هغه کی دخپلو گناهونو د غوښتو

کوی او تو به کابی، او په دیر ادب او احترام خپل د عبودیت مراتب وړاندې کوي
لکه چې الله پاک فرمایي:

(ادعور بکم تضرعاً وخیفه) . ترجمه: خپل خدای په عجز او ویر
وغواری. همداشانی الله پاک فرمایي:

(واستعينوا بالصبر والصلاة وانها لكيرة الاعلى الخاشعين البذير
يظنون ملاقور بهد وانهم اليه راجعون) . ترجمه: په صبر اولمانه

مرسته وغواری او هغه سخت دی خود خاشعانو له پاره چې پوهیږي
خپل خدای سره وټی او هغه ته بیرته ورگرځي. په بل ځای کې فرمایي:

(ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله
واليوم والآخر والملئكة والكتاب والنبين وآتى المال على حبه ذوى القربى و

ليتمى والمساكين وابن السبيل وفى الرقاب واقام للصلاة واتى الذكوة والموفود
عهدهم اذا عاهدوا الصابرون فى الباس والضرا وحين الباس اولئك

الذين صدقوا واولئك هم المتقون) . ترجمه: ١٠. نیکی هغه نده چې
خپل مخ د ختیځ اولویډیځ لوري ته وگرزوي خو نیکی د هغه چاله پاره به چې پر

خدای د قیامت پر ورځ، ملائکو، اسمانی کتابونو او پیغمبرانو باندې ایمان
لري، او د دې سره چې خپل مال دوست ولري خو هغه خپلوانو، مسکینانو، مس

رانو، محتاجانو او د مریانو په ازادولو کې مصرف کړي، لمونځ وکړي، ذکوت وکړي
هغه څه چې عهد وکړي پر خپل عهد او قول ودریږي، او هغه چې د بیچارگو

نځ او سختی په وخت کې صبر وکړي، هغه کسان دي چې رشتیاوایي او پرهیزکوونکي
ی. (۱۰)

رنګه چې د هیواد او وطن آبادی او ترقي په ثروت او سیاسي چارو په سامبالولو
لږ او کمال په زده کولو اړه لري، نو اسلام څکه وسط او معتدله لاره د دنیا او

فرت په چارو کې غوره کړي او د پې د یوې منې څخه د ژوندانه دکارونو څخه لاس
ول او د خدای په عبادت لګیا کیدل ناروا او د طبیعت د ناموس څخه ماسیوا

کار دی او رهبانیت په اسلام کې نسته نو اسلام څکه د عبادت اولمانځه

ت تا کید کوی او هغه کسان چی دخپل عیال او فامیل د رنرق او روزی
ندلوله پاره فعالیت کوی او حال له روزی پیداکوی دغه عمل یی هر یو
ت کی ور مجرا کوی . د لما نځه ادا کول د ویره وخت نه نیسی او کوو مشکل کار
دی ، ځکه هر لمونځ تر د روڅلو ورو د قیقو نه او بز دیری او هر څوک
زی سی چه هغه ادا کړی ، د ایه زیاتر بی همتی وی چی په یوه شپه او ورځ
ساعت په یوه څلورمه کی سړی د خدای تعالی عبادت ونکړی اسلام
بیحیت مخالف چی د نفس په پایمالولو کی افراط کوی د تن او نفس په هکله
را او مسامحه او سهولت کوی او هغه څوک چی د مشروع لذتونو څخه
ستفید کړی خدای ته د بیر بڼه رسیږی لکه چی محمد (ص) فرمایي :
وحو انفسکم . روایت دی چی عثمان بن مظعون او ځینو نورو صحابه و
عبادت او پرهیزگاری کی غلو (دیر والی) کاوه . او غلوی تر دی حد ورسید
حضرت محمد (ص) پر منبر وختی اوصفوی یی دخپل نفس د غلو او فشار
نوڅخه منع کړل ، د د نیکخیرات یی د الهی محبت نوبڼانه نه گڼل خوا متیانو تیری ویل
جمه ، پرتاسو باندی دهیڅ شی څخه د ژوندانه د خیرات څخه چی چټک
یږی ، نه ویر یږی . (وما عند الله خیر و ابقی) . ترجمه : هغه څه
د خدای په نزد دی د بیر بڼه او باقی دی . همداشانی یی وفرمایل :
المخیرات که د حال لی لاری څخه ونه رسیږی او د خیر په لار کی خړ
ی خیرات ندی ، بلکه د شر و سیله ده . په دی جهان کی ستاسی د بیر
نیازه په اخرت کی ستاسو د بیر و نیاز مندانو څخه دی او که خپله شتمن
د خدای په لار کی نوی مصرف کړ ستاسو د بیر و نیاز منو څخه به وی
خبرت رسول الله فرمائی دی : ترجمه : که سهار د علو د زرد
کړی له پاره ولاړ سی تر دی بڼه دی چی سل رکعت له مونځ وکړی)
سلام کی په حقه سره د خدای تعالی عبادت کول هغه دی چی د عقل او پوه
بنا کی وی ، لمونځ کونکی په ورځ کی شو ځله خپل منع و خدای تعالی ت
گرځوی او پدی پوهیږی چی خدای یی وینا او کړه وړه وینی که شهور

هولا او هوس پرده غلبه وکړې اولفس يې سرکښې وکړې، دی خپل خان ادا کوي، او په لمانځه خان تصفيه کوي، نوڅکه حضرت پيغمبر فرمايې :
 ترجمه : که څوک په يوه شپه او ورځ کې پنځه ځله اودس وکړې او لمونځ دخپلو شرطونو سره ادا کړې، په نفس کې يې هيڅ گناه پاتې نه شي او دا داسو دی لکه چې سړي په يوه ورځ پنځه ځله خپل خان و مينځي نوڅکه هيڅ چټلې يې په بدن کې نه پاتې کېږي همدارنگه رسول الله (ص) فرمايې :
 پنځه وخته لمونځ کوچني گناهونه رفع کوي . نوڅکه ويلاي سوڅوک چې په کمال او پوره شرطونو خپل لمونځ ادا کړې هيڅکله د گناهونو پر ارتکاب قدرت نه مومي . په ورځ کې پنځه ځله د سهار څخه بيا تر ماښامه د دين اولمانځ تر تاثير لاندې راتلل انسان د شر او بدې څخه ژغوري، لمونځ کونکي چې کله خدای تعالی ته پر لمانځه ودرېږي دخپلو بدو اعمالو د ارتکاب څخه پشيمان کېږي او توبه کارې نوڅکه توبه خدای قبلوي .
 پورتنی ليکنی څخه د اخر گندېږي چه د لمانځه د ادا کولو مقصد د عقل قوي بشپړيدل او د نفس تزکيه ده، دا خو معلومه ده چې نفس نه تصفيه کېږي مگر په الهي علم، او په الهي علم څوک نه سي پوهيدلای پرته د عبادت لارې لکه چې الله پاک فرمايې :
 وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون . ترجمه : - زه دی پيدا کړ انسان او پيريانان مگر د عبادت لپاره .
 زينو مفسرينو ليعبدون په ليعرفون تفسير کړې دی يعنی مگر هغه چې زموږ ذات او صفات سره اشنايي موندلی ده .
 قران کریم په زياتو تفاسيرو کې ويل سوی دی :- د بند گانو د پيداېښت څخه اصلي غرض هغوی ته ثواب رسول دی . نه عبادت او پيژندنه نوڅرنگه چې اجس او ثواب د عبادت دلاری پرته نشي راتلای نو عبادت خلقت غايه ده، خدای تعالی عقل ته د انسان پر بدن کې دهغه د بندگي او معرفت لپاره ځای ورکړې دی .

هر حال دا واجبه ده، چي دخداي تعالى عبادت وکړو چي دهغه پواسطه
 داي محبت ته چي د بنولد تو نوڅخه شميرل کيږي ورسپړو. دانسان
 چ تل په تالابن کي وي چي خپل ورک سوي شي چي نيکمرغي ده و موي او
 بيا تو هغه د پيسو په موندلو کي ويني. خو کله چي يي پيدا کړي، په هغه
 زړه نه ډاډه کيږي، اضطراب او روحي ناروغي يي تر پخوا زياتيږي
 ورک سوي شي د زړه په اطمینان او دخداي پښکر او عبادت کي ورو
 چي فرمايي،

لَا يَذْكُرُ اللَّهَ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ. ترجمه: - دخداي تعالى په ذکر
 د گانو زړونه آرامي موي.

مانځه دادا کولو مقصد يوازي د حروفو په تلفظ نه دی، بلکه په نيت
 یرڅخه د علاقې قطع کول او د هر چا عمل دهغه په نيت پورې اړه لري
 ک چي نه غواړي د درواغو او بدو اعمالو څخه ځان و ژغوري او خپل
 چ پاک نکړي، خداي تعالى دهغه د لمانځه او روڼي ته اړېندی.
 چي الله پاک فرمايي،

الصلاة تنهى عن الفحشاء والمنكر. ترجمه: - لمونځ انسان د بدو
 ونو (فحشاء او منکر) څخه را څږوي.

په جماعت سره د لمانځه ادا کولو ښيگڼي

نرت ابي دردا در رسول الله (ص) څخه روايت کوي:

سمعت رسول الله (صلي الله عليه وسلم) يقول مامن ثلاثة في
 ية ولا بد ولا تقاصر فيهم الصلاة الا استحوذ عليهم الشيطان
 ليكروا بالجماعة فايتمايا كل الذنب من الغند القاصية.

جمه: - په کومه صحرا کي چي دري تنه وي او هلته د جمع لمونځ نه کيږي
 پر هغو شيطان مسلط کيږي، ځکه جمع ضروري وگڼي شرمېن يا ليو
 لي او څاروي خوري او د انسان شرمېن شيطان دی. (۱)

د اسلام تاریخ د جماعت د لمانځه داد ا کولو په هکله لیکي : (۲)
 په لومړۍ سر کې مسلمانان بيله هغه څخه چې څوک یې خبر کړی د لمانځه د
 کولو لپاره به مسجد ته حاضریدل . یوه ورځ یې په دې هکله په خپلومنه
 یې خبرې اتری وکړې د دوی څخه یوه وویل د لمانځه دا علامه ولوله به
 باید یو تر ورو د مسیحیانو د ترو ورو په شانی جوړ کړو . حضرت ع
 فاروق وویل چې دا به ښه وی چې یو څوک وټاکو چې د لمانځه پر وخت څ
 لوړې او از خبر کړي . نو حضرت رسول الله (ص) و حضرت بلال ته وفر
 یې ولاړه او خلك د لمانځه له پاره راوبوله . د دغه وخته وروسته کله
 د لمانځه وخت راوړسیدي بلال به په لوړې او از بزغ کاو چې د جماعت د
 وخت دی .

عبد الله بن زید بن متعلمه انصاری یوه شپه خوب ولید چې یو مسلمان وده
 اذان ښوونه کوي ، هغه وخت چې ده دغه خوب د حضرت پیغمبر په حضور کې
 تر نو پیغمبر (ص) ورته و فرمایيل چې دا رشتیا خوب دی ، اذان بلال ته و
 ښه لکه دهغه او از خوږ او اثرناک دی . هغه وخت چې بلال اذان و
 حضرت عمر فاروق په ډیره چټکۍ راغی او ویې ویل چې ما همداشانی
 لیدي او د خوب په حال کې ماته اذان تلقین سو .

هغه وخت چې پیغمبر (ص) د مسجد جوړولو څخه فارغه سو ، داسه
 مبادیو په خپر ولوي شروع وکړه ، خپل دوستان او پیروان یې د خدا

رواه احمد و ابو داؤد و النسای و ابن خزیمه و ابن جبان فی صحیح
 الحاكم و نزداد ابن فی جامعده ، و ابن ذئب الا لسان الشیطن اذا خلا
 کله ، کذا فی الترغیب و رقم فی الجامع الصغیر بالصحة و صحیحه الاح
 اقره علیه الذهبي .

د جهان مذهبي ادیان در جوامع امر و نر - نوشته هفت عالم بزرگ

د عبادت او اطاعت او الهی ارادی ته د تسلیم و لوله پاره راوېبل د
 مد (ص) دین اسلام بلل کېږي ځکه د دغه دین اساس د خدای ارادی
 پر تسلیمیدلو بڼه دی، پيروان يي مسلم بلل کېږي ځکه دوی د خدای او
 ول فرمان ته تسلیم سوی دی.

مېر خپلو پيروانو ته لارښوونه کړې ده چې خدای واحد دی په ورځ کې
 وخت لمونځ وکړي، په کال کې یوه میاشت روژه ونیسي زکوة ورکړي او
 د اکړي پردی مالونه مخوري او تجاوز مه باندی کوي (۱)

حیحنوکی راغلی دی: حضرت محمد (ص) دخپل وفات په سخته ناروغۍ
 د هغه په سبب په کله، کله یې هوښه کیدی خو کله یې به پرسد راتلی د
 سه او بده بې غوښتی، اخیریو واري اودس تازه کړ، د حضرت عباس
 وبل صحابی په تکیه یې لاسونه یې د هغو پړاوېزو او چولي وو، جماعت
 شریف یوه، په دغه وخت کې هغه مبارک د داسې ضعف په حالت اخته
 یې پښی یې لا پر مخکه سمی لگولای نه سوی، حضرت صدیق دده
 صنیه د لمانځه امامت وکړ او حضرت رسول الله په هغه لمانځه کې ورسره
 ییک سو (۱)

عمر خغه روایت دی: قال صلاة الجماعة افضل من صلاة الفذة
 مع وعشرين درجة. رواه المالك والبخاري ومسلم والترمذي والنسائي
 في الترغيب (۲)

راه المسلم و ابو داود وابن ماجه والترمذي كذا في الترغيب .
 ملاحظات چهار گانه در قرآن - استعمال كلمه عبادت در قرآن ص ۱۳۶۹
 بخاری: - محمد بن اسماعیل البخاری لوی محدث دی چې د بخارا په ښار
 کال (۱۹۴ هـ) کی زیږیدلی او په (۲۵۶ هـ) کال کی سمرقند ته نژدی د خرسنگ
 کی وفات سوی دی. دده شپږ لکه احادیث په یادو چې د هغو راویان
 نسب، اجتماعی موقف، قبیلې، تولد او وفات پېژندل مشهور آثاره

۲۶
ترجمه : د جَمعی لمونخ دیوازی لمونخ خخه او ویشته درجی بند

۲۶
فود جماعت لمونخ سنت هوکد دی لکچی فرمای :- عن ابی هریره
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لقد هبت ان امر قيتي فيجمعوني في
من حطب ثراقي قوما يصلون في بيوتهم ليست بهم علة واحرفها علة
ترجمه :- زمازیم غواری چی یو خوخوانانو ته و وایی چی دیر بوچی
بری، رای وری، بیاز و هغوته ولا رسو چی بی عذره په کور و نوکی لمونخ
و د هغوی کور و نه په و سوز

علامه اقبال لاهوری په خپل اثر (رهونز بیخودی) کی د جماعت د لمان
په هکله خه بڼه وای :-

درد را ربط جماعت رحمت است
جوهر او را کمال از مسلت است
نافتوانی با جماعت یار باش
رونق هنگامه بی احرار باش
سر زبان کن گفته ی خیر البشر
هست شیطان از جماعت دور

یې : الجامع الصحيح، الادب المفرد، اسما الصحابه، کتاب افنا
عباد، کتاب بداء المخلوقات، کتاب براتوالدين، کتاب الثقة
ضعفا، تاریخ بخارا، کتاب الثلاثیات، التاريخ الكبير، کتاب خلد
مال العباد، کتاب القراءة خلف الامام، کتاب الصبه او نور.

ترمذی :- محمد بن عیسی بن سوره بن موسی بن ضحاک سل
نیریر بد بوغی ترمذی مشهور حافظ اوسنی محدث دی چی د ج
صحيح مؤلف دی، دی د بخاری شاگرد دی بیل کتاب یی عمل النب
للفصال المنطوبه دی، دی په (۲۷۹) کی په ترمذی وفات سویدی.

فرد و قوم اینه ی یک دیگرند
 سلك و گوهر كهشان و اختر
 فرد میگرد زملت احترام
 ملت از افراد می بیابدند
 فرد تا اندر جماعت گم شود
 قطره بی وسعت طلب قلمرو
 پایه دار سیرت دبیرینده
 رفته وایینده را ایینده
 وصل استقبال و ماضی ذات او
 چون ابد لا انتها اوقات
 در دلش ذوق نمو از مملت است
 احتساب کار او از مملت است
 پیکرش از قوم و هم جانش ز قوم
 ظاهرش از قوم و پنهانش ز قوم
 در زبان قوم گویا میشود
 برره اسلاف پویا مید
 پخته تر از گری صحبت شود
 تاب معنی فرد هم ملت شد
 وحدت او مستقیم از کثرت است
 کثرت اندر وحدت او وحدت
 لفظ چون از بیت خود بیرون نشست
 گوهر مضمون به جیب خود شد
 بر لب سبزی گزنه مال خویش ریخت
 از بهاران تار امیدش گس

نه آب از زمزم ملتته خورد

شعله‌های نغمه در عودش فسرده

تنها از مقاصد غافل است

قوتش اشتفنگی را مایل است

بیاضبط آشناگردانندش

زمر و مثل صباگردانندش

گل مانند شمشادش کند

دست و پا بندد که از ادش کند

چون اسیر حلقه‌ی ائین شود

آهوی رمرخوی او مشکین شود

(علاوه اقبال) (۱)

علامه اقبال دسیالکوت په بنارکینی د فیروزی په (۲۲) کال ۱۸۷۳ میلادی

۱۲ هجری کی زیریدلنی دی.

اپریل په (۲۱) کال ۱۹۳۸ میلادی کی وفات سویدی.

د مسجد ونو جوړولو اهميت او ضرورت

مسجد ونه چي الله تعالى ته د سجدې ، تسبيح او عبادت كولو خاص مېټې
خايونه دي مسلمانانو ته زيات اهميت لري مسلمانان پدېو شپه او
ني پنځه ځله په دسته جمعي او تولىخ توگه بيله كوهر رتبوي ، نژادي ،
مټيازه او طبقاتي تبعيذه يوشاني په يوه صف كې اړخ په اړخ په يو
ځپل خدای ته په مسجد ونوكي سر په سجده رږدي ، هغه ذات ست
و دخپل اخلاص او بندگي مراتب ورته په ثبوت رسوي .
مسجد ونود اهميت په باره كې د اسلام زياتو معتبرو كتابونو خپ
كړي دي اولسيایي چي د احاديثو شريفو يو معتبر كتاب دى يو مست
باب د كتاب المساجد په نامه لري (۱)

د غومسجد ونو څخه يوازې د ذكر اولمونځ كولو كار نه اخستل كيدى بل
ورځني مشكلاتو د حل او فصل كولو ، ملي اتحاد ، د عمومي افكارو د تباد
ر وړگلوې او همكاري قايمولو د مهمو مركز ونو څخه گڼل كيدل .
اريخ سياسي اسلام د سرتوماس ارنولد مشهور محقق له خولې
مسجد ونود سياسي او اجتماعي اهميت په هكه ليكي :
مسجد يوازې د عبادت ځاى نه و ، حضرت پيغمبر (ص) سيران او دده

نسيایي :- اما نسيایي د اوسني تركمنستان مركز عشق اباد ته نژد
نسا پېنار كې چي اوس پرويراني او بنتي دي زيږيدلى دي . دى لوى محمد
وفقي دي . اثار يې د السنن الكبرى - السنن الصغرى ، الخصايع او نور
امه زيات مشهور دي

ملاشاني د هرو مشهور محدث ابو يعقوب اسحاق بن ابراهيم التيمي راوي نومې
يوك احاديث يې زده او د هغو څخه يې اوبيا زړه پريار زده وه او مشهور صوفيان س
ثوري ، عبد الله بن مبارك همدغې سيمې اوسيدونكي وو .

لسو هواداران په مسجد کی منل ، او په هغه ځای کی یی د مسلمانانو د چار و
 واری کوله ، مسلمانانو ته به یی د سیاست او دین په هکله لارښوونی کوله
 حضرت عمر فاروق د مدینې د مسجد د منبر څخه مسلمانانو ته وویل :
 چی د دوی لښکری په عراق کی تر ښار اغلی ، هغوی ته یی په ثبات اوقیام
 لارښوونه وکړه او عراق ته یی په حرکت ترغیب کړل ، حضرت عثمان بن
 عفان (رض) هغه وخت چی د ده پراخه آفتو خلکو اعتراض وکړ د مسجد د منبر
 څخه یی د ځان دفاع وکړه . کله چی به خلیفه ټاکل کیدی هغه به خپله لومړی
 خطبه چی د کار پر طرز او سیاسي کړنلاری باندی به مشتمله وه د منبر څخه
 ویله . نو په اسلام کی د مسجد منبر د یو تر ییون او غرنی په شانې ؤ چی له هغه
 ځای څخه به د مسلمانانو لویانو او مسؤل کسانو خپلی خطبې ویلې او د مشر
 و ط حکومتونو د دورو په څیر به د دولت مشرانو خپل اجراآت او سیاسي
 کړنلاره بیانوله .

دا هر باید علاوه سی چی د اسلام د شروع څخه د مسلمانانو لویان په
 مسجد کی سره راغونډیدل ، د حدیث او تفسیر عالمانو په هغه ځای کی
 عربی ژبی او د اسلامي دین اصول بیانول ، قاضیانو به هه خپلی مهمی ټولنې
 په مسجد کی کولی ، لښه دا چی سیاست له دین څخه جلا نه ؤ او مهم خبرو
 به چی په هغوی عمومی مصلحت او ښیگنه موجود وه له مسجد څخه خپریدل
 تردی وروسته کراړه مسجد خپل لومړنی حیثیت د لاسه ورکړ خلیفه
 او قاضیانو پیل ، بیل ځایونه ځان ته جوړ کړل او مسجد یوازې د لمانځنې
 په وخت کی د دینی خطبې کولو ځای وگرځید چی په هغه کی به د خدای ش
 پر پیغمبر درود او د خلیفه او نور و مسلمانانو له پاره به د بریالیتوب او
 نیکمرغی دعا کیده . (۱)

خرنگه چي اسلام ورځ په ورځ پراختيا موندله او نفوس يې زياتيدل نو
کورونه او کلي جوړېدل، نو په ټولنيز صورت سره د خدای تعالیٰ
عبادت کولو لپاره د مسجد ونود جوړولو ضرورت هر وخت حس کيږي
نو ځکه د حضرت رسول الله د لارښوونې او ارشاد له مخې په خپله مدينه
منورې او د هغې په شاوخوا او د حضرت محمد (ص) د سفر په وخت کې د
هغو سيمو کې چې هغه مبارک په جماعت لرونځ ادا کړي و د تېرک په توگه
د مسجد ونود جوړولو نخصت شروع سو .

ابوداؤد په خپل کتاب المراسيل کې په سند سره ليکلي دي چې د حضرت
(ص) په زمانه کې په مدينه منوره کې د ننه ننه (۹) مسجدونه وو چې پر
يوه مسجد کې بيل بيل د جماعت لرونکوونه کيدل، چې نومونه يې دادي:
۱ د بنی عمرو مسجد ۲ د بنی ساعده مسجد ۳ د بنی عبید مسجد ۴ د بنی سلمه مسجد
۵ د بنی رايح مسجد ۶ د بنی زريق مسجد ۷ د غفار مسجد ۸ د اسلمو مسجد ۹
جهينه مسجد ۱۰ د بنی حذره مسجد ۱۱ د بنی امیه مسجد ۱۲ د بنی بلال مسجد
۱۳ د بنی حبلې مسجد ۱۴ د بنی حطمه مسجد ۱۵ د بنی عصبه مسجد ۱۶ د
فیصلی مسجد ۱۷ د بنی دینار مسجد ۱۸ د ابی بن کعب مسجد ۱۹ د النابغه مسجد
۲۰ د ابن عدی مسجد ۲۱ د بلحارث بن خزرج مسجد ۲۲ د الفضیح مسجد
۲۳ د بنی حارثه مسجد ۲۴ د بنی ظفر مسجد ۲۵ د بنی عبد الاشعل مسجد
۲۶ د راقم مسجد ۲۷ د بنی معاویه مسجد ۲۸ د عاتکه مسجد ۲۹ د بنی قریظ
مسجد ۳۰ د بنی وائل مسجد ۳۱ د الشجره مسجد او نور .

ددغو مسجدونو د مشهورو مؤذنو څخه په مدينه منوره کې د بنوی مس
مؤذن حضرت بلال بن رباح حبشي، حضرت عمرو بن ارمکتور او
مکه معظمه کې د مسجد الحرام مؤذن ابو مخدوده الجمعي زيات مش
دي .

همداشانې د مدينې منورې د مساجدو دغه امامان لکه حضرت مص
بن عمير، حضرت سالد المولي ابی حذيفه، حضرت ارمکتور، حضرت

بویکر صدیق، حضرت عتب بن مالک، حضرت معاذ بن جبل همداشانی
 په بنو سالم کی حضرت عتب بن مالک په بنو حمره کی حضرت عمرو
 بن سلمه، حضرت اسید بن حضیر، حضرت انس بن مالک په بنو نجار کی.
 حضرت مالک بن حویدت په مکه معظمه کی حضرت عتاب بن اسید
 په طایف کی حضرت عثمان بن ابی العاص، په عمان کی ابویزید انصاری
 و نور زیات مشهور دی (۱)

د حضرت عبدالله ابن عباس خغه روایت دی :- عن ابن عباس انه قال
 ان اول جمعه بعد جمعه فی مسجد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مسجد
 عبد القیس بجواثی من البحرین.

ترجمه :- د مسجد نبوی خغه وروسته د جمعی لمړی لمونځ د عبد القیس
 په مسجد کی ادا کړه سو د مسجد د بحرین په جواثی نومی کلی کی و.
 حافظ ابن حجر لیکي :- په مدینه اود هغی په شاوخوا کی چی کور مسجد ونه د
 بنکلو د برو خغه جوړ شوی وو. او په هغو ټولو کی حضرت محمد (ص)
 لمونځونه کړي و. هغه وخت چی د خلیفه عمر ابن عبدالعزیز د خلافت
 په دوره کی د مسجد ونو د جوړولو او ترمیم کولو کار شروع شو، دغه مسجد
 ونه د پوره تحقیق وروسته بیرته ودان سول (۲)

په دغو مسجدونو کی به هغو کسانو ته د امامت حق ورکول کیدی چی د قرآن
 شریف په ښه حافظ و. د امامت د وظیفی له پاره حضرت محمد (ص) خو
 اصله ټاکلی وه، چی ابو مسعود انصاری د رسول الله (ص) خغه داسی روایت
 کوي :- عن ابی مسعود الانصاری، قال، قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم)
 یوم القیوم اقرأه کتاب الله فان کانو فی القراءة سوا، فاعلمهم سوا
 السنة فان کانوا فی السنة سوا، فاقدّمهم هجرة فان کانو فی الهجرة سوا
 فاقدّمهم سنا. مسلو

(۱) شبلی نعمانی د بخاری شرح عینی دو هو توك (۴۶۸) مخ د صغیح مسلو لمړی
 توك كتاب الاذان د ابو داود د كتاب الجهاد فی دعا المشرکین خغه اخستو دی

ترجمه: حضرت محمد (ص) و فرمایلی پی دیوی تونی امامت دی ه
 خوک کوی پی دیولو خغی بنه قران کریم یار وی، اوکده پی دی کی تونل سر
 برابر وی، نو خوک پی پی دینی مسائلو کی دیرپوه وی، اوکده پی دی کی ه
 سره برابر وی، چاچی لمړی هجرت کړی وی اوکده پی دی کی هوس
 برابر وی نو د چاچی عمر دیر یعنی مشروی. (۲)

الفاروق د مسجد و نوجو، ولو او اباد ولو په هکله لیکي:
 از انجا که خود حضرت فاروق اعظم (رض) در عهد خلافت خود، ده
 حج کرد، بنابر آن خود میر حجاج بود و خدمتگیری حجاج را هر خود به
 انجام میداد، در تمام ممالک مفتوحه مساجد به کثرت تعمیر نمود. ابو موسی
 اشعری، نائب الحکومه کوفه را بذریعه فرمان والا تاکید فرمود که در یک
 يك مسجد جامع بسازد و از برای هر قبیله مساجد جدا گانه تعمیر
 کند، از برای سعد و قاص و عمر و ابن العاص نیز به همین مضمون
 فرامین فرستاد و به جمیع عمال شام فرمان داد که در شهر و بلاد مساجد
 تعمیر شود و مساجد مذکور تا حال به جوامع عصری شهرت دارد.
 از جمال الدین محدث در روضه الاحباب منقول است که در عهد
 حضرت عمر فاروق چهار هزار مساجد تعمیر شد و هر چند که این عدد
 خاص قطعی نه باشد لکن شک نیست که عدد مساجد فاروقی از هزار
 کمینه بوده.

حضرت فاروق اعظم عمارت حرم محترم را هر وسعت داد و به زیاده
 و زینت وی توجه فرمود، بنابر آن در سنه (۱۷ هـ) جایهای دور و پیش
 را خرید و مسمار نمود و زمینها را به صحن حرم شامل نمود، تا ابی
 عصر دیواری گرد حرم نه بود بنابر آن حدودش را از منازل علمه
 نمود، حضرت فاروق اعظم دیوار احاطه بنا نهاد و فرمان داد که به وقت

شب چراغها بر سر دیوار بفر و زنند، کعبه را مدام جامه فی پوشانند چنانچه در ایام جاهلیت جامه اش از نطع بود، حضرت فاروق اعظم فرمان داد که جامه کعبه از قباطی تیار شود و قباطی يك قسم رخت اعلی بود، که در مصری یافتند.

حضرت فاروق اعظم مسجد نبوی را هر تر میزد نمود و وسعت و رونق بیشتری داد، عمارت مسجد که در عهد مبارک جناب رسول الله (ص) بنا یافته بود و از برای همان عصر کفایت میکرد، چون در آبادی مدینه منوره یومافیه مآثر قتی شد و نماز خوانان زیاد، ترگشت در سنه (۱۷) حضرت فاروق اعظم عزم بالجزیره فرمود، که عمارت مسجد وسعت یابد، و تمام مکانها دور و پیش را به قیمت نقد خرید، حضرت عباس خانه خود را نیمی فروخت و حضرت عمر قیمت کافی میداد، حضرت عباس قبول نمی کرد، اخر به پیش ابی بن کعب مرافعه بردند، و اوفیصله کرد، که خلیفه ابداً اختیار ندارد که به جبر خرید کند، بعد از صد و بر این فیصله حضرت عباس گفت که من بدون قیمت برای فائده عامه مسلمین میدهم، الغرض بدون از حرم سراهای از واج مطهرات جمیع مکانات مسمار شد و عمارت مسجد وسعت یافت، نخستین طول مسجد صد ذراع بود، و بعد یکصد و چهل ذراع گردید و عرض آن هم به قدر بیست ذراع وسعت گرفت، ولی طرز عمارت به هیچگونه تکلف نمیکرد. مثلاً در عهد مبارک جناب رسول الله ستونها و غیره از چوب بود، حال هم از چوب ساختند، حضرت فاروق اعظم به هنگام تجدید و ترمیم مسجد چیزی نوین نمود، یعنی در يك گوشه اش صفا بنا کرد و فرمود که اگر شخصی بخواهد شعر خواند یا سخن دینی بزند بر این بنشیند، و قبل از عهد فاروق اعظم در مسجد نبوی (ص) هیچگونه سامان تنویر نه بود، و این سرشته هم در عهد جناب مهدوح انجام گرفت

و به اجاز او تمییداری در مسجد چراغها افروخت بر علا و حضرت
 فاروق اعظم انتظام خوشبویی و بخور هر در مسجد نبوی (ص) فرمود
 آغاز اینطور شد که در جمع مال غنیمت يك بار عود به وجود آمد حضرت
 فاروق اعظم خواست کبر اهل اسلام تقسیم نماید و کافی نه بود، باین
 بر آن فرمان داد که در مسجد صرف شود تا همه مسلمانان از آن مستفی
 شوند، چنانچه انرا به موزن سپرد امر فرمود که بر روز جمعه در منزل
 بپردازد و پیش روی نماز خوانان دوز داده جامها و دماغها را معطر کند
 فرش مجدد راه نخستین حضرت فاروق سرشته فرمود، ولی تکلیف نداشت
 قالین یا سطرنجی نه بود، بلکه به تقاضای ساده مسلمانان از بوریات تهیه گردید
 و مقصودش محض صیانت جامه از خاک بود . (۱)

داسلامد لمرنیو مسجد ونو جو و لو طرن

داسلامد لمرنیو مسجد ونو طرن ساده او بیسط و لو پریوه داسی تو کر خمد
 جو پیدی پی پر شا و خوابندی به پی خلور دیو الونه را گر خیدلی و و کله
 دمسجد ونو اړخونو خندق هدا حاطه کری و لکه پی دکونی دینار لومری
 مسجد (۱۰۶) همداشانی جو پریسوی و، دمسجد ونو سقفونه (چتوننه
 به دخر ماد بناخونو او بیاده غود برود تو کرانو خخه پی د عربی مسلمانان
 د فتوحاتویه اشناکی د زرو عبادت خایونو او کلیسا گانو خخه په لاس
 راتلل جو پیدل د دغه وروسته دمسجد ونو د جو و لو پیه طرن
 کی تغیر راغی او پخوانی سبک پی پاته سو خرننگه پی پر مسلمانانو باندی د
 حضرت پیغمبر سنت او سلیقه زیاته گرانه وه نو دوی هر کله
 زیار یو ست پی په خپل ژوندانه کی هغه تطبیق کری، نو حکم د سادگی او
 پاک دود دی د لاسه نه ورکاوه .

مسجد و نوزیاتره برخه به دهغه غولی نیوی وه چی په اصطلاح
 سخن به ورته ویل کید، او هغه به سرپوښه نه و او پر څلور وېرخو
 باندی به یی رواقونه راگرځیدلی و پراخ اولوی رواق به یی
 څلورم رواق و چی د سطحی په سقفونو به پوښل شوی و، بندونه
 ضربی به یی د مرمرینو د بیر و خنجر د تعمیر پر بنا ولاړی وی جوړه سوی

د مسلمانانو تاریخی مسجدونه

نبوی مسجد :

دغه مسجد د خدای تعالی د ذکر او عبادت علاوه، د اسلامی علومو مخصوص
 حدیثو د تدریس لوی مرکز گڼل کیدی، چی حضرت پیغمبر (ص) مدینه
 منوره ته د هجرت په لومړی کال کی جوړ کړی دی.
 د دغه مسجد کی د زمانې په تیریدو دیر تحولات او اصلاحات راغلی دی
 چی اوسنی شکل یی غوره کړی دی.

که چی محقق العلماء استاد کل ملا عبدالحق صاحب خروتنی د خپل یا قوت
 بیس په (۲۲۸) مخ کی په دې هکله فرمایي :

د مسجد و کړه بڼا	د پېر په دې کال مسلمانان
دلما نځه کاوه اختیار	تر مسجد پخوا ستر دار
چی پری چوکه سوه ناکه	دغه ځای و محوطه
وخت د لمونځ به دې فاعل سو	پر هر ځای چی به داخل سو
د رافع و پسران	دلته وه دوه یتیم خان
بل ساهیل نومیده	ساحل نور و د دیوه
نور حضرت سوبیا له دوی	دغه محکمه و د دوی
له بهادوی و کړ انکار	د دې محکمې خبریدار
مون در کړی ده و تا	دوی ویل چی بی بها

حضرت نه گره داقبول
 س مثقاله دسره زر
 پر صدیق بایندی بهما
 لته وه گورستانونه
 سو فیو خود رختی دخرما
 نور حضرت و فرمایل
 غه درختی و وهلی
 هواره سوه دامخکه
 سالختن پی سوه مشغول
 بتی نتولس و چلولی
 غاری کری ز وایت
 و خسته هرچا و به
 باکولی نور سرور
 بل نور بیا حضرت
 له دی افسوس اندوه
 به کری ددوی دعوت
 ی به بولی دی و نارت
 ر عمار به کر گنتن
 بر مسجد لره دیوار سو
 ناخلو خخه دخرما
 ر ما و و له تنی
 مسجدلی (لری) دروازی
 یوه دعاء عالموه
 به بله مسمی و
 مسجد پیرد اهیت

په قیمت پی کره مقبول
 دوی ته ور کره پاک سرور
 حواله کره مصطفی
 د مشرکو وه قبرونه
 د لته شنی وی لای خوا
 داقبرونه پی و کینل
 خرابی پی سمی کرلی
 د مسجد طرحه پی و کره
 هیاران هو پاک رسول
 او بدلی پی و بیلی
 چی عمار کاوه خدمت
 دی د دوو ببرنده
 خاوری هر دده لسه سر
 و عمار ته د ساعت
 مر به دی کری یاغی گروه
 و طرف ته د جنت
 د دوزخ و سخت انگارته
 پناغوا پر له رفتن
 له او مو خستوتیارسو
 با دده سو مسمیا
 وی مسجد لره تنبی
 پر دینو وی په حساب دری
 خاص حضرت لره ویره
 هریه باب (الرحمت د اوه
 د عمر تر خلافت

خلک ډیر وځای وکړ
 ووالا تېنې هم هغه
 هری جوړ پر خپل مراد کړ
 دوی له بنو نقشتی حجر و
 چی به تره دوی تر عاج و
 ولید بن عبد المک
 یلار پی دی عبد العزیز
 چی په بڼه شان پی برابر کړ
 ټول حجری د ماذ وښو

خلیفه وعباسی
 چی دی زوی ودهار و
 استحکام پی علا و کړ
 وه تر دی زمان بیا
 لوی سلطان عبد الحمید
 نه لر د دی بیان

هر پیه دی کال چی حضرت

مدینه ته کړ هجرت

د حضرت محمد (ص) د وفات وروسته صحابه کرام او بی
 تابعینو په دغه مسجد کی تدریس او تعلیم کاوه، د مالکی فقی اساس
 د امام مالک څخه د دغه مسجد څخه را شروع سوی دی، د حضرت
 پیغمبر په حیات کی د مدینه منورې په نور و کوچنیو مسجدونو
 کی چی شیر ی نهه (۹) مسجدونو ته رسیدی (او د بلال په اذان
 پی اقامت کیدی همد حداثو ته تدریس کیدی، بکر بن عبد الله
 الاشجیع چی ابوداؤد او دارقطنی په ترتیب سره پخپلو مراسله

دلته ډیر سونو نور عالم
 ده مسجد کړ کشته ده
 بیاعثمان ترده ازاد کړ
 ستی هروی له ډبرو
 او د بام لرگی پی تاج و
 چی د ملک سو بیا مالک
 نور عمر بیا تمیز
 ده مسجد کشته ترک کړ
 د حضرت د عیالو

بیان تعمیر وکړ محمدی
 بیان تجدید وکړ مامون
 تراولی زیاده کړ
 د ابنای مامونی
 مگر اوس پی کړت تجدید
 هسی ساز کړ چی زه ستوان

اوسنو کی روایت کوی دغه مسجد و نو یاد وی :- در ایچ مسجد بنی عبد
الاشجل مسجد ، د بنی عمرو بن بندول مسجد ، د جهینه مسجد در مسلو
مسجد . (۱)

حجة الاسلام ابو حامد غزالی (۵۵۵) هـ ق په خپل کتاب فاتحه العلوم
کی په دی هکله داسی لیکي :- مکحول ویلی دی چی د خدای رسول څخه د ووتنو
روایت کړی دی چی موږ د قبا په مسجد کی د علوی په زده کړه لگیاو چی نلتخا په
پیغمبر (ص) تشریف راوړی او وی فرمایل : څه چی غواړی هغه زده کړی او خدای
دی تاسو ته عوض نه درکوی خو چه هغه شیان چی زده کوی پی عمل په ونه کړی
اوبل وروړتی ورو ونه بنیاست . (۲)

نو ځکه بنوی مسجد د مسلمانانو د پوهنی لومړنی مرکز گڼل کیږی .

د مکئی مکرمی مسجد الحرام :

دغه د مدینې منورې تر مسجد زوړ دی ، خود مکئی معظمی تر فتحي وروسته
په اته هجري کال کی د اسلامي هدفونو او تبلیغونو د بنه بریالیتوب له پاره
ستفاده ځنی وسوه .

د دغه مسجد څخه د عبادت علا وه د امویانو او عباسیانو د خلافت د اولی
نیمايي پیری څخه د اسلامي تعلیماتو د بنوونی روښانه مرکز گڼل کیدی .
لازی د حمیدی دخولی څخه لیکي :- مشهور علمی مجلسونه او مذهبي
فتواگانې به په ترتیب سره سپه عبداللہ بن عباس (۶۸ هـ ق) او دده وروسته
به په عطاء بن ابی رباح ، او دده وروسته به په ابن جریج (ابو خالد) په (۱۵۱ هـ ق)
او دده وروسته به په مسلو بن خالد زنجی ، او دده وروسته به په سعید
بن سالو قداح ، او دده وروسته به په محمد بن ادریس شافعی (۲۰۴ هـ ق)

ابن فضل الله العمري ، مالك الابصار پنخړیتوک ۱۳۱ مخ

فاتحه العلوم ، حجة الاسلام غزالی دوهرتوک ۱۹ مخ

اگر درلوده امام شافعی صاحب دیوولیشست کلن سن خخه په دغه مسجد کی
فتواگانې ورکولې (۱)

د بصرې مسجد جامع :

دغه مسجد په خوارلسو (۱۴۰ هـ) کال کی زیاد بن ابیه چی د معاویه بن ابی
سفیان له خوا پر بصرې حاکم و په خنستو او گچو سره د نوی سره لباد کړ
پنډی پای یی ورواچولی او پر چت بانندی یی د ساج دونی لرگی ووه
د عباسی خلافت په لومړی کی د معتزله استادانو فکری او سیاسی رشد د دغه
مسجد خخه را شروع سو . معتز لوو په لغت او عربی نحو کی مخصوص روش
درلود ، د عربی مشهور ادیب حافظ (۲۵۵ هـ) په دغه مسجد کی اوسید .

د کوفی مسجد :

دغه مسجد په کال اولس (۱۷۰ هـ) کی جوړ سوی وو ، خو زیاد بن ابیه په
کال پنځوس (۵۰۰ هـ) کی د لومړی سره لباد کړ ، د حضرت علی بن ابی طالب
(کرم الله وجهه) راتلونکی ته او دغه ښار د اسلامی حکومت د مرکز کولو
له کبله د کوفی مسجد د علمی مرکز په ګرځولو کی زیات اهمیت وموند
دغه مسجد کرار کرار علمی رشد او تبلیغاتی حیثیت پیدا کړ ، خوچی د
عباسی دولت په شروع کی د اسلامی علومو دیوه لوی مرکز په شانی و
پیشنل سو او د بصرې د مسجد سره یی په رقابت شروع وکړه ، د دوی

(۱) ابو عبد الله بن عمر ، مناقب امام شافعی .

History of Muslim Education. By Ahmad Shah.

Page 890

په اسلامی د ښوونې تاریخ . داکتر احمد شلبنی د قاهرې په پوهنتون
کی د اسلامی تمدن د تاریخ استاد .

د علمي او ادبي مباحثو له برکته وچي د اسلامي معارفو د خراغ روښنه
وړانگي هسکو مدار جوته ورسیدی او اوس د انگلستان د کمبریج او اکسفورډ
د پوهنتونو سره سیالي کولای سی.

د فسْطاطِ مَسْجِد (د عمر و مسجد جامع) :

دغه مسجد په کال (۴۲ هـ ق) کي عمر و بن العاص جوړ کړ د دغه مسجد
یوازې مطلب د اسلامي تعلیمي چارو پرمخ بیول و، دغه مسجد د طول
اخشدي او فاطمي پاچاهانو په وخت کي د زیات توجه وړ وگرزید او د شافعي
فتی لوی مرکز سو. د دغه مسجد په صحن کي د تدریس بیلې زاوې موجود
وې، چي د هغو څخه دغه مشهورې وې، د امام شافعي صاحب زاویه د مجد الدین
ابوالامثال حارث بن مذهب الدین شافعي زاویه، د فخر الدین صاحبیه زاویه
د تاج الدین سطلجی زاویه، د معینیه زاویه، د زینبیه زاویه او تراوه سو.
نه خلویښت (۷۴۹ هـ ق) کال پوري خلویښت نوري زاوې پراخه سوې چي
اسلامي معارف یې هسکو علمي او دیني مدار جوته ورساوه.

مسجد الاقصی اوقبة الصخره :

اسلامي تاریخونه وایي چي دغه مسجد حضرت سلیمان (علیه السلام) د خپل
عبادت له پاره جوړ کړی و، حضرت عمر و بن خطاب د خلافت په دور
(۱۳-۲۳ هـ ق) کي هغه وخت چي بیت المقدس مسلمانانو فتح کړ څرنگه چي
دغه ځای د اسلامي دین په فرمایشاتو کي مقدس مقام درلود نو دغه
مسجد دیوازنی عبادتگاه په خیر د زیات احترام وړ وگرزید او دریو مقدس
مسجد وگڼل سو.

د عبد الملك بن مروان د خلافت (۶۵-۸۶ هـ ق) په وخت کي د فیه الفخر
خلی چي د اسلامي هنرونو ښکلې اثر دی، په دغه مسجد کي جوړ سو،
عباسیانو د خلافت په دوره کي څو ځله ترمیم او ښکلی سو، د ایوبیانو

او مملوکیانوپه دور کی په دغه مسجد کی خومدرسی جوهری سوی چی
ملی او علمی شهرت یی وریات کړ، د دغو مهمو مدرسو څخه ؛
شرفیه سلطانی عالی مدرسه، ناصریه مدرسه، د امام ابو حامد غزالی
مدرسه، نخویه مدرسه، سنکزیه مدرسه، کریمیه مدرسه زیاتی مشهور
دی .

د دغو مسجدونو لوی عالمان امام غزالی صاحب او مشهور محدث ابن الصلاح
زیات شهرت لری .

دمشق اموی مسجد :

دغه مسجد ولید بن عبد الملك دخپل خلافت (۸۶ - ۹۶ هـ ق) په وخت کی د (۸۸ -
۹۶ هـ ق) کلونو په منځ کی جوړ کړ .
دغه پخوا د بیت پرستانو د عبادت ځای ؤ، د څلورو پایو و څنګ ته یی یو مربع
شکله برج جوړه سوی و چی مسلمانانو د هغه څخه د اذان کار اخیست، دغی بنا
نه یوازې د ښکلا او معمارۍ له پلوه مسجد ښکلی کړی ؤ، بلکه دخلافت مرکز
ته یی هم د علم او هنر سترگی اړولی وی .

دمشق مسجد تر (۴۶۱ هـ ق) کال پورې پر خپل عظمت پاته ؤ، خو پر دمشق
باندی د فاطمیانو د یرغل او اور اچولو له کبله یی ښکلا لوښا شت له منځه
ولاړ د اتنی هجری پیر مشهور سیاح ابن بطوطه د دمشق د جامع په هکله
لایي :- په دغه مسجد کی علمی مجلسونه او د مختلفو علومو د درس حلقی
موجودی دی، محدثین پر لوړو کرسیو باندی د حدیث روایت کوی، د قرآن
مظہیر حافظان او قاریان له سهاره تر ماښامه په تلاوت لگیادی، یوه له
ښوونکی چی د مسجد پر پایو ټکړه کړیده شاگردانو ته د قرآن د تلاوت او
تدریس وظیفه منځ ته بیایي، په دغه مسجد کی قرآن په دی نسبت شفاهی
قرائت او تدریس کیری نه چی د لیک د احترام او ساتنی په هکله یی بی ادبی
و تغافل ښکاره سی، معلم بله وظیفه هره لری هغه خپلو شاگردانو

ته شعرونه، ادبی مضامین او علمی مقالی یکی اوزده کوی، اود تعلیم طرزی تری
هغه پوری دوا و کوی خوشاگرد خپله دلیک دزده کړی سره پوره علاقمند
پیدا کړی او خطاطی زده کړی.
ددغه مسجد د مشهورو عالمانو او بزرگانو څخه برهان الدین فراخ شافعی
اونورالدین ابوسیر بن صایع دی.

د پیولنس زیتونیه مسجد:

دغه مسجد د اغلبي دولت پوخت کی بیر تر جوړه سو، اود اسلامی زېږومس
جد و او مدرسو څخه گڼل کړی، ددغه مسجد ځینی علما لکه خطیب ابوی
اسحاق ابراهیم ابن حسین بن علی بن عبدالرفیع ریضی او ابوعلی عمر بن علی
بن قداح حواری زیات شهرت لری.
ابن بطوطه په دی هکله لیکي :- ددغو پوهانو د افادو او علمی برکاتو څخه یو داؤ
چی هره جمعه به دلما نځه دادا کولو وروسته دوی ددغه مسجد یوی پای
ته ډډه لگوله اود لویو فقهی مسئلو د پوښتنو په خصوص کی به یی فتوا گانې
صادرولی دوی به د څلوښتو مسئلو د حل کولو وروسته غونډه پرېښوده،
په دغه مسجد کی پر پخوانی طرز تعلیم ورکول کیدی، خود (۱۳۷۰ هـ ق) د
صفری په ثلثورمه (۱۹۵۰ م) کال دنوامر په خوار لسمه (۱۴) دیوه فرمان
په واسطه ددغه مسجد د تدریس طرز او اصول د مصر د الانهره د جامع
په څیرو اوښت.

د قیروان مسجد جامع:

دغه مسجد عقبه بن نافع د افریقا مشهور فاتح په کال پنځوس (۵۰ هـ ق) کی
په قیروان کی جوړه کړ، دڅه وخت وروسته له نظره ولوید او په ۸۶۷ هـ ق (۱۴۹۵ م)

کی بیرته آباد سو . په کال یوسل و پنځه کی داموی خلیفه هشام بن عبد الملک
(۱۰۵-۱۲۴ هـ ق) په امر د دغه مسجد په صحن کی پراختیا راغله . د قیروان
مسجد د رسه د افریقی په شمال کی د اغلبی حکومت په دوره کی د فاطمی دولت
تر شروع پوری د اسلامی علومو پیاوړی مرکز گنل کیدی .

د بغداد د منصور مسجد جامع :

دغه لوی مسجد د عباسی خلیفه ابو جعفر منصور (۱۳۷-۱۵۹ هـ ق) په امر د بغداد
د بنار د جوړولو سره سره په کال یوسل و شپږ څلور لښت (۱۴۶ هـ ق) کی تاسیس
سو . منصور دغه مسجد جامع د اوسیدلو د قصر چی قصر الذهب نومید تر
څنگه جوړ کړ . دغه مسجد په کال (۱۹۲ هـ ق) کی د هارون الرشید په امر یق
اباد او پراخ سو ، د دغه مسجد په مدرسه کی د خلیفه په امر او خوښه چ
درس ورکولای سو .

د قرطبی لویه مسجد جامع :

د دغه مسجد بڼه په اندلس کی داموی دولت اساس ایښوونکی عبد الرحمن پ
کال (۱۲۰ هـ ق) (۷۸۶ م) کی د دمشق د مسجد جامع په سبک شروع کړه ، د د
وړوسته نور و خلیفه گانو او امیرانو څخه نوری برخی پریاتی کړی چو
له دغی جملی څخه دهشام په امر یوه برخه د بنخود لمانځه لدا کولو له پار
یکښی و ټاکل سو . د دغه مسجد جامع د عظمت دوره په اندلس کی د مروا
د دولت د سقوط او د هسپانیانو پلاس د قرطبی د بنار د نیولو (۶۳۲ هـ ق) کال
وړوسته پای ته ورسیده .

د قرطیبین مسجد جامع :

دغه لوی مسجد په مغرب اقصی (مراکش) کی یوی بزرگواری او متدینی ښځی
فاطمی بنت محمد فصری دمکنی (ام المؤمنین) د فاس په بنار کښی جوړ کړی

دی، د قیرویین د تسمی وجه داده چی عربان د قیروان د لاری د فاس بنه
ته داخل سوی دی. د دغه مسجد جامع او مدرسی د اباد ولو او تجهیز
له پاره د مسلمانانو مشرانو زیاتر توجه کری وه، چی د هغو خنجر د سلط
ابو عنان (۷۴۹ - ۷۵۹ هـ ق) په امر د دغه مسجد جامع د بیا ابادولو او کتابخ
د تجهیزولو عز و د دیری ستاینی وړ دی.

تر لومړی هجری پیری پوری مسجد ونه د دینی فرایضو او عباداتو د اد
کولو، وعظ او ارشاد او د مسلمانانو د دینی اړتیا او مسایلو د حل اوفه
کولو همدا توبی و. خود دوهی هجری پیری په شروع سره هغه وخت چ
اسلامی نړی پراختیا ومونده او د عربو مسلمانانو د ژوندانه په طرز کی تحو
راغی نو مسلمانانو د قران عظیم په دغه فحوا: - (ربنا وابعث فیهر رسول
منهم نتلوعلیه ایتک ویعلم الکتاب والحکمة ویزکیهوا نک انت
العزيز الحکیم).

ترجمه :- ای لویه خدایه زما زامن داسی ښکلی وگرځوه چی د دوی له منځه
څخه یو پیغمبر خوښ کری، چی ستا ایتونه هغوی ته وښودی او د کتاب پوهنه
او حکمت زده کری، خلکو د علم او پوهی د زده کولو لپاره د مسجد ونو مدرسو
او جامعگانو د تاسیسولو لپاره پوره توجه وکړه، او د مسجد ونو څخه یی د فرایضو
او عباداتو د اداکولو علاوه د تبلیغ او دینی ارشاد او تدریس کار اخيست او یو
په بل پس یی پراختیا ومونده خو په پنځمی هجری پیری کی د هغو څخه لوی مدرسو
او دارالعلومو نرجوهر سول، اوله دغه ځای څخه علمی تصدیقونریا شهادتانی
توزیع کیدل. د مثال په توگه د مدینی منوری په نبوی مسجد کی امام مالک بن
انس اصبحی (۹۵ - ۱۷۹ هـ ق) د موطی د علمی اثر لیکوال او مالکی مذهب مؤسس
د فسطاط په مسجد کی د قریشو ستر عالم ابو عبد الله محمد بن ادریس
شافعی (۱۵۰ - ۲۰۴ هـ ق) د کوفی او بغداد په مسجد ونو کی امام ابو حنیفه نعمان
بن ثابت، د بغداد په مسجد کی امام احمد بن حنبل (۱۶۴ - ۲۴۱ هـ ق) د رسونه
وړ کول او علمی مجالس یی پرانستل.

بنار د لوپو مسجد و نو مالی اړتیاوی د دولتی مساعدتونو، خود بنار د باندی
ناوخوا کوچنیو مسجد و نو ضرورتونه د هغو د مقتدیانو په بخششو، تحفو
صدقاتو او اعانورفع کیدل.

دی له پاره چی په مسجدونو او دارالعلومو کی د امانت او تدریس چاری د خنډ
سره مخامخ نه سی نو ځینو مسجد و نو په اوقاف یا احساس درلودل چی د هغو
سایدات به په منظمه توگه د مسجد و نو اما مانو ته سپارل کیدل. (۱)
ای یی چی د مصر لوی مفتی او محدث امام مالک ته په کال کی سل دینار ونجینل
وله دی پرته یی د ده پور و نه همداد ا کول.

مدرسې

به دی مؤسسو کی داسی علوه تدریس کیری چی تخصصی بڼه ولری او فارغ التمیلا
وته یی د اسلامی علومو په مشخصو څانگو کی عالی شهادتنامی ویشلی کیری
درسود علومو په وده او پراختیا کی زیات خدمت کړی دی، دا ځکه چی قرآن
گریو مسلمانان د علومو په زده کړه مکلف کړی، او پرنراوینځه یی علوفرض
کړی دی او هغه څوک دلوری درجی او فضیلت خاوند گنی کور چی علوی تحصیل
کړی وی، ناپوهی یی درندوالی، گمراهی او تیاری سره تشبیه کړی ده، قرآن
تریه همد تعلیمو سپارښت د پیغمبرانو د اعمالو څخه بولی او پر دی هکله فرمایي:
ربنا و ابعث فیهم رسولا منهم تتلوه علیهم ایاتک و یعلمهم الکتاب
والحکمة و یرکبه و انک انت العزیز العکیم.

ترجمه: - ای لویه خدایه زما زامن داسی ښکلی وگرځوه چی دوی له منځه
نخړیو پیغمبر خوښ کړی چی ستا ایااتونو هغوی ته وښوی د کتاب پوهنه
د وقت لفظی معنی کول او خاص کول دی او په شریعت کی خپل څه شی یاد هغی
ته او فائده دعا مو خلکو د ښیگنو او خیر رسولو له پاره خاص کول دی، څرنگه
چی په صدقه کولو سره یوشی د چاد ملکیت څخه وزی او د بل په ملکیت کی داخلیری
و د هغه ثواب ویر کول کیری، نو وقف عینی شان حکم لری.

په اسلامي د مدرسې تکاملي سیر

د (المدرسي کلمه د (دریس) د مادي څخه اسو مکان دی . تحقیقات څرگندوي
دغه کلمه په اصلي عبري ده ، او د اسلام د را تلو څخه د مخه دغه کلمه معر
سوي او په عربي گډه سوي ده . په عربي ژبه کې درس ډیري معناگانې لري چې
د هغو څخه مهمې يې دادی .

۱- د سجستاني په (غريب القرآن) کې د (قرأ) په معنی راغلی ده لکه (و درسوا ما فيه)
یعنی قرأوا ما فيه ، او هو د خدای تعالی عز وجل دغه کلام (وليقولوا درسوا)
د (قرأت) په معنی دی ، او (دارست) د (قارأت) په معنی د (قرأت) او قرأتی علی
معادل دی د نبوی حدیث (تدارسوا القرآن) په جمله کې دغه کلمه د قرآن ولو
په معنی ده . و فکر ته یې وسپاری چې له یاده مو ونوږي .

۲- د (اندرس) (انظمتس) په معنی او (درس) د (محوسو) په معنی هودی .
لکه چې سجستاني وایي :- (درست هذه الاخبار التي تأتينا بها درست) . د زو
سواوله منجند تللی په معنی دی .

۳- د (المدرس) کلمه چې د مدرسې پر خای استعمالیږي د (درس) د مادي څخه
(خستل سوی ده) . او د (مدارس) کلمه یعنی هغه خای چې درس پکښې لوستل کیږي
مدرس د (کتاب) او مکتب خانی په معنی هو راغلی دی . د دغو تفسیر و نوڅ
په عمومي ډول د نتیجه اخیستله کړي چې (درس) کلمه د لوستلو ، ساتلو
محو کولو د معنی پر محور چوږلی او د ادب و ل فکري پیوند هېڅ نلري ، چې د ه
سره دی د معنی هراهنګي ولري . که څه هم ابن فارس په خپل اثر
رمقاییس اللغة کې د لغاتو ممتاز کتاب دی او د بیلو لغاتو په منځ کې رابط
څیړي او معناگانوته په خپله تحلیلي طریقه تفسیر ورکوي لیکي ؛

د (دال ، را ، سین) حروف واحد ریښه لري چې پر پتوالی ، کښته والی او
ورکوالی دلالت کوي ، نو ځکه د (الدرس) کلمه دلار ورکي په معنی هو

مثال په ډول کله چې وایي (درس المنزل) یعنی د منزله ځای اثار وړک سول، او (دریس) کلمه هره له دغه بابه څخه ده. همدارنگه د زېږې او شو پیدلی جنای نامه، همدانشانی (درست القرآن) له بابه (و نور و) یعنی (الدارس) هغه ټوک دی، هغه څه چې یې لوستلی دی بیایي لوی هغه شانی، لکه چې یو - روحي، د ابن فارس دغه تفسیر د دی سره چې ده دیر دقت او ښه تفسیر کښی کړیدی، خو زموږ د سوال ځواب په ښه توګه نه سی وړکولای چې محو او نابودی، ویلویا ویلو ترمنځ څه رابطه موجوده ده، او هغه یار چې د دغود و و معنا ګانود موندل لوله پاره استل سوی دی په هر ال بیله تکلف او تصنع څخه نه دی موندلی سوی، دغه ډول تفسیر ونه دځی می د عربي والی د ترديد له پاره یو ځل بیا را پورته کړی، او داسی څرګندوي دغه لغت دوه مدلوله اوسنده لري.

۱- د نابودی او زوړتیا په معنی د دغی کلمی استعمالول په پخوانی عربي ژبی پوری لري. د جاهلیت د دوری په ادبیاتو کی په نظم او نثر دواړو کی دغه مدعا لټیږي.

۲- د (قراءة) په معنی همدا اوس استعمالیږي په عربي ژبه کی د (درس) تدا استعمال تاریخ له څه د اسلام د منځی زمانی ترسیږي، دیر زوړ متن په هغه کی د (درس) کلمه د ویلو په معنی راغلی ده، هغه قرآن عظیم دی لکه فرمایي: (ماکان لبشر ان یؤتیه الله الکتاب والحکمة والنبوة بشرا ل للناس کونو عباد الی من دون الله ولکن کونو ربانین بما کنتم یعملون) (اب و بما کنتم تدرسون).

۳- هیڅ بشر ته به ونه رسیږي، چې هغه ته کتاب، حکمت او نبوت سره سی او هغه وخت خلکو ته و وایه چې د خدای پرځای زما بندگان سی، خو وایي رشتین اوصال حان و اوسی د احکمی اسمانی کتاب تعلیم در سوی دی د احکمی هغه مولوجی دی.

۴- فواد حسین د لوهری فواد د پوهنتون د عبری، سریانی او نورو سامی

بواسناد د (درس) دفعص - اجتهاد په معنی اخلي چې هغه دایمي زیار او
 کونښن ته ویل کیږي. په عبري ژبه کې (والمدراش) د (درس خای) یا
 (دراسه) ته ویل کیږي چې دغه کلمه خپله د (مدرس) څخه جوړه سوي ده
 د یهود و په نظر دغه کلمه پر مقدس کتاب د لالت کوي، او هغه داسي
 کتاب دی چې د (مقدس کتاب) پر تفسیر باندې لیکل سوي دي او په سریانی
 بهر همدغه معنی ورکوي، د فقی الغی پوهان عقیده لري چې دغه کلمه د عبري
 څخه سریانی ته راغلي ده. د (مدراس) د کلمې د اصل څخه د اڅرگندیزې چې
 غه د (مفعال) هموز نه کلمه ده او د لسان العرب د مولف په قول د اسمو مکان
 پاره یو غریب وزن دی. د (قاموس) کتاب څرگندوي چې د (مدراس) کلمه
 هغه د (کتاب) کلمه ده چې مکتب خای یا بنو ونجی ته ویل کیږي. په اسلاحي
 دائرة المعارف کې دغه کلمه د عبري او یا ارامي ریښې څخه بولي، یوشمیر
 بیات پوهان وايي چې د (درس) کلمه عبري ده خو دادي معنی نلري چې (مدرس)
 د یهود و څخه اخیستل سوي ده، داله دی جهته چې (مدراس) یا مدراس د تعلیم
 یو مؤسسه نه وه، لکه چې د اسلام په لومړیو مراحلو کې تعلیماتي مرکزونه د
 مدرسې په نامه موجود نه و او یهودان همدېر عمر لپاره په عربستان
 کې ندی اوسیدلي او حضرت پیغمبر (ص) هغوی له مدینې څخه بیرلیري
 ساتل او د حضرت عمر فاروق په وخت کې همداسیاست چلیدی چې د دوو
 ینو گنجایش په عربستان کې اډونه لیدل کیږي.

شهادت نامی او علمی لقبونه

جازه ليك :- د ابوالحسن فارش په قول د اجازي لغوي معنی په دی ډول ده
 جازه د جواز الما د کلمې څخه اخیستی سوي ده چې دهغو او بو څخه تیریدل دی
 حیوانان یې چینی او د کینت مخکې ځنی خړوبیزې لکه چې وایي:
 استجزته فأجازنی (یعنی ومی غوښته چې زما حیواناتو او مخکې ته اوبه ورکړي)
 سمداشانی چې د علو طالب د خپل استاد څخه اجازه وغواړي او هغري ورکړي.

په فیروز آبادی قاموس کی په دی هکله داسی راغلی دی :- (وَأْجَازُهُ) دسوغ له په
معنی یعنی هغه ته یی اجازه ورکړه ، او (اجاز) په رایې (انفذه) او (خوږه) یعنې
خپله رایه یی پر تنفیذ کړه په معنی راغلی دی . او (استجاز) د درخواست
اجازی او اذن د غوښتلو په معنی همدی .

د اجازی اصطلاحی معنی :- د مجیز د خولی هغه راوتلی خبری چی د اذن پر
انشا اودده څخه د هغه د خبر وروایت دی چی د اجازه اخیستونکی د اجمالی
پوهی وروسته د اجازه ورکونکی له خوا صادر سوی وی ، همداشای
دغه (اجازه) د ټولو مشایخوا و طبقاتو د ذکر کولو څخه د اساتیدو تر (خرفی
مرحلی پوری همدی .

د اجازی د پیداکیدو مفهوم او تصور :- ځینی کسان د دغی کلمی ویل د
ضمائم بن قلبه په خولی استناد کوی چی وای پیغمبر (ص) ته وویل سول
چی ایا خدای تعالی ته په لمانځه اد اکولو مامور کړی یی ؟ هغه وفرمایل هو بیا
یی وویل نو د (رسول) خپله د پیغمبر په حضور د قرائت منزلت لری ، ضمائم
دغه موضوع خپل قوهر ته اطلاع ورکړه (فأجازوه) یعنې دوی هغو ته د دغه
حدیث په روایت یی اجازه ورکړه .

په اسلامی پوهنتونو او پوهنځیو کی داسی شهادت نامی چی په هغه کی دیوی
علی مهران وښان او تصدیق وی معمول نه و . نو ځکه اجازه نامه دیو
استاد شخصی صواب دید و چی خپل شاگرد ته به یی ورکوله او د پوهنتون
له نظره به د تصدیق او اعتبار وړ نه و .

علمی لقبونه :- اجازه دیوی علمی یا وظیفوی رشتی د لوستلو وروسته د
شهادت نامی په څیر ورکول کیده ، خو دغی دیوی علمی درجی حیثیت نه درلود
چی د هغه له رویه دی دیو شاگرد فخر ، ذکا او د علمیت درجه څرگنده سی
خودی تش دیوی شخصی پانی حیثیت درلود ، چی په هغه سره د شاگرد مشغله
اوز یار ستایل کیدی .

امام :- د امام کلمه په عموی توگه د لور و علی القابو څخه و

چې دامام پريوهی او حجتی د لالت کاو، خود خلکو مقتدا وگرځول سو، او خلکو یې تقلید کاو.

امیر المؤمنین :- دغه دهنه لقب څخه پرته دی چې اسلامی (خلیفه) ته به د خلافت او حکومت په وخت کې ورکول کیدی، دایوه کلمه وه چې لویو محدثانو او مفسرینو به په خپلو منځو کې د مشورې کولو او صواب دید وروسته یو جامع اولوی پوه ته ورکوله.

حافظ :- دایو داسې لقب و چې د حدیث پر لویو پوهانو باندې به اطلاق کیدی ځینی بیا وایې چې حافظ هغه څوک و چې څلویښت زره حدیثونه به یې په یاد وو.

فقه :- په لغوی معنی فهد ته ویل کېږي او په اصطلاح کې هغه څوک چې په شرعي علومو کې لوی لاس ولري

رحله :- دغه لقب پر ستر پوهانو باندې اطلاق کیدی.

محدث :- هغه څوک چې به په نوی حدیثونه پوهیدی

د افغانستان د پوهنتون علمی القاب

د افغانستان د پوهنتون لپاره دغه علمی رتبې ټاکل سوې دي.

پوه یالی، پوهنیار، پوهنمل، پوهندوی، پوهنوال، پوهاند.

جامعه، دارالعلوم، پوهنتون

عربی لغت (جامعه) معنی په لاتینی ژبه (یونیورستاس) او (یونیورستات)

(Universtat, Universitas...) ده چې لغوی، تاریخي او اکادمیکه معنی لري

انګلیسي ژبې په نوی قاموس کې چې د کلماتو د تاریخي رېښو د ښودلو په اساس

لیف سوې دي، دغه کلمه (جامعه) بیل ډولونه لري چې په دې ډول دي.

لغوی متعارف مدلول چې په هغه کې جامع، کل عدد، عموم راځي.

- د منځنیو پېر د وروستۍ دورې په لاتینی ژبه کې دغه کلمه د حقوق

باحثو د جماعت او شرکت په معنی استعمالېږي.

- د دغې کلمې درېو مفهوم (و معنی) هغه استادانو او متعلمینو ته ویل

کیری پی دتلیو او تربیی په علمی لوړو وختانگو کی د تحصیل لپاره په یوه مخصوص
 ځای کی راټولیری، دغه کسان د خپلو علمی او فکری رتبو سره په مخصوصو
 القابو یو د بله سره پېژندل کیری. د داسی ښوونځیو او پوهنځیو څخه فارغیدل
 له کبله د هغو فارغ التحصیلان په مادی او معنوی لمانځونو ښادیری. د پوهنځیانو
 مجموعی ته چی په هغوی د علومو بیلې څانگې تدریس کیری پوهنتون، دارالعلوم
 او دارالفنون ویل کیری.

اسلامی لومړنی پوهنتون (مساجد)

دغه لکه د ژوندانه نور واقعیتونه په یو وار نه دی پیداسوی بلکه یو په بل پسې
 یی تکاملی پړاونه وهلی او د وروستی تعول مرحلې ته رسیدلی، چی له هغو څخه
 په پنځمه پیری کی اسلامی مدرسی پیداسوی، څرنگه چی د اسلامی پوهنتونو
 د حیات دوره یوله بله توپیر لری، نو د هغو د فعالیت او د خضت طرز او د
 بریالیتوب صورتونه هم یوله بله سره بیل دی او ځان ته علمی او تاریخی
 حیثیت لری.

عمومی پوهنتون

دغه ډول د پوهنې ځای دیو داسی مسجد سره شباهت لری چی خلک منور
 نه لری، زده کړه یی عنعنوی او تاریخی رینی لری، پی اسلامی دعوت د هغه
 لومړنی رینی جوړوی. اوله همدغی نیت یی څخه یی رشد او وده موندلی
 ده.

اکادمی

د اکادمی څخه مطلب دادی چی په معنی کی د علم زده کړه د کتابخانو، بیت الحکمه
 او دارالعلوم د لاری څخه په سر سر سیری. دغه ډول مرکزونه څار یی نه
 لری او د یونانی موسسو د مقرراتو او قوانینو له مخی یی چاری مخی ته
 بیول کیری او د همدغی لاری څخه د غیر اسلامی ثقافتونو او تهذیبونو
 سوا ریکی موی.

اکادمی اصلاً یوه یونانی کلمه ده چی تدریس ځای ته ویل کیری، دغه تدریس

لځای دیو میل په فاسلی دراتن، په شمال لویډیځ کی پروت اوداتن د پخوانی
قمرمان اواتل اکادمیسن نوی پوری لږ لری، او په پای کی پنځوس
کاله د افلاطون د تدریس او تفرج لځای وگرځید. داتن دغه پوهنځی تر
نهمی عیسوی پیری پوری د اکادمی په ډول بیله کومی وقتی دواړه درلود ترڅو
چی د جستین د حکمرانه اثر له منځه ولاړ. (۱)

په افغانستان کی د (۱۳۲۵ هـ ش) کال راهیسی د پښتو ټولنی، د تاریخ ټولنی
د دائرة المعارف د علمی مؤسسو د گډون څخه د افغانستان اکادمی په وجود
راغله اودغه علمی درجی یی درلودی:

خیر وڼکی، خیر نیار، خیر نوال، خیر نمل، خیر ندوی، خیر نیال.

د غی علمی او تحقیقاتی مؤسسې نور په کال (۱۳۵۲) کی د افغانستان د علومو
اکادمی په نامه واوښت او یوشمیر نور علمی مؤسسې لکه طبیی علومو
تاریخی حفریات، موزیمونه اود لمر د لابراتوار په گډون په هغی کی وراضافه
سوی. اود علمی کار کونکو لپاری علمی رتبی د کاندید محقق څخه بیا تر سر
محقق پوری وروټاکل سوی.

د دی څخه پرته دوی نورې علمی رتبی هم سته چی د اکادمیسن د کاندید
واکادمیسن په نامه یادینی.

د غی رتبی په دنیا کی هغو پوهانو ته ورکول کیږی چی په خپله رشته کی د ابتکار
خلاقیت او اختراع مصدر گرځیدلی وی.

د وهر فصل

د فقی حینی مهم اصطلاحات

اسلام :- عربي کلمه او متعدی مصدر دی چی د اطاعت، فرمانبرداری، بیره ایښودلو، دیودین د غوره کولو، منلو او داسی نورو په معنی استعمال د اهنه دین دی چی خدای تعالی په شپږمه میلادی پیری کی د انسانانو د هدایې او نیکمرغی له پاره پر حضرت محمد (ص) د جبرائیل امین پواسطه نازل کړی او مسلمانانو ته په زړه او خوله منل سوی دی. لکه چی فرمایي:

(وما ارسلناک الا کافة للناس). ترجمه: موږ ته نه یی لیری مگر لیږی موږی د ټولو انسانانو لپاره. همداشانی فرمایي:

قالبت الاعراب اما قل له تؤمنو ولكن قولوا اسلمنا ولما یدخل الایمان فی قلوبکم حجرات ۱۳ -

ترجمه: صحرا نشینانو وویل: موږ ایمان راوړی دی وهغوی ته وویای تاسی ایمان بندی راوړی بلکه کولای سی وویاست، تسلیم سوو او ایمان تراوسه ستاسو په زړه کی لاړه نه ده موندلی.

پیغمبر (ص) فرمایي: الاسلام هو التسليم.

ترجمه: اسلام د تسلیم په معنی دی. (۱)

مسلمان :- دغه کلمه اسم ذات نه بلکه صفت دی او د اسلام پیروانو څخه پرته بل چاته نه استعمالیږی. لکه چی فرمایي:

ماکان ابراهیم یهودیا ولا نصرانیا ولكن حنیفا مسلما.

ترجمه: نه ؤ ابراهیم یهودی او نه نصرانی لکن پاک او مسلمان ؤ

حنيف او مسلم :- حضرت ابراهيم (ع) خپل ځان حنيف او مسلمان گڼي دی
حنيف معنی داد چې نوري باطلې لاري يې پري ايښي دی او د حق لويه لاري يې
پوره کړې ده. لکه چې فرمايې :

ماکان ابراهيم و يهوديا ولا نصرانيا وليکن حنيفا مسلما و ماکان من المشرکين
مسلم :- هند چاته ويل کيږي چې د الهي حکم تابع او فرمانبردار وي. چا چې
ځان د ټولو باطلو شيانو څخه ژغورلي او يوازې يې حضرت احديت او حق ته
مان سپارلي وي. لکه چې د حضرت ابراهيم په هکله فرمايې :

قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمين .

قرآن :- په لغت کې مصدر د قرائت يعنې لوستل په معنی دی، او په عام عرف کې د
عبدای د کلام مقرر ويا السنة عباد د معنی مجموعی لپاره استعمالیږي. قرآن د
خدای تعالیٰ لخوا پر حضرت محمد (ص) باندې نازل سوی کتاب دی.
قرآن په مصلحتونو کې لیکل سوی او بې له شېبې په متواتر نقل د حضرت محمد (ص)
څخه را نقل سوی او د اسماني کتابونو وروستنی کتاب دی چې د حوادثو او
ضرورتونو له مخې د (۲۳) کالو په موده کې نازل سوی او خدای تعالیٰ يې له تېره
بديل او تعریف څخه د ساتنې وعده فرمايلي ده لکه چې فرمايې :

نا نعن نزلنا الذکر و اناله حافظون .

ترجمه :- په تحقيق سره موږ د قرآن نازل کړی دی او موږ يې ساتونکي يو.
نازلیدو د لحاظ د قرآن لومړي ايتونه د (اقرابا سدریک الذی خلق) سورت دی
و وروستنی ايت يې : اليوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم و رضيت لکم
الاسلام دینا) دی

ترجمه : يعنی نن مې کامل او بشپړ کړی ستاسې دین او تمامي کړ پر تاسو
باندې خپل نعمت او د دین له لحاظه تاسې ته په اسلام راضي سوو .
مغه وخت چې د اقرآن سورت يعنی د قرآن لومړنی سورت نازلید، حضرت محمد
له مکه کې د حرا په غار کې د خدای په عبادت بوخت و او تر هغه وروسته د
حوادثو او ضرورتونو له مخې کرار، کرار نازلید .

حضرت محمد (ص) د قرآن د لیکولپاره کاتبان ټاکل چې د وحی کاتبان یې بلل
د وحی ستر کاتبان حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عثمان (رض)، حضرت علی (رض)
زبیر بن عوام (رض)، اوابی ابن کعب (رض) اخبار (رض) نومیدل.

جبرائیل د قرآن راوړونکی ؤ او حضرت پیغمبر (ص) ته یې ویل چې پلانی
آیت دی په پلانی ځای کی، په هغه ترتیب چې اوس قرآن پر هغه ډول مرتب
او منظم دی کسبید دی، خود قرآن د سورتونو ترتیب لکه چې زیاتر وپوهانو
ویلی دی د صحابه ؤ (رضی الله عنهم) اجتہادی امر دی، او په قرآن کی
احکام، قصصی، امر و نهی، وعده او وعید راغلی دی. ناسخ او منسوخ
آیتونه هولری، قرآن کریو پر او و منزلو، دیر شو سپارو او یو سل او خوا
رلسو سورتونو ویشل سوی دی د فاتحی په سورت شروع اود والناس پر سورت
پی ختم سوی دی، قرآن کریو شپږ زره شپږ سوه او شپږ شپيته آیته، او پنځه
سوه او څلوېښت رکوعی دی.

قرآن کریو په نظر او معانی کی معجز دی. دغه اسمانی کتاب د ټولو علومو
اصل دی. د کلام علم، د فقه اوفقی د اصول علم، د نحو علم د لغت علم په دنیائی
د زهد او تقوا علم، د اخرت اخبار، د اخلا قو مکارو ټول له قرآن کریو
څخه اخیستل سوی دی.

آیت :- د عربو په کلام کی بیلې مناکگانی لری. اود علای په معنی هر
ستعمالیږی، لکه پدی آیت کی :
ن آية ملکه ان یا تیکم التابوت .

ترجمه : د طالوت د پاچاهي علامه ده چی تاسو ته به تابوت راسی.
دوهو د دلیل په معنی دی، لکه پدی آیت کی :

آية لهما الارض الميتة احييناها .

ترجمه : یو د خدای د وجود او قدرت له دلا یلو څخه مړه ده چی ژوندی
کړه د نباتاتو په زرغونولو .

ریږد معجزی په معنی ده، لکه چې په دی آیت کی :

فان استطعت ان تتبقي نفقا في الارض او سلما في السما فتاتيهم به آية
 يعني ڪه غوڻن تي بي يوهننڌيه محڪي يا يوه خينه اسمان
 ته ڇي راورهي دوي ته يوه معجزه .

خلورهد عبرت په معني لکه پدي آيتي .
 ان في ذالك لآية .

ترجمه: په تحقيق سره ڇي په تيره قصه ڪي عبرت دي .
 پنځه د عالي او مشيد عمارت په معني لکه پدي آيت مبارك ڪي:
 آيتون بكل ربع آية .
 ترجمه:

يعني جو پوي په هر لور ڇاي باندې عمارت د مسافر وله پاره .
 د قرآن ڪريد آيت اخو قراني ڪلي دي ڇي د بلي برخي څخه په فصل او
 مخصوصه علامه امتياز لري ڇي مفسرينو بي په بيلو عبارتونو تفسير ڪري
 ځيني وايي آيت د قرآن ڪريو يوه برخه ده ڇي په سوره ڪي بي شپڻ حرفونه دي
 لکه: الرجلن .

ځيني وايي ڇي آيت د قرآن ڪريو يو څو حروفه دي ڇي له ماقبل او مابعد
 څخه بي انقطاع د حضرت رسول د توقيف او سماع څخه څرگنديدلای
 سي او عقل د قرآن ڪريو د آيتونو د تجزيه څخه معذور دي
 ځيني مقطعات حروف آيت نه بولي او د آيت لږ حد شپڻ حرفه گڼي .
 ځيني مقطعات حروف مستقل آيت گڼي، په سورت ڪي بي اقل حد يو حرف
 اوبه تلفظ ڪي دري حرفه بولي .

قبله :- هنه خواجې په لمانځه ڪي مخ هني خواته وي قبله بي بولي، مسلمانان
 خپله قبله د ڪعبې خوا بولي، يهود او نصاري بيت المقدس .
 د اسلام په ابتدا ڪي مسلمانان همد بيت المقدس خواته لمونځ کاوو
 خود اسلام د پيغمبر حضرت محمد (ص) د اخوينه وه ڇي د ڪعبې خواته

چی د ابراهیم (ع) قبله وه او تربیت المقدس یی قدامت درلود لمونځ وکړي
 او په دی هکله تل دخدای تعالی امر ته منتظر و .

نو خدای تعالی د هغه نیاز او دعا قبوله کړه او دا آیت نازل شو .

قد نرى قلب وجهك في السما فلنولينك قبله ترضى لقل وجهك شطر المسجد
 الحرام ترجمه: په تحقیق سره وینو موږ گرځول د مخ ستا په طرف د اسمان
 نو موږ به وگرځوو ورو ورو هغی قبلی ته چی تیری خوښوی نو وگرځوه
 مخ یعنی خپل ټول بدن د مسجد الحرام خوا ته چی په کعبه وړپوری دی .

د هجرت د دوهم کال درجب المرجب د میاشتی په پنځلسمه د دوشنبی په
 ورځ حضرت محمد (ص) د بنی سلمه په مسجد کی د مایین دوو رکعت له منځ
 د اصحابو سره په جماعت کړی و چی دبیت المقدس څخه د کعبی خواته د قبلی
 د گرځولو حکم نازل سو، دلما څه په منځ کی یی دبیت المقدس څخه مخ وگرزا
 وه او د کعبی خواته متوجه سو، نو ځکه هغه مسجد په ذی قبلتین شهرت وموند
 د مسلمانانو د ټولو مذاهیو په اتفاق په لمانځه کی و قبلی ته مخامخ دریدل شرط
 دی .

دعا :- د مسلمانانو زړه په دعا اډه او تسلی کیری او دعا د مسلمانانو
 د ښو عبادتونو، او غوره شعایر و څخه گڼل کیری . خدای تعالی هر
 مسلمانان په استغفار او دعا کولو امر کوی لکه چی فرمایي :

لا بدکرا لله تظلمن القلوب .

ترجمه: په تحقیق د مؤمنانو زړه ونه دخدای تعالی په ذکر او فکر اطمینان
 موی او بس .

څرنګه چی د بند د ټولو مادی او معنوی احتیاجاتو رفع په خدای تعالی
 پورې ، نو خدای تعالی دخپلو بندگانو په خواست او نزاری خوشاله
 کیری او د قبلو لوی وعده ورکوی لکه چی فرمایي :

ادعونی استجب لکم .

ترجمه: زما څخه یی وغواړی چی دربی کړم .

هغه بدني عبادتونه چي پر مسلمانانو فرض سوي دي د هغو زياته برخه د دع
مفهوم لري، د مثال په توگه لمونځ چي په هغه كي د فاتحي سورة لوستل و
جب دي نيمې بي د خداي ثنا او پاڼي دي دعا او مطالبې دي.

په اومتقي مسلمانان د عبادت د فريضې دادا کولو وروسته زياتره ماتوي
د عاگاني کوي. دا هغه دعاگاني دي چي په قرآن عظيم كي راغلي او ب
د حضرت رسول الله څخه اوريدل سوي دي. د دغو يوه مشهور دعا دا ده
رب اغفر لي ولوالدي ولابنائي ولاخواني ولاهل بيتي وذريتي،
وللمؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الاحياء والاموات،
اللهم ارزقني ايمانا يباشرك في و يقينا صادقا حتى اعلم لا يميني الا ما كتبت
لي ورضيني بقضائك واعني على الدنيا بالعفة والتقاة وعلى السديد
بالطاعة وطهر لساني من الكذب وقلبي من النفاق وعلمي من الريا
وبصري من الخيانة فانك تعلم خائنة الاعين وما تخفي الصدور.

ترجمه: اي رب! ما وېځېنه! زما مور او پلار او لا دونه، وروڼه، دکورنۍ
غړي، لمسيان، مؤمنان او مؤمنانې ښځي، مسلمانان او مسلمانې ښځي وېځېنه
لي لو ښځه اير! زموږ داسي ايمان په نصيب کړه! چي تل ي په زړه كي وي، داسي
رښتيني يقين را کړه! چي پوه سو چي هيڅ تکليف بي له ستا اجازي څخه را رسيد
ستا په قضا رضا را په برخه کړه! په دنياي پاكي او قناعت را کړه! د دين په
احکامو اطاعت را کړه! ژبه ي له درواغو څخه پاکه کړه! زړه ي د نفاق څخه
پاک وساته! عمل ي دريا څخه پاک کړه! سترگي ي د خيانت څخه وساته
ځکه چي ته دسترگو په خيانت او هغه څه چي په سينو كي پټ دي ښه پوه ي.

حضرت محمد (ص) ته به چي کور مشکل پېښ سو نو لماڅه او دعاته به ي
پنا وړه. د حضرت محمد (ص) لمونځ يوازې د لماڅه د شکل ادا کولو
او وجايو پر ځاي کول نه و بلکه هغه به په لماڅه كي د خداي تعالي په
مناجاتو كي ښي غرقيدې او کله چي به د لماڅه وخت رسيدې هغه
به په هوسيدې او موذن ته به ي په ډير شوق او بي صبري فرمايل:

رحنا بجا يا بلال . ترجمه : بلالہ ارادہ فرما کر . اوہ پیر خجلہ بی ہمدانی فرمایا .

جولت قرۃ عینی فی الصلاة . ترجمہ : دسترگو تو رہا لمونخ دی . حضرت محمد بہ دمشق لا تو او سختیو پہ موقع کی ہر کلمہ دغہ دعا کولہ اللہ رب السموات ورب العرش العظیم ، ربنا ورب کل شیء قالق الحب والنوی ، منزل التوراة والانجیل ، والقرآن ، اعوذ بک من شر کل دابة انت اخذ بناصيتها انت الاول ، فلیس قبلك شیء وانت الاخر فلیس بعدك شیء وانت الظاهر فلیس فوقك شیء وانت الباطن فلیس دونك شیء ، اقض عني الدين ، واغنني من الفقر .

ترجمہ :- ای دادا و اسمانوں خدایہ او د عظیم عرش پروردگارہ زہویز او د تلوو شیانو خدایہ ! دادا نو او منزو نو چاودیدونکی ! د تورات انجیل ، او قرآن نازلیدونکی ! تاتہ پنا و ہر دم حرکت شیء د شرخہ چی د ہنوی ہستی ستا پلاس د .

تہ اولی اوستاد مغربہ شیخ شیء نہ و ، تہ اخیری اوستا وروستہ شیء نہ تہ ظاہری او تریا بنہ بل شیء نہ تہ ، تہ باطنی او کبنتہ تریا بل شیء نہ تہ زما پور و نہ ادا کرہ ، مالہ فقرہ و ترغورہ او بی نیازہ فرما کرہ .

ملت :- پہ پخوانیو عربوی دغہ کلمہ پر ہنوخلکو اطلاقیدہ چی بوی قبلی او یا تہ تہ بہ منسوب و او کلمہ بہ بی ددغی کلمی پہ عوض کی پہ مترادفہ د اشعب کلمہ ہو استعمالولہ ، خواہندہ وخت چی د جاہلیت دورہ د اسلام د مبین دین پہ راتک لہ منجہ و لا پرہ او د خدای تعالی د وحدانیت ، بشر دوستی مدینیت او بشری ژوند د ترقی پر مختلف او نیکمرغی لہ پارہ د انسانانو پہ منج کی د نشانہ او ہر اہنگی فکر و روزل سو ، نو د ملت کلمی نہ تہ تحقق و ہونہ لکہ چی خدای تعالی فرمایا :

فاتبعو ملکہ ابراہیم حنیفا .

ترجمہ : د ابراہیم (علیہ السلام) د ملت متابعت و کرہ . پہ قرآن کریم کی

د حضرت ابراهیم د قصی د هری کلنی خغه دا خرگند او ثابتیری چی ه
جناب د الله تعالی په حضور خپل سر او مال د تسلیمی او انقیاد په روحیه
خرنگه بخښلی و او د هغه درضا او خوبنی له پاره یی خپل زوی حضرت
اسماعیل ذبح او قربانی کاوه .

ملت په حقوقی اصطلاح د انسانانو ټولنه ده چی ځان ته خاوره ، مشترک
تاریخی ، ثقافتی او سیاسی سازمانونه او اساسونه ولری او دیو قدرت او
حکومت تابع وی . د کلاسیکو او پخوانیو نظریاتو له مخی چی د فرانسې د لوی
انقلاب خغه نشت کوی ملت د هغو افرادو ټولنی ته ویل کیږی چی حقوق
شخصیت ولری او د ولتی جوړکړی وی او د حاکمیت د حقوقو خاوند و
د بین المللی عمومي حقوقو له مخی ملت د انسانانو د افرادو یو ټولنه ده چی
په ټاکلی خاوره کی ژوند کوی ، او د ژبی ، نژاد او مذهب د وحدت خاوند
وی او دغه علایق یی یو د بله د ویره پیاوړی سوی او مضبوط سوی وی چی
مشترک تاریخ ، فرهنگ ، اقتصاد او کلتور ځنی په وجود راغلی وی د تفکیک
تبعض او تجزیه لاره پر بنده وی .

حزب :- دغه یوه کلمه ده چی قرآن کریم د مسلمانانو وهنی ټولنی ته
استعمال کړی ده چی دیوی عقیدې مسلک او اصول پیروان وی .

امت :- د امت کلمه د حزب په مفهوم هم استعمالیږی او هنی ټولنی
ته وایي چی پریو جامع داسی امر راغونډ سی چی د ژوند هدف یی د حزب پر
ټاکلی اصولو بنا وی لکه چی فرمایي :

کنتم خیر امة اخرجت للناس تا مرون بال معروف وتنهون عن المنکر
ونؤمن بالله .

ترجمه : تاسی دیر بنده امت یاست چی د نوع بشر لپاره راوتی یاست و ښو
کار ونو ته دعوت کوی اوله بد و کار ونو څخه یی راگرځوی او پر
خدای ایمان لری .

جماعت :- د جماعت کلمه د حزب په معنی د مسلمانانو د اجتماعی حیثیت
اعادی له پاره استعمالیږي .

شریعت :- په لغت کی شرعة المائنه وایي ، یعنی داو بود چینیلوځای ، مگر
په اصطلاح کی هغواقوالو ، اعمالو او احکاموته ویل کیږي ، چی حق
مالي د پیغبرانو په خوله پر خپلو بندگانو نازل کړی دی او د دوی د ژوندانه
چارو د سمون او بقا موجب گرځي

حلال ، حرام او مکروه

حلال :- هغه دی چی په هغه کی کوږ محظوریت نه وی او د خدای تعالی
امر له کبله هغه پرځای کیږي .

حرام :- د خدای تعالی هغه امر دی چی نهی (نه کول) پی حتی گرځولی
ه نو که خوځ خلاف د هغه عمل وکړي د قیامت په ورځ د عذاب او
عقاب وړ گرځي او په دنیا کی هم کله په شرعی مجازاتو محکوم کیږي .

مکروه :- هغه وخت چی شارع (شریعت پالونکی) یا (خدای تعالی) دیو
شئ په نسبت نهی او منع کوي او نهی پی حتی نه وی هغه شئ ته مکروه
ویل کیږي مکروه تر حرامو په کبنسته درجه کی راځي ، جرړ او گناه
ی د حرامو په اندازه نه ده ، خو پر هغه باندی دواړو امکان لری دیو چا
سرکښی او د حرامو کارونو کولو باعث وگرځي .

په اسلام کی د حلال او حرام اصول او قوانین

- ۱- د شیانو اصل د هغو په حلال کیدلو اړه لری .
- ۲- د شیانو حلال او حرام کیدل یوازې د خدای تعالی په امر اړه لری .
- ۳- د حرامو حلال کول او د حلالو حرامول د شرک سره برابر دی .
- ۴- د خدای تعالی له خوا څخه د شیانو تحریمول د هغه د تاوانو او ناپاکیو
په نسبت دی .

- ۵- حلال په هغه اندازه موجود دی چې انسانان و حرامونه اړیکه لري.
- ۶- هر هغه شئ چې د حرامو مقدمه (سریزه) وي او انسان د حرامو په خوړنه مخوی حرام دی.
- ۷- حرام په حيله او دسيسه نه حلال کيږي او دا د ول حيله حرامه ده.
- ۸- حسن نیت (بڼه انگیزه) حرام حلال لولای نه سي.
- ۹- د دې له پاره چې د حرامو څخه څوټ و تر غوړل سي، باید د مشکو کو او شکر وینکو کار ونو د کولو څخه ځان ليري وساتي.
- ۱۰- هغه چې حرام دی د ټولو له پاره حرام دی (عمومیت لري).
- ۱۱- کله ضرورت او اجبار حرام مباح کوي.

خدای تعالی دغه شیان حرام کړي دی

لکه چې خدای په دې حکم په قرآن عظیم الشان کې داسې فرمایي:

حرمت علیکم المیتة والدمر ولحم الخنزیر وما اهل لغير الله به والمیتة والموقوذة والمتردية والنطيحة وما اکل السبع الا ما ذکیتو وما ذبح علی للنفس

ترجمه:- حرام کړي شوي دي پر تاسو خوراک د هر دار حیوان او د بهیدو ویني، او غوښي د خنځیر، او د هر هغه حلال کړه سوی حیوان چې او از کړي سوی وي له نامه د الله پاک د بل شئ، او د خپه کړه سوی او د کوتک او نور و هلی سوی او د غوړ خیدلي له پورته کښتي ته، هغه حیوان چې د بل حیوان په ټکر و وژل سي، هغه حیوانان چې د بل څیروني او درند حیوان په واسطه و وژل سي، مگر هغه حیوانان چې د ضربې او یا تصادم له کبله زخمی او ټپي سي او سايي نه وي ختلي که په دغه وخت کې ذبح سي حلال دي.

حیوانان چې د بتانو د خوښي له پاره قرباني کيږي حرام دي.

همدا شانې حضرت رسول الله (ص) د یو سوال په جواب کې د هر دار حیوانان څخه ما هی او ملخ استثنا فرمایي او وایي:

قال هو الطهور ماؤه اکل ميتة.

ترجمه :- اوبه پاکونکی دی اومره حیوانان یی حلال دی .

حرام د مجبوریت په وخت کی بیل حکم لری لکه چی الله پاک فرمایي :
فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه ان الله غفور الرحیم .

ترجمه : هغه کسان چی چاره نلری اومجبور دی ، اودنفسی خواهشاتو
پیر وی نه کوی ، اودضرورت زیات تجاوز نه کوی ، ددغو حرامو شیانو
خوړل ددوی له پاره حلال او گناه نه لری . بیه شکه خدای تعالی بخښونکی او
مهربان دی .

د شرابو اوقمار حرمیت (حراموالی)

اسلام په خپلو هداياتو کی په تدریجی ډول شراب (خمر) په دریو تپال
حرام کړی دی . لکه چی الله پاک پدی هکله فرمایي :

د شرابو ضرر د گتۍ څخه ډیر دی ، لمونځ د نشی په حال کی مه کوی .

وروسته په دغه آیت سسره سخت منع سوی دی :

یا ایها الذین آمنوا ، انما الخمر والمیسر والاذناب والازلام رجس
من عمل الشیطان فاجتنبوه لعلکم تفلحون انما یرید الشیطان ان یوقع
بینکم العداوة والبغضاء فی الخمر والمیسر ویصدکم عن ذکر الله وعن
الصلاة فممن انتم منتهون .

ترجمه : ای هغو کسانو چی پر خدای اود هغه پراواړو ایمان لری یقین
ولری چی شراب اوقمار اوهغه بتان چی د هغو لپاره قربانی وړ کوی ، د نخبو
په واسطه گټه اخستل او بخت ازمول بېد او نجس دی . اود شیطان دکارونو
څخه دی ، نو ځکه باید د هغو څخه لیری سی چی په دنیا او آخرت کی یی د شر څخه
خلاص سی . په رشتیا شیطان غواړی چی د شرابو اوقمار په واسطه په تاسو
کی د ښمنۍ او مخالفت راوړی او تاسو د خدای د ذکر اود خدای سره معنی
تېل او اولمانځه څخه راگرځوی .

یا تاسو د دغه ناوړه کار څخه لاس نه اخلی .

دښيري پريښودل

افغانان د دېرو تاريخي زمانو راهيسې دښيري د پريښودلو سر
عادت لري او په پخوانيو زمانو کې داسې لوی او بزگور افغانان دښير
لږ پيدا کړي چې دښيري نه وي پري ايښي. حق منل دي چې نارينه
په دښير او ښځه په پسرل او زينت ښه ايسي، اسلام هم دښير پريښود
اونه خړيل تاييد کړي دي. لکه چې بخاري شريف د ابن عمر څخه روايت کوي
چې حضرت رسول (ص) فرمايلي دي.

خالفوا للمشركين وفروا اليهم واخفوا الشوراب.

ترجمه: د مشرکينو مخالف عمل وکړي، دښيري پريښودل او پريښود
لڼد کړي. په بل روايت کې داسې راغلي دي.
اي ترکها وابتالها.

دغې کلمې تفسير (و فر و) په حديث کې دښيري توفير يعنې نه خړيل او
پريښودل دي، په دغه حديث شريف کې راغلي دي چې دښيري نه خړيلو
فلسفه د مشرکينو سره د مخالف له جهته دي. اسلامي عالمان وايي:

چې دښيري پريښودل د امانت نه لري چې دهغې طول او عرض ته دي هيڅ
لاس ور نه وړل سي او پر هره خوا چې شي ولاړ دي سي، بلکه پاکه ساتنه
او بزده والي او پور برابرول او پاللي لازمي امر دي.

زياتو اسلامي عالمانو دښيري خړيل حرام گڼلې دي او د حضرت محمد
په دغه حديث. فان من تشبه بقوم فهو منهم.

ترجمه: که چا د يوقوم پيښي وکړي هغه د هغه قوم څخه شميرل کيږي د
تطبيق ټينگار کوي. خواو سينو ځينو عالمانو ځکه چې دښيري خړيل په مسلمان
نوکې باب او رواج گرزيدلي، او د انجاء سوي کار سره مخامخ سوي دي د
ښيري خړيل يې مباح کار گڼلې دي. او وايي چې د حضرت پيغمبر دښير
پريښودل او ساتل د هغه دعادي چارو څخه دي او په شرعي امور وکړ
د پيغمبر لاره بايد تعقيب سي. د پورتنۍ تفسير څخه څرگند کيږي چې

د بیری پیرینود لواونه پیرینود لویه هکله بیلی نظری سته :

یوی د حرامیدلو طرفدارۍ کوی چی ابن سیمه اونوری طرفداران دی .
بلری دمکروه کیدلو طرفدار دی چی قاضی عیاض په کتاب الفتح کی راوی دی
معاصر عالمانی مباح بولی پیرینودل او نه پیرینودل یی ثواب او عقاب
نه لری ، خو یوشمیر متاخر ملایان د زیاتود لایلود را وړولو وروسته
دغه امر سنت گنهی نه واجب .

فرض : - د خدا ی تعالی امر دی ، نه پر خای کولی لویه گناه او خنی
منکریدل یی کفر دی .

واجب : - د لازمی او حتمی په معنی دی ، هغه ینک عمل دی چی بیه دهنه د
شرایطو په نظر کی نیولونه پر خای کیری ، نه کولی یی گناه او خنی منکریدل
بی کفر نه دی . واجب پر تعبدی ، توصلی ، کفای ، شروط ، مضیق ، معین
ولیشل سوی دی .

سنت : - هغه عمل دی چی حضرت پیغمبر کړی او یای دکولو حکم ورکړی
وی ، اودوه دوله دی ، سنت مؤکد اوسنت غیر مؤکد .

مستحب : - هغه عمل دی چی حضرت محمد (ص) کله ، کله کړی وی ، په کولو
ی ثواب مرتب کیری ، او په نه کولو یی گناه نشته . په یوه اصطلاح دغه دفتو
سندوب ، تطوع اوزواید وسنتو کی هر راسخی ، مستحب د غیر سنتو
نسبت زیات ثواب لری .

مکروه : - د هغه شی حراموالی یا بد راتلل دی چی په غیر متواتر یا غیر مشهور
حدیث سره ثابت سوی وی . مکروه دوه دوله دی : تحریمی اوتنزیهی ،
تحریمی مکروه حراموته دیر نژدی دی ، له دی سببه اما هر محمدی
نه ته حرام هر وای .

سود (ربا)

ندای تعالی جل علی شانه د سود یار بل حرامولو په هکله په قرآن کریم کی
اسی فرمایي :

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وذروا ما بقى من الربوا ان كنتم مؤمنين
فان لم تفعلوا فاذنوبكم من الله ورسوله وان تبشروا فلنكون رؤوس الاموالكم
لا تظلمون ولا تظلمون.

ترجمه :- اى هغو کسانو چي ايمان مو را وړې دى ، د خداى له عذابه
څخه و بېرېږي ، در باد باقىمانده د اخيستلو څخه ځان وساتي ، که پر شتې
دايمان خاوندان ياست ، که د دغه کار څخه لاس نه اخلي ، نو تاسې د خدا
تعالى او پيغمبر (ص) سره د جنګ اعلان وکړي ، که د سود اخيستلو څخه
پنېمانې وکړي ، يوازې تاسې خپل اصل مال بيرته واخلي چي نه تاسو ظلم وکړئ
اوله پر تاسو ياندي نور ظلم وکړي .

ربا يا سود ځکه حرام او ناروا بلل سوي دى چي سود خوړونکى د بل چا مال
په وړيا او مفتته بيله عوضه تر لاسه کوي . لکه چي حضرت محمد (ص) فرماي
حرمة مال الانسان کفرمة دمه .

ترجمه :- دا انسان د مال احترام لکه دده د وينې د احترام په شان دى .
سود خوړول و لويوړي عادت نيول ، خوږت د کار او کسب څخه راگرځوي او
د ټولنيز وچار ولکه د صنعت ، حرفت ، کرنې او تجارت د رکود او خنډ والي
موجبات راغويندوي ، او ټولنه د سختي او فلاکت په خوابيايي ، سود
خوړل په ټولنه کې د رحيم ، عاطفي ، مرستې وړ وړگلوۍ زېښي پړۍ کوي
د پور وړکولو ، احسان او مرستې زېښي شندوي ، هغه کسان چي پور
قرض وړکوي البته د بېد ايانو او هغه خوږت چي قرض اخلي د فقيرانو او
مسکينانو له جملې څخه شميرل کيږي نو که د دوي په منع کې د لږ ول تر وړنو
مشرع وگڼل سي نو (العاذ بالله) دامعني لري چي بېد ايان کولای سي په خپل
پيسو هر څه چي يې زړه غواړي هغه د ول خواران او مسکينان استثمار کړي
نودغه عمل د الهي رحمت او مهرباني څخه چي خداى تعالى ارحم الراحمين
دى د بېر لړۍ او غندلي کار دى .

ربا در اسلام ، تفسير ايت سوره بقره ۱۵۴ - چاپ ۱۳۷۵ فرهنگ اسلامي

په حدیث شریف کی راغلی دی: پی حضرت رسول الله (ص) د سود خوری
 په هکله داسی فرمایلی دی: لعن الله اکل الربا و موکله و شاهدیه و کاتبه
 ترجمه: د خدای لعنت دی پر هغه چاوی پی سود خوری، اویایی اخلی
 اویا پر شاهدگیری اویایی لیکي.

خرافات او هار او سحر جادو

غیب ویل، جادوگری، سحر کول، نار واکاردی او د خدای تعالی پر تره یخود
 په غیبو خبر نه دی. لکه پی د نمل د سورة په (۶۵) آیت کی په دی هکله داسی
 راغلی دی:

قل لا یعلم من فی السموات والارض الغیب الا الله.

ترجمه: و وایه بیله خدا په خخه هیڅوک هغه پی په مخکه او اسمانونی دی
 په غیب نه دی خبر.

قتل

په اسلام کی په ناحق د یو مسلمان وژل کبیره گناه ده. لکه پی الله پاک فرمایي:
 ومن قتل مؤمنا متعمدا فجزائه جهنم خالدا فیها و غضب الله علیه و لعن
 و اعد له عذابا عظیما.

ترجمه: - څوک پی په قصد سره یو مسلمان و وژنی جزای جهنم
 (د ویرخ) دی، او د خدای تعالی په غضب او لعن اخته کیږی، او د رحیم
 څخه یی محروم کیږی، او سخت عذاب د هغه له پاره ټاکل سوی دی.

زنا

اسلام هر هغه عمل پی جنسی غریزه تحریک کړی، د نر او بیڼی په من
 کی دفتنی لاره خلاصه کړی، د کورنی تاداب او د اجتماعی ژوند منزی
 سستی کړی حرام بللی دی او د دغیر ناوړه عمل د مخنیوی لپاره داس
 په سورة (۱۳۳) آیت کی داسی راغلی دی.

زنا ته مه نژدی کیږی، هغه کار ونه پی انسان زنا ته اړیاسی مه کوی
 پرشتیا زنا لویه گناه او بده لار ده.

لواطت

لواطت لویه او کبیره گناه ده، شرنگه چی اسلام ز ناحرا مه کړې ده او ټولې لارې یې بندې کړې دي چې ز ناڅښکې پېښې، همد اشراف یې جنسی انحراف یا لواط (نرمغول گرځول) هم حرام کړې او لویه گناه بللې ده، په دغه سره اخته کیدل نه یوازې د ښځو حقوق تلف کېږي، بلکه د نرحیثیت و قارته هم سخت تاوان رسېږي. خدای تعالی د لوط قوم ته چې خپلې او حلالې ښځې یې پرېښودلې او په لواطت یې ځانونه اخته کړې و. د دوی په هکله په قرآن کریم کې د شعراء په سورة (١٦٥-١٦٦) آیت کې داسې فرمایي:

اتاتون الذکران من العالمین وتذرون ما خلق لکم ربکم من ازواج بل انتم قوم عادیون.

ترجمه: ایاد تعالی دنیا په خلکو کې تاسې د نر پر جنس تجاوز کوی، او ښځې چې خدای تعالی ستاسوله پاره پیدا کړې دي، پرېښوی یې، په رشتیا چې تا د فطرت څخه منحرف او متجاوز قوم ریاستی.

خدای تعالی په قرآن عظیم کې د لوط قوم متجاوز، جاهل، مسرف، فاسد او محروم بللې دي. د لوط قوم یو عجیب عادت درلود چې د دوی د فطرت انحراف د شعور د رشد او فقدان، اخلاقي انحطاط، فساد او د سلیقه خرابوالی د هغه څخه څرگندېږي، هغه د هیلنوسره لواطت کول دي چې دغه هیلمانه د عذاب ملائکې وې، چې خدای تعالی دوی ته د ښائت هلوکوانو په څیر گرځولې او د دوی د ازموینې وسند موندلو لپاره رالېږي وی لکه چې د هود د سورت په (٧٧-٨١) آیت کې داسې راغلي دي:

ولما جاءت رسلنا لوطا منی بهر وضاق بهم ذرعا وقال هذ یوم عسیب جا قومیه یهرعون الیه ومن قبل کانوا یعملون السیات قال یا قوم هؤلاء بناتی هن اطهر لکم فاتقوا الله ولا تحزرن فی صنی الیس منکم رجل رشید قالوا لقد علمت ما لنا فی بناتک من حق وانک لتعلم ما نرید قال لوان لی بقوه أو آوی الی ربکم شدید قالوا یا لوط انارسل ربک لن یصلوا الیک.....

ترجمہ: ہنہ وخت پی زما استازی لوط تہ را غلل، لوط نا ارا مہ سو، او اوقات پی تریخ سو وی ویل: نن وریخ فاجعہ دہ، پەدی حالت کی پی قوم پە چتکی او حرص لوط تہ را غی، او د دیر وخت د مخہ خخہ پە فساد او نار واکار و نواختہ و، لوط ورتہ و ویل: ای زما قومہ، دغہ زما لونی دی او پە نکاح پی کری، دوی سنی او پاک دی، د خدای لہ پارہ پیرھیز و کری د دغومیل منو پە منخ کی ما مہ شرموی، مگر یو پوہ سری ستاسو پە منخ کی نستہ جی د دغہ بد کار خخہ تاسی را وگر خوی، قومی ورتہ و ویل، تہ خیلہ بنہ پوہیری پی موز ستاد لونو سرہ کوہ کارنہ لرو، او پخیلہ بنہ پوہیری پی موز خخہ شی غوارو، لوط ورتہ و ویل کاشکی، مادومہ قدرت درلود لای پی تاسی می د دغہ کار خخہ را گر خولی واست او یاداسی د امان او پنا خای می درلود لای پی هلنہ پت سوی وای، او ستاسی د فساد د، شر خخہ ز غورل سوی وای، د لوط میل منو ورتہ و ویل: ای لوطہ موز د خدای استازی یو، او دوی بہ پیر تا او ستاسو پیر میل منو بری نر کری پیدا . اسلام فی علما د دغہ بد عمل د (حد) پە ہککہ د نظر اختلاف لری، آیا خون پی د دغہ ناوہ عمل مرتکب وگرچی حکمی د زنا د حکم پە شانی دی، او د زنا حد باندی جاری شی؟ یا فاعل او مفعول دواہ و وثرل سی؟ پە دی ہککہ پی پە کومہ وسیلہ و وثرل سی ہم اختلاف ستہ، آیا پە تورہ؟ یا پە اورہ یاد لوہہ خایہ را ایلہ سی؟ دغہ شدید او داسی عذاب حکہ و رکول گیری پی اسلام فی تولنہ د داسی فاسد او مضر عمل خخہ جی بد بختی او فلاکت را ولی بینی نجات و موی

خلو ریاران (راشدہ خلفا)

حضرت ابوبکر صدیق:

نومی عبد اللہ د پلا ز نومی ای قحافہ عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن سمہ بن کعب بن لوی بن غالب قرشی تقی و پی پە مکہ مکرمہ کی زیر یدلی و، د دہ عمر د حضرت محمد (ص) تر عمر د وہ کالہ او خوش

مياشتي دير و، دهورنوهي سلمي بنت صخر بن عامر بن كعب او كنيته اهر
الخير و.

زبير بن بكار او ابن عساكر د حضرت ابابكر صديق په هكله ويلي دي:
حضرت ابابكر صديق د قرشو د هغو لسو تنو اشرا فو خه و چې د جاهليت
او اسلام په زمانه كې پريوهي، صداقت او فدا كاري مشهور و. ده لقب
(عتيق) و، چيني مفسرين عتيق د عتاقه د كلمې خه اخلي چې هغه ښكلي صورت
او سیرت درلود، چيني يې دخير په كارونوكي د پيشتاز، چيني يې د پاك نسب او بې
عيبه، چيني يې د اوږه خه د نجات موندونكي په معني اخلي، خوابن منده او ابن عسا،
كړ د طلحه د زوی موسی خه روايت كوي: ما دخيل پلار طلحه خه وپوښتل چې
ابوبكر ته ولي (عتيق) ولي؟ هغه په خواب كې راته وويل، چې د ابابكر صديق د مور
اولاد نه پايدي، هغه وخت چې ابابكر صديق وزيريد، مور دې بيت المقدس ته
بوتلي، مخ يې هني خوني ته وگرځاوه او بيا يې خواست وكړ: اللهم هذا عتيق فهبه
لي. اي لويږ خدایه زما دغه زوی د مرګ خه عتيق او وڅرغوره تېرې ماته وځښه.
حضرت محمد هر زياتره دې د عتيق په نامه ياد او.

ابوليلي په خپل مسند او ابن مسعود، او حاكم د حضرت عايشي خه روايت
كوي: په خدای دې زما قسم وي، يوه ورځ زه په خپل كور كې و، رسول الله
او اصحاب زما د كور په شاوخوا كې سره راټول و، زما او د دوي په منځ كې
پرده موجوده وه، هغه وخت چې زما پلار ابابكر د ليري خه معلوم سو
او د حضرت محمد رس، سترگي باندې ولگيدې او وي ويل: سره ان
ينظر الي عتيق من النار فلينظر الي ابوبكر.

ترجمه: هغه څوك چې غواړي يوه داسې څوك وويني چې د دوزخ د اوږه
خه عتيق سوي وي د ابوبكر لوري ته دي وگوري.

حضرت ابوبكر د جاهليت په زمانه كې د صديق په لقب مشهور و خوابن
اسحق د حسن بصری قدس سره العزيز او فتاده خه روايت كوي چې د
ليله الاسراء) د معراج د شپي په لومړي ځل چې د حضرت محمد د معراج د

شپي په سحر لومړي ځل چي د حضرت محمد (ص) دمعراج د سفر تصديق وکړ
 هغه حضرت صديق و، نو ځکه د حضرت صديق په نامه مشهور سو، د ابابکر
 په کيت ځکه بلل کېدې چي ده د اسلام په منلو سره ابتکار وکړ.

د عربو مشهور شاعر حسان بن ثابت (رض) د حضرت صديق په مناقبت کي وايي:
 ذاتك كرت شجوا من اخي ثمة فاذا خالک ابابکر بما ففلا
 په هغه زمانه کي چي ستازې او افسوس درپياد سي د رسول الله له خوانه دخپل
 ورور ابابکر صديق حال درپه ياد کړو چي څه خواړي پي ليدلي دي.
 خيرة البرية تقاهوا وعدلها الا انبي و اوفاهما بما حملا

رحمت خداي تعالي خپل دينو، متقي او عادلود وستانو څخه شميرلي دي.
 هغه چي خداي تعالي خپل نبي ته اعطا کړي يو غړپ يي ابابکر ته هم ورکړي دي
 الثاني التالي المحمود مشهده. واولئاس منهم صدق الرسلا
 هغه څوک چي د محمد وروسته د ډېر فضيلت قايل سو ابابکر و. او د هغو خلکو
 څخه لومړي گڼل کيږي چي د محمد تصديق پي کړي و.

بن عساكر د شيعي (رض) څخه روايت کوي: چي خداي تعالي په درو خصلتونو
 سره ابابکر صديق تر نور و غوره گڼي:

مړي داچي د صديق په نامه پي بولي چي بل يي په دغه نامه نه دي بللي.
 و هم داچي په هجرت کي د رسول الله سره د غار ملگري و.

ريږد اچي د رسول الله په امر سره يي د مسلمانانو د جماعت امامت کړي دي.
 بن ابی داؤد په خپل مشهور اثر مصاحف کي وايي: د ابی جعفر څخه روايت
 ي چي حضرت ابابکر صديق به د رسول الله سره د جبرائيل خبري اوږيدې او
 يدې به يي نه، حاکم د ابن مسيب څخه روايت کوي: چي حضرت ابوبکر صديق
 حضرت محمد د مشاور حثيت درلود، حضرت پيغمبر په زياتو مسايلو کي د
 هغه سره مشوره کوله، هغه وخت چي د صحابه و شمير اته دير شونو ته ورسيدې
 حضرت ابابکر صديق و حضرت پيغمبر ته په ډير ادب عرض وکړ چي اسلام
 لان کړي: که څه هم حضرت پيغمبر ورته وويل.

چی داسلامو شمیرد بیر کوردی خوبیایی همد حضرت ابوبکر صدیق په ټینگار
 اسلامو اعلان کړ. دی د قبلې لوری ته ودرید او حاضرین یی د خدای عبادت
 ودر رسول ورسالت ته رابلل. حضرت ابابکر صدیق د هغو اول المزمه
 مسلمانانو څخه دی، چی خدای تعالی او رسول یی خو، خو ځله نور پیا د
 کړی دی لکه چی فرمایي:

ثانی اشین اذ هما فی الغار اذ یقول الصاحب له لا تحزن ان الله معنا فانزل الله
 سکینه.

ترجمه: په داسی حال کی چی دوه مرتن یی په غار کی ووویل سوو محمد (ص)
 چی مه غمگینه کیر، خدای زموږ مرستندوی دی.
 دغه غار په جبل الثور کی و. شیخ فرید الدین عطار دغه حالت داسی بیا
 نوی:

فواجه اول که اول یار او ست   ثانی اشین اذ هما الغار او ست
 چون سکینه شد زحق منزل بر او   گشت مشکلمای عالو حل بر او
 مسلمانو د ابی هریره څخه روایت کوی، یوه ورځ حضرت محمد (ص) و
 صحابه و ته مخ ولږاوه او وی فرمایل: ستاسو څخه د چارو ژړه ده، ابابکر
 ورته عرض وکړ زما روژړه ده، بیا حضرت رسول و فرمایل: نن ستاسو
 څخه څوک جنازی ته تللی دی، حضرت ابابکر صدیق ورته وویل: زه،
 بیا حضرت رسول و فرمایل: نن چا ستاسو څخه مسکین ته د ودی ور
 کړی ده، بیا حضرت ابابکر ورته وویل ما، بیا رسول الله پوښتنه وکړه
 نن ستاسو څخه څوک د ناروغ پوښتنی ته تللی دی، حضرت ابابکر ور
 ته وویل: زه، بیا حضرت رسول و فرمایل: وجب لك الجنة.

دغه څلور وظیفی چی چا سر ته رسولی وی هغه جنتی دی.
 حضرت ابابکر صدیق د اسلامو د مغه په تجارت لگیاو، هغه وخت چی دی
 مسلمان سو څلویښت زره درهمی درلودل، او دغه ټولی رسول الله
 په نفقه ورکړه، هغه وخت چی یی د مکی شریفی څخه مدینې منورې ته

در رسول الله سره هجرت کاو، تر بنخه زره در هری زیات نه در لودل، او هغه
 یې ټول د اسلام په لار کې قربانی کړل، حضرت رسول الله د د. په مال کې
 پوره اختیار درلود، حضرت ابابکر صدیق د صحابه و د لویو علماؤ او مفسرینو
 څخه گڼل کېدی. اما هر نودی علیه الرحمه په خپل تهذیب کې راوړی دی:
 چې حضرت صدیق فرمایلی دی. (والله لا قاتل من فرق بین الصلاة والز
 کوة لو منونی عقالا کانوا فو نه الی رسول الله ص) لا قاتل هو علی منه.
 ترجمه: په خدای دی می قسروی، چې زه له هغه چا سره مقاتله کوو چې د
 لمانځه او زکوة فرض په منع کې توپیر کوی او په خدای تعالی دی می قسروی
 هغو کسانو چې در رسول الله په وخت کې صدقات ویرکول او که اوس د هغو څخه
 داوښ د زنگانه په اندازه مانع سی او ویری نکړي زه به د هغو سره مقاتله وکړم
 د ابن عمر څخه پوښتنه وسوه چې در رسول الله په وخت کې مسلمانانو ته چا
 قتل ویرکوله هغه وویل ابابکر او عمر (رضی الله عنهما). د حضرت ابابکر
 صدیق څخه د اسلامي علومو په بیلو څانگو او مسایلو کې یوسل و څلویښت هسټند
 احادیث روایت سوی دی.

احمد او ترمذی د انس بن مالک څخه روایت کوی چې حضرت پیغمبر (ص)
 به کله، کله په دعا کې د دغو کسانو نومونه یادول: چې خدای دی و بخښی: ابابکر
 پیاپمان، عمر په انضباط، عثمان په حیا، علی په قضا، معاذ بن جبل په حراړ او
 حلال، ابن کعب په قرأت، ابو عبیده په امامت، ابو ذر په زهد، ابو داؤد
 په پیرینه عبادت، زید بن ثابت په سختی مجنونکو.

شیخان روایت کوی: هغه وخت چې حضرت عمر د بنی ساعده ستینی په ټولنی
 خبر سو او د خلیفه د ټاکلو په مناسبت د انصار و او مهاجرینو د اختلاف ویره
 پیدا سوه، حضرت عمر د حضرت صدیق او خوږو و صحابه و په ملگرتیا هغه
 ځای ته ورغی او د انصار و نظریات یې د خلافت د استحقاق او یا اقلاد د دوو
 خلیفه گانو د ټاکلو په هکله واوریدل، د پیر څخه سو او غوښتنه یې د شدت څخه
 څخه کار واخلي، خو حضرت صدیق په خپلو ښکو و صایاؤ او حوصله منیو

ی په پتی خولی کښینستو راضی کړ او د هغوی خوا هڅات یی په سره سپینه
 لا وریدل، وروسته حضرت عمر په غرا او زړه را کښوونکی وینا او
 لا تلو او شواهدو د حضرت ابابکر صدیق لوی او د خلافت استحقاق
 په ثبوت ورساؤ او دایي د قریشو حق وگڼی دده خلافت یی د ملی آرای
 اتحاد، او د اسلام د تقویت او پر مختیا موجب وگاڼه نو ځکه یی تر ټولو
 د مخه خپل لاس د بیعت په توگه د حضرت صدیق خواته وغزاوه او دده
 وروسته زبیر بن عوا مر او نور وهو د بیعت لاسونه ورکړه،
 څرنگه چی په دغه غونډه کی حضرت علی (کرم الله وجهه) حاضر نه ؤ
 و د حضرت رسول په تجهیز او تکفین مصر و فر ؤ، نو په دابله وړځ یی
 حضرت علی هرا وغوښت او د بنی ساعده د ټولنی په تصمیم او
 حال ټوی خبر کړ، حضرت علی ورته وویل: ستا په خلافت او امانت
 کی څه شک او تردید لسته او تر د حضرت رسول لمړی یار، تیرونی
 دوست او ملگری او د اسلام لوی خادم یی، د دغی عهدي دی مبارک
 سر او موږ په ټولو ستاملا تر او اطاعت کوو، خو په یو بل روایت حضرت
 علی خپل بیعت په رسمي توگه شپږ میاشتی وروسته وروړاندی کړ
 بیا حضرت عمر د حضرت صدیق د پوهی، صداقت، ایمانداري د خلافت
 د استحقاق او د رسول الله د قربت او دوستی په هکله غرا وینا وکړه او د
 اسلام د تقویه او دده د بریالیتوب له پاره دعا وکړه، وروسته حضرت
 صدیق په خپله لمړنی خطابه کی مسلمانان داسی مخاطب کړل: د خدای ثنا او
 حمد دی وی ای مسلمانانو! زه تاسو خپل خلیفه وټاکلو، په داسی حال کی
 چی زه تر تاسو هیڅ زیات او ښه نه یم، که دی ښه اعمال کول، د خدای
 او رسول پر لار تلو زما سره مرسته وکړی، که دی ښه اعمال نه کول، زما
 د اوامر و اطاعت همده کوی، او تنبیه یی کړی او که زوی د خلافت څخه یی
 لیری کړی، او خپل اعتماد را څخه واخلي، زما سره په صدق و درین یی، چی
 دا د خدای امانت دی، او درواغ پکښی خیانت دی، ستاسو پر ناتوانه

ما په نزد دیر توانمند دی چی د هغو حقوق له توانمند شخړه واخلو، تاسو
 باید جهاد پیرین دی هغو قومونو چی جهاد پری ایښی دی الله تعالی
 هغه خوار کړی دی، که په هر قوم کی فواحش زیات سی الله تعالی بالاوی او
 سیستونه باندی نازلوی، اوس د لمانځه وخت دی، درځی چی لمونځ وکړو.
 حضرت عبدالرحمن بن عوف وایي: هغه وخت چی حضرت ابابکر صدیق
 پیله خطابه پای ته ورسوله بیایي وفرمایيل: چی ما دخلافت او امامت حرص
 ښځ نه درلودی، اونه چی خوبښیدی، اونه چی دخدای شخصه ښکاره او پته درځی
 ظیفی خواست کاؤ، خود فتنی دمختیوی له خاطر هی دغه وظیفه ومونده
 مسلمانانو خلافت دیر ودرنه وظیفه ده او دخدای د مرستی پرت زما له
 وانه نه ده پوره، تاسو باید د حضرت محمد (ص) د حیات د دوری حالات
 یا شخړه ونه غواړی ځکه هغه دخدای تعالی نازولی پیغمبر و، الهی مرستی
 اجزات او عالی اخلاق ورسره ملگری وو، د سعادت او نیکمرغی دوره وو
 سو باید په ټولو زما د اعمالو او افعالو مراقبت وکړی او دخدای په لاس
 مرسته راسره وکړی.

د حضرت صدیق نازوغي

هغه وخت چی د ابابکر صدیق مریضی مخ پر زیاتیدو سوه، نو عبدالرحمن
 بن عوف یی راوغوښت او ورته ویی ویل: چی مالک خبر زیات د عمر فاروق
 حال خبر کړه هغه ورته وویل: چی تر دی تر مابنه پیژنی، داسی پوښتنه خله
 یا شخړه کوی حضرت صدیق ورته وفرمایيل: که څه هم زه دی ښه پیژنم
 همدده په هکله څه راته ووايه، عبدالرحمن بن عوف ورته عرض کړه: ای
 خدای در سول خلیفه هرڅومره چی دده په فضائلو پوهیږی بیا هر تر هغو
 بات او ښه دی. بیایي حضرت عثمان بن عفان راوغوښت او ورته ویی ویل:
 یا دی التورین! ماته د عمر فاروق د فضائلو په هکله څه ووايه؟ هغه ورته وویل:
 تر ترمانیات د هغه د فضائلو په هکله پوهیږی، بیایي حضرت علی (کرم الله وجهه)
 وغوښت او ورته ویی ویل: د حضرت عمر فاروق د شخصیت په هکله

خدا ته ووايه؟ هغه هم د نور و په شاني ورته عرض كړه، بيا حضرت ابابكر
 صديق دعا وكړه چې اى لوى خدايه! تر عمرته د دين او د نيا چاري تر دې
 لارينه وښئ، دده باطن تر ظاهر ښه دى، زموږ په منځ كې مثل او نظير
 نلري، بيا حضرت ابابكر صديق د سعيد بن زهد او اسيد بن حضير د
 سره مشوره وكړه، او بيا يې د مهاجر و او انصار و د لوى و مشرانو څخه
 مشوره واخيسته او ټولو داسې ورته وويل او موافقه يې ورسره وكړه، بيا
 اسيد بن حضير دده په حق كې دعا وكړه، چې خدايه عمرته د خير د اعمالو
 توفيق وركړي، د هغو كسانو څخه چې تر راضى يې په هغو كې يې وشميرى د
 هغو كسانو څخه چې تر ناراضه يې عمر ځنې وساته، دا ځكه چې د عمر باطن تر
 ظاهر ښه دى. دى د خلافت وړ دى او زموږ له منځه ترده بل يوه دين
 او صلابت كې څوك قايد نسته، بيا يوه ډله د صحابه و د حضرت صديق د
 ناروغۍ وپوښتنې ته راغلل چې ولاړ بېدل، يوه حضرت صديق ته وويل: كه
 خداى تعالى ستا څخه د قيامت په ورځ پوښتنه وكړي چې تا حضرت عمر ولى د
 خلافت له پاره ټاكلى دى ته به څه ورته ووايي؟ حضرت صديق ورته وفرمايل
 ته ما د خداى تعالى څخه ويره وي، زه به خداى تعالى ته عرض وكړم، چې اى لوى
 خدايه ستا د بندگانو څخه مې د پير ښه ستا پير بندگانو خليفه ټاكلى دى، ته زه
 دغه وينا نور و خلكو ته ورسوه چې دلته حاضر نه دى، بيا حضرت ابابكر صديق
 حضرت عثمان راوغوښت او ورته وي ويل چې ته وليكه :-

بسم الله الرحمن الرحيم . د هغه قول او عهد دى چې ابى بكر بن ابى
 قحافه يې د ژوند په دې وروستيو ورځو كې چې له د نيا بيلينى او د آخرت
 په ورځ هر كافر، فاجر ويني څه چې حضرت پيغمبر فرمايل هغه رشتيا كېږي
 نود دى وروسته ما عمر بن خطاب پر تاسو باندې دخپل لورې څخه
 په خلافت ټاكلى دى، تاسو دده په قول عمل وكړئ، ما خداى تعالى او د هغه رسول
 دخپل شخصي غرض او نفسى خواهش اتود په سر رسول له پاره نه د
 خطايستلى او تاسې په دې پوه سئ چې ستاسو ښه مې په دې وظيفه ټاكلى دى، كه

عدل و کبری زه به په علم او خیال کی خطا وتلی نه میر، او که خدای مه کړه هر
 خوځ پی پوهیږی هغه دی وکړی، زه په دغه حساس حال کی ستاسو د خیر او
 مناهیله لرم، او په غیب نه پوهیږم. ر و سيعلم الذین ظلموا انی قلابا ینقلبون
 والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. بیایي د فرمان کتاب مهر کړ او،
 حضرت عثمان ته یی وویل: چی خلکو ته یی اعلان کړه، چی خلک د عمر سره
 بیعت وکړی، بیایي حضرت عمر راوغوښت وصیت اولار بنو و نړی ورته وکړه
 او خدای تعالی ته یی په دعالام پوری کړ، د خلیفه د تا کلود وظیفی څخه ستا، ستا
 در رسول او بدگانود خوښی اورضا څخه پرته بله هیله نلرم، او د نه تا کلو په صوت
 یی ویریدم نه چی داسلامی امت په منځ کی فتنه او فساد مخ راوړیسی، خدایه هاپه
 دغه عمل کی خپل نهایی توان، طاقت او اجتماع په کار اچولی دی، ته یی برکت او
 موفقیت په نصیب کړی، ځکه ستاد توفیق او مهربانی پرته هېڅ کار نه سی په سر
 رسیدلای، خدایه عمر ستاد رښتینود وستانو او حضرت رسول درشتیو یارانو
 څخه دی، ده ته توفیق ورکړی چی د مسلمانانو د یووالی او نیکمرغی په لار کی بریالیتوب
 و موی او د اسلام دراشدینو خلفاؤ له دلی څخه وگرځی، امین

واقدي او حاکم د حضرت عایشی څخه روایت کوی: چی حضرت ابوبکر صدیق د
 دوشنبی په ورځ د جمادی الاخریه په اومه په پنجو او بوغسل وکړ چی بیا وروسته له
 هنی تی و نیوی او پنځلس ورځی یی تی د واره وکړ او د څه مدي لپاره یی د جماد
 د لمانځه دادا څخه هم واچاوه. دی د سه شنبی په ورځ د جمادی الاخریه
 (۱۳هـ) د (۶۳) کالو په عمر وفات سو، او دوه کاله او او، میاشتی یی خلافت
 وکړ، دامام راضی په تفسیر کی راغلی دی: هغه وخت چی صحابه و د حضرت ابابکر
 صدیق جنازه واخیسته او د حضرت محمد (ص) د مقبری لوری ته یی ورپه عرض یی وکړ:
 السلام علیکم یا محمد (ص) دغه ابابکر یی چی ستادروازی ته راغلی دی تاسو دده
 بنیخیدلسو د خای په هکله هدایت وکړی؟ ناڅاپه د حضرت رسول د حجری دروازه پرا
 فتله سوه او غیبه او زموادخلو الحیب الی الحیب. دوست دوست تر راوولی. (۱)

حضرت عمر فاروق

حضرت عمر فاروق د خطاب زوی د ابن نفیل لمسی د ابن عبدالعزی
کروسی د ابن رباح کوسی د ابن عبدالله کودی، چی هغه بیاد ابن قرط، ابن
ازاح، ابن عدی، ابن کعب، ابن لوی، ابن سحر، ابن مالک زوی و، چی
خلوینت کاله د نبوی هجرت دمخه زیږیدلی و. مور یی خنتمه بنت
هشام ابن الفیره نومیده.

عربان په عمومي ډول د عدنان او یا قحطان د اولاد دی څخه دی، د عدنان
سلسله اسماعیل (ع) تر سپړی، د قحطان د اولاد دی څخه پر یوولسو
پښت یو سړی (فهر ابن مالک) نومیده، چی ډیر مقتدر او نومیالی سړی تیر
سوی دی او هغه کسان چی د قریشو په لقب یادیر ی هغه دغه سړی د اولاد دی څخه
دی.

د قریشو د قوړ څخه لسو تنو زیات اعتبار او امتیاز درلود، چی د هغو څخه لمسی
نومیالی قبیلې پیدا سوی دی چی هاشم، امیه، نوفل، عبدالدار، اسد، تیمر
مخزوم، عدی، جمح، سمع نومیدل او حضرت عمر فاروق د عدی د اولاد دی
څخه دی، عدی یو بل ورور درلودی، چی (سره) نومیده چی د حضرت محمد (ص)
د ښکونو څخه شمیرل کیري، نو ځکه د حضرت عمر د نسب سلسله په اقولینت
حضرت محمد (ص) تر سپړی، د قریشو قبیلې تر د خدای تعالی د کعبی مجاورت
او سرپرستی سپارل سوی وه، په دغه مناسبت یی دینی او د نبوی جا او جلال
درلود او ټولو عربو په احترام او درناوی ورته کتل.

طبرانی دغه حدیث د ابن مسعود او انس بن مالک څخه روایت کوی چی فرمایي:
اللهم اعز الاسلام بعمر ابن الخطاب او بای جهل بن هشام.

ترجمه: ای لویه خدایه! د اسلام دین د عمر بن خطاب او یا ابی جهل بن
هشام په مسلمانیدو عزیز کړه. د حضرت محمد (ص) دغه دعا قبوله سوه
او عمر په دوه ویشت کلن سن مسلمان سو، د د اسلام مشرفیدلو قصه د
انس بن مالک په روایت داسی ده. یوه ورځ حضرت عمر په داسی حال کی له

کوره را ووت چی تور هی تر ملا اوتیغ یی په لاس کی و، د بنی زمره د قبیل
 خغه چادی ولید او پوښتنه یی ځنی وکړه، چی ای عمره چیری ځی او خه قص
 لری؟ ده ورته وویل د حضرت محمد (ص) د وثرلو په نیت ره ییو، هغه و
 وویل چی د بنی هاشم او بنی زمره خغه نه ویریری چی محمد (ص) وثرنی
 عمر ورته وویل داسی نه چی ته مسلمان سوی یی؟ نو اول به تا وثر نه، او بیا
 هغه ورته وویل، دا خو پیری نه ده چی زه به لا تر دی عجیبه اطلاع در کړه،
 دا چی ستا خپله خور او اخینی د واره مسلمانان سوی دی، او ستا د پلار او
 نیکونو دین یی پیری ایینی دی او باطل یی بللی دی، د دغه خبر په اوریدلو سوس
 عمر سمدستی دهغوی د وثرلو په نیت و خوځیدی، هغه وخت چی د دوی کور
 ته نژدی سو، دهغوی د کوره خغه د قرآن کریم د (طه) د سورت قرائت آواز
 را پورته کیدی، عمر چی د دوی کور ته ور ننوت میره او ماینه یوه کنج ته غلی
 عمر ځنی وپوښتل چی دا څه آواز و چی ستا سود کوره خغه را پورته کیدی دوی
 په اقرار کولو مجبور کړل، او ورته ویی ویل: چی تاسو دخپله دینه او ښتی یاست
 او د دوی په وهلو تکلوی شروع وکړه، نو هغه وخت چی خبره رسوایی او شته
 ته را ورسیده هغوی اقرار وکړ او ویی ویل: چی هو مو بز د اسلام دین ته
 اوښتی یو، څه چی دی د لاسه کیری مه یی دریغه و، عمر ورته وویل: هغه
 چی مو لوستل ماته یی یو ځل را و سپاری، هغوی ورته وویل: چی ته یی او د سیه او
 ناپاکه یی، بیا حضرت عمر او د سرتازه کړ او د (طه) د سورت په لوستلو
 مصروف سو، او د آیت ودغی برخه ته (اننی انا الله لا اله الا انا فاعبدنی
 واقم الصلاة الذکری) چی را ورسید یو مخصوص حالت او جذبه ورت
 پیدا سو، او ویی وویل چی ماته د محمد (ص) اقامت ځای او کور را و ښیاست
 بیا عمر د حضرت رسول هستو گنځی ته ورسید چی د صناد غره په بیخ کی
 یی موقعیت درلود، که گوری د حضرت حمزه او طلحه د نژدی سترگی پر
 ولگیدی، هغوی وویل چی دا عمر نه دی چی زموږ لوری ته راځی، یا به د
 په حق کی د حضرت رسول الله دعا قبوله سوی وی او مسلمان سوی به وی

اويادلی به سربایلی، په دی وخت کی حضرت محمد (ص) دکور راووت او د
 عمر سړی د غیری ر و غیر وکړ او ورته ویی فرمایل: ته ډیر قوتمن
 نه یی چی په خپل قدرت مغر وره سی تاولیده چی خدای تعالی پر مغیر و بن
 شمه څه خواری او عذابونه را وستل چی هغه داسلا و څخه سرغړولی
 و، بیا عمر د حضرت رسول الله په حضور داسی عرض وکړ:
 اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمد عبده ورسوله.

د حضرت عمر د مسلمانیدو له کبله اسلا و تقویه و موند، ده سمدستی د
 رسول الله په حضور عرض کړه چی اسلا و په ښکاره اعلام سی، او اذان په
 لورم ښغ ویی نو په دغه وخت کی رسول الله دده په حق کی داسی وفرمایل:
 ومن اشد فی الکفر هو اشد فی الاسلام. خوځ چی په کفر کی سخت وی
 مسلمان یی هو د ورو مضبوط وی.

څرنګه چی د مسلمانانو شمیر لږ و او کفار و تر سخت فشار لاندی نیولی و نو
 حضرت محمد (ص) په هجرت کولو مجبور سو. د هجرت په وخت کی
 حضرت عمر خپله توره او غشی تر ملا کړه، تیغ او نور جنگی سامانونه یی په
 ځان پورې و تړل، پر کمبې شریفی باندی یی او و ځله طواف وکړ، او د ابراهیم
 په مقام کی یی دوه رکعت له موخ ادا کړ، او بیا د قریشو وهنی ټولنی ته ور وگرځید
 چی د دغی سببی پر شا و خوا راټول سوی وو، او هر یو ته یی په ډیر کراهت
 او غضب وکتل او ورته ویی وویل: که خوځ غواړی چی موږ پر یوړه سی
 ماینه یی کوینه سی او په شرمو و شرمیږی ز موږ د تلک د لاری دی مانع
 وگرځی، برار (رض) وایی د محاجر ښو څخه لومړی خوځ چی مدیننی تر راغی مصعب
 بن عمر، بیا ابن ارمکتو و او در یی حضرت عمر و. دده څخه پوښتنه وشوه
 چی حضرت رسول الله څه سو؟ که گوری د حضرت ابابکر صدیق سره یو
 ځای راوړ سید، حضرت عمر د حضرت رسول الله سره په ټولو غزاګانو
 لکه د احد سخته، د بدر غزا سته نیم شمولیت درلود، په نوموړی کال کی حضرت
 عمر خپله لور بی بی حفصه د حضرت رسول الله په نکاح کړه، حضرت عمر

قاصع اوجدی مسلمان و دبدر په غزا کی چی د قریشو ځینی لویان د بند یا نو په خیر
 د حضرت رسول الله حضور ته راوستل سوه او د هغوی د سزا په باره کی حضرت محمد
 د نور و صحابه و څخه پوښتنه کوله، حضرت عمر فاروق عرض وکړ: په اسلام
 کی د قرابت او ځینې له کبله د چاپه جرم کی تخفیف نه سی راتلای، هر څوک چی د خدای
 اور رسول د دین په مقابله کی ودریږی باید و وثرل سی او د مجرم په حیث موبز
 خپل عزیز او قومه ته هر څوک چی وی باید په خپل لاس سزا ورکړی، د مثال
 په توگه حضرت علی (کرم الله) عقیل، حضرت حمزه، عباس او فلانی چی زما
 قریب دی زه یی وثریم، حضرت محمد (ص) د حضرت عمر قاطیعت او اسلام
 په منگه دریدل و ستایه، خوبیا یی و فرماییل: هغه لذت چی په عفو او توبه کی دی
 په انتقام کی نشته، او داخل به دوی د فدی په ورکولو و څښو او په همدغه تصمیم
 خدای د خوښی دغه آیت نازل سو.

ماکان لنبی ان یکون له اسرای حی شیخن فی الارض.

ترجمه: پیغمبر ته نه بنای چی په لاس کی یی بنديان وی او په مخکه زیات قتل وکړی.
 همداشی د حدیبیه په سوله کی حضرت عمر و حضرت رسول الله ته وویل:
 چی آیا زموږ د ښمنان مشرکان نه دی؟ حضرت محمد (ص) و فرماییل: شک نشته
 نو حضرت عمر په حضور عرض وکړ: نو وی داسی سوله ورسره وکړو چی په
 هغی زموږ کمی او کمزوری وی؟ رسول الله ورته و فرماییل: زه د خدای
 پیغمبریم، او زما تصمیم او فعل د هغه په اراده دی، بیا حضرت عمر د رسول الله،
 څخه د داسی سوال کولو معافی ځنی وغوښته.

د دغی ځانگه عفو په غرض یی کفار و وثری و نیولی او خیراتو نړی وکړل او مری
 یی ازاد کړ. تردی وخته پوری د مسلمانانو نکاح د کافرانو سره روا وه. دغه
 آیت چی نازل سو: ولا تمسکوا ببعضهم الکوافر.

حضرت عمر خپلی دواړی کافران مابنی ملاقی کړی چی یوه قریبه نومید او بله یی
 امرکلتور، بیایي جمیله بن ثابت ابن الی الافلج په نکاح کړ.
 حضرت عمر د اسلامي احکامو فلسفې او مصلحت ته زیات اهمیت ورکاوه.

مفسرین اوفقیهیان بی اجتہادی تفکر، تقوی او اسلامی حکمتونو درک ته راجل، د سطحی او غیر منطقی فتواگانو صادرولو څخه یی راگرځول، د حضرت عمر زیاتی فتواگانی او نظریات د اسلامی احکامو سره برابرختل، تردی انداک پوری چی یوشمیر آیتونه دده د فکر د طررز او هیلی سره سم نازل سوی دی حضرت رسول الله په دغه هکله فرمایي: ما قال الناس فی شیئ وقال فیہ عمر الآجاء القرآن بنحو ما یقول عمر.

یعنی دیوی مسئلې په باب چی خلک یی خبری کوی، او حضرت عمر هر په هغه لړ کی څه وایي قرآن هم د عمر د قوله سره سم نازلیری، له همدغه کبله دی چی په قرآن کریم کی یوولس موضوع گانی د حضرت عمر د فکر او هیلی سره سم نازل سوی دی. د حضرت عمر څخه روایت دی په درو مسایلو کی خدای تعالی زما خواست منلی دی یو داچی ما د حضرت رسول الله په حضور عرض وکړ: که مقام ابراهیم چی د پتی شریفی په شاوخوا کی دی، د لپانځه داد اکلونجای وگرځی، څه ښه کار به وسی وروسته دغه آیت نازل سو.

وانتخذو من مقام ابراهیم مصلی.

بل داچی د رسول الله په حضور کی عرض کړ چی که فاسقان اولری خلک بیله اجازی او حجاب د رسول الله کورته داخل نه سی څه ښه کار به وی، همداو چی د حجاب آیت نازل سو. بل داچی نشه او خمر په قطعی ډول منع سی، همداو چی د هغو په تحریر کی همد آیت نازل سو.

د حضرت عمر (رض) د کراماتو په هکله ابن عربی په خپل مشهور اثر د (اولیاؤ کراماتونه) کی لیکي: هغه وخت چی عمر (رض) د جمعی خطبه وبله دخولی څخه یی د خطبې په منع کی دغه بی ارتباطه وینا ووتله: (یاریته الجبل) دغه آواز چی سار په تره ورسید هغه غره ته ډډه ولگوله او د باندی راوونو ته خود ښمانو بیرغل پر وکړ او د هغه سنگر څخه یی سخته ماته وخوړه، هغه وخت چی خطبه خلاصه سوه عبد الرحمن بن عوف ورته وویل چی خلک په څر ددی کی نه چی عمر لیونی سوی دی، چی د خطبې په منع کی بی ارتباطه ناری وهی.

عمر (رض) ورته وویل: دازمالد توانه وتلی خبره وه، په جنک کی اسلام لښه
دماقی پرخواوو او ما ورته وویل چی دغره له ډډی څخه مه راوړی، او په دغه نا
می لا رښوونه ورته وکړه او فتح می په نصیب سوه.

د حضرت عمر د خلافت په دوره کی دغه سیمې فتح سوی:

قادسیه (۱۴هـ - ۶۳۵م)، جلولا (۱۶هـ - ۶۳۷م)، دمشق (۱۴هـ - ۶۳۵م)

حمص (۱۴هـ - ۶۳۵م)، یرموک (۱۵هـ - ۶۳۶م)، بیت المقدس (۱۶هـ - ۶۳۷م)

قیساریه (۱۹هـ - ۶۴۰م)، جزیره خوزستان اذربایجان (۲۲هـ - ۶۴۳م)، طبر

(۲۲هـ - ۶۴۳م)، ارمینیه فارس (۲۳هـ - ۶۴۴م)، کرمان (۲۳هـ - ۶۴۳م)، سیستان

(۲۳هـ - ۶۴۴م)، مکران (۲۳هـ - ۶۴۴م)، خراسان (۲۳هـ - ۶۴۴م)، م

(۳۰هـ، ۶۵۱م)، اسکندریه (۶۲م).

حضرت عمر دخپلو مامورینو په مقرری او مراقبت کی ډیر غور کاوه، که به یې څو

مقرر اوه، هغه به یې د معاجرینو او انصازو ویشوری ته ولاندی کاوه، د صلاح

او تقوی د شیتیدلو وروسته به یې د مقرری په فرمان کی داسی ورته لیکل:

الانی لہ ابعثک امراء ولا جبارین ولکن ابعثک ائمة الهدی ب

فادوا علی المسلمین حقوقهم ولا تضربوهم فتدلوهم ولا تحمدوهم

فتنصتوهم ولا تغلقوا الابواب دونهم فیاکل قویم وضعیفهم ولا تستأ

علیهم فتظلموهم.

ترجمه: پوه سی ماته سو امیر او سخت گیر مقرر کړی نه یاست، بلکی دده

امام ی تا کلي یاست، چی خلک ستا سو پیر وی وکړی، باید تا سو دخل

حقوق ادا کړی، او هغوی ونه ډډوی چی دلیل سی او ډیر ستاینه یې هو ونه

چی په مخالطه اخته سی، څوک چی غور سی غواړی، خپلی دروازی دهنو پرمخ

تړی چی غښتلی کمزوره ونه خوری. تا سو باید خپل لځان پرهنو ونه ونه گڼی

په دی صورت تا سو پرهنو ظلم وکړی.

حضرت عمر فاروق دخپلو مامورینو د اعمالو او اجرا آتو هرکله مراق

کاوه، لازمه مکافات او مجازات یې ورکول. لکه چی دده او خالد ترمخ

نزاکت پېښ سو: دهنی اطلاع له مخې چې حضرت عمر ته رسیدلی وه، حضرت خالد خیل کالینو مصارفو صورت حساب دخلافت دربار ته نه ولیږلی، او حضرت خالد ورته لیکلی ؤ چې د حضرت ابابکر صدیق دخلافت په دوره کې هره د خپله مصارفو صورت حساب نه دی ورکړی. هغه وخت چې خالد وپوه شاعرته لس ز دره بخشش ورکړ، حضرت عمر زیات خفه او په غصه او دهنه د عزل او موقوفه فرمان یی صادر کړ، او ویی فرمایل: چې دخالد دغه عمل د دواشتابو خالی نه دی، که ده دغه بخشش د خپله جیبه ورکړی وی، اسراف دی او هغه یی له کومه کړی دی او که د بیت المال دخزانې څخه ورکړی وی خیانت یی کړی دی، نو خالد سمدستی خلافت حضور ته ورسید، او حضرت عمر ځنی وپوښتل چې تادومره پیسې له کومه پیدا کړی دی، خالد ورته وویل د غنیمت د مال څخه یی پیدا کړی، که یی غنا تر (۶۰) زرو درهمو زیاته سو، متبقي یی د بیت المال دی، هغه وخت چې موجودی وسوه، تر شلو زرو زیاته سو او پاته پیسې یی بیت المال ته وروبخښل بیا حضرت عمر وفرمایل: چې ما خالد دخیانت په اشتباه نه دی موقوفه کړی، بلکه په دی یی تنبیه کړ چې اسلامي فتوحات د خدای تعالی په توفیق مویز ته حاصل سو دی، او ته باید په هغو غره نه سی او دخلکو احترام او ستاینه ستا په مفروکی د تکرار او غروړنځی ونه کړی.

د حضرت عمر شهادت:

حضرت عمر فاروق هغه چاته چې سنی تر بلوغ نه ورسیدلی د کور څخه یی د وتلو اجازه نه ورکوله، خو یو ورځ منیره بن شعبه د کوفی څخه هغه ته ولیکه چې یا امیر المؤمنین: زه یومر یی لرم چې فیروز یا ابولولو نوم یی اوزیات کار ونړی زده دی، په اهنگری او نجاری کې پوره مهارت لری، دی به در ولېږم چې په مربوطو چارو کې مرسته در سوه وکړی، هغه وخت چې دغه مریی دخلیفه حضور ته ورسید د بادار څخه یی په شکایت شروع وکړ، چې د میاشتی سل درهمه راڅخه غواړی، حضرت عمر ورته وویل چې تر څه کار کوی؟ هغه ورته وویل اهنگری او نجاری، نو خلیفه ورته وویل: چې د غوکسیو نفعات خوزیات دی

برپيبي چي در شخه اخلي دومره زياتي ندي، مري دخليغه په دغرو يا خوابدي او په
 سر سو، او د حضرت عمر د وژلو په لټه کي ولويد، د يوې جهمي په ورځ چي حضرت
 سر په لمانځه کي د مقتديانو صفونو په خپل اهامت برابرول، ابو لولو په لمانځه کي د حضرت
 مرشاته خان ورساوه او حضرت عمري د شاله خواخوځايه په خنجر وواهه او د و
 تنه اصحابيان يي تپيان کړل، چي د هغو شخه هوشپړ تنه شهيدان سول په دغه وخت
 يو عراقی پرده باندی خادر وغورځاوه او وي نيوې او سمدلاسه يي ووژي، بيا
 حابه و حضرت عمر کله ته ورساوه او تپون يي دومره کاري او شديد و چې هرڅه به و
 ل کيده هغه به يي د تپو شخه را تلل، هغو وخت چي پوه سو د ده خون د جوړيدوندي
 عبد الرحمن بن عوف يي راوغوښت، چي د شپږو تنو صحابه و، عثمان، علي، طلحه
 ير، سعد او خپل په شمول يوه غونډه جوړه کړي او په درو ورځو کي دي د خپل منع شخه
 د خليفه په توگه وپتاکي، او صهيب ته يي هدايت ورکړ چي تر هغو دي، دي له منع وړکي
 يي مخ خپل زوی عبد الله ته واپراوه او ورته ويي ويل: هغه پيبي چي د خلکو را باندې
 ي حساب يي کړه، کله چي يي حساب وکړي (۶۸) زړ ودر همو ته ورسيدي، بيبي
 وييل که ال عمر د هغو دور کړي توان ونه لري، د بني عدی شخه دي و اخستل سي او
 نه د قريشو شخه دي تحصيل سي، بيبي مخ نور و صحابه کړا مو ته واپراوه او ورته ويي
 ويل: چي تاسو ولاړ سي او بي بي عايشي ته وواياست که د دي اجازت وي عمر د خپلو
 صاحبينو له څنگه خاورو ته وسپارل سي، عبد الله چي د خپل پلار عرض بي بي
 د مقتديو کړ، حضرت عايشي په ديره خوښي ومانه، بيبي د خليفه د تا کلو پوښتنه
 کړه، او وي وييل: چي ماتر د غوښپن تنو لومړي مستحق خوځ ونه موندل، د
 رسول الله (ص) په ژوندانه کي د وي وهنه ته زيات تپرو و، او هر کله يي يادول، هغه
 وخت چي د خلافت غونډه وپرانستله سو، عبد الرحمن بن عوف وويل چي مون
 ري تنه و نور و در و تنو ته د خلافت حق پيرين دو، زير وويل چي دي د،
 حضرت علي سره موافقه لري، سعد (رض) وويل چي دي خپله خوښه د عبد الرحمن
 خوښي پوري تړي، طلحه وويل چي دي خپله خوښه په عثمان پوري تړي، بيا دغه
 ري تنه په خپل منع کي سره کښيستل، عبد الرحمن وويل چي دي د خلافت لاره

نه لری، ستاسود ووتنوجي هر یو بل ته رای ویرکړی، دهنه په خلافت راضی یو، به
 علی او عثمان پته خوله سول، او عبد الرحمن بن عوف وویل چې که ستاسو اجا
 وی دغه وظیفه ماته را پریردی چې د دغو څخه یو وټاکو، پر خدای دی قسور
 چې زه به په تاسو کې د فضیلت او خدای ارادې له پلوه یو وټاکو، ورته وویل سول چې
 وای هغه شانی عمل وکړ، بیا عبد الرحمن مخ و حضرت علی ته وایاوه او ورته
 وویل، ای در رسول الله داکانو او زومه ته دوه حقه لری یو داچې په اسلام کې
 یی، بل داچې در رسول الله سره قرابت لری، اوزه ستا په باره کې دومره پوهیږم
 خدای پوهیږی که زه تا خلیفه وټاکو عدل پرځای کوی؟ او که بل څوک پر تا
 وټاکو دهنه اطاعت کوی؟ حضرت علی ورته وویل چې هو، بیادې د حضرت
 سره گوښه سو، او هغه ترې همدا شانی وویل، هنه وخت چې د دواړو خواوو
 او میثاق پرانځیست بیایي د حضرت عثمان سره بیعت وکړ و پرېسي حضرت علی
 خپل بیعت ویرکړ.

حضرت عمر فاروق د شنبې په ورځ د محرم الحرام په غره په سنه (۲۳هـ) کې وفات
 سو، د جنازې له وتځي مصیب ویرکړ، حضرت عبد الرحمن، حضرت علی،
 عثمان، حضرت طلحه او حضرت سعد دی په لحد کې کښیښود او دعایې ورته وکړ.

حضرت عثمان ذی النورین (رض)

حضرت عثمان د عفان زوی د ابی العاص لمسی د ابن امیه کړوسی د عبد شمس
 کومې د عبد مناف کودی چې هغه بیابن قصی، بن کلاب، بن مره بن کعب بن لوی
 غالب قرشي اموي زوی ؤ. مورې (اروی) نومید چې د کریز لور، دریمه لمسی د
 کړوسی د بن سمن کوسی وه. د مور، د مور نورې حکیمه بیضا بن عبد الله
 بن هاشم ؤ.

د حضرت عثمان کښت د جاهلیت په زمانه کې (ابو عمر، ابو عبد الله، ابولیلی ؤ. د
 عامر فیل په شپږم کال زیږیدلی او د حضرت ابابکر صدیق د دعوت له کبله په اسلام
 مشرف سوی دی. حضرت عثمان د اسلام راوړلو سره سره دخپل اکل حکومین

بن امیه ترسخت فشار لاندی و نیول سوڅو مسلمان سو، حضرت عثمان په
 ولاړ و هجرتونو کی هجرت کړی دی، لومړی یی حبشی ته بیاد و هوځولې
 سیدنی منوری ته هجرت کړی دی. حضرت عثمان د حضرت رسول الله د
 فوت د منځه د پیغمبر لور رقیه په نکاح کړی وه، دبدر د غزا په شروع کی هغه مبارکه
 یی بی وفات سو. او د حضرت رسول الله په اجازې سره دبدر د غزا څخه پاته
 سو، خود غنا او څخه یی برخه ورکړه سو. او په اخیر کی ور سره شریک سو
 حکم دی دبدر د اصحابو څخه هم گنل کیږی، هغه وخت چی بی بی رقیه خاورو
 و سپارل سو. او دبدر د فتح خبر مدینې ته ورسید بیا نور رسول الله (ص)
 پله بله لور او کلتور په نکاح ورکړه، ځکه یی ذی النورین هو بولی. دغه مبارکه
 بی هود هجرت په نهم کال وفات سو، د بی بی رقیه څخه یی عبد الله زوی زیات مشهور
 ی، چی د عبد الله مکنی په نامه هو یاد کیږی، حضرت عثمان د سابقین (اولین)
 لومړینو مهاجرینو، عشره مبشره و څخه و، د قرآن عظیم د جامعاتو څخه هم
 سمیرل کیږی، همدا شان د هغو شپږ و تنو لویو اصحابانو څخه دی چی رسول الله
 خپل وفات په وخت کی د هغو څخه زیات رضایت درلود. د حضرت ابن سعد
 د غیر روایت دی چی رسول الله ذات الرقاع او بنی غطفان غزا ته د تلو په وخت کی
 حضرت عثمان په مدینه کی خلیفه ټاکلی و. د حضرت عثمان د خولې څخه (۱۴۰)

عدیته روایت سوی دی.

حضرت عثمان د خلافت پرمهال کی د بیر فتوحات و رسول بلدری، درو و زیاتی
 کلاگانې، سابور، قبرس، د افریقې مهمې برخې، اندلس، اصطخر، قسّا
 شاپور، طوس، سرنس، مرو، بیهق او نور فتح سول، په تکبیر ویلو کی یی خپل
 از کبسته کړ، د رسول الله (ص) د مسجد غولۍ یی پراخ کړ، د جمعی لمړی آذان
 رواج کړ، د بیت المال څخه یی د مؤذنانو اعاشه جاری کړه، د اختر په لمونځونو
 یی خطبه پر لمانځه مقدمه کړه، د خلکو د مالونو د زکوٰۃ اخراج یی خپل و خلکو
 پر یښاو، لومړی هغه څوک و چی د خپلې مور په ژوندانه کی خلافت ته ورسید
 مړی څوک و چی د ښکرو له پاره یی سپه سالار و ټاکي، لومړی هغه څوک و چی په

مسجد کی بی دخیل خان لپاره منبر یا مقصوره جو پر کړه په دی لحاظ نه چی د حضرت عمر واقعہ د شهادت بیا ځنی پیدا سی، حضرت عثمان د بیر بن کلی، حیانا ک او نر مزه، خلیفه و دوهره زیاته حیایي درلوده چی د غسل کولو په وخت کی بی خپل لاس دی باندی صورت ته نه سوکتلای. د خلافت دور په یی د ولسو کلو نویسته ور سیده، او هر څوک لږ او دیر د هغه د هدایاتو، بخششونو او مهر یا نیوڅخه مستفید سول، حضرت عثمان دخپل خلافت په را وروسته شپږ و کلو نو کی خپل هم قومان، دوستان، خپلوان، د هلت او دولت لوړ و مرتبو ته ورسول او د پښو او نورو مالونو ذخیرې چی د حضرت ابابکر صدیق او حضرت عمر فاروق د خلافت په دورو کی راټولې سوي وې او د استحقاق پر تری چاته نور کولی حضرت عثمان هغه ټول پر خپلو اقرباؤ او دوستانو وویشلی چی په دغه عمل یو شمیر مسلمانان ځینی مایجن او خوابدی سول، همدا شان عبداللہ بن ابی شرح چی دده له خوا په مصر کی والی مقرر سوی و هلته یی په دیر مطلقیت او بی پروایي حکومت کاوه، او مصریان دیر ځنی په عذاب و هغه وخت چی د هغه فشار د زغملو و وخت یو شمیر مصریان د خلافت مرکز ته د حضرت عثمان حضور ته راغلل او د هغه څخه یی د والی د بر طرفه کولو او یا تبدیلید لو خواهش وکړ، خو حضرت عثمان د دوی د اهیله په سر و نه رسول او د یو مکتوب پر لیر لاسی اکتفا وکړه چی د مصریانو شکایت رفع سی، هغه وخت چی دغه شاکیان بیرته مصر ته ولاړل، د والی له خوا هغه سپک او وډبول سول، چی د هغو څخه یو شمیر ټپیان او ځینی مړه سول.

دغه وضع د مصر خلک نور په ښور او مخالفت راوستل او د هغو څخه ۷۰۰ تنو د مدینې په خوا مخ راوینوی، هغه وخت چی دوی مدینې ته را ورسیدل په مسجد نثول او د لماڅه پر وخت چی صحابه او مشران حاضر و دوی د ابن رباع څخه په شکایت شروع وکړه، په دی وخت کی طلحه بن عبید الله ولاړ سو او حضرت عثمان ته یی اهانت وکړ حضرت عایشی هر د مصریانو په پلوی حضرت عثمان ملتغاوه چی ابن ابی شرح دی تر تحقیقانو لاس دی ویشی، بیا حضرت علی هر حضرت عثمان ته راغی او ورته ویی ویل: چی د مصری مسلمانانو غوږ باید وسی، او د والی لاس د کار وکښل شول.

دوئل سوکسانو پر نسبت باید شرع باندی و چلول سی، حضرت عثمان
 ورته وویل: چی تاسی بوخوڻ پیداکری چی زه یی په مصری والی و تهاکر مسلمانا
 نو حضرت محمد بن ابابکر ته اشاره وکړه چی هغه دی د والی په حیث و تهاکل
 سی، یا حضرت عثمان د محمد بن ابابکر څخه وعده واخسته او حلف یی وکړ
 د دغو مراسمو وروسته یی د مقرری مکتوب لاس لیک کړ او وری کړ
 چی له خانه سره یی یوسی. د محمد بن ابابکر سره یو شمیر مهاجرین او انصار
 هم ملگری سول چی وضع د نژدی وگوری، هغه وخت چی دوی دری شپې او ورځې
 د همدینی څخه لیری سول، یو تور منی مری یی ولید چی پیر او بن سپور دی او
 هنی خواته په چټکی دروی، دوی هغه مری راوگرځاوه او ځنی یی وپوښتل چی
 ولی داسی په چټکی دروی، څه قتل دی، مری ورته وویل: چی زه د امیر المؤمنین
 مری یی چی د مصر والی ته می لیری. دوی ورته وویل چی والی دغه دی، زموږ
 سره ملگری دی او محمد بن ابابکر نومیری، مری ورته وویل: چی زه یی
 نه پیژنم، هغوی دغه مری د محمد بن ابابکر حضور ته راوست او ځنی یی
 وپوښتل چی ته دچا مری یی، مری دیر وار خطاسو او وړاړید، ځواب یی و
 کړ چی د امیر المؤمنین مری یی او کله چی یی ټینګ کړ، د مروان په مرئیتوب
 قایل سو، د حاضرینو څخه یوه وپژاند چی دی حضرت عثمان د مریانو څخه
 دی، یا محمد بن ابابکر ځنی پوښتنه وکړه چی ته کوی لوری ته ځی، هغه ورته وویل
 چی د مصر د والی په خوا، ورته وویل سو چی مقصد دی څه دی؟ ځواب یی وکړ
 رسالت، محمد بن ابابکر ځنی وپوښتل چی ستا سره کوو مکتوب یا لیک سته
 مری ورته وویل: یا کله چی وپلټل سولیک ورسره نه و، وروسته یی د اوبو
 مشک ځنی ولید چی کور کور یی درلود خو تش و، هر څه چی یی پورته او کښته
 کړ څه نه ځنی راوتل، شو په اخیر کی یی خبری کړ، او یولیک ځنی راوت چی
 داسی پکښی لیکل سوی و: د عثمان له خوا و ابي سرح ته: هغه وخت چی محمد
 بن ابابکر دخپلو ملگرو سره تاته ورسیدی، ته په یوه بهانه، هغه او ملگری یو وژنه
 د محمد بن ابابکر د مقرری فرمان باطل اعلان کړ، او پرخپل مقام ټینګ وسه

بيا به مفصل هدايت در گهر، محمد بن ابا بکر دغه مکتوب د او بن د معاصره
 مديني منوري ته ورساوه، د حضرت طلحه، حضرت زبير، حضرت علي، حضرت
 سعد او رسول الله (ص) د نور و صحابيانو په حضور ي ولوست او ټول
 صحابه په متاثر سول، حضرت علي چي د احوال وليد، حضرت طلحه، حضرت
 زبير او حضرت سعد او عمار ته ي مخ را وړاوه چي حضرت عثمان د غي غونډي
 ته راوغواړي، چي مسله تصفيه کړي، حضرت عثمان چي غونډي ته را حاضر
 سو حضرت علي مخ وروړاوه او ورته وي ويل چي دغه مري او او بن ستادي، هغه
 ورته وويل هو، بيا ي ورته وويل چي دغه ستاليک دي، په خواب کي ي
 ورته وويل په والله که زما دي او هيڅ نه پوهيږي چي چاليکلي دي بيا حضرت
 علي ورته وويل: چي دا څرنگه کيدای شي چي مري ستاوي او بن ستاوي مهر
 ستاوي او ته نه پوهيږي، بيا حضرت عثمان ورته وويل: چي په خداي دي مې
 قسروي، که دغه ليک زما وي او يا مې بل چاته د ليکلو امر کړي وي، اونه مې
 دغه مري مصر ته استولي دي، خو که چي خط وپيژندل سو هغه مروان و
 بيا د صحابه و غونډي د مروان د ناوړه کار و نوڅڅه کړه اظهار کړه، او يقيني راغي
 چي دغه د سيښه مروان جوړه کړي ده، او حضرت عثمان بايد هغه د تحقيقا توله پاره
 را حاضر کړي، هغه وخت چي حضرت عثمان د مروان د تسليمولو څخه ډډه وکړه
 کوري تر معاصري لاندې ونيول سو، او او بېرې باندې قطع کړي، په دغه حالت کي
 حضرت عثمان دخپل کور پر بار وخت او وي ويل: چي په تاسوي حضرت علي او يا
 سعد سته چي او به راوړي هغوي ورته وويل: يا بيا ي ورته وويل چي څوک
 سته چي حضرت علي د دغه حال څخه خبر کړي؟ حضرت علي ته چي دا خبر ورسيد
 دري مشکه او بې وړوليږلي، داو بو وړلو په سېر د بني هاشمو او بني اميه و په
 منع کي شخړه پيښه سوه يوشمير صحابيان تپان سول په دي وخت کي ضد او نقيض
 خبرونه خپاره سول. نو بيا حضرت علي وويل چي عثمان څوک نه و ترڅي او بايد
 مروان د تحقيقا توله پاره په لاس ورکړه سي، حضرت عثمان ته د معلومه وه چي مروان
 ختي و ټول کيږي نو ځکه ي هغوي ته په تسليم کي قتل کاوه، بيا حضرت علي و ځه

خپل زامن حسن او حسين موظفہ کرل چي د حضرت عثمان پير کور پير سي چي خور
 وروښنه نه سي او بير غل باندې ونه کړي، په دې وخت کي محمد بن ابابکر وليدل
 چي د حضرت عثمان خغه ويني بهيري او يو شمير صحابيان تپيان پراته دي چي په دغو
 تپيانو کي مروان هوليدل کړي، محمد بن طلحه تپي سوي و او د حضرت علي
 د مري قبر مري هر پر مخکې پروت و، په دغو وخت کي محمد بن ابابکر په
 ويره کي سونه چي بني هاشم د دغو حال خغه خبر سي، چي بني اميه و حسن او حسين
 په ويو لړلي دي او د انتقام کبلو حس يي راوپارول سي او لويه فتنه په وجود راسي
 نو عزري وکړ چي دفتي دکرار و لوله پاره د حضرت عثمان کور ته ننوزي او هند په
 زور معزول کړي، دې وروښت او حضرت عثماني تپلک تر بزيړي ونيوي او
 خنډي يي، حضرت عثمان ورته وويل، والله که ستا پلار ژوندي وای، ماته به
 چا داسي سپکه نه وای را اړولي، محمد بن ابابکر په دغو وينا ريات متاثر سو او
 لاس يي د هغه دريږي خغه وکښ او دده له حضور غايب سو، په دې وخت کي دوه
 تنه نور پيدا سول چي د حضرت عثمان کور ته د بار له خوا وختل او دې يي په شهادت
 ورساوه، او بيبي خانو نه پټ کړل، د حضرت عثمان هاني د حضرت عثمان پر
 وځ لوړ شو، هاشور وکړ او پير بار وخته او ناري يي کړي چي خليفه يي په شهادت
 ورساوه، بيا خلک د حضرت عثمان کور ته ننوتل او دې يي مړ وموند، دغو خبر
 چي حضرت علي، حضرت طلحه، حضرت زبير او نور صحابه و ته ورسيد زيات
 متاثر او خواشيني سول، حضرت علي خپلو زامنو حسن او حسين ته ايداد وکړ چي تاسو
 غرنګه د هغه د شهادت خغه ناخبر پاته سوي ياست. محمد بن طلحه او غيډ الله بن
 بېر د هغه په شهادت زيات خواشيني و او د جدې پلتنو په لټه کي ولويدل، بيا حضرت
 علي د حضرت عثمان له کور خغه د خپل کور په لوري رهي سو، په دې وخت کي يو زيات
 شمير صحابه په دې پي سول او حضرت علي ته يي وويل چي زموږ له خوا د خلافت
 هغه قبوله کړه، او داي ورتته جوته کړه که ته يي ونه مني، نو د مسلمانانو په منځ
 سخت فتنه پيدا کيږي حضرت علي ورته وويل چي دا کار ستاسي له
 دايغو خغه نه دي، بلکه دبدر په اهل پوري اړه لري، هغوي چي دبدر په اهل پسې

گر خیدل، داسی خوځ نه وځنی پاته چی دخلافت وړوی، نو د حضرت علی
خه یی په ټینگه وغوښته چی د دوی هیله او تقاضا پر مخکې وانه چوی، اولاس
د بیعت په څیر وړ او بزدگر. مړوان او زوی وټښتدل.

حضرت علی د حضرت عثمان و میرمنی ته وویل چی امیر المؤمنین چا وتری؟
قی ورته وویل: دوه تنه کور ته راښوول چی مانه پیژندل او دغه
وړه کار مجرم وگرخیدل، محمد بن ابابکر می پکښی وپیشاند چی دوی
منځه لا د کوره وتلی و. بیا حضرت علی محمد بن ابابکر راوغوښت
ورته ویی ویل چی د حضرت عثمان ماینه وای چی ته همدور سره ملگری
ی ده ورته وویل: چی رشتیا وای و الله زه د ده کور ته د ده د تنیه کولو
پکولو او عزلولو له پاره ښوکی وراوکه چی می د حضرت عثمان عذر
مید او دیلاسر د دوستی یاد ویندی راته وکړه، مادی
ووشی کړ، د حضرت عثمان ښځی دغه وینا تصدیق کړه، او ویی
یل نه پوهیږم هغه د ووتنو ته چا زمویز کور ته دراتلو اجازه ورکړه.
بن عساکر وای: حضرت عثمان یومری وواړ چی حمار نومید.
حضرت عثمان د جمعی په ورځ د ذیجی په اتمه په (۳۵) هجری
مري په (۸۴) کلنۍ په شهادت ورسید.
پیر د هغه د جنازی لمونځ ادا کړ او د بقیع په هدیره کی
وروته و سپارل سو.

حضرت علی بن ابی طالب (کرم الله وجهه)

حضرت علی دای طالب زوی و دای طالب نور عبد مناف بن عبد المطلب و د عبد المطلب نور شیب بن هاشم و د هاشم نور عمرو بن عبد مناف و د عبد مناف نور مغیره بن قصى و د قصى نور زید بن کلاب بن مر بن کعب بن لوی بن غالب بن فهر بن مالک بن نضر بن کنانہ کنیت ی ابوالحسن او ابو تراب و پی رسول الله په دغه نامه یاد او و .
 موری فاطمه بنت اسد بن هاشم زهیده او فاطمه د لومړنیو هاشمیا خنجه و چی هاشم و زریز او و فاطمی اسلام راوړی و او موری هجره کړی و . حضرت علی د عشره مبشره خنجه و او د مواخات د عقد له کس در رسول الله ورو هر گڼل کیدی ، څرنگه چی یی د حضرت رسول الله (ص) لور سیده نساه فاطمه په نکاح و و نو د رسول الله د اکا د زوی علا و و زوی هر گڼل کیدی ، حضرت علی د اسلام د سابقینو خنجه و د ربانی عالمانو مشهور و پهلوانانو ، لویو پرمیز گارانو ، معتبره خطیبانو ، د قرآن کریم د نو لکه ابوالاسود د ولې او عبد الرحمن سلمی ، عبد الرحمن سلمی ، عبد الرحمن بن ابی لیلی فقهیانو ، قاضیانو د دلی خنجه شمیرل کیدی ، دی هاشمی خلفا و لومړنی شخص او د سبطین (رضی الله عنه) پلار و چی پخوا یی لا ایمان راوړی و ، ابن عباس ، انس ، زید بن ارقم ، سلمان فارسی او خبیر نور و اصحابیانو ویلی دی چی حضرت علی لومړی اسلام راوړی دی دغه اجماعی قول ابو بعلی د حضرت علی خنجه هر روایت کړی دی ، چی رسول الله (ص) د دوشنبی په ورځ په نبوت مبعوث سوی دی او مادس شنبی په ورځ ایمان راوړی دی ، هغه وخت چی حضرت علی ایمان راوړ د کالو و ، د حسن بن زید بن حسن خنجه روایت دی چی ده په کوچینوالی ک هیڅکله د بتانو عبادت نه دی کړی ، هغه وخت چی رسول الله د مکی شریفی خنجه مدینې ته هجرت کاوه ده ته یی هدایت و کړ چی زما د وتلو وروسته به په

شريفی کی خونوری ورثی اوسی چی دنگلو امانتونه او ودیعی ورته و سپاری او
 هغه کسان چی زما د وستان ووهغوی تر زما پیغامونه او نصیحتونه ورسوه ، او
 وروسته په ما پسې راځه ، حضرت علی د اهدایتونه پر خای کرل ، حضرت علی د
 حضرت رسول الله په ټولو غزاگانو کی لکه بدر ، احد د ټوټو خغه پورته
 گډون کړی و ، د ټوټو په غزا کی د رسول الله د لار بنوونی سره سره مدینه
 منوره کی خلیفه وټاکل سو . ده د احد په غزا کی شپاړس ټپه خوړولی و . د
 خیبر په غزا کی رسول الله (ص) د اسلا مرچنده دده په لاس ورکړی وه .
 حضرت علی چهار شانه ، چاغ ، لندو قده ، د سرد مینځ وریښتان یی رثریدلی ، لوی زیری
 د پنبو د تلو اول سونو منځ یی سپین ، غمر رنگه چهره یی درلوده ، جابر بن
 عبد الله وایي : چی حضرت علی د خیبر د غزا په ورځ په خپل زور او قوت د خیبر
 ټینگه او تمبه سوی در وانه داسی د بیخه وکښه چی د دښمنانو پر سر یی د سپر
 په شانی گرځول ، هغه وخت چی یی پر محکه کښیښودله بیا څلوښتو تنو هغه پر بل
 ورځ نه سوه اړ ولای . حضرت علی چی به چاد ا بو تراب په نامه یاد او و میر به
 خوشحال کیدی ، دا محکه چی یوه ورځ یی د حضرت فاطمی سره په کورنیو چارو کی
 څه خفگان پښ سو ، نو د کور د انگر ووت او د مسجد دیوال ته یی د څه استراحت
 وارا یی له پاره دده لگولی و ، خو وید ، سوی هو و حضرت رسول الله (ص)
 چی د دغی لاری څخه تیریدی مکه چی یی سترگی پر ولگیدی دی یی راوینو کړ
 و کالی یی د خاور و څخه ورو وڅنډل او ورته ویی ویل چی ای ابو تراب د لته څه
 کوی ، د پیښ د دغی وینا وروسته که به چادی ابو تراب باله دیر خو بنسیدی . د
 حضرت علی څخه پنځه سوه شپن اتیا (۵۸۶) حدیثه روایت سوی دی . د حضرت
 علی په فضیلت نییگنه کی د قرآن کریم زیات آیاتونه سته ، حضرت رسول الله
 دده د فضیلت په هکله فرمایي : انا مدینه العلم و علی بابها . یعنی زه د علونیا
 پیر او علی یی در وانه ده . همد ا مثانی حضرت رسول الله دده په هکله فرمایي :
 لناس من اشجار شتی وانا و علی من شجر واحد . یعنی خلق د بیلو و نو څخه دی او
 زه او علی د یوی ونی څخه .

د حضرت علی کرم الله وجهه خلافت

د حضرت عثمان د شهادت وروسته صحابه و حضرت علی په خپل خلافت وټاکه، خو لکه چي د ماجرا وروسته خرگنده سوه طلحه او زبیر پید د خوابدی وچي د حضرت عثمان قاتلان تعقیب او په سزا ونه رسید. حکه دغه دوه لوی صحابیان مکی شریفی ته ددی له پاره و خو خیدل چي په د هکله د حضرت عایشی خغه سلا او مشوره واخلی دوی د حضرت عایشی په ملگریا د مکی شریفی خغه مخ د بصری د بنار پر خوا و نیوی چي د حضرت عثمان د وینو طالبان دی، دا خبره چي د حضرت علی و حضرت ته ور سیده، ده ه و خپله قواد عراق خواته سوق کړه، چي په نتیجه کی حضرت عایشی، طلحه، زبیر او حضرت علی تر مینځ د (۳۸ هـ ق) کال د جمادی الاول په میاشت سخت جنگ پېښ سو، دغه جنگ د اسلام تاریخ کی د (جمل) د واقعی په نامه یاد پېښی، چي په هغه کی طلحه، زبیر، او دوی دیر لس زره ملگری و وژل سو او حضرت علی د دغه بڼی ورو بیر ته کوفی ته را وگرځید.

په دی واقعہ چي معاویہ بن ابوسفیان خبر سو، زیات متاثر سو او خپل لښکری یی د شام خغه د حضرت علی د خپلو له پاره و خو خولی، حضرت ه و د د مقابلی ته پوره تیاری نیولی و خود (۴۷ هـ) کال د صفری په میاشت کی د (حصین) په برخه کی دغه دواړه لښکری سره مخامخ سوي او د خو وړ خوشدید جگړو وروسته چي د خدای مخلوق د بیر پر تنک راغل او قرآنونی پر سر و وینول چي جنگ پس کړی او یو د بله په سوله را و سې، خو هغه وچي د دواړو خواو د خلکو په غوښتنه او د اسلامي شریع د احکامو په پیروی د خبر و اتر و او فیصلی له پاره و کیلان وینول سو چي د معاویہ له خوا عمر و بن عامر او د حضرت علی له خوا ابو موسی اشعری و ټاکل سو، دوی په خپلو منځو کی لور وکړه چي یو کال وروسته

به د (اذرع) په برخه کی سره یوځای کړی او وینی به، معاویه شام ته او حضرت
 علی کوفی ته بیرته وگرځید، په دغه وخت کی د حضرت علی یوشمیر ملگری چی
 وروسته د (خوارج) په نامه یادیدل، دده سره مخالف سول او ورته وی
 ویل: چی د خدای تعالی د امر څخه پرته د بیل چا امر ته غاړه نه ایږدی او
 متابعت یی نه کوی، خپلی لښکری یی د حرو را په سیمه کی راټولی کړی، حضرت
 علی حضرت عباس و دوی ته ورو وایږه، خو هغوی په مخالفت او مقابله
 ورسره لگیاسول، چی په نتیجه کی یی ځینی ووژل سول او ځینی یی په مقاومت
 کولو تر شا راغلل او د (نهر و ان) په خوا یی مخ وینوی.
 دا واقع د هجرت په (۳۸) کال پېښه شوه، وروسته د دغه کال د شعبان په
 میاشت کی خلک د اذرع په سیمه کی سره راټول سول چی په هغوی سعد بن
 ابی وقاص او ابن عمر شمولیت درلود، وایی چی په دغه وخت کی عمرو بن
 عاص چل وکړ او ابو موسی اشعری یی خطا استی او د حضرت علی لاس یی د خلافت
 څخه وکښ، او د مقابلې خوا ملگری دده په چل وپوهیدل، په روضه الصفا کی
 راغلی دی: چی د (صفین) په واقع کی یو لک و شل زره (۱۲۰۰۰) تنه د معاویه
 او او بیان زره (۷۰۰۰) تنه د حضرت علی له خوا ووژل سول. د جنگ د میدان
 څخه خوتنه د خوارجو په نامه چی عبد الرحمن بن ملجم مرادی، شیب اشعری
 بربک بن عبد الله تمیمی، عمرو بن بکر تمیمی نومیدل ووتل او مکی
 شریفی ته راغلل او په خپل منع کی یی د امشوره وکړه ددی له پاره چی مسلمانان
 د دغه تکلیف څخه خلاص سی، عبد الرحمن ابن ملجم به حضرت علی بربک
 به معاویه بن ابی سفیان، محمد بن بکر به عمرو بن عاص و شری، دوی د
 وژنې په (۷) د خپل پلان د عملی کولو له پاره د مکی څخه را وخوځیدل، ابن ملجم
 کوفی ته راغی چی د وژنې (۲۷) او د هجرت څلویښتو کال و. په دغه شپه حضرت
 علی د ماخستن د لمانځه له پاره دکوړه را ووت، چی ابن ملجم په توره دهنه
 پړس و او وکړ او سړی و وروځایه کړ، شاوخوا خلکو ابن ملجم و
 نیوی، حضرت علی د جمعی تر ورځی او شنبی تر شپي ژوندی پاته سو

خود یکشنبی پېشپه وفات سوډه ته حسن او حسين، عبد الله بن جعفر غسل ورکړ او حسن لمونځ ورکړ او د کوفې په دارالاماره کې يې خاورو ته وسپاره .
 د حضرت علي د وژلو په گناه د عبد الرحمن بن ملجم ټول اندامونه غوڅ او بيا وسوځول سول، د حضرت علي د مرقده په هکله بيل روایات سته ابو بکر بن عباس وايي: د حضرت علي زوی حضرت حسن دده جنازه په پټه مدينې منورې ته نقل کړه، ابن عساکر د سعيد بن عبد العزيز څخه روايت کوي چې د حضرت علي جنازه پر اوښ کېښودله سوچه هري خوا ته مخې ولاړې او په کووځاي چې ودرېږي په هغه ځاي کې دې خاورو ته وسپارل سي، حضرت علي (۶۳) کلن ؤ چې په شهادت ورسيد .

د حضرت علي د کراماتو، بزرگيو، تقوي، پوهنې او نورو فضيلتونو پوهيدلو لپاره دې دده مشهور اثر (نهج البلاغه) ته مراجعه وسي .
 د حضرت علي څخه دده د قاتل د سزا په هکله پوښتنه وسوه ده ورته وفرمايل: که زه ژوندي پاته سوډ کارې په ما اړه لري، (او که دهغه په هريت له دنيا څخه ولاړه کارې په تاسو پورې اړه لري، که مو ترجيح ورکړه چې قصاص يې کړي، د يوې ضربې په مقابل کې چې کړي ده بايد يوه ضربې ووهي که عفو ورته وکړي تقوي ته به نژدې ياست .

اهل سنت و جماعت

سنت :- مسلمانان سنت د حضرت محمد (ص) قول او عمل ته وايي، خو پد اصطلاح کې د بېرې معنا گانې لري: په جاري او دايمي توگه د او بو تو ييدلو د يوه تيره شې په واسطه پر بل شې ياندي کړنې او خطاچولو، بنواو بېدو خو يو نو ته هډ ويل کيږي .

جماعت :- هغه وخت چې په قرآن کریم او احاديثو کې د کوي مسئلې لپاره حکمونه موندل سي، نو اجتهاد او اجماع ته ضرورت پيدا کيږي، او رجوع ورته کيږي. لکه چې حضرت محمد (ص) فرمايي: لا تجتمع امتي على الضلالة ترجمه زما امت پر ضلالت او خطا باندې اجتماع نه کوي، حضرت امام

اعظم نعمان بن ثابت همد اصحابو رابو ته ترقياس ترجيح وركوي .

د اهل سنت او جماعت لوی امامان

امام اعظم نعمان بن ثابت (رح) :

نومړي نعمان د پلار نومړي ثابت او دينيکه نومړي (زوطا) دی . دی په کال نه اويا (۷۹) هـ ق کې د عراق عرب په کوفه کې زيږيدلی او په کال يوسل وپنځوس (۱۵۰) هـ ق کې د عراق په مرکز بغداد کې وفات او خاورو ته سپارل سوی دی ، يو شمير محققين امام اعظم صاحب د افغانستان گڼي چي نيکونوي عراق ته مهاجرت کړي دی . امام اعظم مروجو علومو مخصوص د قرآنکريو ، احاديث ، تفسير ، فقه د کمال او امامت درجې ته رسولی وو ، دی دخپل استاد (حماد) د وفات وروسته (۱۲۰) هـ ق د هغه د شاگردانو د غوښتنې په صوابديد دخپل استاد پيرخای کښينو ست ، امام اعظم د پوهې ، درايت او زراکت علاوه د پير حقې او پرهيزگار شخصيت تيرسوی دی . د سيف المقلدين علي عناق المنکرين اثر د حضرت امام اعظم د تقوی په هکله دده دخولې څخه داسي ليکي : يوی ښځي زه خطا استلو ، يوی ښځي زما څخه فقي جوړ کړ ، د يوی ښځي زه د زه زاهد کړ .

لومړي داچي يو وخت زه د يوی لاري څخه تيريدلم چي يوی ښځي اشاره راته وکړه چي هغه شي چي پرلاري لويديلی دی راواخلو ، نو گڼمې وکړي چي دغه ښځه گونگي ده او دغه شي ځني لويديلی دی ، چي غواړي راوايي ځلو او دی ته يي ورکړو ، هغه وخت چي مې شي راواخست او دی ته مې وپراښدی کړ نوماته يي وويل : چي تيري له ځانه سره وساته خوي مالک يا خاوند پيدا سي .

دوهو داچي يو ښځي دحيض په هکله زما څخه پوښتنه وکړه څرنگه چي زه نه پوهيدم ، هني زه داسي وپوهولم چي په هني سره مې دفتي يوه مهمه موضوع زده کړه ، دريږداچي ديوی لاري څخه تيريدم يو ښځي وويل چي دغه هغه سړي دی چي دسهار لمونځ دماښام په اوږدو داسه کوي ، زه له دی څخه چي که خدای تعالی زما څخه پوښتنه وکړي .

(لم تقولون مالا يفعلون) کبر متقاعد اللہ ان تقولوا مالا تفعلون .
 نولہ دی شخہ وروستہ می دغسی قصد وکرت ترخوچی می عادت وگر حید دامام
 مشهور شاگردان امام ابو یوسف، یعقوب بن ابراہیم انصاری، امام
 زفر بن ہذیل، امام محمد بن حسن شیبانی دامام اعظم مشہور آثار
 دادی: فقہ اکبر، الوصیہ، کتاب العلم والمعلم، رسالۃ ابو حنیفہ بہ ابو
 مسلمہ البنی امام بصرہ، فقہ الایسط . (۱)
امام مالک (رح):

دی دانش زوی دمالک لمسی او دابن عامر کپوسی دی، پی پہ کال دری نوی
 (۹۲) حق پہ مدینہ منورہ کی زیر بیدی او پہ کال یوسل بخہ او یار (۱۷۹ھ) حق
 کی صرہلتہ وفات سوی دی . امام مالک صاحب دیوی یمنی کورنی غری دی
 چی نیکہ پی مدینی منوری ترہجرت کری دی، دہ پہ قرآنی علومو، حدیث
 فقہ او تفسیر کی پراخ معلومات درلودل چی د مقتدا بیت او امامت درجی ستہ
 رسیدلی و . دہ د مدینی پہ نبوی مسجد کی دیر کلورہ د استاد دی وظیفہ
 اجرا کری دہ . دہ د مذهب اصول لکہ دامام اعظم صاحب د مذهب پہ
 شانی د قرآن کریم، او سنتو شخہ سرچینہ اخلی، او کہ نہ وی د مدینی منوری د
 دخلکو عرف، عادت، د صحابہ کرام موافقا او، قیاس، مصلحت او ذرا یعوبتہ
 اعتبار و رکاوہ دہ مشہور اثر (موطی) نوییری چی د احادیثو اوفقی
 لویہ مجموعہ دہ .

امام شافعی (دریس شافعی) (رح):

دہ د نسب سلسلہ د حضرت پیغمبر (ص) ورنیکہ ہاشمو ترسیری، پی د یمن
 د غزی پہ سیمہ کی پہ کال یوسل و پنخوس (۱۵۰) حق کی زیر بیدی او پہ کال
 دہ سوہ خلور (۲۰۴) حق کی د مصر پہ مرکز قاہری کی خاورقہ و سیارل
 سو دہ خیل تحصیلت پہ مکی شریفی، مدینی منوری او عراق کی پای ترسولی او
 دامامت، کرامت، پوہی اور ریاضت پوری درجی تر رسیدلی دی .

۱، امام اعظم ابو حنیفہ افکار - د اکثر عنایت اللہ ابلاغ صفحہ ۱۲۵

امام مالک دده استدلال او حافظه دیره ستای، او په شاگردی پی افتخار کوی، د امام شافعی صاحب د مذهب اساسات پر قرآن، سنتو او قیاس ولاړدی. د استحسان او مصالح مرسله د نظر سره موافق نه دی، حکم دی وایی: چی پدی ول تشریع کی د قوانینو او احکامو په وضع کی تشتت او پراکنه گی پېښی، امام شافعی صاحب د شرعی احکامو او قوانینو په هکله وایی: د شرع احکام باید پر هغو ټولو موضوعاتو، حوادثو او واقعاتو کوم چی د انسان سره ارتباط پیدا کوی مشتمل وی.

امام احمد حنبل (رح):

دی په کال یوسل وڅلور شپيته (۱۶۴ هـ ق) کی په بغداد کی زیږیدلی او په دوو سوو څلویت (۲۴۰ هـ ق) کی د سپین زړه تیاه عمر هغه وخت چی عباسی خلیفه دی په دی جرړه ووايه چی قرآن شریف ته مخلوق نه وایی دهی ضربی څخه وفات سو. ده په دیره بی ویی اولاس تنگی په بصری، مکی شریفی، مدیني منوری حکوفی، یمن او شام کی خپل تحصیلات بشپړ کړل او په فقه او احادیثو کی د امامت او اجتهاد هک مقام ته ورسید. ده د اسلام د دیر و مشایخو لکه مصري ذابنون، بشرخانی، سری سقطی او معروف کرخی سره لیدلی او صحبتونړی ورسره کړی دی.

په عدل او تقوی کی یی دیر حکایتونه سته. ده مشهور استادان امام ابو یوسف او امام شافعی صاحب گڼل کیږی. ده د مذهب اصول د قرآن کریم حدیثو، د اصحابو پیر اقوالو، قیاس، مرسله مصالحو د ذرا یعوسد څخه نشت کوی، همدا شان د ضرورت په وخت کی د نور و مذاهبو پیر ټولو اصولو استاد کوی او یوه ویشپږ نړ دوی. د حضرت امام احمد حنبل فقه تر ټولو نور و مذاهبو د ذرا یعوسد سده څخه دیره استفاده کوی.

دریو فصل

دکندهار مشهور مسجد ونه او جامعگانی

په کندهار کې د اسلام د لومړنيو پيرويو مخصوص د مير ويس نیکه او احمد ش باباد زماڼی راهيسې د علماو عرفان خواته زياته توجه وه او د افغانانو دغو دوو مشرانو شرعي چارو، د تصوف او عرفان طريقو ته په زيات احترام کتل دوی د ولتي چارو د اجرا آتو وروسته علما او مشايخ پرخان را ټولول، او خپله بري همد زهد او تقوی لاره غوره کړې وه چې له همدغه کبله افغانان د دې څخه پرته چې دوی خپل سياسي او ملي مشران گڼل، پر ولايت فقيري او صاحب حالي همد ورته قايل وو. چنانچه مير ويس نیکه د توري غاري (سياشرفي) او احمد شاه د باد ويا ناسور د ناروغی اوده درلوده.

دکندهار خلک لکه د افغانستان دنورو اوسيدونکو په شانې د ملايانو، طالبانو پيرانو او مشايخو سره د زړه دکوي علاقمندی لري او دوی خپل ديني او دنيوی لارښوونکی گڼي.

هنه وخت چې لويديځ استعمار د افغانستان ځيني برخې تر مستقيم او غير مستقيم استعمار لاندې ونيولې دوی پوهيدل که افغانان د خپل تاريخ، تهذيب او ثقافت څخه څرنگه چې بنيادي خبرسي نو حکومت کول پر دوی باندې څه آسان کار نه دی. نوځکه د دغی لاري څخه يې د دوی د فکر د مخدرولو او ذهنو د تيار کولو له پاره په دسيسو او توپلو شروع وکړه. کندهار يانو دخپلوملي او ديني وجايبو د پرخای کولو او په جمع دلمانځه داداکولو له پاره يېل مسجد ونه او جامعگانی جوړې کړې چې مشهورې يې دادی زړه جامع مسجد، د شاه مسجد جامع، د مير هزار مسجد جامع، د همد د خان مسجد جامع، د ملا فرح الدين اخند جامع او مسجد، د کهنديل خان مسجد جامع، خرق شريفي مسجد جامع، د عيدگا مسجد جامع، د ملا شرف الدين اخند مسجد جامع، د حاجي گل محمد مسجد جامع، د ښکار پور بازار مسجد جامع

دافغان پور مسجد جامع، د یحیی خان د کوڅی مسجد جامع، د گار یانو د کوڅی
مسجد جامع، په دوه خواجه کی د عمر جان صاحب زاده مسجد جامع، د ملا
علو اخند د کلی مسجد جامع، په نوی بنار کی د موسی خان او حاجی عطا
جان مسجد جامع، د حاجی عبدالحی هوتک مسجد جامع، د حاجی
اختر محمد بارکزی مسجد جامع، د خیر و اخند ازه مسجد جامع، د ملا
پاره او د لومړی ناحیې د شیعه گانو مسجد جامع او د اسی نور .

په دغو جامعگانو کی ملا بیان او طالبان هستیری، هر څوک دخپل مالی
استعداد او دینی علا یقوله منی مرسته ورسره کوی، د ټوټ څیری او
نور و خیراتونو او تبرعاتو په نامه هره ورځ د بډای او غریب له کورونو
څخه د طالبانو او ملا یانو د اعاشی له پاره مرستی کیری، په دغو مسجدو
نو او جامعگانو کی د ورځنی دینی مسائلو او واجباتو د حل او فصل کولو او پر
حای کولو له پاره د لویو دینی کتابونو او عقایدو تدریس کیری او د جمعی او
متبرکو ورځو کی د قرآن عظیم تفسیرونه او درودونه ویل کیری لکه د طلوع افغان
د جریدي د (۱۳۱۳ هـ ش) کال په شماره کی د خانگی مکتبونو تر عنوان لاندی داسی
لیکلی سوی دی:

د معارفو د وزارت له خوا څه انعامونه وهغو خلکو ته مقرر دی چی خانگی
مکتبونه لری، که څه هر په کندهار کی خانگی مکتبونه د پیر دی خود غیری زیات
مشهور دی:

د کاکړو برج :- حاجی غلام محمد (۴۰) تنه شاگردان، ملا کهندل
(۲۱) تنه شاگردان، ملا غلام محمد (۱۲) تنه شاگردان، ملا عین الدین
(۱۰) تنه شاگردان، ملا گل محمد (۱۱) تنه شاگردان، ملا عبد الصمد
(۱۴) تنه شاگردان، ملا عبد الوهاب (۱۰) تنه شاگردان .
د نور زو د کوڅی برج :- ملا حاجی اغار (۴۵) تنه شاگردان، ملا میر اغا
(۱۶) تنه شاگردان، حافظ نور محمد (۸) تنه شاگردان، ملا نور محمد (۹)
تنه شاگردان، ملا غلام قادر (۱۵) تنه شاگردان، ملا ولی محمد (۳) تنه

شاگردان، ملا عبد الغفور (۲۴) تنہ شاگردان .
 د اعلیٰ حضرت امان اللہ مخدہ دکندهار پیر دغو مسجد ونو او جامعگانو کی د
 کندهار د بنار د هلكوانو علمی او دینی زده کړه کسید، کتر، قدوری، صرف
 نحو، تفسیر، عقاید او نور یی لوستل، او پر پارسیاتو کی یی پنج کتاب
 تحفه ضایع، زلیخا، سکندر نامه، بهار دانش، اخلاق محسنی، گلستان
 بوستان او داسی نور لوستل، چاچی زیات مالی استعداد درلود خپلو
 اولادونو ته به یی په کور ونو کی ملایان، طالبان او خلیفگان استخدا مول
 په کندهار کی خلک د مسلمانان پر پنځو بناؤ لکه کلمه، لمونځ، روزه،
 ذکوة، حج پر مراسمو، بیرتینک دی. په تصوف کی د امام ربانی المعجل
 الف ثانی مکتوبات او د مولینا جلال الدین بلخی مشنوی او د علی هجویری
 کشف المحجوب زیات لوستل کیری او د اولیاؤ د تذکرو او مناقبوسر
 پور علاقمندی لری. دکندهار په مسجد جامعگانو کی دروثری د
 مبارکی میاشتی د تراویح ختمونه کیری. لکه چی په دی هکله د طلوع افغان
 ورځپاڼه داسی اعلان خپروی:

په لومړیو لسو شپو کی:

۱- د خرقی شریفی په مسجد جامع کی قاری عبد الصمد اخندزاده، فاتح عبد
 الرزاق اخندزاده.

۲- د ملا فرح الدین په مسجد جامع کی قاری الله داد، فاتح اغامحمد.

۳- د بهاو الدین صاحبزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس فاتح ملا کمال الدین.

۴- د یحیی په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله اخند.

۵- د ملا غلام محی الدین په مسجد جامع کی قاری انوار الدین، فاتح ملا نیاز محمد.

۶- د میر هزار په مسجد جامع کی قاری ملا محمد رفیق، فاتح ملا محمد یاسین.

۷- د خدای په مسجد جامع کی قاری ملا در محمد، فاتح ملا عبد الاحد.

۸- د ملا ولی محمد اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا شامد، فاتح ملا عبد الودود.

۹- د کاکړو په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب، فاتح ملا شیر احمد.

۱- د عبد الحکیم اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الحلیو، فاتح ملا حنیف الله .

په منځنیو لسو شپو کی :

۱- د احمد علی اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب، فاتح ملا شیری محمد

۲- د مدد خان په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله .

۳- په زره مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس، فاتح ملا کمال الدین اخندزاده .

په اخر ولسو شپو کی :

۱- د ملا شرف الدین اخندزاده په مسجد جامع کی قاری ملا عبد الوهاب،

فاتح ملا شیر احمد .

۲- د کھندل خان په مسجد جامع کی قاری ملا عبد القدوس، فاتح ملا کمال الدین

۳- د شاه په مسجد جامع کی قاری حاجی ملا اغامحمد، فاتح ملا ولی محمد .

۴- د ملا فیض محمد اخند په مسجد جامع کی قاری ملا غلام ربی، فاتح ملا نعمت الله

۵- د قوچخانی دروازی په مسجد جامع کی قاری ملا محمد حلیو، فاتح ملا حنیف الله

۶- د سردار مهر دل خان په مسجد جامع کی قاری نور احمد اخندزاده، فاتح ملا

عبد الصمد .

زړه جامع

دغه مسجد جامع د کند هار د اوسني ښار په دریمه ناحیه کی د بر در اینود کوشی

جنوبي خوا شالرج ته نژدی د بامیز و په کوشه کی د احمد شاه بابا د لار ښوونځی

له مخی په کال (۱۷۲۲ هـ) کی د بخارایي معماری په سبک په سر ښی ختی او گچو جوړ

سوی ده او خرقة مبارکه همدلومری محل له پاره په دغه مسجد کی کښیښودل

سوه، په (۱۱۹۶) هـ ق کی چی د خرقی مبارکی له پاره در وښی د باغ په غولی کی نوی تعمیه

جوړه سو، خرقة مبارکه په شاندار و مر اسمو ورت تر انقل سو، په دغه مسجد

کی د کند هار مشهور و ملا یانو او خطیبانو امامت او تدریس کړی دی، چی

د هغو څخه علامه ملا حبیب الله اخند (حبو اخندزاده، تولد ۱۲۱۳، وفات ۱۲۶۵

چی په پښتو، دري، عربي کی زیات تالیفات لري، لکه: مرآة حق، آفات واقسام غر

رساله تفکر، رساله نماز، مزایای صبر و شکر، محبت الهی، دهنومن
او کافر تمیز، دو فیاتو تاریخ، بحق الحق، شمع بارقه، وفیصل التفرقه خلاصه
دامار غزالی صاحب د کتاب لندیز، مفتنہ الحصول فی علم الاصول
سمت قبله، کسان المیزان فی تقویر الازهان، مقامات جریری شرح
په دری، روضات و تحریر اقلیدس اوسا و نریسوس شرح، نقد الشقات
فی تنزیف الموضوعات و احادیثو په تحریر کی، د موسیقی رساله، تعافت
تقیح په دی کتاب کی دامار غزالی صاحب او ابن رشد د نظریاتو په هکله
قضاوت، پر الغ بیلک زیج حاشیه، دیو بنستو خوابونه په عربی، امانت الملة
فی توقف عن تکفیر اهل القبلة، مجموعه خطب په دری، د ابن سینا د اشاراتو
د نسط تاسع شرح، اجدالتاریخ، دخلقاو تاریخ په عربی، د پښتو او دری د
شعارو مجموعه او نور.

د زهری جامع په مسجد کی مولوی ابو الوفا افغان (تولد ۱۳۱۰، وفات ۱۳۵۴ هـ) د
یوشمیر فقی او علمی اثار و لیکوال او ملا عبد الاحد اخندزاده کاکړ
وی خطاط، د لوی کتابخانې خاوند. په پښتو او دری کی درخاکی، په تخلص د
دبی (و اجتماعي شعرونو ویونکی همدامامت او تدریس کړی دی.
غلام صاحب په کال ۱۳۲۷ هـ ش، په کندهار کی د (۸۲) کالو په عمر وفات
و کندهار په عمومی هدیره کی خاور و ترو سپارل سو.

د شاه مسجد جامع

غلام مسجد جامع د شاه بازار په خوله کی په نیمه جریب حاکم کی د زرو تنو لویو
کونکو له پاره د احمد شاه بابا د لار بنوونی له منی جوړه سوی، د جامع
غولی د پراخوالی له پاره د امیر حبیب الله سراج الملة والدین د خو بنی
سرو سره شمالی خوایی پراخه سوی او ورته مرمره سرکاری حاکم ورسره
وځای سوی او ځینی دهستو گڼو کورونه درانیولو په صورت کی په محوطه
ورگډ سوی دی. د دغه مسجد جامع زیاترو امامانو او خطیبانو په

حیثیت درلود او د دولت له خوا اعاشه کیدل د دغه مسجد جامع لومړی ملا
 وخطیب محمد رسول اخندزاده سرکافي الکونزی نومیده چي د اعلیٰ حضرت
 حمدشبابا له خوا د امامت او خطابت وظيفه ورسپارل سوی وه (۱۷۲ هـ ق)
 دی به د پاچاه سفر او حضرتي ورسره ملگري ؤ. د ده وروسته زوی یی محمد
 اسلمو اخندزاده او بیا محمد نصیر اخندزاده، غلام صدیق اخندزاده،
 و احمد جان خطیب اخندزاده ته د ا وظيفه سپارل سوی وه. ملا احمد جان
 خطیب اخندزاده د اعلیٰ حضرت امان الله خان او اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شا
 سلطنت په اوایلو کی د کندهار کی د معارفو او مدرسو د تاسیسولو او استادی
 وظيفی په منلو سره ستر خدمتونه کړي دي. او د ده وروسته زوی یی عبداللہ
 خندزاده خطیب دغه وظيفه په سر رسولی او د (۱۳۵۷) کال په انقلاب کی د اتحاد
 و اتفاق دروستلو او ورو ورو ثری او امنیت د خرابولو د مخنیوی په لاس کی
 امریالمعروف او نفی عن المنکر په تبلیغولو کی په (۱۳۶۰ هـ ش) کی په
 خپل مسجد جامع کی په شهادت ورسید.

د میرزا ار مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د دوهمی ناحیې د الکونزو او نورزو د کوچو
 به تقاطع کی په نیوجریب ځمکه کی د میرزا ار الکونزی په نومید چي هغه ده،
 نیمور شاه له خوا د بلخ او کشمیر ولايتونه هره کړي دي په بخارایي سنک جوړه
 سوی او دیونیوز وروتنولو مخ کوڼکوله پاروهای لري، د تعمیر د محوطی ختیځی
 برخي یی بیاد مدخل تر لویي دروازی پوري په وړو کوچو و او د طالبانو ده،
 مستوگنځي پڅایونو ښکلی سوی دی، لور په پنځه منارو یی د لیری څخه ښکاره
 کیږي او اذان یی د دوهمی ناحیه تر زیاتو سیمو رسیږي. د دغه مسجد جامع
 مشهور ملا امامان او خطیبان ملا جمال الدین اخندزاده اسحق زی،
 ملا جمال الدین اخندزاده اسحق زی، او په اوس کی ستر او متبحر عالم استاد
 جمال الدین اخندزاده نومین چي د کندهار یانود زیاتو دینی او اوسنی چارو

د مدد خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د بنکاپور بازار ختیځي خواته په دوهمه ناحیه کې په نیوجریب ځمکه کې په پنځو کندهاري څښتو او ششکانو د سپه سالار (مدد خان) د لا ویر خان اسحق زوی مصري زوی له خوا په یو پوړیځ ډول د (۱۱۸۶ هـ ق) په شاوخوا کې جوړه سوې ده چې د زرو تنو لمونځ کونکو له پاره ځای لري، مدد خان د احمد شاه بابا په ډیرو مجاهدو کې لکه ملتان، بجاو لپور، نساپور کې حضور درلود او د ښوځد متونو له کبله یې ځې افتانانو او عالمه اسلام ته کړې وه د لا ویر خان په لقب وویارل سو، او خوري تیمور شاه وغوښتله دې د تیمور شاه د سلطنت په وخت کې په هرات کې وفات سو او جنازه یې د هلمند ولایت د نوزاد د ولسوالۍ په صوفیه کلی کې خاورو ته وسپارل سو.

په کابل کې یو کوچنی او یو مسجد هم دده په نامه یادېږي. په دغه عشیره کې د بیر خدای دوسته او بزرگان ملایان تیرسوي دي چې مشهورې دادی: فضیلت مآب حاجي ملا ولی اسحق زوی د تیمور شاه په زمانه کې د مسجدونو متبرکو مقامونو خانقاو د سرپرستي علاو د ملا باشي حیثیت هم درلود دده د وفات وروسته زوی تری خدا بخش په (۱۱۸۹ هـ ق) او وروسته یې لمسی ملا عبد الکریم او د وفات وروسته یې کړوسی ملا ابوبکر ته د خپلو تیر و اسلافو په شاني نوموړې وظیفه ورسپارلې سوې وه.

ملا ابوبکر یو جید او بزرگوار ملا ؤ، د کابل د کتابروشي په مسجد، یې تدریس کاوه. او د هغو متبرکو اولو و اخلاقو خاوند ملایانو که حاجي ملا عبد الرزاق اندر، پشدي قاضي ملا غلام جان د ډلې څخه ؤ چې د امیر عبد الرحمن خان ټولي شرعي او قضايي چارو د تنظیمولو و قاضيانو د علمي رتبو او حیثیتونو پاکلو متکفل ؤ. د ملا ابوبکر مشهور

تالیف تقویہ الدین نومیزی، ده قرآن کریم په خلوینتو (۴۰) شپو
 کی حفظ کړی و. ملا ابوبکر د ژبې د بنديد و د ناروغۍ له کبله د کابل
 خغه کندهار ته راوستل سو او خو وړجی وروسته وفات سو. ملا
 ابوبکر یو زوی درلود چی ملا محمد یوسف نومیده، دی د کندهار د متی
 او خدای دوسته ملا یانو خغه گنل کیدی. چی د (۹۰) کالو په عمر وفات
 سو، ده خغه درې زامن پاته سول چی اخندزاده محمد رسول د نادرشاه
 او محمد ظاهر شاه په وخت کی د سنا د مجلس غړی، محمد حسن اخندزاده
 د اعلیٰ حضرت امان الله خان او اعلیٰ حضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دوره
 کی د کندهار د معارفو د ترقی یو مهمو غړی و او د کندهار د ارپ په ښونځی
 کی تر دیره وخته سر معلم پاته سو خود د بیري سپین بیهتیا او کھولت
 له اثره یی تقاعد وکړ. بل زوی یی محمد ښی اخندزاده نومیزی چی
 تخلص یی یوسف دی، په معلمی او تجارت لگیا و او د (۱۳۵۸ هـ س) راهیسی یی
 امریکي ته مهاجرت کړی او په نیویارک کی دیوی کندهاری کالونی د مسجد
 د امامت وظيفه اجر ا کوی.

مولوی عبد الرب اخندزاده فیاض
 د دغی کورنی وروستی مشهور غړی و چی په کال (۱۳۲۲ هـ ش) کی د کندهار
 د وهی ناحیې د اسحق زوی په کوڅه کی زیږیدلی و، ده خپل لومړنی تحصیلان
 د کورنی د غړو خغه په سر رسولی دی. په عقایدو، تفاسیرو او تصوفو
 کی یی لوی لاس درلود. ده په خپل مسجد جامع کی د جمعی په ورځ او د کال
 په متبرکواو تاریخی ورځو کی د قرآن تفسیر او تبلیغ کاوه. اوزیات ارادتمندان
 او مخلصان یی درلودل. د انوار تبلیغ اثر ده د پیش بند گلوی په هکله داسی
 لیکي: مولوی عبد الرب داسی خنده رویه او مینه ناک و چی هر چا گمان کاوه
 ده پلار یا ترینی دوست دی، دی د خلور و طریقو اتصوفی طریقې امان و
 و. دی د خپل عمر په را وروسته وخت کی د کندهار د مطبوعاتو په مدیریت
 کی د دینی تبلیغ او ارشاد نمایند و، د طلوع افغان په وختپاڼه کی یی یو شمیر دینی

ارینجی موضوع گلانی لو پلتنی خپری سوی دی. مولوی حاجی عبد الرب اخندزاده
(۱۳۵۲ هـ ش) کال په انقلاب کی په شهادت ورسید.

د کهندل خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د سردار کهندل خان په هدايت چي د امير دوست محمد خان
مروړ و دده په شخصي ملکيت کی په نيد جريب محکمہ کی يو پورې پخ جوړه ،
سوی ده . (۱)

شرنگه چي د بنار په نفوسو د که سيمه کی موقعيت لري اود شاه، کابل
نکار پور او هرات بازارونو په تقاطع چار سوق ته نژدی واقع ده ، نو د
اپنين او ماخيگر او ماينار په وختونو کی د پير لمونځ کونکی لري . د دی لپاره
ی غولی بي پراخ سی نو د امير حبيب الله سراج الملة والدين د هدايت
منځي د شمالي او جنوبي برخي ځيني ورڅرمه محکمہ کی دخلکوڅخه په بيه
اخستله سوه او محوطه کی يي زياتوب راغي ، د اودسونو د تازو کولو او
طهارت د چارو د تنظيمولو له پاره يي د پاتا و ويا له دغه مسجد جامع
لويدیځي اوختیځي برخي څخه را تيره سوه . د دی له پاره چي د تدریس او
امت چاری پخاطر جمع او اطمینان اجرا سی نو د دولت له خوا دوه سوه
کانونه هره په وقف وړکړل سوه چي د عايد اتو څخه يي د موظفينو اړتياوی
مع سی ، په دغه مسجد کی کله کله ملا ولی محمد خجندی تدریس کاوه .

ملا ولی محمد اخند خجندی د ملا مسروت زوی د کندهار د کلچا بات
عليچ آبادم اوسیدونکی ؤ . چي دغه کلی د کندهار د جنوب په يو کیلوميترې
واقع دی ، شرنگه چي يي د بعد مسافي له کبله دخپلو شاگردانو تدریس ته
سیدگی نه سوکولای ، نو په هفته کی دوه محله د کندهار د کهندل خان مسجد
مع ته راتلی او دخپلو شاگردانو او علاقمندانو علی ضرو ورتونو يي
مع کول ، ملا صاحب په عقلی او نقلی علومو کی لوی لاس درلود او مشهور ،
ایي دادی :

- ۱- پر یعقوب چرخي تفسير باندی يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی تده
- ۲- پر صرف میر باندی يی په فارسی شرحه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۳- پر مستخلص يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۴- د نحو پر شمه باندی يی په عربي حاشیه لیکلی ده چی چاپ سوی ده .
- ۵- ترکیب شرح هائے عامل د نحو په پښتو لیکلی سوی ده او چاپ سوی ده .
- ۶- قول مختصر فی بیان الدلیل العمل اسقاط الصلاة والصوم په عربي چاپ سوی .

- ۷- رساله اسقاط په عربي چاپ سوی .
  - ۸- اسقاط میت په فارسی ژبه چاپ سوی .
  - ۹- پر محمود اوایان باندی په فارسی شرحه چاپ سوی .
  - ۱۰- ده دایه پر دیباچی باندی عربي شرحه چاپ سوی .
- ملا صاحب د عمر په اويايو کال په خپل کلی کلچابات کی په کال (۱۳۲۰) کی وفات او هر هلته خاورو ته وسپارل سو .
- د کهن دل خان مسجد جامع د هوې مبارکي جامع په نامه هم یادېږي .
- هوې مبارک د حضرت محمد (ص) د ولینتا نوڅخه گڼل کېږي چی د جنوبي پښتونخوا په پښین کی ساتل کیدی ، هغه وخت چی دغه سیمه انگلیسانو ونيوله ، یوه صاحب حال سړي خوب ولیدی چی دغه ورپښته وایي چی ما د کفر د سلطې څخه دارالا سلام ته نقل کړی .
- نوهغه وچی کښه هارته راوړه سو او د سردار محمد عثمان خان نایب الحکومه د هدایت لږه مخی د سردار کهن دل خان په مسجد جامع کی خای ورکړه سو .
- د دغه ورپښته د تېرک اوپاکي په هکله ډیر روایات موجود دي او کښه هاریان په زیاته لمانځنه او احترام وروته گوري او همیشه یی زیارت کوی .

د ملا فرح الدین اخند مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه د هرات بازار د اخند ددهای په خوله کې په نښو جریب ځمکه کې په پنځوختو او گچو جوړه سوی او د زرو تنو لمونځ کونکو له پاره ځای لري. دغه مسجد بشپړ نور و مسجدونو څکه مشهور او زیات مراجعین لري چې ملا صاحب دخپل ژوندانه په دور کې په دغه مسجد کې امامت او خطابت کړی او د قرآن کریم تفسیر او دور به یې په کښې کاوه، او په دغه مسجد کې خاور و ته و سپارل سو ملا فرح الدین اخند په (۱۱۵۹ هـ) کې په کندهار کې زیږیدلی او د عمر په (۸۲) سن د ذیقعدې د میاشتي په (۱۱) (۱۲۴۱ هـ) کې په کندهار کې وفات سو. ملا صاحب د ننگرهار د میا فقیر الله صاحب حصار کې مرید او زیاتره مکاتبي ورسره درلوده، ملا فرح الدین اخند په تصوف او اخلاقو کې د یرتالیفات لري یو مشهور منظوم اثر یې (نقداد الکبائر) نومېږي چې څو بیتونه یې د نمونې په ډول دلته راوړل کېږي.

بل حلال، حلال گڼل دى	هر حرام، حرام منل دى
شفقت پر مسلمان كړه	له هر چا سره احسان كړه
په بنادى دده بناد من سده	هو په غم دده غمجن سده
چې د كفر موجبات دى	په دوو كونه مهلكات دى

د خرقې شریفې مسجد جامع

د خرقې شریفې د زیارت له پاره د کندهار د نژدو او لیرو سیمو څخه هر کله د بیر خلک راځي مخصوص د جمنې په شپه د سهاره څخه تر ماښامه هلته ذکر و نه کړي، دعا او استغفار ویل کيږي، څرنگه چې د خرقې شریفې ساحې د زیات زیارت کونکو او عبادت کونکو له پاره گنجایش نه درلود، نو د امیر حبیب الله سراج الملة والدین د خوښې سره سم د ختیځې لورې ځینې سرایونه

ی دهنی د ساحی د پراختیا په منظور را نیول سول او د جنوبی خوا د الان
 یی چی خلکو به د عبادت او سر پتولو کار ختی اخست پراخ کړ او خونور ،
 د الانونه یی دیو مسجد جامع په شکل باندی جوړ کړل چی د زرو تنو لمونځ
 کونکو لپاره گنجایش لری. د ملا امام ، هوډن او خادمانوله پاری کافی
 تخصیصیه ور منظور کړی .

د خرقی شریفی او دهنی مسجد جامع د تولیت او امامت چاری لومړی ځل
 د اعلی حضرت احمد شاه بابا د فرمان له منی په (۱۱۸۳ هـ ق) یی د دوار غستانی
 الکوز و وړنو عبد الحق او مولا داد تپی د حاجی ملا شکر زامن او د حاجی
 ملا زلال لمسیان وو ورته سپارل سوی وی، دوی په کندهاری په علم او
 تقوی مشهور وو، د ملا عبد الحق صاحب د وفات (۱۲۱۴ هـ ق) وروسته
 اولادونه یی د میراث او تولیت په توگه دغه وظیفه تر اوسه پالی ده .
 د خرقی شریفی او مسجد جامع د حفاظت او متولیانو د مصرف او اعاشی
 له پاره دیر تخصیصات منظور سوی و. په مستمری توگه هنده ځمکی چی د
 شاوکی په اوبو خړ و بیدلی دهنو عایدات ورته وقف سوی و، او پاته برخه
 یی چی نقدی پیسې، غله، میوی او پسر وېرو د متولیانو د مایحتاجو د رفع کولو
 وروسته خیراتیدل، لکه چی دیو فرمان له منی څرگندیږی، د خرقی شریفی
 عواید و دوه سوه تومنو نقد و پیسو، دوه سوه پنځوس خروار و غلی
 پرو و ته رسیدل، همداشانی د خرقی شریفی د متولیانو د
 اړتیا و د رفع کولو له پاره د احمد شاه بابا د زوی شهنزاده سلیمان د دوو
 بابو کار وان سر ایو او دوکانو عواید هم وقف سوی و.

د خرقی شریفی د مسجد جامع امامت او خطابت د خدوخت له پاره د ملا
 محمد صدیق اخندزاده د خوښی سره سره و مولوی عبد الحق صاحب
 علیزی ته چی دهنه شاگرد او اخلاص مند و هم سپارلی سوی و، ملا
 عبد الحق صاحب علیزی د ملا گلستان زوی و چی د مولوی احمد صاحب
 الکوزی د شاگردی افتخاری هم درلود، ده د تدریس وروسته

د قضا وظيفه هم اجرا کوله، دده د قضا په مېرګي داسې ليکل سوی وه.
 زند برفق دشمن تيغ بران * عبد الحق غلام شامردان
 دده مشهور آثار دادي: - پير قاضي سلم باندې حاشيې، په نخوګي پرمولينا
 جامې باندې شرحه، عبد الغفور باندې شرحه، دکشاف البخاري په نامه شرحه
 پير علواوقاف رساله، دقرآن کریم در ۱۴۰ سپارو تفسير. دده مشهور شاګردان
 ملا عبد الحق صاحب الکوزي مشهور په ملا اکا، د هدی ملا صاحب ملا
 نجم الدين اندې، د ملا صاحب پير کورنۍ کې لوی علما او متصوفين تير سوی
 دي چې د هغو څخه ملا عبد الله په عبدو مشهور، د منځني ختيځ او افغانستان
 لوی عالم محمد عبد الکریم حقاني د افغانستان د جمعيت العلماء رئيس د عدليه
 وزارت معين او د حقوقو او سياسي علومو د فقه استاد، مشهور اديب
 او شاعر عبد الرؤف بينوا د پښتو ټولنې رئيس او د اطلاعاتو او کلتور وزير
 او په لېبيا کې افغاني لوی سفير و.

د عيد گا مسجد جامع

د کندهار د ښار شمالي برخې د عيد گا دروازي د باندې چې د کندهار پيانو
 عمومي هديرود، او پخوا د پسرلي په موسم کې کندهار پيانو هلته د ناوړا نوميد
 ستله، شيرچاي يې جوړولی، پهلواني او اتڼونري کول، د اختر وڼو متبرکو
 ورځو او عمومي خواستونو په اټاکي به يې ملي او ديني مراسمو پرځای کول
 نو د عيد گا د مسجد جامع جوړولو ضرورت چې له وڼځ کونکي کله د باران
 وکله د ګرمي او ڼځ د فشار څخه وژغوري هر کله ضرورت حس کيدی، خود
 مير حبيب الله سراج الملة والدين د لار ښوونې سره سره د سردار محمد
 عثمان خان نايب الحکومه په واسطه دغه اړتيا رفع سوه او د دوه جريه مخکې
 احاطه کولو سره يې يو وړوکی مسجد جوړ کړ چې په ديني او ملي ورځو کې
 عبادت ځای کارځنی ولخستل سي.
 د عيد گا ټول نومول سو.

د عثمان آباد مسجد جامع

دغه مسجد جامع د بنکار پور بازار د ساحې په منځنۍ برخه کې د مدد خان جامع ته ورڅرخمه په نیو جریب مخکې آباده سوی او د سراج الملة والدين په عصر کې سردار محمد عثمان نائب الحکومه هند د ستر میو او تجهیزات کړه. دغه مسجد جامع اوس د قرآن کریم د تفسیر او حفظ د مهمو مرکزونو څخه گڼل کیږي.

د دینار خیلو د کوڅې مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په دریمه ناحیه کې د دینار خیلو په کوڅه کې په پنځوختو او گچو جوړه سوی او په هغه کې د شپږ سوو لوموڅ کونکو له پاره کافي عبادت حای سته. دغه مسجد جامع د کندهار د بنار والي د مسجد ونو د دفتر په قید کې د شیخ عبد الحکیم قندهاري د مسجد په نامه هم یادېږي چې په متبرکو ورځو او شپو کې د تراویح لوموڅونه او قرآن ختمونه او تفسیرونه پکښې لوستل کیږي، د دغه مسجد جامع یو مشهور ملا او عارف شیخ عبد الحکیم قندهاري نومېږي چې یوازې د افغانستان نه بلکه د منځني ختیځ لوی حنفی، فقی، مفسر، متصوف او محقق عالم و چې په راوروسته یعنی په (۱۲۵۱ هـ ق) کې د دمشق په بنار کې اوسیدي، او په (۱۳۶۶ هـ ق) کې صو هله وفات سوی دی، شیخ صاحب د بدایانو او حالمانو څخه لیری گزیدي، د فقیرانو او درویشانو سره یو سر و کار و، ده په خپل زحمت او زیار ژوند تیر او، د تدریس او ارشاد وروستی د کالیو په تغیر د څه موند لوله پاره جوالیتوب، ژرندگري، او چوپاني هم کوله اوله چلغزې د مالی مرستې توقع او هیله نه درلوده تحفه او بخشش یې هم نه مانه.

الاعلام قاموس تراجم په خپله (۲۸۳) صفحه نځي د ده د زیږیدو

و وفات پیهکله لیکی :- (الافغانی ۱۲۵۱ - ۱۳۲۶ هـ = ۱۸۳۵ - ۱۹۰۸ م).
 عبد الحکیم الافغانی القندهاری: فقیه حنفی وریع، من الزهاد، سکن دمشق
 بقوی بها، کان یا کل من عمله ولا یقبل من احد شیئاً وعرف الناس فضله
 اقبلوا علی تلقی الفقه والحديث عنه، له شروح وحواش تدل علو وتحقیق
 انها (کشف الحقایق رط، شرح به الكنز) فی فقه الحنفیه، جزآن، وشرح
 شاطبیه، وحاشیه علی شرح البخاری، وحواش و تعلیقات علی، علی
 هدايته، وعلی حاشیه ابن عابدین، وشرح المنار، وحاشیه علی تفسیر
 (نسفی).

شهور آثار یی دادی: په حنفی فقه کی کشف الحقایق، الكنز، پرنجاری
 ندی شرح الشاطبیه، په الهدایته باندی حاشیې او تعلیقات، پرا بن
 ابدین شرح المنار پرا النسفی تفسیر باندی حاشیې او تعلیقات او نور،
 روحوم استاد خلیل الله خلیلی په عراق او سوریه کی دافغانستان پخوانی
 سفیر او قصیده سرا شاعر د شیخ عبد الحکیم قندهاری د علمیت
 عرفان په خصوص کی دغه مناقبت لیکلی دی.

د شیخ معروف عبد الحکیم
 د هاری زاده افغان نسب
 هاگردم زیارت خاک وی
 ندانجا شهره در نزد عوام
 دمدان تربتش چندین حلال
 عصر فضلش به نزد همگان
 زها بعد از نماز بامداد
 ازین بر دی به دوش خولش بار
 در دمشق شام ایامی مقیم
 بشتراز اهل عصر اندر حسب
 بوسه دادم حریر پاک وی
 شیخ افغانی نزدیک ارض شام
 در جوار مرقد پاک بلال
 از حدیث خواجه کون و مکان
 بود وقفش صرف تدریس عباد
 بهر اندک مزد دادی تن بکار

سحبات التواریخ الدمشق - اعلام قاموس تراجم الاشهر الرجال والنساء
 العرب، والمستعربین، والمشرقین، تألیف خیر الدین الذرکلی، الجزء الثالث (۱۶۸۴)
 لمبعده السادسة صفحہ (۳۸۳)

شامگاهی والی والای شام
بر زمین زانوزد و بر لبست دست
شیخ برخاک از تعب افتاده بود
دید والی را، ولی از جانتها سست
کرد والی با کمال عجز پیش
شیخ از همت به سختی رد نمود
گفت این مردار را اینجا منهد
یا بگو تا بینوایان را دهند
والی از دل شیخ را کرد احترام
گفت شاگردی که ای شیخ حکیم
داد پاسخ فخر مؤمن همت است
نزد این فرمانده گردن فلان

نزد وی آمد بچندین احترام
همچو محتاجان به نزد وی نشست
گفتش خود را زیر سر بنهاده بود
از پی تعظیرویی بر پانتها سست
چند همیان زیر از اموال خویش
آن همه نداری که وی آورده بود
آنچه آوردی به مردم باز ده
ره نشینان و گدایان را دهند
سوی دولت خانراش برداشت گام
از چادر و گرفتاری این مال عظیم
دست کوتاه نزد بانی عزت است
دست کوتاه کرد پایور را دراز را

دصوفی صاحب مسجد

دغه مسجد دبر و بازار پر پای کی دکانوشاته پرهغه برخه کی چی دکلا فیصل
دکابل در وازی لوری بیلیری آباد سوی او ترشایی خپله دصوفی صاحب د
او مسید لو دکوریوه در وازه ورته راجد اکیری چی هغه به ددغی لوری شغه
مسجد ته راتلی .

دصوفی صاحب نور ملا محمد رسول اسحق ری مندیزی و چی په
کال (۱۲۳۲ هـ ق) او (۱۸۱۷ م) کی زین بیدلی، او د (۱۲۸۷ هـ ق) کال د لوی اختر د
میاشتی په دیار لسمه ورځ او د مارچ په شپږمه (۱۸۷۱ م) د پنځه پنځوسو (۵۵)
کالو په عمر وفات سوی دی، دی مشهور نقش بندی پیر، متصوف او عالم
و چی زیاتره بهرني دمشوی شریف او امار ربانی مکتوبات په درس وایه
په دمشوی شریفی یوه ناچاپه شرح هه لیکي ده .

۱. شب های اولرگی - استا خلیل الله خلیلی - صفحه (۲۶۶) - چاپ مکتبه عثمانیه (۱۳۶۵)

صوفي صاحب متاهل و يوزوي يي صالح محمد نومیده چي په مجذوب حال اخته
 و او صوفي صاحب په تلوکان کی د ملا محمد اسحق زوی حضور ته بیوی چي دعا ورته
 وکړي او هغه دده په ژوند کی وفات سوی .

د صوفي صاحب زیارت د کندهار د بنار د شمال لوی د یحیی خوا په عمومی
 هدیره کی په پنځه جریبه ملجری جوړ سوی او له څنگه سره یی مسجد هوآباد
 سوی دی . دغه د بنسټه د بابا صاحب تر کوتله پورې قول د صوفي صاحب د
 د بنسټی په نامه یادیری .

د صوفي صاحب د وفات په مناسبت په کندهار کی یو زیات شمیر شاعرانو او
 صاحب حاله خلکو مناقبتونه او مرثیې ویلي دی چي یوه نمونه یی داده .
 ملا عبد الباقي اخند کاکړ د صوفي صاحب په فضیلت کی وایي :
 همد صوفي صاحب د بر و توره شپه په بنایسته سوه

په سره دوی او په ژمی د کس باسی اغوسته سوه
 د کفش کن گرد او غبار یی د دانادید سر مه سوه

هغه څوک چي بی طالع وه د اسقاط په بحث اخته سوه
 د صوفي صاحب دلیدولو او کښینستلو سره عوامو او خواصو زیاته علاقمندۍ
 ښوده او د هغه مجلس یی د خیر او برکت منبع گانده ، لکه گلشن امارت چي لیکي :

امیر المؤمنین شیر علی خان که در سال (۱۲۵۸ هـ ق) از هرات به قندهار آمد به
 خدمت زبده الواصلین عمدة المجردين ، هادی طریق مستقیم شریعت ملی
 و سوره میا محمد رسول اسحق زوی مشهور بین الجمهور به صوفي رسید
 استمداد از باطن او دریافت .

سید جمال الدین افغانی (۱۲۵۴ - ۱۳۱۴ هـ ق) د کندهار په لویو ملایانو کی د
 صوفي صاحب نور راوړی دی ، او دده شاگردان یی هر د ملا خواجه محمد
 بارگزی او ملا محمد رحیم اسحق زوی په نامه یاد کړی دی

د صوفي صاحب د وفات وروسته ملا خواجه محمد او بیاملا نصر الدین اخند
 اسحق زوی او ملا جمال الدین اخند او بها الدین اخند زاده کښینتلی ، او اوس

لوی استاد او ملی شخصیت ملا کمال الدین اخندزاده صاحب دغه موز
په پیراهلیت او صد اکت منی ته بیایي .

د کابل دروازی د چینو مسجد (د صوفیانو مسجد)

دغه مسجد د کابل دروازی او کاکړ و د شایرچ تر منځ برخې د کاریز
غار و جوړه سوی چی شو حجرې او د او داسه حایونه او غسل خانې ولری،
مسجد د مایپین، ماخیگر او ما بنار په وختونو کی په پیر لمونځ کونکی او د اک
لری، او د صوفیانو په نامه مشهور دی، صوفیان په دغه مسجد کی چی زی
نیلی جامی اغوستی او توری لنگر قی تری په دغه مسجد کی ذکر کوی او د خ
په عبادت لگیاوی . دیوی پیری راپه دی خوا په دغه مسجد کی ملا عبد
کاکړ او دهنه اخلا فوخته ملا عبد الخالق کاکړ د ماخیگر له خوا د قر
کریر تفسیر کاو، او خلک یی د بدو عاداتو د پریښولو او خ
تعالی د عبادت کولو او اجتماعی تقوی کولو ته رابلل .

ملا عبد الباقي اخند د کندهار د مشهور و متشرعوا و متصو
ملا بیانو فوخته چی یو اثری تبیین الواجبات لتخریب عادات نومینی چی
نظردی او په (۱۳۴۱ هـ ق) کی حاجی ملا غلام محمد خجندی د کتابو تا
په لاهور کی چاپ کړی دی .

ملا عبد الباقي اخند د چهارشنبی په ورځ د دلو په (۶) په کال (۳۰۴۰
کی په کندهار کی وفات سوی دی، د وفات وروستی زوی ملا عبد
اخذ د پلاهور ته تهر گه پالی ده (وفات ۱۳۶۲ هـ ش - ۱۴۰۴ هـ ق) (۱)

د خیر و اخندزاده مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار په لومړي ناحیه کی هرات دروازی ته نژدی
په پنځه خټه او گچې ښکلی جوړه سوی .

(۱) تهذیب الواجبات لتخریب العادات - ملا عبد الباقي اخند صفحه ۸

خرنگه چي دکندهاريوه علمي او عرفاني کورنۍ يې د چار و د تنظيم و تقوي او مراقبت کوي نوزيات مراجعين لري . په دغه مسجد جامع کې په دې وړستيو کلونو کې علي محمد اخندزاده تدريس او د قرآن عظيم تفسير کاوه ، دې په طريقت کې د مستونک د ملا محمد صديق اخندزاده مريد و چي هغه بيا د ملا وني محمد اخندزاده توخي خليفه و او د نقش بندي سلسلي پيرو ، دې په (۱۳۴۴ هـ ق) حکي وفات سو او پير خاي يې خير محمد اخندزاده کښي نو ست ، خير محمد اخندزاده لوي مفسر او بزرگوار ملا و او د کندهار زياتو خلکو عقیده ورته درلوده او په شاگړي او مريدي يې نازيدل ، دې په کال (۱۳۱۲) د عقرب په دريمه وفات سو او پير خاي يې فضل محمد اخندزاده دغه موروثه پاللي ده فضل محمد اخندزاده د (۱۳۵۸ هـ ش) په انقلاب کې سعودي عربستان ته مهاجرت وکړ

د مولوي احمد صاحب مسجد جامع

دغه مسجد د خرتي شريفي شمال خواته خرمد واقع او په هند کې مشهور عالو او متصوف مولوي احمد صاحب الکوزي د اسماعيل ابدالي زوي د امامت او خطابت وظيفه اجرا کړې ده ، مولوي احمد صاحب د کندهار د لويو او متبحرو عالمانو وصال خانو لکه مولوي عبد الحق عيلزي ، علامه حبيب الله اخندزاده (او ملا گته اخند استاد او مرشد و او د احمد شاه بابا په وخت کې يې په کندهار کې د قاضي القضاتي وظيفه درلوده ، د ملا احمد مشهور تاليفات تعليم السلوك رساله کاشفه ، رساله فارقه ، وافي الطوائف الصوفيه په منطق کې د قطبي پير تر شرحه ليکلي ده .

د سپين کوڅي بابا مسجد جامع

دغه مسجد د کندهار په اوسني دوهمه ناحيه کې د عمرانوف په کوڅه کې د سپين کوڅي بابا د اوليا وڅخه په نير جريب محکمې کې يو پوړيخ د پير ښکلي آباد کړي شپږ سوه تنو لمونځ کونکو له پاره خاي لري ، هغه وخت چې سپين کوڅي بابا

ٿوندي ٿو پر دغه مسجد کي پي تدریس او ارشاد کاوہ او یوہ حجری د
 دت او خانقاہ لہ پارہ تخصیص کري وہ د سپین کوٽی بابا اصلی نور س
 نسو گل آغا پختہ قریش دی، د کوچنیوالی خٽہ ددہ پر سر کی یوہ او بد
 سپینہ کوٽی موجودہ وہ، چي پر همدغه نسبت پر سپین کوٽی او بیا پر بابا او
 بزرگوار ی مشهور سو، دہ پر تصوف او اخلاق کی لوی لاس درلودا
 (۱۲۳۳ھ) کی وفات او پر خیل مسجد کی خاور وٽہ و سپارل سو، بنٿی او کوٽی
 ی زیات زیارت تہ و رٿی او در و بز و نہ باندي تری .

د ملا کٽہ اخند مسجد

دغه مسجد د احمد شاہ بابا د گندی شمالی سیمی تہ متصل پر در و لب
 محکمہ کی نسبت اپوځ او مجھز جوہر سوی چي دیو نیو سل تنو لمونځ کوٽی
 لہ پارہ حای لری . د دغه مسجد متبحر او مشهور عالو ملا کٽہ اخند
 نومیدہ چي اصلی نور یی غلام محی الدین او پر قاور ترکی ٿو . دی متقی
 پر هیز گارہ ملا ٿو کندی ایا نو مخصوص سردار کھنڊل خان زیار
 عقیدہ ور تہ درلودہ او پر محمو سیاسی او اجتماعی مسایلو کی پی پوښتی .
 ددہ پر مناقبت کی یو شمیر شاعرانوا وادیانو مرثی ويلي د چي دھنو خٽہ فیض
 شاعر وای :

ھیما ت پیدا بہ نہ می یو داسی گل کٽہ جان
 پر شریعت محکمہ د غید تل کٽہ جان
 هیما ت پیدا بہ نہ می ور تہ خجل ٿو ابلیس
 پردہ و جمع شیخان د عالبانو جل
 بنہ معرفتی کاوہ دہ پہ آیت او حدیث
 ٿولہ سنگد لہ زہر و نہ یی نہ مول کٽہ جان

دملا سلطان محمد اخند مسجد

دغه مسجد دکندهار د دريبي ناحيې د نور صاحبزاده په کوڅه کې په خټو اوچو جوړسوی او محوطه يې د دوبي او ثري په وخت کې د لمونځ کونکو له پاره دیر مساعده او ښکلې ده. دغه مسجد دیر زوړ او تاریخي دی، چې خوځله ترمیر او تجهیز سوی دی. د دغه مسجد یو مشهور امام او باشنده ملا سلطان محمد اخند پوپلزي نومید چې د علو د تحصیل له پاره یې و منځنی اسیا او پخوانی هند ته سفرونه کړي دي او د لوی عالم په څیر یې علمی ذخیرې او عرفاني گنجینې راټولې کړي دي، ملا صاحب په طبو، حکمت، ریاضی، فقه، احادیثو، تفسیرو او تصوفو کې لوی لاس درلود او د کندهار یو شمیر ملايان او طالبان یې د شاگردۍ افتخار لري، ملا صاحب د نیوی کالو په عمر د (۱۳۱۵ هـ ش) کال په شاوخوا کې په کندهار کې وفات سوی او د کندهار د شمالی سیمو په عمومي هدیره کې خاورو ته وسپارل سو.

دملا عبد الحق اخند الکوزي مسجد

دغه مسجد دکندهار په دوهمه ناحیه کې د میر هزار مسجد جامع ته ورځو د الکوزو په کوڅه کې جوړسوی په بیلو وختونو کې خوځله ترمیر او ښکلې سوی دی، غولي یې محدود او فقط د ملا عبد الحق صاحب الکوزي د یو شمیر شاگردانو او ارادتمندانو د عبادت او افاضې گنجایش درلود. ملا صاحب په فقه او تصوف کې لوی لاس درلود، په پخواني کې د پښین د ملا روح الله صاحب د طریقت خرقه پوښ ؤ چې هغه د شاه ولی الله د هلوې د طریق پیر ؤ، د ملا صاحب عبد الحق الکوزي د مشهور و خلیفه گانو خغه بود سپرو ملا جانان اخند نورزي نومید چې د زیاتو مریدانو او شاگردانو په لرلو سر یې په کندهار کې نقش بندې طریقه دیر معتبره ساتلې وه ملا جانان اخند د عمر په (۸۵) کلن په (۱۳۴۸ هـ ش) کې وفات سوی او په سپروان کې خاورو ته وسپارل سوی دی.

ملا صاحب یو مستعد او جایدا داره پیر ؤ او د کندهار په کاغانک کې یې باغونه

سرایونه در لودل، دو فات و دوستی بی جایید ادخیلی کورنی ته وقف کر او پیر
 خای پی فقیر الله جان آغادغه مورثه جاری و ساتلده، ملا صاحب د پیر
 سپین برتیا په سن په خپل کور کی په (۱۴۱۳ هـ ش) وفات او په خپل مسجد کی
 خاورو ته و سپارل سو او د قبر پر شنگه پی داسی لیکلی سوی دی.
 خبر رسید که آن پیر مرشد ایام
 بصیر پر طریقت شعار و بانه کین بود
 نفوذ عز و بقا از ولایت دنیا
 که بگذشت به تقوی ز راحت دنیا

د سیدانو د کوخی مسجد

دغه مسجد د کندهار په دوهمه ناحیه کی د سیدانو په کوخه کی په خلور
 بسوی مخکه کی په پنځوختو او گچو جوړ سوی او د دغی کوخی د سیدانو د عبادت
 او ریاضت خای دی. په دغه مسجد کی یو متبحر ملا او بزرگوار شخصیت
 د پین ملا روح الله اخند هستی گچی د معرفت او عقیدې مرجع و. ملا روح الله
 صاحب د جنوبی پښتونستان د پین د شمالی خواد خدایلد زو په کلی کی په
 (۱۲۲۸ هـ) کی زیږیدلی او په قار قورترین دی او مروجو علومو په لکه صرف
 نحو، عقاید، او فارسیات د عمر تر شلم کال پوری پر خپل نیکه ملا صالح محمد
 اخند لوستی او د زیاتو علومو د حاصلولو له پاره کندهار ته راغی او په دغه ښار
 کی پی د کندهار د لوی ملا او بزرگوار شخصیت ملا نور محمد صاحب
 خغه دقتی، احادیثو او تفسیر کتابونه لوستی او د ملایي او امامت درجې ته
 رسیدلی و، ملا روح الله صاحب یو عابد او پرهیزگار ملا و دی پراخ
 او ویانو سخت معتقد و، د همدغه کبله پی په کندهار کی د میر بازار
 د ملا محمد جان او ملا محمد عیسی سره چی د کخی په اخند مشهور و
 د ذکر او شاعلقه توده ساتلی وه چی په نتیجه کی د ملا محمد عیسی اخند
 د زیات توجه او ارشاد مورد وگرځید او د هندو نقش بندی طریقی
 مریدانو په حلقی کی شامل سو، د دغه وخت خغه دده د علومو او تقوی
 آزانگه هرې لوری ته خپره سوه، او زیات کندهاریان پی مریدان

او اخلاصمندان و گر خیدل، ملا روح الله اخند په کند هار کی د خه وخت
 تپو ولو وروسته د پښین د کانگزیو خغه د ملا یانو او صاحب حاله کسه
 یو جرگه دده حضور ته راغله او دی یی راضی کړ چې د خان سروبی پښیر
 ته بوزی، ملا صاحب په کانگزیو کی پاته عمر په تدریس او ارشاد تیر کړ
 خود (۸۶) کالو په عمر د جمی په ورځ درجب د میاشتی په (۲۷) کال (۱۳۱۴ هـ)
 یی وفات سو او د پښین د شمالی غره په لمن کی د کانگزیو په هدیره کی خاوره
 ته وسپارل سو، دی په هغه سیمه کی د کانگزیو د سید، اغا صاحب، کا صاحب
 او اخندزاده صاحب په نامه مشهور دی. ملا روح الله صاحب زیات آثار
 لری چی مشهور یی تلویح الارواح نوم یی چی د جلالین شریف شرح د
 دغه کتاب د افغانستان اودسیبی د زیاتو هیوادونو د مدرسو په تعلیمی
 نصاب کی داخل دی.

د ملا روح الله اخند د وفات په نسبت د کند هار او شاوخوا شاعرانو لکه
 علامه عبدالعلی اخندزاده کاکړ، دقلات ملا ابوبکر، دمستونک ملا
 رحمت الله او د کند هار ملا محمد عیسی حکیم شیخ زاده مرثی ويلي دی
 چی نمونه یی داده: (۱)

د عرفان بانی و د عالم رهنما چی مسنی و په القابو د حضرت مسیح
 زقرآن سلسله مخنوم بر روح الله شد

نیست مانند کسی در خطر وی زمین
 گلشن کشمیر ملک پښین از فیض او

هست بوبکر از غلامان در او بالیقین
 نسبت از نقشند گر طلبداری برو

سوی کانگزی بیاشام را نقشند
 ۱، صوفیان، درویشان او غازیان صفحه ۹۳

د کاکړ و دسیبی پښتانه نومیالیان - صاحبزاده حمید الله

ترینان چی دافغانانو دیوی لوی پښی څانگه ده افغانان یی هرکله په بزرگی او
 نیکو اخلاقو منی، مخصوص درانیان یی دخپلو مشرانو او نژدی نسبی خپلوانو
 څخه گټی، ددوی زیاته برخه د سلیمان د غره په لمنی او پښین، افغانستان
 او پښتونخوا په نورو برخو کی اوسی او زیاتره یی د زمیندارۍ، تجارت، قوی
 مشری او ارشاد وظيفه پالی، ترینان پر دوو لویو ښاخونو د توریترین
 اوسپن ترین په نامه ویشل سوی، توریترینان په شمیر کی تر سپین ترینانو
 ډیر دی، چی زیاتره توریترینان په پښین او دکندهار په شاوخوا کی اوسپن
 ترینان د ثوری په ناو کی چی د تل او چوتیال تر منځ پرته ده اوسپن یی، دترینانو
 زیاته برخه دخانی او فیوډالی په سیستم اداره کیری لکه چی وایی:

خانی ده په دوه کور - په لودی کی پرکټی ده - په ترین کی په بټی ده .

یعنی خانی په دوو کورنیو کی ده په لودیانو کی په کټیز یو کی او په ترینانو کی په
 بټیز یو کی ده . فلید مارشال محمد ایوب خان د پاکستان پنځوانی جمهور رئیس
 هم د ترینانو د قام څخه ؤ . د میا عبد الحکیم صاحب کاکړ لنگر هو تر اوسه
 د ترینانو د قام د حاجی صورت خان په مادی مرسته چلیبی .

د ترینانو د مشهورو عالمانو او عرفاو څخه یو بل بزرگ وار د (۱۱۲۱ هـ)
 په حدود کی نظام الدین ترینی قندهاری ابن اسحاق پوشنچی (پښین
 پښتگی) نومیدی چی په لوی کندهار کی یی د علم او عرفان ښادیر خلاصه
 او خپره ساتلی وه او د میر ولس نیکه او د ده د کورنی د اقتدار په دود کی
 یی مسک مذهبی او علمی مقام درلود او د ایران صفوی واکوالان د هغه
 د ملی محبوبیت او مذهبی رسوخ څخه هرکله په بیره کی وو .

ده یی اشراشر العاشقین (منازل السالکین) چی د قواعد العرفا و ادب الشعرا
 په نامه هم یادیږی د فرهنگي او عرفانی اصطلاحاتو قاموس او مجموعه ده .
 د قواعد العرفا و ادب الشعرا اثر په سل کی اتیا د خپل عرفانی او الهی ذهن
 و فکر د طرز څخه لیکلی او په ځینو برخو کی یی د خواجه عبدالله انصاری د
 منازل السائرین، عراقی مخرالدین، تبریزی الفتی د شبستری د گلشن

راز، دلا هیجانی دگلشن راز، دواعظ کاشفی دتفسیر مواهب علیہ ،
 میبیدی دکشف الاسرار خجہ ہد استفادہ کری دہ .
 نظام الدین ترینی کندهاری پوشنچی خیل دغہ اثر پیر در و بر خو
 د منازل السالکین، دعارفانو داصطلاحاتو باطنی معنی گانو دعاشقانو
 یاشاعرانو دتشیحاتو پنامہ ویشلی دی، دتعلیقانو یوہ برخ
 مولری چی پہ ہفہ کی دقرآن شریف دآیتونو ترجمہ، قدسی
 حدیثونہ، نبوی حدیثو پہ عربی اودری ژبہ را تہولو نو اود لو یا نو
 اقوال، شعرونہ، مصرعوی، امثال اودنوری گتوری وینا گانی
 ہر خای سوی دی .

نظام الدین ترینی، پوشنچی کندهاری دخیل دغہ اثر پہ ہکلہ داسی لیکی :
 چون اکثر مردم نظر بر ظواہر الفاظ می کنند و از بواطن آن محروم
 می مانند، پس واجب و لازم بود معانی آن الفاظ را بہ طریق تفصیل شرح
 دادن و در بابی علیحدہ قید کردن، لہذا بندہ کمینہ نظام الدین ترینی
 پوشنچی کندهاری ابن اسحاق پوشنچی (قصد اللہ بعفوانہ) بہ عون اللہ
 و حسن توفیقہ غواصی نمود و در تشریح معانی الفاظ از کلمات طیبہ
 عاشقانی و اشارات و عبارات اصطلاح اہل فلاح عارفان از تصنیف جمع
 تصوف صوفیان و در منازل و مراحل و مقامات و مقامات سالکان شرو
 کردہ تا این دریتہ را از قصر دریای معنی بہ ساحل بیانی اورد تا بر متب
 ساحل و اسان گردد .

نظام الدین ترینی دخیل کتاب دمقدمی پہ اخیر کی دمیر ویس نیکہ دملی مشری اوفو
 جد متونو پہ ہکلہ لیکی :- کہ خلافت فتح روز افزون حضرت خاقان دور
 کشورستان، اسکندر زمان، حافظ بلاد اللہ، ناصر عباد اللہ، المؤید من السماء، والی
 علی الاعدا، باسط الامن والامن، ناصر العدل والاحسان، ظل اللہ فی الارض، و
 الانبا والدین میر ویس بھادر خان خلد اللہ سلطانہ و اوضع علی العالمین برہانہ . این مختص
 رشید الالفاظ فی کشف الالفاظ مسما بہ اسرار العاشقین شدہ و بہ منازل السالکین نامی گروید

د ترينانو بيل معاصر عارف او شاعر ملا يار محمد د ملا شجاع زوی د
محمد اسلامي نومبري چي په (۱۳۴۹ هـ) کال کي يي د کندهار په خوشاب
کي ژوند کاوه. دده يو اثر د راحت العشاق په نامه په دوو ټوکو کي ليدلی
سوي چي په دغو بيتونو شروع سوي دي:

د خالق په ثنا خوله لره گويي

هر بنده دي بندگي لره پيدا
نباتات که مايعات که جمادات دي

حيوانات دي که زمين دي که سما
په همدا اوسني وخت کي د کوټتي د گلستان په سيمه کي د ترينانو
يو بيل مشهور فرهنگي او ادبي شخصيت چي استاد شوکت ترين نومبري
په خپلو مهمو مضامينو او خوږو اشعارو کي د کوټتي د پښتو ادب
محفلونو تر او تازه ساتلي او په ډيره مينه او علاقمندۍ سره يي د سکاډ
دادبي اکاډمي (الليک) مياشتني مجلې اعزازی مرستيالی عهده منلی او د
هني مجلې د صحافت او ثقافت په سمون کي مهمه برخه اخلي د محتوا او
معنی له پلوه يي د پښتو ډير خوښه وړ او په زړه پورې گزرنولی ده.

د ملا عبد الغفور خروټی مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه د خروټو په کوټه کی د صمد اخندزاده مسجد جامع ته ورڅرمه پریوه وړوکی توبته ځمکه کی نسبتاً له هره حیثه مجهزه جوړه سوی او خپله د محقق العلماء عبد الحق خروټی پلار ملا عبد الغفور تدریس پکښی کاوه او د وفات وروسته خپله محقق العلماء تدریس او تبلیغ پکښی کاوه (تولد ۱۲۱۵ - وفات ۱۲۹۰ هـ ق).

د ملا شرف الدین اخند مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار د دوهمی ناحیې د هرات دروازی په فمیل کی جوړه سوی، څرنگه چی د جمعو، روڼو او نورو متبرکو ورځو کی به هلته ملا شرف الدین اخند (لودین) د جلالین شریف درس کاوه نونیات مراجعین یی درلودل، ملا شرف الدین اخند د ملا نظام الدین اخند زوی چی د وینوی کالو په عمر په کال (۱۳۴۳ هـ ش) کی وفات سو.

د خطیب اخندزاده مسجد جامع

د غه مسجد جامع د کندهار په دوهمه ناحیه کی د اخند صاحب (ملا فرح الدین اخند) په کوټه کی پاتسه بسوی ځمکه کی اباد سوی. د امامت او خطابت چاری یی علمی او مخوری کورنی ته چی د خطیبانو په نامه یاد یی سیار لی سوی ی. په دغه مسجد کی د جمعی په ورځو او روڼی په میاشتو کی د قرآن کریم دورونه کیری مشهور مفسرین یی احمد جان (خندزاده الکوزی) او دده زوی عبد الخندزاده نومیده چی په کال (۱۳۶۰ هـ ش) کی په شهادت ورسید.

د خدای مسجد جامع

د غه یوزو وړ او تاریخی مسجد دی چی د کندهار په دوهمه ناحیې د خروټو

په کوڅه کې یو پورېځ لومړی په دای بیا په خټو، اهاکو او گچو او وروسته
 په پنځو خښتو او سمنټو تر میړسوی دی دغه مسجد د ملا عبد الصمد
 اخندزاده د ورنیکه ملا غلام حضرت اخند صاحب خروټی په توجه چی
 هم ملاؤ او همدې ای جوړېسوی او وروستری زوی حافظ ملا
 محمد سرور په دغه مسجد کې په تدریس او تلقین مصر و فر و چی زیات
 شاگردان او ارادتمندان یی وموندل دارادتمندانو څخه یی په کندهار
 کی مشهور کسان صالح اخندزاده چی متعبد او بزرگوار شخصیت اود
 مشهور ملا ولی محمد اخند د کورنی څخه ؤ او بل د بابا صاحب
 ملا محمد حسین اخند نومید چی لوی ملا اود طریقت پیر تیرسوی دی.
 دغه مسجد د عروج دور په هغه کی د ملا عبد الصمد اخندزاده د تدریس
 و ارشاد څخه را شروع کیری چی د کندهار د بنار او شاوخوا سیمو
 و سیدونکی به په عبادت او نقش بندی طریقت زیات جد و جوش
 لکینی جوړ کړی ؤ ده دغه وظیفه تر (۱۳۳۸ هـ ش) کال پوری دخلکو په
 جلب او جذب دومره جدی مخی ته بوتله چی د کندهار په نر او ښځو
 یی دیر ارادتمندان او مریدان وموندل دینی موعظی اود امامت
 مطبی یی دومره رسا، خوږی او بلینی وی چی هر ډول سخت زهونه
 تر رقت او نرمی لاندی راوستل او په رنگت یی ژهول.
 ملا عبد الصمد اخندزاده به هغه وخت چی د وجد او جذب پر حال راغی، کله
 یی ویل: یو ظاهر شاه دی چی هغه د کابل پر تخت ناست دی او بل باطن شاه
 یی چی همدغه ستاسی په دینی خدمت او ارادت حاضر دی. د ملا صاحب
 شادانو به کله کله د دولت د ورځنی پیر و گرامونو د تطبیق په لار کی خنډونه
 بجا دول د بی خایه تجدد او ترقی مخ به یی نیوی، که څه هم دولت په
 ستشایي موقوفو کی دده ځینی مخلصان او مریدان تنبیهول، خود اخندزاده
 صاحب په هکله به یی د صبر او حوصلی پالیسی تعقیوله.
 ملا عبد الصمد اخندزاده به هر کال په متبرکو دینی او تاریخی ورځو په خپل مسجد

کی خیراتونه کول اود عالم اسلام او افغانانو له پاره به یی د برکتونو او
توفیقونو خواستونه کول. کله به یی د کندهار ښار د شمالی سیمې دخپلې
هدیرې او مسجد په احاطه کی لوی دیني او ملی غونډې جوړولې غونډو
تر به د کندهار اود هغه د شاه و خوا سیمو خلکو علاوه د دولت یوشمیر ملی او
عسکری مامورین هم ور تلل او کله به یی دیوی عسکری قطعی په حضور
اور سو تمظیم هم تجلیلولی.

د ملا عبد الصمد اخندزاده د مریدانو او اخلاص مندانو یوشمیر په کال (۱۳۳۸ هـ.ق)
د جدی په میاشت کی د ښخو د حقوقو د ازادۍ د اعلان په سر د کندهار د سینا د سو
خولو اود ښخو او نجو بندو ونځیو او موسساتو د حملې او تیرې کولو او
عمومي اغتشاش جوړولو پر گناه بنديان سول، او خپله ملا صاحب دیوشمیر
نور و متبحر و ملگر و سره کابل ته بندي واستول سو او د سردار محمد داؤد صدر
اعظم تر استعفی پورې دکابل په دهمزینک کی بندي و ساتل سو. ملا عبد الصمد
اخذ زاده په کال (۱۳۴۳ هـ.ش) کی دنوی اساسی قانون د نافذولو کبله چی بقول سیاسي
بنديان خوشی سول دخپلو ملگر و سره د بنده راووت او کندهار ته راغی. څرنگه
چی په بندي ډیر زور ول سوی اود مقاومت توان یی د لاسه ورکړی و. نونارغ
یی زیاتیدو خوپه (۱۴۰۰ هـ.ق) کی وفات او دخپلې هدیرې په مسجد کی خاورو ته وسپارل سو.

دده د وفات په مناسبت د کندهار یوشمیر شاعرانو او ادیبانو مرثیې ویلې
دی چی مشهور یی دادی: د کندهار د پنجوايي د کلک او سلوغي دکلی ملا
الله داد، د کندهار د ښار عبد الکریم شاعر، پروانه او خوېزمن عبد الستار
کاکړ او داسی نور. د رسوا عبد الکریم د مرثیې نمونه:

د خدای مسجد یی بولی پکښی ناست به ښایسته و
تر فانی فی الله تیر عبد الصمد اخندزاده و

وايه به یی په معنی و مؤمنانوه قرآن ډیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان ډیر
داخل په کندهار کی د خرویتو دکوڅی و

ژوندی نه سوراپاته تبلیغات پی دهنزی و
کباب پی محتاجان کره پسی ژاړو یتیمان دیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان دیر
د ښار په هدیره کی پی مزار دی جلوه داره
وختک ته د صوفی صاحب نژدی دی نمای داره
د شریعت په باغ کی وبلبل هزار داستان دیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان دیر
د فی سبیل الله مقام پی وگتې په صبر
په سر نه بیریدی لکه غازیان چی وود بدران
مړنه دی اولیا لری خپل نور جاویدان دیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان دیر
ختمونه خیراتونه به یی کول په دوولسمه
مؤمن یی خلاصاوه د ظالمانوله ستمه

راځی چی پر مزار باندی یی وپاشو گلان دیر
حاجی بابک بلبل راته ویلی دی فرقان دیر
د قاضی غلام محمد مسجد

دغه مسجد د کندهار په دریمه ناحیه کی نسبتاً په یوی پراخی ساحی کی د قاضی غلام محمد
د کور د څنگه دیر مجمن او پوخ جوړه سوی چی د څلور سوه لمونځ کونکو
له پاره پوره ځای لری دامام، موزن او طالبانود او سید ولود پاره کافی
حجری اود اوداسه له پاره نلی، غسل خانی او ښکلې غولی لری د فراغت په
وخت کی به خپله قاضی صاحب هر په دغه مسجد کی تدریس او ارشاد کاوه.
قاضی صاحب په شرقی او اسلامی علومو کی استاد کل په فقی، حدیث، تفسیر
صرف ونحو کی او همدارنگه اخلاقو یی د تبهر او اجتهاد درجی تر رسیدلی

امير شير علي خان د قاضي پير علو او تقوي زيات معتقد و، كله چي بهر كندهار و د تلک او راتلک علاقې ي ورسره ساتله، سيد جمال الدين افغان په فقه سره كي چي كندهار ته راغلي و د كندهار د لويو ملايانو د ليد لويه لږه كي ي د قاضي صاحب هرونو راخستې دي، او د ده په كور كي ي ورسره ليدلي و، قاضي صاحب په فقه او تصوفو كي چاپ سوي او ناچاپ سوي آثار لري چي مشهور (ارشاد الحق) نومېږي قاضي غلام محمد هوتک په (۱۲۳۴) په كندهار وفات سوي او قبر ي د شاه دولي پر غاړه حضرت علي بابا ته نژدې دي.

وروسته كي د قاضي صاحب د كورني خټه يو بل قاضي د قاضي كوچي په ه تير سوي دي، چي په علو او تقوي ي زيات شهرت درلود، دي به د ري پر هيزگاري كله لوڅي پښي كرار، كرار پر ځمكه تلې چي مېږي ي تر لاسې نږدې او د حيواناتو او مرغانو د زورولو خټه ډير مخالف څركاران ي نه پر ليدنودل چي خرونه درانه بار كړي، نو ځكه هغوي به خپلو ته ويل (شه، شه، شه) چي داسي غاورلري لكه قاضي كوچي، دي په كال (۱) په كندهار كي وفات سوي دي. (۱)

د دريې ناحيې د سه دكان مسجد

د زوړ او تاريخي مسجد دي چي د دريې ناحيې د سه دكان د څلور د ختيځي كوڅي په خوله كي چي پاي ي تر لي دي، په څلور وېسو وځكه كي آباد دي، مسجد او غولي يي كه څه هره دوه پراخ نه دي، خود ملايانو او طالبانو ي د ولودپاره پنځه كافي حجرې او د اوسيدلو خونې لري، او د يو شمير پريستو او مستعدو بډا يانو له خوا يي تر ميو او تجهيز كيږي، د كندهار ډير مشهور و طالبانو چي ملايي ته رسيدلي دي په دغه مسجد كي درس لوستي وروسته كي يي د ديني تبليغ او ارشاد محافل ډير تاوده ساتلي دي، د دغه د مشهور و طالبانو او صاحب حال اخندا نوڅه يو ملا حبيب الله اخندا و غه اسناد مدارك چاپ نه شه

زاده صاحب نومیده چی په ادبی اوصافقی چارو کی د نامه او مهارت خاوند
 و او یونیات شمیر پښتو، دری او عربی اشعار یی په یاد و او دبیدل
 خوشحال، حافظ او مثنوی د آثار و مشهور و مفسرینو څخه گڼل کیدی.
 ملا صاحب د لوی او مدرس عالم نور محمد اخند زاده صاحب زوی
 او د ملا عبد الغالق اخند زاده لمسی دی چی د کندهار د پنجوایی دولسوالی
 د زنگوات د سیدانو په کلی کی د (۱۳۰۶ هـ ش) کال په شاوخوا کی زیږیدلی
 لو مړنی تحصیلات یی د خپل عالم او بزرگوار پلار ملا نور محمد اخند
 او خپلو نور و مشرانو و پښو لکه ملا عبید الله صاحب، اوحاجی ملا محمد
 قاسم اخند څخه په سر رسولی او د مروجو علومو لکه فقی، احادیثو، عقایدو
 او ادبیاتو د تحصیل له پاره دهیواد په دښته او هند ته سفر کړی او پوره علمی
 ادبی، نحوی توښه یی حاصله کړی ده. دی په کال (۱۳۲۰ هـ ش) کی بیرته کندهار
 ته راغلی او د ښار د شاوخوا کلیو او مسجدونو کی یی د امامت او تدریس
 وظیفه په ډیره علاقمندي منی ته بیولې. څرنګه چی تیاری دودی او امامت
 خوند نه ورکاوه، نو د کتاب خرڅولو او کتاب جوړولو په چارو یی لاس
 پوری کړ او په دی ضمن کی یی د پښتو ژبی او فرهنگ د پراختیاله پاره یو شمیر
 په زړه پوری آثار چاپ کړل چی د شایقینو له خوا تر اوسه لاس پر لاس ګرځی
 ملا حبیب الله اخند زاده شعری قریحه هم لری چی یو فردي زما په حافظه کی پات
 سوی دی :

څه املافا رسی دی وګړو په زړه صافه دیدارونه دی نصیب شه آصفافه

دیحی خان د کوخی مسجد جامع

دغه مسجد یو سلو دیرش کاله دمخه د کندهار د دریی ناحیې دیحی خان په
 کوڅه کی دیحی خان د زوی جنرال تاج محمد پوپلزی له خوا څخه په نیم
 جریب مخکه کی پوخ او ګچو ښکلی بلد سوی دی او د پنځه سوه لمونځ کونکو له پاره
 عبادت او ریاضت وړځای لری. څرنګه چی دغه مسجد د ښکار پور بازار پ

د بار برخي او چهل سؤته نژدي موقعيت لري نو د ماښين د لماڅه
 صومس د جمني په ورځو کي د ير لمونځ کونکي پکښي حاضر يږي . دغه
 مسجد جامع د ملا او طالباڼو د اوسيدلو له پاره شپږ مجسزي
 لري د اوبو خوا د اوداسه د تازو کولو او لا مبلوځايونو لري په دغه
 مسجد کي د کندهار د ځينو مشهورو و طالباڼو او ملايانو درس لوستي
 د هغو څخه مفتي ملا غلامرڼي اخند پوپلزي او دهنه زوي ملا
 بد الله صاحب زيات مشهور دي . ملا غلامرڼي د ملا خان محمد
 پلزي زوي و چي په متد اوله علومو لکه صرف ، نحو ، بيان ، معاني
 مت ، رياضي ، فقي ، تفسير ، احاديثو ، علوم کلام ، تصوف ، ادب ، عروضو
 بي لوي لاس درلود د مولينا جلال الدين بلخي او امام رباني مجدد
 ثاني مکتوبات يي همدتدريس کاوه . په تصوف کي د نقش بندي طريقتي
 و او د طريقتي استاد يي د ذاکر شريف باقي جان صاحبزاده و . ملا صاحب
 تي ملا غلامرڼي هم مشهور و او د خه وخت له پاره يي د کندهار په
 داسيه محکمې کي د مفتي وظيفه هم اجرا کړې ده . ده د طنطاوي تفسير په
 بي يو و رساله هوليکي ده چي چاپ سوي نه ده .
 خان ته په کندهار کي کتابخانه درلوده چي د کتابونو شميري څلور زره
 و ته رسيدې . ملا صاحب حج هم کړي و او د عمر په (۶۳) کال د حوت په دوهم
 شنبې په ورځ په کال (۱۳۲۹ هـ ش) کي وفات سو .

د عمر جان صاحبزاده مسجد جامع

مسجد جامع د کندهار د ختيځ خوا د ده خواجه په سيمه کي په ښو جريب منځه
 پنځو خټو او گچو ښکلي آباد سوي ده او د طالباڼو د اعاشي له پايي د عمر جان
 حيزاده د کور د لنگرڅخه علاوه د مقتديانو او دهنه د درويزيانو له خوا
 هم هر کله مرسته کيږي .
 رجان صاحبزاده د کندهار د مشهورو متصوفينو او بزرگوارانو څخه و

چی پر دغه مسجد کی بری دتدریس او ارشاد حلقه دیره توده ساتلی وو .
دی په (۱۳۰۹ هـ ش) کال کی مکی معظمی ته حج له پاره ولاړ ، د جدی خغه د مدینې
منورې پر لاری د ملخیکر د لمانځه دادا کولو په اشنا کی موټر وواهد او خای
پر خای وفات سو .

د وفات وروسته یی زوی عبد الله جان صاحبزاده خلف سو دده هر دخپل
پلار لنگر تود وساته اود (۱۳۵۰ هـ ش) کال په شاوخوا کی یی دکوټی سنجای ته
مهاجرت وکړ او په (۱۳۶۰ هـ ش) کال کی وفات سو .

دوی په قاو کشانی توخی دی چی په کندهار ، کلات ، غزنی ، اولوگری په صاحب
زادگانو مشهور دی ، زیات ارادتمندان او مخلصان لری مشهور شاعر بهایی
جان صاحبزاده هر ددغی کورنی د غرو خغه شمیرل کیږی .

همدا شانی ددغی کورنی یو بل صاحب حال غری حمد الله صاحبزاده نوم یی چی
د بلامیز و په کوخه کی یی مسجد او خلو تخانه ده ، دی په خپل اثر (رساله در ویش) کی د
خپل نسب سلسله داسی بیانوی :

حمد الله بن خیرالدین بن محمد یار بن محمد امین بن خالقداد بن عبد الرحیم
چې دغه سلسله تر حضرت علی (کرم الله وجهه) رسوی ، خودار ولایت صحیح نژدی
نژدی خپلوان او هر قومانی یی خانو ته توخی کشانی گڼی او د ولایت او کرامت له کبله
په اغاگانو او سیدانو مشهور دی .

د عمر جان صاحبزاده په وفات دسیی دیر وادیانو او شاعرانو لیکنی کړی دی
چی نمونې داده :

اولس یی بیلتون دی له جهان خغه	ولاری صاحب د خراسانه خغه
په خغه افسوس اهل اسلام ژاړی	اوس یی بیلتون دی خاص و عام ژاړی
پرهندوستان باندی گذر وکړی	و بیت الله ته یی سفر وکړی
حج یی پوره کړی مدینې ته ولاړی	د مبارک پاکي روضی ته ولاړی
اوس یی بیلتون دی له وطنه خغه	د کندهار له انجمنه خغه

دمیرغلام علی شامسجد

دغه یونبکلی اوتارینگی مسجد دی، چی میر علی شا دکنی په (۱۱۶۰ هـ) کی دکندهار
 دبنار دیاندی په ورخرمه احاطه کی جوړه کړی اودده دارشاد اوتبلیغ
 محمد مرکز و. میرغلام علی شا یو عالم او بنرگوار پیر چی دکندهار
 یوشمیر صاحب حال خلکو او اشرافو زیاته عقیده وخته درلوده، تری اندازی
 پوری چی داعلی حضرت احمد شا بابا کورته بی اجازی ورتلی، ځینی
 خلکو دده دغه سلوک او اخلاقو خضر احمد شا بابا ته شکایت وکړ، هغه
 وخت چی دی خبر سو، د احمد شا بابا د کور ورتلو څخه یی دده وکړ، احمد
 شا بابا دخپل ملا زوړ په لاس دده ورتلو د طمع په انتظار کی و، ملا زوړ چی
 دده ته د احمد شا بابا د لیدلو د انتظار خبر ورکړ، ده یو حلی قطی وروسیار له
 یو سړی تینک ورتلی و، چی احمد شا بابا ته یی ورکړی، احمد شا بابا چی د قطی
 سرور خلاص کړ که گوری په هغه کی سکر وتی او پنبه ایښودل سوی دی چی یو
 بله هیڅ اوړنه اخلی، احمد شا بابا دده پر کرامت پوه سو او خپله د هغه حضور ته
 مرغی اودعا او مغفرت یی ځنی وه غوښت، میر غلام علی شا وروسته دکن
 ولاړ، او پاته عمر یی هلته تیر کړ، خو وفات سو او د وصیت سره سوري
 بناره کندهار ته راوره سو او دلی خاوردو ته وسیار له سو.
 میرغلام علی شا د زیارت په محوطه کی زمونږ د شیعه وروڼو دیر وفاضلان
 شیخانوزیار توښته. (۱)

د سید میر احمد موسوی خانقا

د خانقا دکندهار په نیو کیلومتری کی داختر مطاری په کلی کی د سید میر
 احمد عبادت ځای و، ولی چی سید میر احمد دامام موسی کاظم د زوی
 شیراز شاچراغ) داخلاقو خضر دی چی دخپل وروړ سید میر جعفر سره
 گلزار کندهار- مولوی شیخ محمد حسن کندهاری ص ۱۵ مطبعه النعمان النجف الاشرف

کند هار تر راغلی د عقیدت او کرامت سلسله یی توده ساتلی او د بیر
اخلاص منډایي موندلی وه، د کند هار یو شمیر ملایانو او ښو خلکو ملا
شاهو اخنداو نور هره په ښه سر پتیوب پيژانده، دی او ورو د ول په
کند هار کی وفات سوی او د همدغه کلی په هدیره کی خاور و ته سپارل
سوی دی.

سید میر احمد صاحب نارینه اولاد نه درلود، خود سید جعفر زوی میر
حسن شاه او د هغه زوی میر نجف شاه او د هغه زوی میر عبد الجواد آغا نومید
وفات (۱۳۱۰ هـ ش) چی د جعفر په علم او ښو اخلاقو مشهور و، میر
عبد الجواد آغا د و زامن د میر سید محمد علی شاه او میر سید حسین
شاه په نامه درلودل، چی میر حسین شاه په افغانستان کی د ادبیاتو په فاکولته
کی د پوهاندی درجې تر رسیدلی و او هر په کابل کی د ادبیاتو د پوهنځی
رئیس و چی په (۱۳۷۰ هـ ش) کال کی یی د ایران و مشمده ته مهاجرت کړی او
اوس د مشهد په پوهنتون کی د تاریخ او ادبیاتو استاد دی. (۱)

د حاجی اختر محمد مسجد جامع

دغه مسجد جامع د حاجی عبدالحی هوتک مسجد جامع ته ورڅرمه سیمه
کی په پنځلس (۱۵) بسوی مخکړی په یو یو پوړیخ ټول په کال (۱۳۲۷ هـ ش) کی
خپله د حاجی صاحب په مالی مرسته او مراقبت جوړ سوی او په نختیځه برخه
کی یی د اوبو کاریز تیر سوی دی چی د او داسه او طهارت له پاره کافی ځایونه
لری، د دی سره چی دغه مسجد لږ مقتدیان لری خود حاجی اختر محمد
د ملا عبد الرحمن د زوی د ملا حضرت د لمسی د علم دوستی او دیانت شعار
له کبله د هغه امام، موزن او طالبانو کافی معاش او د تبرعاتو پیسې ورکول
کیری، حاجی اختر محمد بار کزی یو عالم او متصوف سړی و او په کند هار

(۱) گلزار کند هار - مولوی شیخ محمد حسن کند هاری صفحه (۱۲۸)

مشاهیر کند هار - صفحه (۲۸۸)

ی بی مجهزه کتابخانه درلوده چی دوفات وروسته یی (۱۳۶۴هـ ش) بازماند
گانه په نه شه بیه دلاسه ورکړه.

د شیخ محمد طاهر د امام باری مسجد

دغه مسجد په کال (۱۳۲۷هـ ش) کی دکندهار د لومړي ناحیې د گوکشانو په کوڅه کی
د امام باری (تکیه خانی) له څنگه په نیمه جریب ځمکه کی د شیخ محمد طاهر لخوا
بیرته تر میو سوی او د زرو (۱۰۰۰) تنو لمونځ کونکو له پاره ځای لری. د دغه
مسجد له څنگه په کندهار کی د لومړي ځل له پاره دیوی لوی دوه پورې مجبزي
امام باري د تهداب لومړي خښته هره د دغه شیخ له خوا ایښودل سوی ده چی
اوس په منظمه توگه چلین یی.

د کندهار مشاهیر اثر د علامه شیخ محمد طاهر د پیر زندگلو ی په هکله
داسی لیکي:

شیخ محمد طاهر از د ختر زاده گان مرحوم شرر ویدر کال نش مدتی
امین نظام بود، اما خود او تحصیل قش را در نزد علمای دی زبان قندهار
انغاز و سپس به نزد مرحوم پیدر استاد محمد عبد الکریم حقانی (گدا)
که در علوم عربی شهرت و لیاقت کافی داشته تعلیم پذیرد بعد از ان عازم
ایران گردید، در مشهد افتخار شاگردی مرحوم ادیب لادبای نساپوری را که
اقای فروزان فر مرحوم ایرج میرزا و امثال شان نیز از محضر او استفاده نمود
دریافته است، در سال (۱۳۱۰هـ ش) به قندهار آمد و با مرحوم ملا شرف الدین
اخذ زاده مصاحب و دوست بود، استاد خلیل الله مرحوم، مرحوم پوهاند
عبدالحی حبیبی و بسیاری از مردان و جوانان کابل، قندهار و هرات به شاگردی
او مینا زیند، در سال (۱۳۳۰هـ ش) به مرض اختلال دماغی مصاب و مدتی
در شفاخانه علی اباد زیر معالجه پوهاند داکتر علی احمد و آقای سید
سرور شاه عالی بود، گرچه کاملاً صحت نه یافت ولی باز هم اکنون که در هرات
میا شد محل و مرجع استفاده اهل علم و ادب است. یکی از کارهای

او در قندهار این است که بانی و مؤسس تکیه خانه عموی (امام بله) است
گرچه خود او به واسطه مریضی به انجمن رساندن است ولی خشت اول
آنرا بنا گذاشت، بنا علی محمد حسین طالب قندهاری که یکی از مخلصان
و ارادتمندان اوست باشد میگوید:

حیف آن گوهر غلطان که به خاک افتاده

د حاجی عطاجان مسجد

دغه مسجد دکندهار په نوی ښار کی دهرات دروازی دباندي
پیر عموی پاڅه سرک دملکی شفاخانې مخې ته دحاجی عطاجان
سوداگر له خوا په نښه جریب محکده کی پوځ او ښکلی جوړ
سوی او د ملا او طالبانو له پاره کافي حجرې او
ظرف او فرش لري او د دوی د اعاشې او نورو
ضروریاتو د رفع کولو له پاره هر کله دده له خوا څخه
مادی او معنوی مرستی ورسره کیدی، ځکه لوی طالبان
او مشهور ملايان هر کله په دی مسجد وکی هستیدله.

یوه هغو لویو او متجرو ملايانو څخه چی دحاجی عطاجان په مسجد کی هستی
او د علماو عرفان دیوې تر زیاته وخته په کندهار کی بله ساتلی و مولوی
عبیدالله صاحب نومید.

مولوی عبیدالله صاحب د خدای بخښلي ملا محمد ایوب اخند سلیمان خیل زوی
دی چی په (۱۳۴۳ هـ) کال د کندهار د پاشمول په کلی کی چی د پنجوايي د ولسوالی
د مربوطاتو څخه دی زیږیدلی دی. ده د فقی، نحو، صرف کتابونه پرخپل
عالم او جید پلار لوستی او د حکمت د تحصیل له پاره دوه کاله په بلوچستان کی
اوسیدلی او د زیاتو زده کړو له پاره د هند مشهور ښار لږجیر
ته ولاړ او د مولینا عبیدالله افغان کندهاری څخه چی ټول شاگردان مخصوص

افغانان او مسافران دیر پر گران وو تفاسیر، ریاضی، ادب او د ځین
متداو له علومو څانگې لوستی دی، ده تر هغه وخته د مولینا عبید الله افغان
شاگردی افتخار درلود، چې خوهند پر دوو برخو دهند او پاکستان په
نو وولیشل سو، څرنگه چې د اجمیر ښار دهند د سلطی په برخه کی راغی او
کرار، کرار د مسلمانانو مخصوص ملایانو او عارفانو ژوند تر قیود او
اوفشارونو لاندی راغی، او پر ده باندی په هغه ښار کی د اوسیدل
معیشت تنگ سو نو دخپل استاد د مشورې او صوابدید سره سره د واپ
شاگرد او استاد د جنوبی پښتونستان د بلوچستان د کوټی د شالدر
ناحیه ته هجرت وکړ او د مظهر العلوم په مدرسه کی یی دخپل استاد د
توجه او سرپرستی له اثره د ذکی او خواری کښونکی طالب په حیث شمس
پیدا کړ او دخپل استاد د هوسا کولو له پاره یی د هغه په اجازه کښته طالب
ته معتبر کتابونه لوستل او د هغوی منطقی او ذهني مشکلات یی رفع کول، د
عبید الله صاحب پی علمی تنده نه ماتیده او د کتاب او کتابخانو او متبحرو عال
م سره د شناخت لیاو له و، په دی وخت کی یی د لاهور د ښار د ثقافتی او عرف
اشارو د لیدلو او د هغه ښار د علماؤ سره د کتلو مینه وړ ولاړه سوه. او
خپل استاد څخه د اجازت اخستلو وروسته هغه ښار ته ولاړ، او دخو وړځ
پرس او پال او د علماؤ سره د ناستی او ولاړی له کبله د سیمې د لوی ملا
مدرس شیخ الحدیث معصوم محمد پنجابی د شاگردی منزلت حاصل کړ. مول
صاحب د دغه استاد کل څخه د دو کالو له پاره احادیث، اصول، فقه او د ځینو
علومو کمال است او د مزونه کسب کړل او د بریالی امتحان وړ کولو په تیت
کی د هغه استاد د صوابدید او د منصفه هیئت د فتواله منجی د مدرسی او است
د بگړی ترلو او چوځی اغوستلو د مرتبې مستحق وگڼل سو او د جید و اولو
ملایانو په لړ کی په همدغه مدرسه کی د اسلامی علومو د تدریس او تبلی
جاری وړ و سپارلی سوی. د مولوی صاحب طبیعت چی هر کله د وطن
خدمت گذاری او وطنوالو د ولینولو او دخپلو دیني او اجتماعی وجایب

د ملتفتولو، حق، عدالت پاللو شعایر و ته متوجه و نوکند هار ته راغی او د خپل
ملگری مولوی عبد الحکیم اخند زاده اسحق زی سره یی د کند هار د ښار د ښکاپور
بازار د مدد خان په مسجد جامع کی په (۱۳۲۴ هـ ش) کی د امامت او تدریس وظيفی
ته د واک وړ کړ. دده حضور په کند هار کی په لږ وخت کی د مهمو سیاسي او اجتماعي
مسایلو د حل او فصل کولو، تبعیضاتو او تفرقود وړ کولو عمومي مرجع
و گرزید، د ټولو وړو وړو وښکرنکو مخصوص وینو علمیانو د یوشمیر شخصیتو
لکه عبد الهادی توخی او داسی نور وکسانو سره د ناستی او ولاړی در ابطی
د ټینگو لوله اثره ځینی خلکو دی د وینو علمیانو د ډلی څخه گانه. او په اجتماعي
مسایلو کې د هغه د لاس لندو لوله پاره د دولت له خوا په توطیو او دسیسو
لاس پورې سو، خو هغه وچي ملا محمد حسن اخند زاده یی دی ته و هڅاو
چي مرکز ته دیوی عریضی د وړاندی کولو، او دده لاس د مدد خان د مسجد
جامع د امامت او خطابت څخه د کښلو او اصلی وارثانو ته د امامت د سپارلو د امر
په حاصلولو سره دی او ملگری یی ناوړه عناصر و گڼل سول، یو غزنی اوبل هلمند
ته تبعید سول. دوی په هغو سیمو کی د خور میاشتو فشار ونو او کړاؤ نو تیرولو
د روسته د هغو سیمو د یوشمیر معتبرو ملایانو او مشرانو په وسالت آزاد
سول او بیرته کند هار ته راغلل.

مولوی عبید الله صاحب د کند هار د حاجی عطا جان په مسجد جامع کی دیو
کال، د پنجوايي ولسوالی د زنگواټ په مسجد کی دیو کال، د ارغنداب د سنغری
ولسوالی کی دیو کال څخه زیات بیرته د کند هار د ښار دده خواجی خزی ته
ملا علم اخند په کلی کی د دولسو (۱۲) کالو د امامت او خطابت د چارو په سر سولو
هلو ځلو کی پوره بریالیتوب حاصل کړ په رسمي او ملي توگه د زیات شهرت
لاروند سو. خود (۱۳۵۷ هـ ش) کال انقلاب وطن ته راغی، راستی او چپي
موادو د واک و دده د مرستو او نفوذ څخه د گټی اخستلو هیله درلوده، دی چي
د غوځریانو لور په معنوی او اخلاقی او وطنی احساسات درلودل او په مستقیم
و غیر مستقیم تر تاثیر لاندی نه راټلی. نو د ډول، ډول فشارونو او اتهاماتو څخه د

لیری کیدلو پو منظور پو (۱۳۵۹ هـ ش) کی پی د پنتوستان دکوئتی بنارته
 مهاجرت وکرا و اوس د دی سروچی دیر سپین زیری اوضیفه دی خو
 دینی او اجتماعی خدمات تو نہ سترپیدونکی زیار او کار پو برکت دکوئتی
 د پنتون آباد نصرالله چوٹ تہ نژدی پو یو مسجد کی پو تدریس او
 امامت لگیادی . ملا صاحب متاھل دی . او مشہور آثاری دادی :
 پیر شرح عقاید ، التصریح ، ایساغوجی ، میر ایساغوجی ، بدیع المیزان
 ہدایۃ الحکمة ، تحریر ، القطبی ، حمد اللہ ، الکافیۃ ، عبدالغفور ، اصول
 الشاشی باندی چاپ سوی حاشی او تعلیقات ، دتور ظہوری او پنتو
 ترجمہ ، رسالہ فی عصمت الانبیاء ، رسالہ فی شہادۃ الحسین ، رسالہ فی
 رد الوہابیۃ (و سرق ہذا الرسالہ قبل الطبع المولوی عبدالقدوس الہند
 وطبعہا باسمہ ووضع اسمہا شمس الوطن) حاشیہ علی الہدایۃ النافع
 حاشیہ علی سراجی ، حاشیہ علی المطول (۱)
 ملا صاحب بنہ خطاط او نستعلیق نویس دی او ہمدارنگہ پو پنتو او عربی
 کی شعری قریحہ مولری او نقش بندی طریق ماذون او خلیفہ دی .

سره جامع

دغہ مسجد جامع دکنڈھار پو نوی بنار کی احمد شاہ بابا ایسی تہ نژدی
 د محمد یونس نائب الحکومہ پو توجہ (۱۳۲۵ هـ ش) د بخاری سبک
 معماری دکنڈھار د دوو ماهر و معمارانو استاد فیوجان او دھن
 د ورو رامل محمد ترنگرانی او مراقبت لاندی چی دوی دوارہ دکنڈھار
 پو جوہی سو فہنتو باندی دیو بنہنو نو جوہر لو استادان دی پو کال (۱۳۲۹ هـ ش)
 کی بشپہ سو . دوی دوو مہر و محکمہ او مضبوط پو بنہنو نہ کپی دی چی دن ورنہ
 د سیخ او کانگریٹ سرہ سیالی کوی . پو نوی بنار کی د عطا جان جامع او دعب
 دہر آۃ المباحثہ اصول الشاشی مع حاشیۃ احسن العواشی فی طبع المجتب
 الواقع فی دہلی . تحت ادارہ ملا غلام محمد بستی .

د روانی ششک همد دغه معمارانو د لاس نمونه ده .

د بابړ و د کوڅي مسجد جامع

د یوزوړ او تاریخي مسجد دی چی د کندهار په لومړي ناحیه کی د بابړانو په څخه کی په پنځوختو، گچو جوړ سوی او په راوړو سته کی په پنځوختو تر میړی او د پنځه سوه لوموڅ کونکو له پاره کافی گنجایش لری . د دغه مسجد متدیان زیاتره مار و خلک دی ځکه ځینی ملایان او طالبان یی هستیدولو له هوسینې .

دغه مسجد د مشهور و مدرسو، ملایانو او عارفانو څخه یو ملا عبد القادر بیل د هغه شاگرد ملا عبید الله صاحب نومیدل چی خلو پښت کاله د مخه یی د رېستان د مدینې منورې ښار ته مهاجرت کړی دی، موخر الذکر د پنجوايي د کاوات د سیدانو د کلی د لوی متبحر او بزرگوار عالم ملا نور محمد زوی اوس یی عمر (۹۰) کالو ته رسیږی د تدریس او ارشاد څخه لوی دلی د قبا مسجد کی په عبادت او ریاضت لگیادی اوزیات عربان او افغانان یی په اگردی او مریدی نازیږی او د شیخ القبا القندهاری په نامه شهرت یی، ملا صاحب د فقی او تصوف څخه علا وه ادبی قریحه هم لری او د پښتو عربی ځینی اشعار یی اوریدل سوی او طبع سوی دی او هم یی یو اثر د ویراد و تاثیر) په نامه خپور سوی دی . دده یوه پښتو مرثیه چی د پلار د ات په مناسبت یی ویلی وه دیر مشهور ده .

د برکیانو مسجد

د یوزوړ او تاریخي مسجد دی چی د کندهار په دریمه ناحیه قلعه فصیل ته دی د برکیانو په کوڅه کی آباد سوی د ملایانو او طالبانو د اعاشی او اباتی اړ وړ ځایونه لری .

دغه مسجد کی او یا کاله د مخه د کندهار یو نامتو او بزرگوار عالم

تدریس اور ریاضت کا وچي ملا عبید اللہ صاحبزادہ نوید، دی دکندهار
 دذاکر شریف دھو تگو صاحبزادگانو خنہ شمیر لکیدی چي دشیخ الحدیث
 په نامه هو مشهور و، ده په فقی، نحو، منطق او تصوف کی لوی لاس درلود
 او نقش بندی طریقی پیر او ماذون و.

صاحبزادہ صاحب د امام غزالی صاحب د (۷۲) آثار و مخصوص کیمیای سعادت
 احیاء العلوم، التعلیق فی فروغ المذهب، المنحول فی الاصول، البیض فی الفروع
 المنتحل فی علم الجدل، بدايته المداية، تلخیص ابلیس، فیصل التفرقة بین الاسلام
 والزندقه او نور و منیر او مدرس و دچهار شنبی او دوشنبی په ورځو دسهار
 له خوا بهرني دوه ساعته دبلخي مولینامشوی د امام ربانی مکتوبات هو تدریس او
 ده لویه کتابخانه د الغزالی په نامه درلوده چي د امام غزالی صاحب ټول آثار او
 د سیمي د مفسرینو او متصوفینو قلمی او چاپي تذکری يي په کښي راغونډي کړي و
 دي د پیری سپین بږتیا په عمر په دغه مسجد کی وفات سوی او په محوطه
 کی يي خاورو ته سپارلی سوی دی. د چهار شنبی په ورځو کی دده مزار ته
 زیات در و بزیان او ارادتمندان ورځي.

همدا شانی په دغه مسجد کی په کال (۱۳۱۵ هـ ش) کی یوبل نامتو او مجاهد ملا
 هستیدی چي د ملا عبد الحمید آب بندی په نامه یادیدی. ده هو د ملا
 عبید اللہ صاحب علی مورثه او خلافت پالی او دیر جید او قوال ملا و
 ده خپل تحصیلات دهند د دیوبند په مدرسہ کی پای ته رسولی وه او د هدی
 علما و د آزادی غوښتلو او اسلامي جذباتو د پیاوړي کولو مجاهدی يي له نژدی
 لیدلی وی. حکمي په کندهار کی سیاست او علمی ټولنو جوړولو سره پوره
 علاقمندی ښکاره کوله او دیوشمیر روشنفکرانو مرجع و، دی په پښتو، دری
 او عربي ښه پوهیدی او شعری طبع يي پکښي درلوده، د شعر و نوښتو دیوان
 يي په لاهور کی چاپ سوی دی چي اشعار يي زیاتره، تصوفی، عرفانی
 و فلسفي رنگ لري. ملا صاحب په کندهار کی په (۱۳۲۷) کال کی وفات
 سوی او خاورو ته سپارل سوی دی.

د طالبانو مسجد جامع

دغه مسجد جامع لومړی ځل د کندهار د ښار په اوسني څلورمه ناحیه کې هغه وخت چې په ښار کې خالصه محکمې د کورونو او مسجدونو جوړولو په پیل مناسب ځایونه موندل کیدل، د زمانې په مړ وروړ په یوه شپږ لسو نيزه چهار دیواری کې د لمانځه د ادا کولو په پاره یوه ټوټه محکمې تخصیص سوی وه چې د طالبانو په توجه او همکارۍ د ری جبري په پنځ سوی مسالې جوړې سوی دغه مسجد وروسته د ښار د متدینو او مستعدو خلکو له خوا څخه په بیلو وختونو کې په اساسي او پوځ تعمیر او ښتی او اوس تر پنځه سوو لومړی گذارانو زیات گنجایش لري. په دغه مسجد جامع کې د کندهار او شاوخوا زیاتو ملایانو او صاحب حال خلکو امامت او تدریس کړې چې د هغو څخه یو خواجه میا عبید الله صاحب احرار نومېږي.

میا عبید الله صاحب د میا شیر علی صاحب (پیر قلندر شاه) مقبرې زوی او میافتح محمد صاحب لمسی دی، میافتح محمد صاحب د میا رحمدل صاحب خلیفه و چې د موسی خیلو اندرون ته منسوبیدی، ده په فقی او حدیثو کې لوی لاس درلود او په یوسل وشل کلن سن وفات سو (۱۳۰۰ هـ. ق). د دغه څخه شپږ زامن د محمد امیر صاحب زاده، میا شاولی الله صاحب زاده، میا شیر علی صاحب زاده (پیر قلندر شاه صاحب) مولینا مهر علی صاحب زاده، میا محمد عثمان صاحب زاده په نامه پاته سوی دی. (۱)

میا عبید الله صاحب په کال (۱۲۹۲ هـ. ق) د شعبان المعظم د میاشتې په نهمه د دوشنبې په ورځ د سهار په اتو بجو د مقر د برجکې په کلې کې زیږیدلی او د لویس کلن سن څخه د کندهار د ښار د شاوخوا سیولکه ارغنداؤ او پښو د لویو علماؤ او صلحاؤ مخصوص خپل اکا مولینا محمد علی صاحب (د خاګرین

(۱) د فتح محمدی رسالې د ۵ مخ څخه

د کندهار مشاهیر ۱۸۷ مخ

اخذ زاده صاحب) ثخه متداوله علوم و لکه اصول، عقاید، فقه، حدیث، تفسیر، صرف، نحو، بیان، بدیع، عروض، ادب و فلسفه لوستی او د خوار په سن (۱۳۰۷ هـ.ق) کی د ملایي او مدرسی هسکی درجی ته رسیدلی دی، د وروسته د تصوف او عرفان خواته مخ وگرز او د خپل روحانی او متدیر پلار د ماذون او خلافت مقام حاصل کړ. د میا عبید الله صاحب مشهور آثار دادي:

په عقاید وکی تتمت الحواشی، په تصوف کی بیان العرفان، په عقاید وکی شریف الاظهر شرح فقه اکبر، په عقاید وکی مجموعت الحواشی علی الخیالی، په منطق وکی تحریر فی المنطق یعنی پر میر ایسا غوچی باندی حاشیه، په مناجات وکی گلشن اسرار، مرات الاسرار، مجموع المناجات، په تصوف کی تحت الاختیار (انوار محمدی)، فیض قلندری، په عقاید وکی ازاله الاوهام، دعا الخیر او نور.

دده مشوی رنگین اثر چي اعلی حضرت حبیب الله سراج الملک والدين وليد زیات یی خوین سو، او د حضور را تلوته یی تشویق کړ، هغه وخت چي میا صاحب کابل ته را ورسید پاچا په ننگرهار کی ؤ. ده په چهارباغ کی دمیین سلطنت عنایت الله سره ولیدل او د پاچا خوا ثخه ده ته په کال کی پنځه زر، معاش مقرر سو، میا صاحب دده په حضور کی په دیر عجز او تمنا د مغفود منلو ثخه عذر و غوښت او زیات یی کړ چي زه د اسلام او د اسلام د پاچایو فقیر دعا گو ییم او په خپل قسمت او نصیب راضی ییم.

میا عبید الله احرار د پنځه شپته کالو په عمر په کال (۱۳۵۷ هـ.ق) د جمادی اخر په پنځمه د چهارشنبی په شپه د وباد ناروغی په سبب وفات او د کندهار هرانو په هدیری کی خاورو ته وسپارل سو.

میا عبید الله صاحب د پښتو او فارسی ژبی مشهور عرفانی او تصوفی شاعر و د فخلصانو او مریدانو په خولو کی یی تر اوسه د اشعارو او نصایحونا په ملکی موندلی کیږی.

دده د پښتو ديوان لومړنی شعر چې په هغه کې دوحدت او کثرت بيان دی د ،
 نمونی په ډول دلته ذکر کېږي :
 د کثرت په حدیقه کې رېښا
 بلبلان دی په هر آن کوی شنا
 داپه داچې د کثرت په ائینه کې
 ښه جلوه دی دوحدت کړو وینما
 که دلی یې که هورې یې واړه ته یې
 په هر لورې ستاد مخ کړې تماشا
 ستا بې مخه په بل لورې نظر نه کړې
 چاچې ولیدو په سترگو حسن ستا
 ماسیوای له تاكل واړه تر شا کړه
 چې تاو وایه آیت لن تنه
 حقیقت کې ناظر ته یې منظور ښه یې
 داکثرت دی کړو عجب لباس پیدا
 که پرده د مابین واخلې له میانه
 عاشق نه دی له معشوق څخه تنه
 دنا سوت په ائینه کې سوه څرکند دا
 هر عاشق ته ستاد حسن تجالا
 سر و مال جان و جمال می او اړه کړ
 چې ورکش کړ ستاد حسن کهر ب
 د مکان زنجیرې و شالوه ازاد سو
 له قفسه طوطی والسوت په هو

اوس وستاو ته نظر ستا په نظر کړې
 منظور کله له ناظره دی جدا

چی پی عقل و صبر و خواب را خنجه یوور

دغه نوردی چی تاویری که ستامخ؛

چی داهسی دلبری دلربایی کبری

دا اوس نوی گل غورپیری که ستامخ؛

په شغلوی پی روینان تمام عالو کپ

نه پوهین و لمر را خیری که ستامخ؛

ایو گلی دی لیدی په بوستان کی

زما زه چی تل نولیری که ستامخ؛

آ آینه د سکندر که جاو جودی

چی احوال تری معلومیری که ستامخ؛

غده گل، سنبل، نرگس سره یو خای دی

چی احرار تری قربانیری که ستامخ؛

میا عبیدالله صاحب د فارسی شعر نمونه دده (مثنوی رنگین) خنجه؛

موش کن که این رمزهای عاشقین

پیر بود ز اشواق عشق مرسلین

دور او کی دور عاشق بود

صوت بی بی منای کی صادق بود

آن سبب در ساخت احرار حزین

مثنوی بحری ز اسرار مسبین

جملگی تفسیر قرآنی است این

شمه از فیض ربانی است این

و نزد ریا بحر باطنها است این

پوست نه بود جملگی معنی است این

إن للقرآن ظهراً موش کن

پنبه غفلت میرون از گوش کن

د موسیٰ خان مسجد جامع

دغه مسجد جامع د (۱۳۱۶ هـ ش) کال په شاوخوا کی هغه وخت چی سردار محمد داؤد د کند هار نائب الحکومه او عسکری قومندان په کند هار کی عمرانی نهضت شروع کړ د کند هار دیو تاجر محمد موسیٰ خان قوخی په مصرف تقریباً په نید جریب محک کی دهغه وخت په تعمیراتی موادو پوځ او مجنزه جوړه سوه چی تر پنځه سوه زیاتو لمونځ کوونکو له پاره یی د مسجد په دښه او د باندی فرش کی د عبادت حای درلود او له څنگ کی داوداسه د تازه کولو او غسل کولو له پاره مجهز حایونه، څا، اوبلی درلودی، په دغه مسجد کی ملا امام او طالبانود او سید لوالو او درېس لوستلو له پاره کوچنی اولوی حجرې جوړې سوی دی چی د سر پرست له خوا څخه د اعاشی او اباقی او درسی لوازم و ضروریات برابر یی د همدغو سهولتو لاندی د کند هار د ځینو مشهورو عالمانو او ملامیانو د امامت او خطابت چاری په سر په کښی رسولی دی.

په دغه مسجد جامع کی د کند هار یولوی او متجرب عالم مولیانا عبید الله صاحب تدریس کړی دی چی دده او دده د علمی او عرفانی کورنی لند، مصرفی د لته وړاندی کیری.

د شهر کاریز مولوی صاحب (مولانا بابا ج):

نومړی مولیانا محمد الدین دیلا رفوړی مولیانا خواجه محمد صاحب دینکه نومړی علامه مولیانا عبدالغفور صاحب داوی و. (۱)

مولیانا صاحب په کال (۱۲۸۲ هـ ق) د یکشنبی په ورځ دربیج الاول په دوولسمه د کند هار د ارغنداب دولسوالی د (شیر احمد فقیران) په کلی کی زیږیدلی و. وروستی نیکه یی شیخ علامه خواجه محمد القادری الحنفی د نومید چی د سید سلمان جیلانی مرید او خلیفه و، او همد میا نور محمد صاحب داوی

(۱) د دغی قبیلې د خلکو شمیر لږ دی، داکړو د قبیلې یو ښاخ گنل کیږی (حیات افغانی)

(د تترنك اوسیدونكي) اود صوات د میا عبد الغفور صاحب خلیفه اود علامه حبیب الله اخوندزاده کاکر د شاگردانو څخه ؤ چې په (۱۲۱۲ هـ ق) کی په مزار شریف کی مړ دی. د نهر کاریز مولوی صاحب دخپل نسب شجره په (۱۸) لپښت د سیدنا الملك قیس عبد الرشید البطان د مکی معظمی په فتح کی شریک معتبر صحابی ته رسوی چې په (۴۱ هـ ق) کی د افغانستان د سلیمان د غره د کسی په سیمه کی وفات سوی دی اولیکي چې د قیس عبد الرشید څخه سیدنا حمید تابعی مشهور په غرغښت اود هغه څخه سیدنا محمود احمد تبع تابعی په (ابو عمر دانی) مشهور اود هغه څخه سیدنا امام حامد ابو محمد په (الدای) مشهور پیدا سوی دی. (د اشجارالاخیار څخه.)

مولینا محمد الدین صاحب زیاتره علوم د خپل نیکه او پلار څخه په سررسوی اود خپلو تحصیلاتو د پورا ینی له پاره دارغنداب د سنخری د کلی د مولانا بها الدین اخوندزاده علینزی، اود خوجالی د کلی مولینا جلال الدین صاحب اود هلمند ولایت د گرمسیر د ملا کبلی بلوڅ وعلی محضرونو ته رسیدلی اود لوی استاد درتبی د حاصلولو له پاره په کال (۱۳۱۱ هـ ق) کی دهغه وخت د هند قاری ته سفر کړی. او پر مولینا ظهور الحسن صاحب فاروقی القاضی بیضاوی، شرح سلم او شرح مواقف لوستی او په حدیث کی یی د مولینا شیخ عبد العلی صاحب اونیوروجیدو علماؤ څخه فیض اخستی اود هنی سیمی د طریقت اود بصوف د بزرگانو د لیدلو وروسته په کال (۱۳۲۱ هـ ق) کی بیرته کندهار ته راغی اود پنجوایی د ولسوالی په مرکز کی یی یوه علمی مدرسه اود طریقت د پیروانو له پاره خانقاه جوړه کړه چې د کندهار او شاوخوا سیمو څو سرحاطالبانو او ارادتمندانو علی او عرفانی استفاضه مخنی کول. مولینا محمد الدین صاحب په (۱۳۴۹ هـ ق) کی د سید حسن جیلانی (د کابل فقیه صاحب) او په کال (۱۳۵۷ هـ ق) کی د فاروقیه مجلده په خلافت حاصل کړ، دی د نقشبندیه قادریه چشتیه، سروریه طریقو لوی عالم او بزرگوار شخصیت گنل کیدی مولوی صاحب که څه هم یو د رباری ملا او پیر نه ؤ خو په مهمرو او

تاریخی و ختونی کی به د افغانستان زیاتو پاجاهانو اولویانو د موفقیت
او خیر دعا خنی غوښته لکه چې د افغانستان پخوانی پاجا محمد ظاهر شاه
ده ته په خپل یو فرمان کی داسی لیکي:

ف - ملا محمد دین اخندزاده ساکن نهرکاریز
پدر مغمور ما اعلی حضرت غازی شهید سعید (نور الله مرقدہ) در ضمن
پروگرامی که برای خیر و بهبود مملکت طرح فرموده بودند موضوع
طبع قرآن کریم را در خود افغانستان نیز در نظر گرفته بودند، که قرآن
کریم با رعایت شروط و آداب اسلامی به اهتمام هیئت جمعیت
العلماء در ریاست مطبعه عمومی طبع شود، چنانچه بر حسب اراده
آن شهربار شهید و خیرخواه مملکت طبع قرآن کریم که در عهد مبارک
شان در مطبعه عمومی کابل شروع شده قسمتی از آن طبع و متعاقب
در عهد زمامداری ما که تماماً امال نیک آن شهربار فقید تعقیب میشود
با این امر مهم نیز توجه بعمل آمده و اکنون به مرحمت الهی قرآن کریم
منطبعه افغانستان بکلی از طبع فارغ گردیده است چون ارزوی حضوری
این است که رعایای عزیز و در امور دینی و دنیوی خود توجه داشته از راه
اعتصار برشته متین کتاب الله و شریعت قویو محمدی (ص) به ترقیات
مادی و معنوی نایل آیند لذا ضمنیه فرمان هذا یک جلد قرآن کریم
منطبعه افغانستان را که طبع آن از بهترین یادگارهای عصر منور آن شهید
فقید بوده، و افتخار طباعت آن به افغانستان عاید است جهت تلاوت و تشریح
هدیه میکنم، در اثنای تلاوت این قرآن کریم البته برای خوشنودی
روح پاک آن شهید مغمور که بانی طبع آن در مملکت میباشد فاتحه خواند
و جهت آرای و ترقیات وطن خویش دعا خواهید کرد تا خداوند به برکت
این قرآن کریم افتخارات مزیدی نصیب افغانستان بنماید.

محمد ظاهر شاه   نومره ۲۱۴۵

۶۴۳۴

تایخ ۱۸ عقرب ۱۳۱۵

و نھر کاریز مولوی صاحب پیر احادیث، عقاید و اصول، حکمت، ریاضی
اخلاق، تصوف، اوراد و مناقب اسناد و او نور و علو ہو کی یوشمیر
چاپی او غیر چاپی آثار لری پی مشہوری دادی:
عجالہ نافعہ (امامت کبریٰ)، عروۃ وثقی (پہ مناقب و او را و وحی)
نقیب الاسناد (پہ اسناد و کی چاپ سوی دی).
پہ کندھاری پی مشہور شاگردان دغہ ملا بیان دی:

ملا شرف الدین اخندزادہ صاحب پی دجلالین شریف مشہور
مفسر و سید الحاج غلام علی آغا صاحب کندھاری، دہلمند سنگین
دعلاقہ داری ملا عبد الحلیو، ملا محمد یعقوب فراہی، ملا محمد خاتو
اخذ شیندی، ملا محمد جمعد اخندھراتی، دچنارتو حضرت عبد
الحکیم جان آغا صاحب الفاروقی، دارغستان علامہ ملا الہداد، دموہی
خان دمسجد جامع امام او خطیب، ملا عبد الرحمن اخند کاکر، دحاجی
عبدالحی دمسجد جامع امام ملا عبد اللہ اخندزادہ صاحب، ددہ خواجی
علامہ الحاج ملا عبد الحیب اخند، دترو ملا صاحب الحاج ملا محمد شفیق
اخذزادہ، دتیری شیخ عبد الغفار اخندزادہ صاحب، دترکستان مولانا
نجم الدین صاحب، دپنجوای مولانا جلال الدین صاحب کاکر، دزنگوات
مولانا عبد الستار صاحب بالا کزری، علامہ ملا ضیاء الدین اخند
کندھاری، دبند تیمور ملا سید نبی، علامہ عبدالحی دبند تیمور، دغورک
پیر ملا شریں جان اخند صاحب، دہلمند دساروان کلا مولانا مقصود
صاحب، دہرات مولانا قاری صاحب محمد اعظم، دگر مسیر مولانا محمد
غیا صاحب، ددہراو دمولانا محمد حسن اخندزادہ صاحب دینار خیل، دنا
گمان ملا محمد سابق صاحب، دزنگوات سید عبد السلام آغا، دناگهان
ملا عبد الواحد اخند، محمد ابراہیم جان اخندزادہ کاکر، دموشان ملا غلام
نبی اخندزادہ هوتک، دساروان کلا ملا حیب اللہ جان اخندزادہ، دہرات
ملا غلام رحیدر اخندزادہ صاحب، دفرہ ملا خان محمد اخند صاحب، دکابل

ملا داد محمد اخند صاحب، علامه ملا عطا محمد اخند صاحب کا کر
 علامہ عبد الصمد اخند صاحب النعمانی القادری، البغدادی الموصلی اونیورسٹی
 د نھر کاریز مولوی صاحب مولینا محمد الدین و عمر پہ ۸۶ کال (۱۳۶۸ھ)
 کی پھر کاریز کی وفات اوہمہلے خاور و تہ و سپارل سو۔ دہ پنچہ اولاد
 د وہ زامن دری لونی درلودی پی دهنو خجہ بی خلف جانفدا الحنفی، التقی
 الحاج مولینا عبید اللہ صاحب زیات مشہور دی۔ دہ دوفات پہ ہکلہ
 هیواد یوشمیر ادیبانو او شاعرانو مرثی و بی دی پی یوہ نمونی دادہ:
 ولی بہ نہ ژاپ و خلکو پہ ارمانہ
 پہ نھر کاریز کی تورہ شپہ سوہ
 پہ کندہار کی زلزلہ سوہ
 زمونہ عصر لوی مقتدا و
 پہ منہ تقریر سرہ یکتا و
 لو وسیلہ پی پر ہر چا و
 شہ منہ موثرہ پی دعا و
 سخته محکمہ پر شریعت و
 فوق علیحدہ پی شفقت و
 خدایتہ پی وسای اولادہ
 دارخمی زہونہ موکری بنادہ
 اوصاف پی دیر دی نہ تمام پی
 دخدای رحمت دی پر اور پی
 مولینا محمد عبید اللہ صاحب (جانفدا، الحنفی، التقیبی):
 دی پہ کال (۱۳۶۴ھ) د کندہار دارغنداب د نھر کاریز پہ کلی کی زیرید
 او پہ پنچکلن سن د پستونخوا د پنین د سیمی د منر کی پہ کلی کی د پلار د سپار بن
 سرہ سود الحاج علامہ سید غلام علی آقا د شاگردی پہ حلقہ کی داخل
 او د خیل ذہانت او فکری استعداد پہ برکت تر د ولس کلن سن متداول

علوم حاصل او قرانی علوم و احادیث پی د صوبه سرحد (پشاور) د
 داگ د مظهر العلوم په مدرسہ کی د مولینا محمد الله صاحب قادری
 ختخه و لوستل او په (۱۳۸۸ هـ ق) کال کی د استاد ی او مدرسی د چوخی اولنگونی
 استعمال و لوستحق و گرزید، خوچی کند هار ته راغی او د محمد موسی
 خان توخی په مسجد جامع کی پی د امامت او خطابت و وظیفه ورته و سپارل
 سو، مولینا محمد عبید الله صاحب داوی خرنګه چی په تدریس او تبلیغ
 کی دیر فصیح او شیرین زبانه و نو په لږ وخت کی پی دیر شاگردان او اخلا
 صمندان و موندل او ددی له پاره چی د علمی او عرفانی محضر ختخه پی عامه
 استفاده و سو نو د کند هار یانو د مراجعوله مخی ده د کند هار په یوشمیر مسجد
 جامعگانو لکه د حاجی خیر محمد کشمیری، په ده خواجه کی د حاجی شاه محمد
 حمای د ملا علمو اخند د کلی په مسجد جامع کی د امامت او تدریس چاری مخی
 ته بیولی دی. مولینا محمد عبید الله صاحب په (۱۳۹۰ هـ ق) کی د خپل یوشمیر
 زیاتو شاگردانو او مخلصانو د غوښتنی له مخی بیرته خپل مستط السراس
 دهر کاریز ته راغی او د خپل متبحر او بزرگوار پلار علمی او عرفانی خلافت
 ته ورسید.

دی په کال (۱۳۹۰ هـ ق) کی د حرمینو شریفینو د زیارت، عراق او حجاز د علماء
 او صلحاء سره دلیدلو په نیت هغو سیمو ته ولاړ او د هغو د مجلسونو ختخه پی
 د یربرکات او فیوضات په نصیب سول، وطن ته د بیرته راگرزیدو په وخت
 کی پی د دهر کاریز د زار، مسجد جامع د ترمیمولو علاوہ پی د هغی له ختخه
 (مدرسہ نورانیہ گیلانیہ) او خانقاہ جوړه کړه او خپل علمی او عرفانی
 مرکز پی وگرزاه.

مولینا محمد عبید الله صاحب او د هغه شاگردانو او مریدانو په (۱۳۹۸ هـ ق)
 کی د افغانستان په یوولسو ولایتونو کی د جهاد معرکه دیر و تود ساتلی
 او په کند هار کی پی تر او و میاشتو مجاهد و وروسته خپل جهادی مرکز
 پی د پښتونخوا کوټو ته نقل کړ او په خپل شخصي مصرف پی بیله مادی او

مسالی مکافاتہ خاص د خدای در ضالہ پارہ د جہاد فریضہ ترشور و سان د وطنہ
وتلہ پیاویری کولہ، پہ دغہ اشناکی دہ یو خوب ولیدچی حضرت رسول اللہ (ص)
ور تہ فرمایا جہاد دی قبول سو اوس بل جہادچی امر با المعروف ونہی عن
المنکر اود تدریس اوتبلیغ اوتالیف چاری دی مخ تہ بوزہ، نو د ہمدغی فرمودی
د تقمیل پہ پیروی مولینا صاحب د (۴۰۲ خخہ تر ۱۷۱۴۱۷ هق) پوری پہ تدریس
اوتالیف شروع و کرہ چی مشہور آثار یی دادی :- اشجار الاخیار، الحق غی
تائید اہل الحق، الجواہر الستہ، نقیب المناقب، نقیب الہدی، نقیب الشتی، نقیب
السبل، نقیب المواعظ، نقیب الرسایل، نقیب السببان، نقیب الوردہ، نقیب
المعین، مسلك اہل السنۃ، شجر التبرکات، سند العلوم، سند ایخانہ القرآن
عظیم الشان، دوہ جہادہ، مذاہب مختلفہ، فواید مطعیہ، شجرہ اعظمین
وظیفہ امام غزالی صاحب، دعا، خضری، اعانۃ العالو والمتعلم، شواہد الحق
عجیبہ فتنہ، ضابطت علم المیراث، ضابطہ علم البلاغہ، ضابطت علم النحو
ضابطت علم العقاید، ضابطت علم الفقہ، ضابطت علم اصول الفقہ، ضابطت
علم العروض والقوافی، ضابطت العلم الطب، ضابطت الحکمت، ضابطت علم
المنطق، ضابطت علم الصرف، ضابطت علم الحدیث، ضابطت اصول الحدیث،
ضابطت علم التفسیر، ہوسای اور وینایی، شرح سراجی اود نور
مولینا محمد عید اللہ صاحب دھیواد د علمی او ثقافتی ستود پیاویری کولوپ
ملوخلوکی فعالہ برخہ اخستی اود دغودینی مدرسہ جوہر پوریالی سوی دی :-
مدرسہ نورانیہ گیلانیہ پی پہ نھرکاریزی کی پہ کال (۱۳۹۳ هق)، دار العلوم القادریہ
پہ لاہور کی پہ کال (۱۴۰۲ هق)، دار العلوم محمدیہ د کوئٹی پہ کچرہ رود کی پہ کال
(۱۴۰۴ هق)، نقیب المدارس النورانیہ پی د پنین د میر آباد پہ کلی کی پہ کال (۱۴۰۵ هق)
کی، دار العلوم القادریہ د کوئٹی پہ شالدرہ کی پہ کال (۱۴۰۵ هق)، مدرسہ نورانیہ
د سرخاب پہ کلی کی پہ کال (۱۴۰۸ هق)، مدرسہ نقیب المدارس پی د خٹکہ پہ کمپی کی پہ
(۱۴۰۸ هق) پرانستلی دی۔ مولینا صاحب پہ شعر و ادب کی ہر لوی لاس لوی اود
سیمود یوشمیر زیاتو ادباؤ اوفضلاؤ مسدوح دی، المعروفیش افندی

مولينا عبد الرحيم سايل، الحاج عبد الكريم رسوا، الحاج عبد الودود
شیر احمد مطرب یار، ملا محمد نذیر، ملا خلیداد، ملا احمد شا
اخذ زاده اوداسی نور ادبا او شاعرانی د مجلس اوفیض پتنگان دی، مولینا
صاحب همداوس دپښین د میر آباد په کلی کی اوسی، د مدرسې او خانقاوړی د
مراجعتو پرمخ خلاص دی.

د مولوی ناصر صاحب مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کندهار د ښار په پنځمې ناحیې د منزل باغ په جاده کی یو
پورېځ گنبدی پنځه او مجهنه جوړه سوی چی د اودس تازه کولو او غسل کولو د
خایو نوعلاوه د طالبانو د اوسیدلو او ملایانو د هستیدلوله پاره مسترچی
حجری اودرسی لوازم لری، د دغه مسجد جامع جوړونکی چی مولوی سید
احمد صاحب ناصر نومید او خپله یو عالم او شتمن شخصیت گڼل کیدی
د مسجد د اباقي او اعاشی ضرورتونه یې هم د خپل مالی او خانی مصرف څخه رفع
کول. په دغه مسجد جامع کی یو شمیر مدرس او بنرگوار ملا، محب الله اخند
زاده صاحب دمتد اوله علومو تدریس کاو چی تر پنځه سوه زیاتو طالبانو حلقه
به پر راگرځیدلی وه.

ملا محب الله اخند زاده د ملا دین محمد اخند زوی اود ملا د محمد اخند تونزی
هوټک لمسی وچی د اووکالو په مده کی یې مروجبه علومو پای ته ورسوله اود شلو
کلو په عمر یې د غزنی د ولایت د (ناوی) په ولسوالی کی د نانگه پیر ملا صاحب د
فضیلت پگړی و ترله او وروسته په خپل کلی کی چی (بدین) نوم یې د زابل
ولایت د شینکی په ولسوالی مربوط دی په تدریس شروع وکړه، وروسته
د خپل متبحر او جید استاد په بلنه د غزنی ولایت د (ناوی) ولسوالی ته ولاړ
او هلته د غزنی په کلی کی چی نانگه ته دیر نژدی و پش امارسو، په لنډ وخت
کی دهغه طالبان پرده راټول شوه.

محب الله اخند زاده صاحب په کال (۱۳۳۸ هـ ش) کی د کندهار ولایت د ارغنداب د

ولسوالی (سیخ چال) اوسیدونکی حاجی محمد ابراهیم دعوت کړدی
خپل استاد په اجازه له غزني څخه کندهار ته راغی او په کندهار کې یې
زیات شاگردان او اخلاص مندان وموندل او د (سیخ چال) په
اخذ زاده صاحب مشهور سو.

په (۱۳۴۱ هـ ش) کې چې مولوی سید احمد ناصر د منزل باغ په جادګی مسجد
جامع جوړه کړه اخذ زاده صاحب ته یې مرکه ولېږله چې دده د مسجد جامع
د خطابت، امامت او تدریس چارې سامبالې کړي ملا صاحب دغه دعوت
ومنلی د خپلو شاگردانو او مخلصانو سره دغه مسجد جامع ته راغی او په تدریس
او تبلیغ لګیاسو، اوڅه وروسته یې په کابل د روازه کې په صدیقیه مدرسې کې
چې عبدالله ذاکري جوړه کړې وه هورتد رئیس کاوه په دی وخت کې دده د تدریس
په حلقه کې تر سلو زریات طالبان شامل وو.

ملا محب الله اخذ زاده د ثور د انقلاب په وخت کې د هغه علمي شهرت او
جهادی مقاومت او عامه مقبولیت له مخې چې د کندهار په ولس کې یې درلود
د دیر فشار او کړاؤ وروسته مخامخ سوخود (۱۳۵۷ هـ ش) کال د میزان په
میاشت مجبور سو چې د پښتونخوا د پښین ضلع ته مهاجر سي، وروسته بیا
د کوټې ښار ته ولاړ او د برما هوټل په سیمه کې په تدریس او تبلیغ لګیاسو
هغه وخت چې د مجاهدینو تنظیمونو د اتحاد اعلان وکړ، ملا محب الله اخذ
زاده صاحب پېښور ته دعوت سو او د هغوی د عالی شوری غړیتوب یې حاصل کړ.

محب الله اخذ زاده صاحب پریوشمیر د منطقو، فقی، ادبیاتو پر کتابونو باندې
چاپي او ناچاپه حاشیې لیکلې دي او یو مشهور اثر یې د نحو پر عبد الغفور باندې
یو شرح (د مفتاح الکنوز) او بل یې د (حمادی) رسالې په نامه یادېږي.

محب الله اخذ زاده صاحب د (۱۳۶۱ هـ ش) کال د ثور د میاشتې په شلمه په خپل کور
کې چې د کوټې د برما هوټل په سیمه کې ؤ د زړه د سکټې په ناروغۍ وفات سو او
د برما هوټل په لویه هدیره کې خاورو ته وسپارل سو. دده د صاحب حالې
او بزرگواری په هکله په سیمه کې زیات روایتونه سته چې د هغو څخه یو حاجی

شیر محمد ناصر چی د صلاح او تقویٰ په گینه اراسته دی وایي :
 هغه وخت چی په (۱۳۵۲ هـ ش) کی د محمد داؤد کوډتا کیدله دوی ورځی دغه
 ملا صاحب دمازیگر د لمانځه وروسته وویل ، چی د محمد ظاهر شاه تخت
 چپ کیدونکی دی انتظار یی کوی چی همدغسی وسوه ، همداسنی هغه وخت
 چی د ثور کوډتا کیدله بیا دوی ورځی مخ کی ده وویل : چی د محمد داؤد کوډ
 اقتدار ختمیدونکی دی چی همدغسی وسول .
 اخندزاده صاحب دیر متواضع عالم ؤ که به چانه پیژانده ښځلې گمان نه کاوه
 چی دی دی د خلکو د وروڼه خادم او نازبرداره وی . دده څخه دوه زامن پاته
 دی چی مشر یی مولوی محمد اسلم نوم یی چی په کال (۱۳۳۱ هـ ش) کی زیږیدلی
 ابتدا یی کتایونه یی پر پلار لوستی او په (۱۳۴۹ هـ ش) کی د غزنی ولایت په
 نورالمدارس کی شامل سوی او په (۱۳۵۴ هـ ش) کی یی د هغی مدرسې څخه په
 اعلی درجه شهادت نامه حاصله کړه اوله هغه وروسته یی د کندهار د
 ښار د ملا علمو اخند د کلی په مسجد جامع کی د امامت او تدریس چاری مخی
 ته بیولی دی .

ملا محمد اسلم اخندزاده په کال (۱۳۵۷ هـ ش) کی له خپلی کورنی سره د کوټی
 ښار ته مهاجرت کړی او د جهاد او وطن څخه د روس د سلطی او اشغال
 دور کولو په مجاهدو کی یی تبلیغی او جهادی فعالیتونه پیاوړی ساتلی وو
 دده جهادی نور مولوی هارون دی چی په دغه نامه سره معرفت لری .
 د زابل ولایت د سیمی یو بل مدرس عالم پیر محمد اخندزاده صاحب د ملا
 فیض محمد اخندزاده باکرزی قوخی زوی ؤ چی په کال (۱۳۴۲ هـ ش) کی یی د
 کندهار د محمدیه په مدرسې کی تدریس کاوه ، دی وروسته د زابل ولایت ته
 ولاړ او په خپل کلی (بابو) کی د ثور تر انقلاب په تدریس او جهادی مقاومت
 لگیاؤ . د زیاتو مجاهدو او مقاومت وروسته د پښتونخوا د کوټی ښار ته
 مهاجر سو او د مسلم باغ په کمپ کی په امر یا المعروف او نهی عن المنکر
 مصروف سو . ملا صاحب د (۹۵) کالو په عمر په (۱۳۷۵ هـ ش) کی وفات

سو، اوس يي زوى مولوى احمد جان صاحب فيضى د خپل پلار مور وټه او د تفكر
 ملز پالې. دده مشهور آثار پر بديع الميزان او ايساغوجى باندې حاشيه
 ليكلې او يو اثر يې په تصوف او عرفان كې همدا اوس تر چاپ لاندې دى.
 د دغې سيمې بل مشهور ملا الحاج امان الله نوم يې چې په متداوله علومو
 كې لوى لاس لري او مشهور اثر يې د (مشتاق الواعظين) په نامه د اسلامي
 انقلاب د حركت د عمومي آمر مولوى نصر الله منصور په سپارښتنه په كال
 (۱۴۰۵ هـ.ق) د جمادى الاول په دوولسمه او د (۱۳۶۳ هـ.ش) كال د دلو په څلورمه
 د سكينت روضه القرآن والعلوم اسلاميه له خوا د پيښور په قصه خواني
 بازار كې په (۲۵۶) مخونو كې په مناسبه قطع چاپ سوي دي. د متن څخه يې
 څرگند يې چې ملا صاحب د جيد عالم او مشهور مجاهد صفت
 علا وه د پښتو يوفصيح الزبان او خويز ژبي شاعر هم دى لكه چې
 د خپلې پيژندنې په هكله داسې وايي:

دیر بحر مریه و تاته پاک سبحانه
 د گناه پیتی می دروند دی ته رحمانی
 د گناه عمل نامه که را کړی ماته
 سرمایه د عمر خلاصه سوه جبران یه
 د گناه به سبب تل مرتله ژاړه
 زه عاجز امان الله دیر گنه گاریه
 شینکیوال زابلی قوم هوتک یه
 د اسلام د لور پتابه دیر طمع دار یه
 د صوبې د پښتونخوا سکونت وال یه
 همیشه د خپل وطن آزادی غواړه
 رو سیایم عفو غواړم له تانه
 کرم وکړم پر ما باندې ته غفار یی
 شرمند او خجالت یه دیر له تانه
 خالی لاس ستا و حضور ته در روان یم
 مجانبلا عوضه عفو غواړم هر
 امید واری در رحمت او دیدار یه
 مهاجر د پاکستان افغانستان یه
 د مذهب ختی دیر وفادار یه
 موقتی دیو خو وړ خو وعده دار یه
 اتحاد اسلامي سترگی په لار یه

خاتمه می خیریت کړی ذوالجلاله

د جمله مسلمانانو د شیطان نه

دکاروان مسجد

دغه مسجد دکندهار د ښار د ختيځي خوا د کابل دروازي د باندې په شپږ لسوي
 مخکې کې پوځ د اوداسه اولمانه له پاره مجمن آبادسوي اود ملا او طالبانو
 د اوسيدلو له پاره شپږ حجري او هستوگنځايونه لري دغه مسجد ته ځکه
 د کاروان مسجد وايي چې هلته درې پيرې پخوا د ښار د اوسيدونکو د خوږولو
 مال التجاري د ضرورتونو د رفع کولو له پاره د اوبسانو کاروانونه تاکيدل
 ويلي، بيلي هتيگاني او کاروان سرايوني درلودل، د (۱۳۱۴ هـ ش) کال راپه ديخوا
 يې په کندهار کې دنو و تعميراتو جوړولو او جادو کښلو نهضت شروع سو
 د کندهار په پراختيا کې د کاروان سيمه هو تر عمراني نقشي لاند راغله
 د کندهار ځينو مستعدو خلکو د کورونو، مسجدونو، حمامونو، د کا
 ونو په جوړولو لاس پورې کړ نو ځکه اوس دغه سيمه د کاروان په نامه
 اديږي د کندهار د کاروان په مسجد کې ځيني مشهور ملايان او مدرسين
 سيدلي چې يو د هغو څخه حاجي ملا سيف الدين اخند د ملا قمرالدين
 وي و چې پنځوس کاله يې په دغه مسجد کې حديث، عقايد، او تصوف
 تدريسول، ملا صاحب د کندهار د لويديځي خوا د سرپوزي په کلي کې زيږيدلی
 په همدغه کلي کې خپل ابتدايي تحصيلات په سر رسولی او د تحصيل د پوره
 کولو له پاره د کندهار د دوهمې ناحيې د ملا شرف الدين اخند زاده مسجد
 جامع ته نقل مکان کړی او د هغه څخه يې اخلاق مخصوص تفاسير جلالين
 شوي، فقه او عقايد لوستي دي، او بيا يې د کندهار د ښار د نور و مشهور و
 ملايانو لکه ويحيي خان د کوڅي مفتي ملا غلامحبي اخند، ملا عبدالحبيب
 خند څخه پوره علمي استفاده کړې او شل کاله يې په محله جات کې د حاجي يعقوب
 مسجد کې او يو کال يې په مناره کې د ميانور محمد صاحب نورزي په مسجد کې
 پاته عمري د کاروان په مسجد کې په تدريس او رياضت تير کړې دي.
 سيف الدين اخند د نقش بندي طريقي پير و او پير مولوي صاحب (حاجي

عبد القیوم) لاس نیوی پی کړی و. حاجی ملا سیف الدین اخند د دغه
 سخت وروسته په کندهار کې د تبلیغ او ارشاد حلقه د پیر و توده ساتلی و. ه
 ږ دین او مذهب کې یې د بدعتونو او بدو رواجونو فسق او فجور له منځه
 یړلو په لار کې په تاریخي مجاهد و لاس پورې کړ، پر ښځو باندې دست
 و حجاب د مقرراتو د تطبیقولو، د ساز سر و نه سره د مخالفت کولو په لړ
 ځلو کې یې د حکومت د پیر و گرامونو د شننه و لویو په لار کې د پرخندونه
 ایجاد کړل، په عمومي معابر و کې پر لوڅ مخو ښځو او محصیلنو ښځو پر
 مخو ښو باندې د تیزاب پاشلو او ویر و لولو کبله د امنیتي پولیسو او دده
 پیر وانو په منځ کې په کندهار او کابل کې شدید تصادمات پېښ سول او دولت
 مجبور سوچي دی د شپږو تنو مریدانو او دده د ملگرو ملایانو لکه پیر مولوی صاحب
 گنج د بازار ملا غلام ربی اخندزاده او د ښکار پور بازار د ملا محمد صادق سر
 بوځای و نیسي او د حبس په بیلومدو د څلورو کالو څخه بیا تر اوو کالو پورې محکوم
 کړل. ملا صاحب د حبس د مدی د تیرولو وروسته د کندهار د ځینو ملایانو
 و مخورو په شفاعت خوشی سو.

دده خپل اصلاحي نظریات په یوشمیر آثارو لکه مسایل الرابعه، سراج الاسلام
 کشف الاسرار، تنویر البصائر، تنویر المساجد او داسې نورو کې په تفصیل
 ذکر کړي دي. چي دلته یې نمونه را وړل کېږي:

حاجی ملا سیف الدین اخند د شرعي حجاب او اسلامي آدابو سخت معتقد
 و او په عمومي ځایونو لکه بازارونو، پارکونو، رستورانونو او سینما گانو
 کې په داسې ډول د ښځو په زینت او زیب راوتل چي جنسي غریزه تحریک کړي
 ناروا او حرام گڼلې، د کورني مشران او دولتي واکداران مجبوروي چي
 ښځو د بربنډ راوتلو او شرعي احکامو او مقرراتو سره سم د بي پروايي
 جلوگیری وکړي. ملا سیف الدین اخند وايي: چي اسلام د پاکي او ښکلا
 سره مخالفت نه لري بلکه امرکوي چي تر وسته پورې مسلمانان ځان او کالي
 پاک وساتي. خو په اسلام کې د کاليو او ځان څخه غرض دوه شيان دي، یو د

عورت ستر، او بل بنگلا او بنايت دي چي خدای پاک پرا انسان باندی احسان بولی، چي خپل عادی اوزینتی کالی استعمال کړي، لکه چي د اعراف د سورة په (۲۶) آیت کی چي راغلی دی:

يا بښي ادمو قد انزلنا عليك لباسا يوارى سوا تكم وريشا .
ترجمه: ای داد و زامنو، داسي کالی می تاسي ته رالیرلی دی چي ستاسو اندام او عورت پټه وي، او ستاسي د زینت او بنگلا وسیله ده .
نوله دی څخه معلوم یږي چي د کالیو د اغوستلو هدف د عورت ستر اوزینت دی او څوک چي په دغودو ووی افراط کوی او تجاوز وکړي د اسلام د لاسي څخه د شیطان لاسي ته اوبښتی دی . همدارنګه د اعراف د سورة په (۲۷) کی د انسان د ناوړه کالیو او د بڼخود بی جبابي او غیر شرعي بنگلا په هکله چي شیطاني خواسته ده او باید پر هیز ځینی وښی فرمایي :
يا بښي ادمو لا يفتكركم الشيطان اخرج ابويككم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما سو اتعما .

ترجمه: ای داد و زامنو، شیطان تاسي خطا نه باسي هغه د ول چي ستاسو پلار او مور یي د جنته څخه واستل، او کالی یي د دوی د بدنونو څخه لیري کړل چي خپل عورت دوی ته څرګند کړي .
یو صحابي رسول الله (ص) ته راغي او ورته وی ویل:

چي ای د خدای رسول زموږ ماندينی پر موږ څه حق لري؟ رسول الله (ص) ورته وفرمایي: ان تصعما اذا اطعمت وتكسوها اذا التبت ولا تضرب الوجه ولا تقبح ولا تهجر الا في بيت .

ترجمه: خواره وړ کړه هر کله چي خوږه ته احتیاجه وي، کالی وړ کړه هر کله چي کالو ته اړه ولري، پر بدن یي مه وهي، بد خبره مه ورته کوي، دهنی څخه مه لیري کړي مګر په کور کی .

اسلام په کوڅو او بازارونو کی د بڼخولو څرګندیدل، بنگلا کول حرام ګرځولی دی، او فرمایلي دي: چي باید یوه مسلمان بڼخه داسي اخلاق، وقار، عزت او عفت

ولری چی د جاهلیت د بنحو اخلا قوخته توپیر ولی او فرمای:

و قرن فی بیوتکم ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى .

ترجمه: بنحی باید په کور کی کښینی او د جاهلیت د زمانې په شانې خان
بنکاره نه کړی. اسلام هغه موسیقی اولوبی چی فحش او فحشا تحریک
کړی ناروا بللی دی، د کورنی اوملی بناد یو په وخت کی ساز اوسرود چی گناه
تشویق نه کړی مستحب گڼل کیږی.

ملا سیف الدین اخند د (۱۳۵۷ هـ ش) کال د انقلاب سره د مخالفت په گناه
د ځینو نور و ملگرو سره و نیول سو او د کندهار په محبس کی د خوږ خو
تیرولو وروسته کابل ته ولېږل سو او تر اوسه یې د ژوند او مرگ پسته
د چا سره نسته، ملا صاحب متاهل و او خلوړ زامن یې درلودل چی یو زوی یې
ملا عبدالحی نومېږی چی د کاروان په مسجد کی تر اوسه د خپل پلار مور ته
پالی او په امر با المعروف اونی عن المنکر لگیا دی.

د کاکړانو مسجد

دغه مسجد چی په پنځو ختو گچو او ځینی برخې یې د ایامو په هر ورځ ترمیو په
وخت کی په پنځو ختو جوړی سوی دی د مسجد د الان یې د شپږ سوه
لمونځ کونکو له پاره گنجایش لری او د کاکړانو ځینی متبحر ملایان او
صاحبزادگان پکښی هستی دلی او تبلیغ یې پکښی کړی دی.

په دغه مسجد کی یوه پیری د مخه یو ملا د ملا محمد عظیم په نامه چی
د ملا رحمت الله زوی او د ملا خوشحال لمسی و هستی دی. دی د
(۱۲۵۰ هـ ش) په حدودو کی د کندهار د کاکړانو په کوڅه کی زیږیدلی و دده
پلار او نیکه گان هم د کاکړانو ملایان او شیخان تیر سوی دی. چنانچه
د پښتو مشهور شاعر او ادیب صاحبزاده حمید الله د پښتین د عبد الرحمن
جان آغاز وی د دغی کورنی څخه دی. ملا محمد عظیم اخند هر وچه علوم
په کندهار کی تحصیل کړی او د نقش بند ی طریق حلقه یې دیره توده او فعاله

ساتلې وه او زيات شمېر مخلصان او ارادتمندان يې موندلې وو. ده د مال او منال سره كومه علاقه نه ساتله ورنه چې اوشپې به يې په لوبزې او عبادت تېرولې. د هغې علاقمندې او اخلاص په نسبت چې د جنوبي پښتونستان كالپښ ورسيدانفوره سره درلود، د پښين د سليمانزيو سيدانو يو وفد او مركه كندهار ته راغله او دې يې په ډير اعزاز او مراقبت له خان سره پښين ته بوتلې او هلته يې دخپل كلي د امام او مرشد په حيث وټاكې. ده مسجد ته ورخوړه د خان له پاره خاتقا او عبادت گاه جوړه كړې وه. دې د شپيتو (۶۰) كالو په عمر په كال (۱۳۱۰) مې وفات سو او همدلته د سليمانزيو په هديره كې خاورو ته وسپارل سو. دده د كرامتو په هكه زيات روايات موجود دي وايي چې د افغان و انگليس په دوهمه جگړه كې په (۱۸۷۹ م) كال كې د قوچ كولي د ملا صاحب پرملا ولگيده خو هيڅ اثر يې باندې ونه كړ.

بل لوی او مدرس ملا چې په دغه مسجد كې هستيدلې ؤ ملا عبد الحبيب اخند نوميد چې د طلوع افغان او نيزه دده د وفات په مناسبت ليكي:

حضرت شيخ القرآن والحديث جامع المنقول والمعقول الحاج مولوی صاحب عبد الحبيب د حاجي صاحب ملا مولا داد اخند طبيب زوی د حاجي ملا جان محمد اخند لمسی په قوم سليمان خیل د پکتیکا ولایت د کتواز شخصه وکندهار ته ډير پخوا راغلی ؤ. محترم اخندزاده صاحب ډير زده كړه له مرحوم مولوی صاحب خخه چې د بابر و د كوشې د مسجد امام ؤ په سر رسولی او په ډير كم وخت كې يې مروج علوم تحصيل كړه د حديثو او تفسيرو عقايدو و فقه علومو د تخصص له پاره يې ملا وتر له او د فراغت او ملايې سنډي تر لاسه كړ. ملا عبد الحبيب صاحب دخپل ژوندانه په اوږدو كې د تدريس اتواو اسلامي ارشاداتو او ښو اخلاقو له پلوه ډير شاگردان او عقيدتمندان درلودل د انساني افغاني اسلامي كلتور او ثقافت هسكه نمونه او كرامت گڼل كيدی.

ملا عبد الحبيب اخند د (۱۳۷۴ هـ ش) كال د قوس په لسمه د جمعي په ورځ د (۹۰) كالو په عمر د اجل داعي ته لبيك ووايه او په ډير درناوي د كندهار د شمال

خواپه عموی هدیره کی خاوروته و سپارل سو (۱)

د کندهار د علماؤ یوه تذکره د حاجی ملا عبد الحبيب اخند د زیاتی پتر ندگلوی په هکله لیکي: - حاجی ملا عبد الحبيب اخند صاحب د مشهور طبیب او ملا مولاد اخند صاحب زوی ؤ چی پلار یی همدکندهار یولوی مدرس ملا او د خلکو مرشد تیر سوی دی، پلار تری د خه وخت تدریس وروسته د طب د علوم د زدگری مینه پیدا سوه، دهند په حیدرآباد کی د حاذق طبیب د سند د حاصلولو وروسته بیرته کندهار ته راغی او د تدریس وروسته به زیاتره دنار و غو ملایانو او طالبانو او د کندهار د مسکینانو په وړیا معالجه او تداوی لگیاؤ. نیکه یی ملا جان محمد اخند صاحب نومیده چی د کتوانزخه کندهار ته راغلی ؤ او د ارغنداب په بیلو کلیو کی په ملا یی او امامت لگیاؤ چی هوهلته اوس د بابا ولی علیه الرحمه د غره په دوه کی منځ دی. ملا جان محمد د گل شیر زوی او د مراد لمسی دی چی د شوری په مشرنگی بابا مشهور دی و زیات در و بزیاں او عقیدتمندان لری.

د حاجی ملا عبد الحبيب اخند صاحب مشر زوی ملا عبد الحکیمو جان اخند نومیدی چی د کندهار د مشهورو ملایانو او متقیانو خه گنل کیدی او د استاد کل حیثیت ته رسیدلی ؤ او د یو شمیر مشهورو ملایانو او مجاهدو طالبانو استاد او د کندهار د خرتی شرتی په مدرسه کی یی د بنه دیر وخت له پاره تدریس کړی ؤ. دی د (۱۳۵۲) کال په انقلاب کی کوشتی ته مهاجر شوی او د صحت د خرابتیا له کبله یی د تدریس مشغله بریښوده او په شالدره کی په کتاب فروشۍ اخته ؤ. ویل کینی چی د دماغی علالت فشار له کبله یی د غه کار ته همدوا و نه سو وړ کولای نو په خپل کور کی په داسی حال کی چی د وتلو توان او اجازه نه لری د خپل اخرنی ژوندانه سپو او ورځو کی په کړاوونو اخته شو د (۱۳۷۵ هـ ش) کال د ثور په اخر کی وفات سو.

د حاجی ملا عبد الحکیمو جان اخند زاده صاحب یو زوی ملا عبید الله اخند نومیدی چی په کال (۱۳۵۵) کی یی د یو ویشته (۲۱) کالو په عمر د کندهار د صدیقیه مدرسې خه

(۱) د طلوع افغان ورځپاڼه - چهار شنبی د ۱۳۷۴ هـ ش کال د قوس ۲۲

د هر وجه علومو د فراغت لنگوټه او چینه حاصله کړه او د پلارن اوښکه د خلفیه شانی د امامت او خطابت وظیفې ته د واک وړ کړی او یوشمیر مهمو دیني کتابونه و مو عظمی پي چاپ سوی چی مشهوری د هدیت المؤمنینستو ترجمه او نور د

عمری مسجد جامع او مدرسه

د دغه مسجد جامع او مدرسه د کندهار د نفوی ښار د هرات دروازی د باندی د شهیدانو د چوک جنوبی خواته وړخرمه د کندهار د سینما پر خای چی په تیرو کلونو کی (۱۳۳۱ - ۱۳۵۹ هـ ش) خوځله سوځیدلی او ویرانه سوی ده او د کندهار عامه خلکو د هغی په نسبت ښه ذهن او فکر نه درلود . د (۷۲) مترو په طول او (۶۰) مترو په عرض په دوو پوړیخ دول چی دری گنبدی به ولری چی هره گنبده به یی (۳۰) متره د ځمکی څخه ارتفاع ولری اولس زره تنه لمونځ کونکی به دننه او پنځلس زره تنه لمونځ کونکی به په دباندی برخه کی خای ولری او په دوو لویو دروازو کی به او داسه لریاره منظم ځایونه موجود وی ، اوله دروازو سره به یی دوی هسکی ښاری چی (۴۰) متره جگوالی ولری او هم د گلانو او چمن لریاره به جدا مخکه ولری . او د هغی په څنګ کی به د سلو تنو طالبانو د تدریس او اوسیدلو لریاره ویه اسلامي مدرسه جوړه پیری . د طالبانو د مشر او ستر سالار ملا محمد عمر مجاهد له خوا د (۱۳۷۴ هـ ش) کال د حوت په لسمه په خاصو مراسمو سره چی په هغی د کندهار د طالبانو د شوری غړو ، نومیالی عالمانو ، بزرگانو د هیواد یوشمیر متدینو او متقی کسانو گډون کړی ؤ د تهداب ډبره ښودله سوه . (۱)

د دغه مسجد جامع د جوړولو او بشپړولو په چارو کی د کندهار دین دوستو پیرملي شعایر مینو خلکو او د ټول هیواد مسلمانانو او عالم سلاو جدی مالی تمه د کړی دی .

طلوع افغان - ۱۳۷۴ هـ ش کال چهار شنبی د حوت ۲۳ - ۱۴۱۶ هـ ق د شوال

۱۹۹۶ - ۲ د مارچ ۳

د میوند مسجد او مدرسه

د میوند مسجد د کندهار او هرات کانگریس سرک ته ورځمه
په پنځه بسوی مخکې لومړی او اوبیایي د زمانې په هر ور
ځینی ملاحقات لکه د ملا او طالبانو د اوسیدلو حجرې، د اوداس
د تازه کولو خایونه او غسل خانی پخې جوړې سوی دی، څرنګه چې د
کندهار ځینی بډایان او سر داران په دغه سیمه کې د سیند او
کاریزونو د اوبو شادابی او پراخې محکمې لری نو دوی د ملا مشر
او ملا نوازي په ذوق هر کله د اقامت او تدریس له پاره مشهور
ملا بیان او خطیبان له خانوسره اوسولی دی.

د میوند سیمه د کندهار د تاریخي ښار په پنځوس کیلومترې کې
پرتې ده چې پخوا د (کشتک نخود) په نامه یادیده. څرنګه چې د میوند
تاریخي کلی او د بنسټه کې د افغان او انګلیس په دوهمه جګړه کې (۱۸۸۰)
لوی بری د افغانی لښکرو او مجاهدینو په نصیب سو، نو ځکه د هغه
د رڼاوی له کبله د دغې سیمې نوم په میوند واړول شو.
او د شهیدانو پیر مزارې په (۱۳۱۱ هـ ش) کال کې د کندهار د تنظیم
رئیس محمد گل مهمند له خوا د یادگار او افتخار په ډول خلی جوړ سو
د دې څخه پرته په میوند کې د خواجه حسن (میمندي) زیارت چې د شمس
الکفارة په نامه یادیدی او د سلطان محمود غزنوي د دربار وزیر،
لیکوال او مؤرخ هم رسته.

په تاریخي لحاظ میوند نه یوازې د کندهار بلکه د افغانستان یو
او تاریخي سیمه ده چې کندهالو یې د ارغند او د سیند د غاړې څخه
د اوسنی میوند تر غونډیو رسیری، یو شمیر تاریخ پوهان وايي: یون
لوی سکندر هغه وخت چې (ارپانا) ته راغی د ارغند او پر غاړې ج

کلاگانی جوړې کړې چې د میوند غونډې هم لدهغه جملې څخه
گڼل کېږي. ۱۰.

د میوند مسجد او مدرسه د نیمې پېړۍ راهیسې زیات شهرت لري،
کند هار یوشمیر ملایانو او طالبانو په هغوی د رس لوستی او
ورکړی دی.

په دی راوړوسته کی د دغه مسجد او د هغه د مدرسې مشهور ملا، مولوی
عبد الغفار صاحب نومید چې هلته یې د امامت او خطابت حلقه ډیر
توده ساتلې وه.

مولوی صاحب عبد الغفار د ملا اختر محمد اخندزاده ناخیل تر کی
زوی و چې د کند هار په (کشک نخود) کی په (۱۳۰۸ هـ ش) کال کی زیږیدلی
و. دی د خپل پلار (السراجی فی المیراث) د حاشیې په شپږم مخ کی په
خپل یوشمیر کی خان داسی معرفی کوی :-

د دستخط دی ستا حضور ته یادگار

تادی بناد کړی په رحمت پروردگار
د امید په کړوسو سترگو انتظار

ستا دعاو ته ناخیل عبد الغفار

دده دیوبل اثر (خلاصت الحساب) په (۲۶) مخ کی دیوبی حاشیې په
ترڅ کی داسی راوړه سوی دی :- (علامه الوقت، مولینا ابو الفیض
عبد الغفار الکشکنخودی، الناخیل الشحید فی فتنه روسیا الدهریه
المشطل علی افغانستان، اخذ المرتدون من مطار الطیارات، چین
قدومه من الحج فی سنه ۱۳۹۸ هـ ق) ۲۰.

۱. کند هار - ۲۲۲ مخ.

۲. سپیدی - دوه میاشتنی ادبی کلتوری مجله ۱۰۱ مخ.

۳. حیات افغانی - د محمد حیات خان اثر (ترجمه) ۳۲ مخ.

ملا عبد الفقار صاحب متد اوله علوم لک فقه، حدیث، تفسیر، صرف
نحو، منطق، حکمت، فلسفه، اخلاق او ادبیات دخیل پلار او نور
خپلوانو او ماما خیلو خغه چی ملا محمد شفیع او ملا محمد شریف
جانان نومیدل، او ملا صاحب جانان کا کر خپله شاعر او دکندها
دینو ونخیو د دینی مضامینو استاد و لوستی او تر هغوی د استاد
او امامت عالی درجی ته رسیدی، دکندها رپه دننه او دباندی کی
دیو شمیر جیدو او متبحرو علماؤ او مدرسو خغه درس لوستی د استاد
علمی درجه او د دستار بندی او چوخی معموله مناسک پی پر خا
راوړی و.

دده سره مالد (۱۳۲۲ هـ ش) کال راهیسی د بنکار پوښ بازار د سید
احمد گلزار د چاپینکو د پتړه گری په دکان کی شناخت او پېژندگل
درلوده. دغه دکان دکندها ر د یو ادبی او عرفانی محفل حیثیت درل
چی دکندها ر یو شمیر شاعرانو او لیکوالو لکه محمد انور نومیا
عبد الحکیم شیدا، محمد نسیم فوری، صالح محمد صالح، عبد
النبی عزیزی، عبد الرزاق پښتون، ملا محمد عمر، محمد یوسف
ویران، عبدالله د سپین بولدک او ملا عبد المنان حیرت او نور
عضویت درلود، دوی په خپلو علمی، ادبی او شعری قریحو په مشاعرو
او مناظرو د اثرولو دغه محفل هر کله تود ساتی، مولوی عبد الفقار
هر دغه محفل ته کله کله حاضریدی په شعری او علمی مناظرو کی
برخه اخسته او خپله ادبی طبع او علمی استعدادی انزه مایه، که څه د
دی په هغه وخت کی یو محجوب او منزوی طالب بنکار کیدی او خ
شعری ذوق او ادبی قریحه یی زیاتره پتوله، خو په دغه محفل کی چی
طلوع افغان د جریدی یو شمیر قلمی همکارانو او منسوبینو
شمولیت درلود، نو د طلوع افغان په جریده کی یی دده د آثارو ولس
کولو زمینه هر برابروله، په دغه وخت کی یی شعری تخلص (نور)

ایبني فوچی په را وروسته کی یی په بریالی واراوه .

مولوی عبد الغفار یونانز کخیاله په ادبی فنونو پوه شاعر و، هغه ددی حقیقی زړه چاودی او نزاره چاودی دنیا، د هر دهر انزاره مخلوق خخه بیزار دی، او په خیالی دنیا کی په جنتی او معصوم خوبونو کی عرق د دنیا دخلکو خخه پتیدل غواړی، د حسن او عشق په رنگینو کی د اسمانی دنیا د لفریب منظر و نو تر منځه د زړه پتو اړه ما نو نو پوره کیدل غواړی بناغلی محمد معصوم هوتک چی دده یو زیات شمیر شعرونه تر نظر استلی دی دده د قریبی په هکله لیکي :- د مولوی عبد الغفار بریالی کلام د یر پوخ او فکری نهایت رسادی، د یر شاذ او نادر تشبیحات او استعارات راوړی، په کلام کی د شاعر علمی تبصر او شریوړه مطالعه بیخي خرگنده ده، ماچی ترکوی اندازی دده شعرونه لوستی دی، دی د میرزا حنان او حمید ماشوخیل بابا د سبک او رنگینی پیرو دی او دی هر خان د حمید د شعرونو پیرو گنی .

دده دیوان د (جزئیات بریالی) په نامه د کوئټی په سنار کی چاپ شوی دی د مولوی عبد الغفار بریالی د شعر نمونه :

چی په مینه کی منصور سو بریالی	پر جهان باندي مشهور سو بریالی
چی د عشق نسب یی غوړه کرو خان ته	د رقیب سره تر بور سو بریالی
چی لیل امر د محبت راغی میدان ته	هغه د هر وړ باندي چور سو بریالی
په لقب د سمندر آتش مزاجه	تر پنځه سر په تنور سو بریالی
بی تا راجه بل وصیت نه کانه گله	که و مرږ ته د رخصت سو بریالی
کوړیو عیب یی په خوا دی باری ربه	چی د هر سړی منصور سو بریالی

په رتبه به د شفق کشری — وروړ سی

که د خان په وینو سو سو بریالی

د مولوی صاحب د شعر بله نمونه :
 داچی گوری د گل مخ ته هر سبا لمر
 سخته شوخ دی بی ادبه بی حیا لمر
 په نظر چی گل نظر کړی په غرمه کی
 دوزخی سود بلبلو په منرا لمر
 په غمو کی لیونی وحشی مذهب سو
 خک گرنزی پیر اسمان باندی تنه لمر
 چی د مینی اضطراب بی په سر کنبیوت
 لکه ژرند سرگردان سو پر سما لمر
 بیگا وودیشی په خوب معراج د وصل
 سهار پورته ویره خوله سی په خندا لمر
 عاقبت به د دجال اندیوال کبری
 کشکی نه وای همسایه د مسیحا لمر
 شپه و د اروی د فلك په درانه خوب کی
 بریالی رنگه په ورځ کړی لیونتی لمر
 مولوی عبد الغفار صاحب متاهل و، یونوی بی چی مولوی عبد الوکیل
 نومینی د کندهار د طالبانو د اسلامي رژیم د مشرتابه مجاهد
 امیر المؤمنین د دفتر منشی اود علماؤ د عالی شوری فعال غړی دی .
 د سپیدی مجله د مولوی عبد الغفار صاحب په هکله لیکي : - مولوی
 عبد الغفار صاحب په (۱۳۵۷ هـ ش) کال کی د حج د فریضی د اداء کولو
 وروسته هغه وخت چی دده د سپرلی الوتکه د کندهار هوای میډا
 ته را کښته سوه د خلقي رژیم د پولیسو لخوا ونیول سو او په بن
 کی په شهادت ورسیدی .

محمدیه مدرسه

دغه مدرسه د چهارشنبې په ورځ د حوت پر څلورمه (۱۳۱۱ هـ ش) د کندهار د ښار والي (بلديه) له خوا د پوهنې د وزارت تر حمايي او د کابل د عربي دارالعلوم د پروگرام له مخې په کندهار کې افتتاح سو. او پنځه سوه تنو طالبانو چې د (۱۸-۲۰) کلونو پورې يې عمر درلود درس پکښې لوست، د دوی لباس، د ودې او متفرقه مصرفونه همدکندهار ښار والي ورکول، يو سر معلم او دوه تنه د عربي ژبې معلمان او يو د خط معلم يې درلود. سر معلم يې فضيلت مآب احمد جان اخندزاد مخطيب او معلمين يې فضيلت مآبان مولوي غلام سرور او مولوي شيخ محمد تياکلي سوي وو.

محمدیه مدرسه

په (۱۳۳۵ هـ ش) کال کې چې په کندهار کې د نور و عرفاني او اقتصادي موسسو د پرانستلو له پاره بيا ضرورت پيدا سو نو د هغه وخت نائب الحکومه او عسکري قومندان مرحوم عبدالغني گرديزي د سپارښتنې سره سره د کندهار په دريمه ناحيه کې د خرتي شريفي جنوبي پلوته د محمدیه مدرسي د تاسيسولو اقدام و سو. د دغې مدرسي اعاشه او اباته د هغه وخت د مرستون د موسسې (دار المساکين) د بودجي څخه په دواړو طلبانو ډول د کندهار د سوداگرانو د مالونو د محصول اضافې او اعاني څخه تامينيده، دغې مدرسي تقريبا (۱۶) پځې درسي کورنۍ درلودې چې د (۱۵۰) طالبانو پشاور خولې سهارنې او ماښامنې يعنې ليليه درس لوست، د محمدیه په مدرسه کې منطق، نحو، صرف، معاني، تفسير، احاديث، اصول، فقه او ادب تدريسيدل، سر مدرس يې ملا محمد انور اخند او مدرسین يې مولوي حباب، ملا دين محمد، شيخ اخندزاده، ملا عبدالقادر، ملا عبدالحکيم اخندزاده، ملا محمد حسن اخندزاده، نو ميدل، دغه مدرسه په کال (۱۳۴۱ هـ ش) کې د مرستون د مالي بحران او د مصارفو د حسابونو د عدم

تصفیه او کنترول له اثره له منځه ولاړه .

د طالبانو د دورې د مدرسو تکثر

اوس په افغانستان کې (۱۳۲۴ هـ ش) د مرکزي حکومت د ناستوالی او په کندهار کې د طالبانو د دورې د شروع کیدلو له کبله د ښوونځیو او ښوونو فرهنگي موسسو د فطوري په نسبت د افغانستان د لويديځو سيمو په ټولو ولايتونو کې د مدرسو د تاسيسولو ته زياته توجه ښته . چنانچه د طلوع افغان جريدې د کندهار د معارفو د رئيس مولوي عبدالشکور حقاني په حواله وايي : اوس په کندهار کې فعال (۳۵۰) مدرسې پرانستل سوې چې (۱۰۰۰۰) استادان او سل زره (۱۰۰۰۰) شاگردان درس په کښي وايي . (۱)

د اسلام راتګ کابل ته

مسلمانان افغانستان ته د درو لارو څخه راغلل؛
 د شمالي افغانستان د لوري څخه د راشدينو خليفه گانو په وخت کې د
 دوی د نظامي او اداري مرکز نشاپور څخه، او د امويانو په وخت
 کې د مرو د ښار او د لويديځ افغانستان د لوري څخه د سيستان د زرنج څخه
 راوړسیدل، جنوب ختيځ افغانستان چې په هغه کې پښتونخوا او د سند کېنډي
 برخه شامله وه ټاکلې مرکز يې نه درلود. د افغانستان د لښکرو عمومي قومندان
 به کله د عراق په کوفه او کله به په دمشق کې اوسید.
 مسلمانانو د کابل د نيولو د پاره څو ځله مجاهدې وکړې، د لويديځې خوا په
 ۶۶۷ هـ کې اموي حاکم ربيع حارثي، په (۶۷۱ هـ) کې د عربو حاکم عباد، په
 ۶۸۱ هـ کې يزید او بوعبيده، په (۶۹۳ هـ) عبدالعزیز د سيستان والي عبدالله
 د عربو حاکم د کابل شاه او رتييل د ماتولو له پاره لښکري يرغلونه
 وکړل خو هر ځل به د ماتې سره مخامخ کيدل.
 په (۶۹۷ هـ) کې د عراق والي او پر افغانستان د يرغل د عمومي قومندان
 حجاج د افغانستان د هغې سيمې څخه چې د مسلمانانو په لاس کې وه عبدالله
 د سيستان د لوري د کابلستان په نيولو مامور کړ، دغه يرغل هم ګټه ونه
 رسوله او اسلامي لښکر په ډير وتلفاتو شاته راغی خو حجاج
 ډير په قهر سو خپل قوماندان يې وځپه او د دمشق د دربار څخه د اجازې
 اخستلو وروسته يې د بصرې او کوفې د عسکرو د ټولو مهماتو او ذخير
 څخه استفاده وکړه او يوازې د وولس زره د عربو تکړه او جهاد قوماندانان
 يې د عبدالرحمن بن اشعث په قوماندانۍ په (۷۰۰ هـ) کې د کابل په نيولو
 مامور کړ. (۱)

په دی وخت کی په کابل کی کوشانی پاچا حکومت کاوه چی عربانو به هغه (اعرج) وایه اعرج خپله د مسلمانانو دیرغل د ماتولو له پاره مقابلې ته راووت چی د سیستان تاریخ په دی هکله داسی لیکي :- (شاه کابل حرب بنفس خویش همی کرد ، مردی بود که هیچ کس برو و برابری نه کرد ، بسیار بکشت تابست و اند هزار مسلمان بردست او شهید گشت ، چون مهلب آن بدید ، حمله کرد و بر شاه کامل ، و شاه کابل اندر ان وقت باز گشته بود سوی سیاه خویش ، او را یکی نیزه زد ، بر پشت او آمد و نیز بدرع اندر شد به کابل شاه اندر نه شد ، بگشت و دیگر سو پیش روی او بدرع بیرون آمد ، مهلب نیرو کرد که باز ارد ، چندان قوت کرد که خواست که کابل شاه را از پشت بریاید تا او به قوت گردن اسب براندر گرفت ، اسب بر جای ماند اخر نیزه بر کند و کابل شاه بتاختن از پیش او لب شد ، و اندر وقت کس فرستاد و صلح کرد و گفت نه ! با چنین سیاه به حرب چیزی نتوان کرد ... (۲)

دی ویر و دارید او د کابل بناریان یی مجبور کړل چی د دفاع له پاره د بنار پر شا و خوا دیوالونه راوگرزوي ، رتبیلانو د دیوال د تیر کینانو څخه د بنار دفاع کوله ، مجاهدینو د دهمزنگ په برخه کی بنار ته لاس دننوتلو لپاره ومونده او په نریالیتوب سره بنار ته داخل سوه او داسی جنگ و فوینت چی د دوست او د بنمن لږ توپیر لیدل کیدی ، په دغه نازک وخت کی عبد الرحمن د خپلو لښکرو سره کابل ته نه وای رسیدلی د مجاهدو عربو قول لښکر به د قباهی د خطر سره مخامخ سوی وای ، د سخت جنگ په نتیجه کی بنار تسلیم سو او رتبیل گردیز ته و تښتیدی په دغه جنگ چی لیث بن قیس بن حضرت عباس شهید سوی ؤ عبد الرحمن د هغه مړی وموند او په همدغه ځای کی خاورو ته وسپارل سوی اوس بی شاه دوشمشیر بولی اوله څنگه سره یی مسجد اباد سو ، عبد الرحمن د کابل دیوالو سیمو د پلانو په نتیجه کی د حضرت عباس او جلیل مړی هم پیدا کړل چی شهیدان سوی ؤ او په همدغه ځای کی چی اوس شهدای صالحین ورته ویل کیږی ښخ سول .

۱. تاریخ ابن اثیر (الکامل) ترجمه عباس خلیلی (۶۵ - ۸۸ مخ)

۲. تاریخ سیستان ۸۸ مخ

د کابل تاریخی اوزار په مسجدونه

د پل خشتی مسجد

دغه مسجد د کابل د سیند په جنوبی خوا کی د خشتی پله له څنګه تقریباً دیو
 عریب مخکی په احاطه کی د لومړی هجري پیری په ساختمانی موادو جوړه سوی و
 مسجد ته د ب لومړی ځل د د برو په توګرو اوختو او بیا په ریګو او اهاکو
 اسیوی و، دیو الوتري په او موخستو او بیا په پنځو خستوچی په هغه کی ریلګ او
 ساک استعمال سوی و جوړه سوی په سفیدی او ایرانی ختی منکلی سوی
 خونو کوټو او حجرود پوښښ او مسطح کولو له پاره یی چی زلزله له تاثیر
 وکړی د چنار، غرغراو سفیدار د ونود لږ ګوڅه کار اخیستل سوی و او
 د دستګو باندی یی بومریا، وسک، نلارن او غوره گل او کاگل لویدلی و.
 دغه مسجد جوړولو پلان د تیمور شاد رانی د سلطنت په وخت کی د اسلامی معما
 ی په طرز طرح سو او د شاه زمان د پیاچاهی په دور کی په (۱۱۳۰ هـ) کال کی کار بشپړ سو
 مری سر کی دغه مسجد یو پوریې جوړه سوی و چی دری دالانونه، او رواقونه
 یو ویشته گنبدی یی درلودی د هری گنبدی په منځ کی یوه یوه دانه لوی
 نفوس د کابل د حری پوهنتون د ماشیخانی ساخت زیر و ل سوی و چی د دوو
 وادلنګرونو په واسطه پورته او کښته کیدل، د غوڅراغونو په هغه وخت کی مخصوصه
 لال او عظمت درلود، او د خاورو تیل به پکښی سو ځل کید. د دغی مسجد
 ا مع کچکاری د هنی زمانی د معمارۍ د شاه کار یو په زیره پوری نفونه وه، صحن
 په عادی تخته سنگونو فرش سوی و او د مسجد د مخکی منځ داسی صندل کاری سوی
 یی د هر مړینو د بروسو په سیالی کوله.

په مسجد د بازار وخوا ته یوه لویه دروازه نولوده چی د دغی دروازی پر سر یوه جګه
 پراخه اوه منی گنبده موجوده وه چی پر رواقونو سره منکلی سوی وه. د گنبدی
 ندی په رواقونو کی به تسبیح جوړونکو منکلی تسبیح گانی او پوښکان جوړول

د مسجد اذان خانہ د دروانی پر سر واقع وه، چی مرحوم سائین به په دیر
خوابز اولور، آواز اذان پکښی کاو چی آواز به یی وړ خر مه ټولو خایو ته رسیده
د مسجد دوو طرفو د باندی خولکی یولس دکانونه جوړه سوی وه چی موچیانو
چای او قند خرڅونکو، بنجارگانو او سیمسارانو به په کرایه اخستی و او کرایه
یی مسجد ته وقف کړول سوی وه.

سراج الملة والدين امیر حبیب الله به د جمعی په ورځو هر کله په دغه مسجد
جامع کی دخپلو درباریانو سره لمونځ ادا کاوه او خرمکه چی د کابل تاریخی او
زور مسجد و نو دیر بیر وبار به پکښی و او د لمانځه خای به په اسانی نه سو
پکښی پیدا کیدلای.

امیر حبیب الله د دغه مشکل د رفع کولو له پاره امر وکړ په هر صورت چی امکان
موجود وی د دغی جامع د مسجد صحن دی پراخ کړل سی، د دغه امر په تعیلولو
سره د دغی مسجد جامع جنوبی پلوته چی د مسجد د باندی و او هلته خاکروبه او
ناپاک شیان راټولیده د مسجد د منځ صحن وگرځول سو، خود دی سره بیا هر
د لمونځ کونکو له پاره کافی خای ونه موندل سو خوا میر حبیب الله بیا امر وکړ
چی پر مسجد باندی دوو پوړه د لرگو په سقف جوړ کړل سی، د دوو پوړو
پوړو معمار یی استاد ولی محمد کند هاری په سر وړ سوله.

لومړی چاپی دغه مسجد جامع په قالینو فرش کړ، مرحوم حسین افندی ترک
د کابل گمرک مدیر و، اولمړی چاپی د دغه مسجد و صحن ته او به راوستی
مرحوم حاجی غلام حیدر نقش بندی د حاجی غلام ربی زوی په بخارا کی
افغانی وکیل التجار و.

په (۱۳۴۹ هـ) کال د ثور په دوهمه او د (۱۹۷۰ م) کال د اپریل په دوه ویشتمه (۲۲)
د کابل او دهیواد د شاوخوا ملایانو او روحانیونو غونډی او مظاهری
د اعتمادی د حکومت څخه د رای د اعتماد اخستلو او پنگولو او ناروادولتی
نشر اتود غندولو او مخنیولو په هڅه د (۴۳) ورځو له پاره د دغی مسجد جامع
د صحن څخه را پاشیدلی وی.

استاد محمد ابراهیم خلیل مرحوم په دی هکله داسی لیکي :

تعمیر این مسجد در سال (۱۳۳۴ هـ ش) شروع گردیده است ، این مسجد مبارک که مینار آن (۶۲) متر و گنبد سبزش از کرسی هژده متر ارتفاع داشته و گنجایش سه هزار نمازگذار را در یک وقت دارد ، تمام ایوان و رواقهای طبقه اول و دوم و زینهای عریض و وسیع و دهلیزها و دیوارها از سنگ مرمر کار شده و روی گنبد آن از کاشی ابله رنگ تزئین گردیده و یک حصه سقف آن که خارج گنبد است طبق نقشه علیحده برای جلوگیری از آب باران آهن پوشر شد چراغ بزرگ قندیل وسط در مسجد در گنبد بلند و مرتفع آن اویزان گردید . پیرانصب قندیل مذکور که (۱۶۰۰) کیلو گرام وزن دارد از طرف کمپنی زمینشناسی جرمنی ساخته شده قندیل بزرگ و بیضوی آن حاوی (۳۰۰) گروپ برق به (۵۰۰) تا (۱۵۰) ولت میباشد ، تعداد اویزها بلوری بوده و شیشههای مقبول و در زیبایی مسجد افزوده است ، و ضمناً وسایل نشر الصوت مسجد بسیار ساسی بوده و دارای مرکز گرمی و دستگانه تهویه میباشد ستخانه (وضوخانه) مسجد جامع پل خشتی مجهز باشد که ابرسانی و شیردهن ها و تشابهای متعدد میباشد .

دغه مسجد یو لوی امام او خطیب میر واعظ نومیدچی اصلی نومړی میر احمد (سید احمد آقا) و . د اعلی حضرت زمان شاه ، محمود شاه درانی (وشا شجاع) اچاهی په وخت کی د کابل د پل خشتی په مسجد جامع کی د اسلامي تبلیغ او د مسلمانانو د وحدت جهند پورته کړی وه او پر چند ولودیرغل کولو او د محمود شاه درانی د پلچاهی په رنگولو کی یی فعاله برخه درلوده . میر واعظ صاحب بل او د کابل د شاه وخواه او سید ونکو د مقتدا ئیت او روحانی مشرتابه ئیت درلود نوای معارف دره مریدان او پیر وان لکونو تنو ته رسوی . هغه د پلچاهی شاعرجاع د کابل خخه د پیتوب لوری ته و خو جید میر واعظ د مختار و له مشیر محمد خان له خوا شخه د کابل د نائب الحکومه په حیث و ټاکل سو ، د فارسی ژبی صوفی او سالک شاعری او په (۱۳۲۲ هـ ق) کی په شهادت

رسید لی اود کابل د بارانی په کوڅه کی د بابا ولی د قبر تر څنګ خاورو ته سپارلی
سوی دی

د شعر نمونه یی :

من بېمل نگاه در چشمان کیستم   مجروح به فیش خنجر مژگان کیستم
ای سرو خوش خوار ز احوال من میسر   عاشق بنور خاور تابان کیستم
چون ذره در هوایی که من رقص میزنم   من سرمه جوی ریک بیابان کیستم
ای مدعی مسیح که سر پیج میثوی   من نونهال گلشن احسان کیستم
خود گنده میثوی تو ممکن فکر کنده   من سبزه دمیده ز بستان کیستم
از ذوالفقار حیدر کرار غافل   شمشیر آبدار نمایان کیستم
تعلیم، علم و ادب از که بشنوم   شاگرد طبع لعل سخندان کیستم
جادار دانکه فخر کند بر شهان دهر
روا عظم) تو خود ببین ز غلامان کیستم

د شاه دوشمشری مسجد

دغه مسجد د کابل د بنار په لویديځي برخي د شاه دوشمشر د زیارت جنوب ته د کابل
د سیند په شمالي برخه کی د علو گنج د باغ جنوب ختیځ ته د دوو مېزو او بیرو بار
لرونکی جادو په منځ کی دوه پوړي پوړي جوړه سوی دی. په یوه روایت داد کابل لومړنی
مسجد جامع گنل کیږي چې په ۸۱۱ هـ.ق یا (۱۴۰۰) مې هغه وخت چې عبدالرحمن بن اشعث
د شدید جنگو وروسته کابل ونیوی او ربیل بن جیپال شاه گردیز ته ولېږي
عبدالرحمن د لیث پرمېر باندې چې په جنګ کی شهید سوی و پین سو
او هغه یی په دغه اوسنی ځای کی چې پخوا آتشکده وه ښخ کړ، او مسجد یی هره
د هغه د مقبرې جنوبی لوري ته آباد کړ، چې د شاه دوشمشر د مسجد په نامه تر اوسه
یاد یږي، دغه مسجد د زمانو په تیریدلو سره ډیر تعمیر او ترمیم سوی دی
د بابر پاچا د زوی نصیر الدین همایون د پاچاهي په وخت کی د معماري په نوی سبک
په دوو پوړو کی جوړه سو او کتاري باندې راوگرځول سوی.

دغه مسجد جامع په (۱۳۰۶ هـ ش) کال کې د اعلیٰ حضرت امان الله مور سرور
سلطانی دوه پورې پوځ پوځ جوړ کړ او په هر پور کې یې تر زر زیات لمونځ
کونکي ځایېږي.

د بابر شاه د برین مسجد

د بابر شاه د باغ د عمارت پر سر او د هغه د مقبرې په کښته برخه کې د هر مرويو لایه
بهارې د بروڅخه یو مسجد جوړ سوی دی چې د رواق پر سر په د برینه کښې
کې یې داسې لیکل سوی دی:

این مسجد لطیف و معبد شریف که سجد، گاؤ قدوسیان و جلوه گاؤ کرو بیان و به
فرمان ادب در حریم محترم این گذرگاؤ ملا اعلیٰ نظرگاؤ عالو بالا یعنی
روضه منور پادشاه غفران پنا رضوان دستگاؤ خلد آرامگاؤ حضرت فردوس
مکانی ظهیر الدین محمد بابر شاه غازی جز آن عمارتی نتوان ساخت، به
فرموده این نیازمند تملک شکر سراسر ستایش سرای نیایش درگاؤ الهی ابو
المظفر شهاب الدین محمد صاحب قرآن ثانی شاه جهان پادشاه غازی بعد
از فتح بلخ و بدخشان و فرار ندر محمد خان از بلخ به شبرغان و تقاب
فریقي از کار طلبان و نبرد آزادی او در آن سرزمین با آن گروه فیروزی
شان و هزیمت او و ظفر سپاه رزمخوا در آن میدان محض کرم کار ساز
حقیقی نصیب این نیازمند و دولت خواهان این بنده شرمنده احسان حضرت
یزدان گشته آخر سال جلوس میمنت مانوس موافق (۱۰۵۶ هـ) در عرض دو
سال به چهل هزار روپیه ای انجام یافت را.

دغه مسجد تر (۱۳۷۰ هـ ق) کال پورې په پخواني حال پاته و خو وروسته په هغه
کې شکستونه او چا کونه پیدا سول او د دې له پاره چې بڼې له منځه ولاړه نسي
دا یتالیا د پخوانیو آثارو د ساتنې د مهندسانو د هیئت په واسطه ترمیم سو او د
ترمیم په وخت کې یې د معماري د پخواني سبک مراعات په نظر کې په کښې و نیول

سو، خو پخوانی لطافت او ښکلا یې له منځه ولاړه نه سی .
 د مسجد د ترمیم کولو په وخت کې ولیدل سو، چې د دیوالونو په مفر او
 منځ کې یې خټې کار سوې پخې خښتې او اهاک پکښې لښته، او دا څرگنده
 سو، چې د تعمیر د بری یې د پخوانیو مزاراتو د لو جوڅخه چې یوه خوا یې
 صافه او تراشلی سوې و، برابري سوې او بله خوا یې د مزاراتو د بری
 وی چې کتیبې یې ځنې توبلې سوې، گلکاری او نور آثار یې پاته وو.

د چوب فروشی مسجد

دغه مسجد په یوه جریب منځه کې یو پورې پوځ جوړ سوې او څنګ تری یې
 یوه مدرسۀ د طالب العلمانو د روزلو او متبحرو ملایانو د اوسیدلو
 له پاره چې یوه مجهزه کتابخانه یې هم درلوده په کار لویدلې وه.
 د کابل د علماؤ لویه ټولنه یا جمعیت العلماء هم دلته جوړید.
 دغه مسجد جامع په کال (۱۳۰۰ هـ ق) کې د امیر عبدالرحمن خان په امر بیرته ترمیم
 او مجهزه سو، او د دبرو، پخو خښتو، اهاکو او گچو علاو په دگنبدی او
 سقف د کمان له پاره یې دوه سوه منه او سپینه هم مصرف سو، د بنایانو، معمارانو،
 او نجارانو د اجورۍ له پاره یې تر دوه لکه افغانی زیاتی مصرف سوې
 دغه مسجد جامع وروسته د شاهي مسجد او مدرسې په نامه یادید، او د افغانستان
 یو شمیر نومیا لویو عالمانو لکه ملا ابوبکر اسحق زی، ملا عبدالرازق اندرې
 ملا سید غلام محمد دلفغان د چهارباغ چې هلته یې هولو په مدرسۀ
 درلوده، او میر سید قاسم دلفغان د چهارباغ د سید غلام محمد زوی
 تولد (۱۲۶۲ هـ ش) چې د افغانستان د متبحرو عالمانو، سیاستمدارانو او وزيرانو
 څخه و د رس په کښې ورکړې دی.

د شاه ابوبجانی مسجد

دغه مسجد جامع چې د کابل د اوسني نوي ښار، د داخل وزارت د ماڼۍ تر شا

موقعیت موندلی د امیر عبد الرحمن خان د ملکی شاه بوبو جانی د میر
عقیق الله د لور د حافظ میاچی د لمسی د میر واعظ د کړوسی د شخصی
جایداد په پنځه بسوی محکم کی پوځ اوله پلوه مجهزه د پنځه سوو لمونځ
کوټکو د گنجایش په انداز مجبور سوی او دیرش کاله پخوایي د ملا امام
اوطال بانو د اعاشی او اباتی له پاره موقوفات درلودل.

شاه بوبو جانی یو خداي دوسته، پرهیز گاره، عالمه، متصوفه، او شاعره
ملکه وه.

هنر وخت پی امیر عبد الرحمن د گلو گیدی ور ونځېښله دی په خواب کی دغه
شعرو واییه:

بزگس صدر لږ از شه نشاهم رسید

بر سر خود ماندم و بر چشمت مالیدم
امیر عبد الرحمن که خه هم شعری طبع نه در لوده خود دی په خواب کی
پی داسی وویل:

محمد علیا، صدر کبری بی بی عفت شیم

زانکه از عزت شه نشا خوانده است عیال محترم
الحق از مادر نژاده، دختر همزاد او

صاحب حلم و حیا و مایه جود کرم
شاه بوبو جانی دخپل شخصی جایداد او زر او گینې په خرڅولو سره زیات
خیریه کارونه اجرا کړي دي چی د هغو خنجر د پنهان د حلیمی پل جوړول او
د شفا خانې او مسجد جوړول د دیري یادونی وړ دي. شاه بوبو جانی د
(۱۳۰۴ هـ ش) کال د جون په شلمه په کابل کی وفات سوه او په صالحینو شمس او
کی خاورو ته وسپارل سوه.

مسجد مبارک علیا

دغه مسجد د کابل د پخوانیو مسجدونو خنجر گنل گیری چی د اورنگ زیب

عالمگیر بن شاه جهان کورگانی (۱۰۶۸ - ۱۱۱۸ هـ) په زمانه کې جوړه سوي ده
 د دراني تیمور شاه (اثر لیکونکی بناغلی عزیزالدین وکیل لیکی :
 هغه وخت چې علیمردان خان د کابل والی د کابل چهارچته جوړهوله د دغه مس
 تعمیری هوپیل کړ، دغه مسجد د شور بازار د جنوبی خوا په منځ ک
 بالا حصار ته نژدې واقع دی. څرنګه چې زیات لمونځ کونکي درلودل
 نو د تیمور شاه د توجه موړد وګرځید او هغه یې بیرته ترمیر او تجمید
 کړی او تر (۱۳۳۹ هـ ق) کال پورې پاته سو.

د اعلي حضرت امان الله خان مور شاه خانم (سروړ سلطان) چې دهیو
 په ځینو سیاسي او اجتماعي چارو کې فعاله برخه اخسته دغه مسجد یې بیرته د
 جوړ کړ او د تهداب لمړې دبره یې په خپل لاس په کښې کښینوده.

میرزا شیر احمد مخلص په دې هکله وایي:

بود این مسجد ز عالمگیر در سابق زمان

کو ازین دنیا ی د و ن عمر است کرده رحلت اس

مسجد او هغه د ګرديد بود و بس خراب

لا جر و غم خواری مسجد به مؤمن سنت اس

از پی تعمیر این فرخنده مسجد عز هر کرد

کين چنین خیرات جاری در جهان خوش نعمت اس

چون ز علیا حضرت این مسجد بگیتی ماند یاد

مسجد علیا ش نام و جای فیض

سال تاریخش چو مخلص از خرد پرسید گفت

مسجد علیا محال بندگی و طاعت اس

د باغ علیمردان مسجد

دغه دوه پوریځ مسجد د باغ علیمردان په منځني برخه کې هغه وخت چې د
 خان د کابل والی چهارچتي جوړه ولی، دغه مسجد یې هو بیا کړ، د دې له

چی مناره یی دلیری بنکار سی نو د کابل تر چار چتو او ورخر مر عمار تو نو او
مناروی دیویره هسکه او بنکلی مناره باندی و نخته چی اذان دلیری خنجه د
نور و مسجد و نو موزنان و اوری، خو په گډه د کابل د فضا خنجه د اذانو
شرینگی او آزانگه پورته سی. د کابل او سیدونکو به هر کله ورته د دغه مسجد په اذان ماتهوله
د باغ علیمردان نور مسجد ونه دنو آباد د مسجد، میرزا قمرالدین د مسجد
د سردار محمد یونس د مسجد او نور و په نامه یادیری.

د دیوان بیگی د کوڅی مسجد

د سنک تراشی د بازار په اړخ کی یو مسجد د دیوان بیگی (عبدالله خان وکیل
الدوله درانی) په نامه چی سنک تراشی هرو ورته ویل کیږی جوړ سوی دی.
د دغه مسجد لوی قهذاب ایبنوونکی د اورنک زب په وخت کی د کابل حاکم
(۱۰۶۷ هـ) حیات خان ترین چی شمشیر خان همد نومیده، د خپل حکومت په مده
کی (۱۰۶۹ هـ) دغه مسجد جوړ کړ او پر هغه باندی یی دیوی د برینی کتیبی د
فسولوپه واسطه د مسجد د جوړولو نیته ولیکله.
دغه مسجد وروسته د دیوان بیگی د احمد شاه بابا په عصر کی بیرته آباد کړ، او
و قرة خانقایی پکښی جوړ کړ.

په شور بازار کی د ملا محمود (علیا) مسجد

دغه یو پخوانی مسجد دی چی د علیا مبارکی مسجد لوی دیخی خواته دوه پور یخه
بیوه محدوده ساحه کی جوړ سوی، شاتیری بالابهاری شبستان یعنی تاو خان
د موجوده ده، د بابر پلچا مخصوص د اورنک زب راهیسی دغه مسجد
د ملک پیتښی، ملا محمود د دغه مسجد امام او مدرس و چی بابر د خپل اثر
بابرنامی (په ۱۵۱۱) مخ کی هغه خپل مرشد او استاد بولی او وایي: چی
د هغه خنجه فقه لوستی ده.

روز پنجشنبه (۲۵ جمادی الاخر (۱۹۲۶)، (۱۵۱۹ م) از ملا محمود

خواندن درس فقر را آغاز نمود (۱)

دعاشقان و عارفان و مسجد

دعاشقان و عارفان و زیارت جنوبی خواته په بیوی محوطه کی دوه پورې
مسجد دعاشقان و عارفان و مسجد په نامه جوړسوی دی، وایي چې
عاشقان او عارفان دوه صوفیان او عارفان وروڼه وو چې دخواجه عبدالسمیع
او خواجه عبدالصمد په نامه یادیدل چې دخواجه صفاد غره په لمنه کی په عبادت
او ریاضت لگیاوو. دغه مسجد چې پیر نورسوی او دخرابی په خواتلی
امیر عبدالرحمن په وخت کی دملک دادکوهستانی په همت بیرته ترمیم
او تجهیز سو. **دشاه شهید (ح) مسجد**

دغه مسجد د شاه شهید (رحمة الله) د مقبری د باندی د احمد شاه بابا په عص
کی په (۱۱۸۳ هـ) کی جوړسوی. د شاه شهید د نور کنیه په مزارات شه
کابل (۶۹) مخ کی شاه ابواسحاق ختانی لیکلی سوی دی. خو په خزینه
السرار او نگارستان کشمیری کی دده نور (شاه اسحاق) راغلی دی. پ
نگارستان کی داهوزیاته سوی ده چې دی دمرپینی وروسته (په شاه شهید
کابل) مشهور سو. په خزینه السرار کی دده لقب خواجه بزرگ
بنو دلی سوی دی او دای هوزیاته کړی ده چې دمرپینی وروسته په شه
مشهور سو. شاه شهید د اوسنی تاجکستان د ختلان او سیدونکی و په ک
(۸۲۶ هـ ق) دگور تیمور د زوی شاه رخ (۸۰۷ - ۸۵۰ هـ ق) په حکم په ختلان
و واژه سو، سړي په بلخ کی ښخ سو دسړپوښت یی د شاه رخ په حکم
پروړه وک سو او کابل ته یی راوړلپه او همدلته خاورو ته وسپارل سو
خزینه السرار شاه اسحاق ختانی په کبرو په طریقه کی دسید علی
(۷۱۴ - ۷۸۷ هـ ق) خلیفه گنهی، د اعلی حضرت امان الله تر دوری پوری شاه
۱، پوهاند عبدالحی حبی - ظهیر الدین محمد بلبر شاه - چاپ ۱۳۵۱ هـ ش

مسجد دویرانی شکل موندلی و خود سردار نصرالله نائب السلطنه
د سرمنشی محمد عمر د لور د وصیت له مخی دهنی د زیوراتو او گینوله
پیسو خنجه هغه بیرته ترمیر سو .

وصیت نمود که سازنده مسجد از وانچه مانده است از جنس زیور
د شاه شهید د زیلت اوسنی و دانی د احمد شاه بابا په زمانه کی په (۱۱۸۳ هـ.ق)
کال د یاقوت خان خواجه سرا له خوا جوړه سوه . د دغی و دانی د جوړه لوټاڅ
(یا ظفر) دی چی د مقطع په وروستی نیم بیت کی داسی ده :

بگفتا یا ظفر تاریخ این شد . د دغی و دانی پرتندی باندی په فارسی
ژبه یوه منظومه کتبه د احمد شاه بابا په ستاینه کی سته چی خوبه تی دادی :
چو احمد شاه بر روی زمین شد * در اقلیم ظفر مسند نشین شد
به عصرش شیر و بز یکجا خورد آب * که در علو نه میش این چنین شد
چو نور احمدی بر چهره دارد * ازان رونق ده اسلا وودین شد

د مجنون شاه (رح) مسجد

دغه مسجد د افغانستان د خارجه وزارت د ستوری د مانی مخامخ جوړسوی
دی د دغه مسجد په محوطه کی خومقبری او زیارتونه هوس ته چی یوه یی
همدغه مجنون شاه ده . داریانا دائرة المعارف دده د پیر نندی په هکله لیکي :
سید فخرالدین بن سید هاشم ملقب به مجنون شاه تخلص به مجنون در
(۱۲۴۲ هـ.ق) در ده افغانان متولد شد و اشعاری زیادی دارد در قادییه و
چشتیه مجاز بود ، از جمله کتب منظومه او عین العشق ، ظهور الوجدت
بوستان خیال و فقر نامه است . دیوانش به نام بوستان خیال می باشد
که در (۱۲۶۹ هـ.ق) به پایان رسید و وفات او را در سال (۱۳۰۵ هـ.ق) ۸ ربیع الاول
وزیر سه شنبه گفته اند .

مسجد و مزارش در ده افغانان به نام مجنون شاه معروف است
دغه بیتونه دده د قریبی خنجه دی :

از دست ظلم و بیداد فلک داد
 که دیک دل نه بود از وی شا دوزخم
 به مجنون شاه ابن سیدهاشم
 خدا بخشید فرزندان مکرر
 نهادش اسم نیکو ناصر الدین
 به امید اشتیاق لطفی به هر دم
 به سن چار چون عمرش به سر شد
 قضا کردش به خاک تیره همه
 رمضان بیست و یک شد از وفاتش
 به تاریخ علی پیوست محکم
 هزار و دویست و هشتاد و پنج
 که فارغ شد ز قید هر دو عالم
 تا سر خود به در پیرمغان بنهاد
 کرد از روی کرم رهنمان امداد
 ز نهادم، در شورش و دگر پیداشد
 که دگرگون شد این گنبد نو آباد
 زلف دلداری قضا دست به چنگ و امروز
 کافر عشق و از دین و خرد آزاد
 شعله آتش و این تن بیچاره ما
 آن چنان سوخت که رفته به خاک فریاد
 بشور رمز خدای ز زبان (مجنون)
 که ز بهر تو من از عالم قدس افتادم

د علیا رتبه مسجد

دغه مسجد د اندرابیو د کوڅی د سر پټ په اړخ کی پیل لږزانک ته
نژدی جوړه سوی او صحن نه لری. سقف اوچت یی گنبد او آهن
پوش دی، او د معمارۍ په ښه معمول طرز جوړه سوی دی. دغه مسجد
د امیر حبیب الله سراج الملة والدین د مایینی علیا رتبی په هدایت او مصافو
ښکلی کره سوی، او د پیر شهدای صالحینو کی خاورو ته سپارل سوی ده.

د عیدگا مسجد جامع

پخوا به د کابل اوسیدونکو د اختر لمونځونه د کابل د ختیځی خوا په سیاه سنک کی چی پراخه ورشو
بی درلوده ادا کول، خو وروسته د عیدگا د مسجد اساس د حضوری چمن اړخ ته
د پوستین دوزانو مقابل د باغ علیمر دان شاته په شل جریبه مخکه کی کیښودل سو تعمیر
یې د مرکزی رواق علاوه اته دیرش (۳۸) نور رواقونه لری، چی
د هغه پر دواړو خواؤ، دیری پخی خښتی اهاک په پاڅه او مستحکودول
کار سوی دی، دغه مسجد په اصطلاح دوه لایحه دی او په یوه حساب اته او یا
گنبدی او څلوینت کمانداره فیل پایی لری، چی هر رواق یی یو دبله پنځه
متره فاصله لری، او د دواړو پی دوه سوه متره او پسونی بیله دیوال څخه
لس متره ځای نیولی دی، د منځنی رواق د دوو خواؤ ته مناری لری، او د تعمیر
منځ یی پر گچ بریو او ښکلو رنگارنگ نقشونو ښائسته سوی دی.
د دغه مسجد اساس په (۱۳۱۱ هـ ق) کی د استاد محمد اکبر او استاد محمد عمر
په لاس ایښودل سوی او په (۱۳۱۵ هـ ق) کی بشپړ سوی او مساحت یی
(۶۸۰.۴۳) فوټو ته رسیدی. د ساحی پر شاوخوا یی رواق لرونکی کتاری
او په منځ کی یی دری کوچنی اولوی گنبدی لرونکی دروازی او دواړو
خواؤ ته یی یعنی شمالی او جنوبی خوا ته یی د وتلو او ننوتلو دروازی موجودی
دی، د محوطی مخکه یی شین چمن او زیتنی پنجه چناران درلودل، دغه مسجد

د شلوڅخه بیا تر دیر شو زرو (۲۰۰۰ - ۳۰۰۰) تنو لمونځ کونکو لپاره ځایونه
 داختر په لمونځو کې د پاچاه په امامت قیادت کیدې، امیر حبیب الله سراج المله والدین
 داختر په ورځو کې په دغه مسجد کې امامت کړې او د روڼۍ په مبارکه میاشت کې
 یې د کابل ښار یانوته د افطار محفلونه برابرول. د عیدگاډو مرمړینې د بری
 د منبر څخه اعلیٰ حضرت امان الله خان دهیواد د خپلواکي اعلان وکړ.
 په (۱۳۵۸ هـ ش) کال کې د دغه مسجد زیاتره برخه د عسکرو د رسو گزشت
 د ساحې جزو وگرځیده، شنه چمنونه یې له منځه ولاړل، ټول په ډبرو فرش او
 قیرکاری شول او اوسپنیز کتارې باندې راوگرځول سوی.

د قاضی فیض الله دولت شاهی مسجد

دغه مسجد د قاضی په کوڅه کې د تیمور شاه د پاچاهي په وخت کې خپله قاضی صاحب
 چي د هرات د محکمې قاضی (۱۱۲۴ هـ ق) او بیا عدلیه وزیر و جوړ کړې دی په کابل کې
 دده په نامه تر اوسه گذر قاضی، باغ قاضی، مسجد قاضی زیات مشهور دی.

د علی رضا خان مسجد

هند وخت چي دی د اعلیٰ حضرت احمد شاه بابا له خوا د کابل د کلا په ترمیمولو
 او د پاچاهي د دفترونو په تنظیمولو مامور سو او د شور بازار پر شمالي برخه
 کې یې محکمه وروځنبله، په دغه مسجد کې یې د کور له څنګه د کانونه، مسجد او
 حمام جوړ کړ چي کوڅه او مسجد یې تر اوسه زیات شهرت لري.
 دی حاجی رضا موسوی نومید چي د منشي باشي میرزا میر عبد الحادی د اکا
 زوی کیدی. د تمیمه انصار مسجد

دغه مسجد د تمیمه الانصار مقبرې له څنګه ډیر ښائسته او پوخ جوړه سوې
 دی د کابل او شاوخوا زیاتره صالحان او صاحب حال خلک د پنجشنبو جمعو
 او نورو مبارکو ورځو کې هلته ورځي، د لمانځه په ادا کولو، او د خدای تعالی

په ذکر کولو سره روحی خوښه اخلي، د حضرت تمیم اصلي نوم همدغه او (کنیت)
 یی (بورقاعه) د اسید زوی او هغه د عدی زوی و چې په (۴۴۰ هـ) کی د جهاد په
 نیت کابل ته راغلی و، د اسلام د تبلیغولو او مسلمانان د خپرو لود مجاهدی
 په لاس کی همدلته شهید سوی دی، څرنګه چې ده زیات مخلصین او ارادتمندان
 درلودل د هغه مرقد او مسجد خوځله ترمیم او ښکلی سوی دی، لکه چې د وروستی
 ترمیم او تجهیز په هکلی هر جوړ استاد محمد ابراهیم خلیل داسی وایي:
 این مرقد منیف که باعرش همسراست
 واین روضه شریف که باخلد همسراست
 نامش تمیم وکنیه او (بورقاعه) است
 ابن اسید وازعدی ان پاک گوهر است
 در علو و فضل و رتبه والای باطنی
 روشن بر روزگار چو خورشید خاور است
 از هجرت رسول به سال چهل و چهار
 از جسیمش این به جهان فیض گستر است
 در رفع شرک او ز سران مجاهد است
 در را نشردین ز شهیدان اکبر است
 تمیم سابقش چو مرمت پذیر شد
 زیرا بهر اساس خرابی مقدار است
 ظاهرش جوان جوان بخت کامگار
 کن لطف کردگار عنان دار کشور است
 امر اکید داد به تجدید این بنا
 چون دوستان اهل حق آن نیک اختر است
 به امر او به مدت سه سال و چند ماه
 اتمام شد چنانکه کنون حیرت اور است

از بسکه محکم است اساس بنای او
 گویي به بطن کوه یکی کوه دیگر است
 پوش مزار او شده از سنک رنگ رنگ
 فرش حریر او همه از سنک مرمر است
 از چشمه خضر شده سیراب چشمه اش
 حوض نمونه ای عجیب از حوض کوثر است
 تاریخ سال ختو و راندر در قمر خلیل
 اکسیر نزد دیده دل گرد این در است (۱)

دوزیر کوخی مسجد

دغه یوز وراوتارنخی مسجد دی چی محترمی (خدیجی) دوزیر محمد اکبر
 خان غازی مور او د حاجی رحمت الله پوپلزی لورچی هغه د زمان شاه او شاه
 شجاع د عمر د زیرکوا او پوهو افغانانو خغه گنل کیدی) او دامیر دوست محمد
 رسمی ملکی په خپله شخصی توجه او مذهبی احساس پالو جوړ کړی دی.
 دوزیر کوخه همدی دیپلار په نامه یادیری.

د غازیانو مسجد

دغه یوز وراوتارنخی مسجد دی چی د باغ قاضی په پای او د باغ نواب په یو
 کی موقعیت لری، که څه هم دغه مسجد اوس د زورپتیا او عدم مرمت کار
 له کبله پنگیدو ته نژدی دی او مخی ته د سربالاحصاره د لویځ خغه ختیځ ته لور
 سرک جوړ سو دی، څرنگه چی دهیواد د دفاع او ملی بیولای دراتلو همی
 د همدغه مسجد په غولی کی سوی دی، نویږ ته آبادول او ترمیمول یی د هراق
 د ملی او دیني وظایفو مخه گنل کیږی، د دغه مسجد د محوطی د زیری ونی لاندی هغه
 وخت چی شاه شجاع ووثرل سو، او دهیواد ملی امنیت او خپلواکی په خطر کی ولو
 د تلولو ملی مشرانو یوه لویه جرگه هلته جوړه سوه چی په منی کی د ملی بیوالی

د د بنمن د محلوله پاره تاريخي فيصله وسوه (۱۲۵۸ هـ ق) صفر المظفر.

د پايمنار حاجي صاحب مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کابل د ښار شمالي خواته د ده بڅي په کلي کې د شيخ سعد الدين انصاري له خوا چې د پايمنار په حاجي صاحب مشهور دی په يوه پراخه احاصه کې د بړښکلي، پوځ جوړسوي، د تدريس، عبادت او خانقاه لپاره وپراو کافي ځايونه لري.

د شيخ سعد الدين د نسب سلسله :- سعد الدين بن احمد بن عبد الغفار بن عبد المزي بن عبد الکریم بار کې تر سپينې، دی مجذوب او سالک خدای د وسترې چې په تصوف او عرفان کې مشهور تاليفات لري. په خپل هر تاليف کې يې ځان ته بيل تخلص غوره کړی دی چې هغه کتاب هره په همدغه تخلص يادېږي، څرنگه چې د ده د نسب سلسله حضرت معاذ جيلي حنر ته رسېږي نو زياتره د انصاري په نامه پيژندل کېږي، موري هوسيده ده. دی د قادريه او چشتي طريقې هره ماذون و، شيخ سعد الدين انصاري ومنيځني ختيځ او عربي هيوادونو ته د سفر کولو او د هغو سيمو د عالمانو او متصوفينو سره د ليدليو او کتلو وروسته په (۱۱۷۱ هـ ق) کې بېرته خپل وطن تر راغی او د ده بڅي په کلي کې د خدای په عبادت او رياضت لگيا سو.

شيخ سعد الدين مشهور آثار دادي :- عشق جوش، اخبار خيالات، اسرار باوي ذات، حسن فروش، مرآة الجمال، حیات جهان، معدن وحدت، سيب الوجود، حقایق المعارف، عين الايمان، شور عشق، ذکر العيش دهلي عظمی په ستاينه کې، ديوان شيخ قدوس، رساله ذکر شعر و شاعري، رساله بان نور محمدی، معودات، نسخه عقايد مختصر، عمدة الموثوق، حبل متين، تفسير معدن الاسرار، بيرخ، کشف المحققين، رياض الثقات، ميار الثبوت، شواهد الطبايع، درود تاتار، حزر الغيات، خواص الاء، خطبه های ادبته، رساله قدسيه، راز نامه، کتاب المعدن وحدت چې

په عربي ژبه دی، دده نور کتابونه چي دصحو په حالت کي تاليف سوي په
نظر سړه دي او په احاديثو مدلل سوي دي.
شيخ انصاري صاحب (۳۶) تنه اولادونه درلودل چي تر (۲۲۳ هـ.ق)
کال پوري يي اته زامن او شپږ لوڼي ژوندي وي. دده زياتره زامن او
سلاله د علم او فضل خاوندان دي. مرحوم داکتر مير نجم الدين
انصاري دکابل دادبياتو د فاکولتي رئيس او د پوهني د وزارت د دارال
ليف رئيس او مرحوم مير امان الدين انصاري ژور نالست او د هرات
والي او داسي نور دده کورني ته منسوب دي.
شيخ سعد الدين انصاري د (۱۴۰ هـ.ق) کال د روژي په مياشت کي زيږيدل
اود (۸۵) کالو په عمر په (۱۲۲۵ هـ.ق) کال کي وفات سوي او په ده يحيي کي
د خپل مسجد جامع تر څنگه خاورو ته سپارل سوي دي.
شيخ صاحب زيات مريدان او اخلاص مندان درلودل مسجد او مقبر
يي د هنوله خوا څخه د يوه ښکلي او زړه راکشونکي جوړه سوي ده.

د حضرت عمر فاروق مسجد جامع

دغه مسجد د پسر وان دکارتي په اوله (ب) برخي په پنځوسړک کي د غر
دل مني جنوبي لوري ته د يوه کوچني څلور لاري دارخ سره په کانگريټي
دوه پور يځه د (۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۵۱ هـ.ش) کال پوري بشپړ سوي او د زرو تنو
لمونځ کونکو له پاره کافي گنجائش لري، ددغه مسجد په جوړولو کي ملا عبد
الحق اخندکند هاري مالي سهم اخستي دي. ددغه مسجد هسکه او
شنه هواره د ليري څخه د خلکو نظر جلبوي او په لويه سپکري تر ليري سيمه
داذان ازانگه رسيري که څه هم ددغه مسجد غولي لږ او ټول تقصير
تقريباً په څلور وېسو محکه کي لويديلي دي، خود اوداسه او غسل لپاره
ځان او منلونه يي په هروخت کي د طهارت کونکو په خدمت
کي حاضر دي.

دشور بازار د حضرتانو مسجد

دغه مسجد حضرتانو دخپل عبادت او خانقا د چلولو له پاره جوړ کړی او په راوړو ستره کی نور المشایخ حضرت فضل عمر مجددی د حضرت غلام قیوم صاحب زوی هغه ښه ترمیم او تجهیز کړی دی هغه وخت چی نور المشایخ د دغی کوخی خغه د کابل د جواد کلاته کډه سو هله یی هو یولی مسجد بنا کړ چی د امار او طالبانو هصر فونډی د خپل لنگر د اعانی خغه ورکول. حضرت نور المشایخ هو د دغه مسجد په یوی محوطی کی خاورو ته سپارل سوی دی لکه چی دده زور فضل احمد مجددی په خپله یوه مرثیه کی دده د وفات کال داسی ښووی
سال تاریخ وصالش راچو جستو از ملک
بر فگنده گفت به ده پیر و خیر البشر (۳۷۶ هـ ق)

د شاه لقامسجد

په شور بازار پیوری مو ښتی د روسیدانو زیارتونه دی چی د شاه لقام شاه بقا او شاه رضا په نامه یاد یږی، د دغه زیارت په انگر کی د زیارت کونکو د عبادت او ریاضت له پاره د تیمور شاه له خوا یو مسجد جوړ سوی دی چی د شاه لقام په نامه یاد یږی. دغه مسجد په لازمو وختونو کی هر کله د پاچاهانو او خیریه موسسو له خوا ترمیم او تجهیز سوی دی. د دغی قطعی خغه د شاه لقام مسجد جوړولو ښته معلومیږی:

که دنیا بوه خاکدان قدم
بود عیش او جمله اندوه و غم
که کودتا گردید دست سست
بفرمود شه شیردل خان حکم
که وصفش نماید، بحد قلم

سکن تکیه بر عمر و جا و جلال
نباقی نر میا شد به عیش جهان
بر عصر شه دین پنا شاه شجاع
که کابل ز الطاف شاهد شمی
محاکم که چشم ملک هوندید

چنين خير عالمي راز لطف خدا
 بنا کرد مسجد ز بهر خدا
 ندیدم به عالم چنين مسجدی
 چو گلزار فردوس بر رنگ و بو است
 پی فکر تاریخ او شیر دل
 گرفت از سر جای و افزود گفت
 بیا مریز او را ز فضل و کرم
 که فرسوده بود از عهد قدم
 چه مسجد نمود از بیت الحرم
 چه ساز و مگر وصف او پیش و کم
 قلم برگرفت و چنين ز در قلم
 گرد برده از بوسه پستان ارم
 ۱۳۳۳ هـ ق

دقصاب دکوخی دمیر مسجد

دغه ټپکلی او پوخ مسجد دقصاب کوخی دمیر د هزار ختیځی لوري ته جوړې
 سوی. د مولود په ورځو، روژې په میاشتو، جمعی په شپو د قرآن عظیم د
 ختمونو، عبادتونو او خیراتونو مهمو ټاټوبي دی.
 دقصاب کوخی دمیر صاحب نور میر عبد السبحان شاه دمیر محمد موسی زوی
 دی چی پر کال (۱۳۰۱ هـ ق) کی د لوگر په کلنگار کی زیږیدلی اود (۱۳۶۴ هـ ق) د
 رجب المرجب په (۲۲) په کابل کی وفات سوی دی. دی د قادر په طریقی لوی مرشد
 او پیر و.

د سید مهدی آتش نفس مسجد

دغه مسجد د کابل د شور بازار په کوڅکی چی یو وخت سید مهدی صاحب
 هلته اوسید جوړه سوی دی.
 سید مهدی دهند د لویي وچي په زیاتو سیمو کی په عبادت او ریاضت
 لگیاؤ اود چشتیه طریقی د لویولا رښوونکو شخصه گڼل کیدی.
 ده وروسته د کابل شور بازار ته مهاجرت کړی خو په (۱۴۱۶) کی وفات
 اود خواجه رواش د الوتکو میدان ته ورځر مه خاورو ته وسپارل سو.
 یو شنگه چی دده زیارت ته نژدی، موندلی سوی، داسی باندی لیکل
 سوی دی: در تاریخ (۱۴۱۷) جناب مغفرت مآب محمدی بن سید خواجه
 از دار الفنا رحلت نمود. ورافغانستان مشهور مؤرخ او ثرویرناست

سید قاسم رشتی خیل خان او کورنی و سید مهدی آتش نفس د اولادی تخر
گهی لکه چی و چیل حسب او نسب در و بنانولو به هیکه لیکي چی :

روحانی معروف کابل سید مهدی (علیه مه) (آتش نفس) که آرامگا ایشان
در عقب عمارت مؤسسه صحت عامه در وزیر اکبر خان مینه کابل موجود است
و تا امروز عبادتگاه ارادتمندان میباشد و همچنین سلسله نسب مادری ما
از یک طرف به روحانی بزرگ دیگر کابل جناب میر واعظ صاحب میرسد
و در عصر سد و نزاری می زیست ، و خود شان و بسیاری از اولاد شان
در ادوار ما بعد مورد احترام و مرجع ارشاد معنوی مردم قرار داشتند
و طرف دیگر به عشیره بزرگ یوسفزایی ارتباط دارد ، که اجداد پدر
کلان مادری مادر عصر احمد شاه بابا از پشاور با سپاه او به کابل
آمده و در این شهر سکونت اختیار کردند .

در باره عشیره خانوادگی باید توضیح نمایم که این شجره از عهد
پادشاهی بابر شاه که حضرت سید مهدی معاصر او بود ترتیب یافته
و در هر دوره قسمی که معمول بود برای شناسایی سادات صحیح
نسب قاضی القضاات عصر آنرا تصدیق و مهر میکرد ، تا عهد امیر
سید الرحمن حاوی تصدیق و مهر قضاوت وقت میباشد ، بعد از آن
را اثر لغو امتیازات ساحات و یاد دیگر عوامل چیزی بر آن افزوده
شده است ، چون شجره مذکور علاوه از ارزش که به حیث یک میراث
مستدار فامیل برای مادر دارد ، نظر به اهمیت تاریخی آن که سند مهمی
برای مطالعه تاریخ چندین سده کشور محسوب میگردد ، نقل آنرا
در سنوات اخیر توسط مرحوم استاد محمد ابراهیم خلیل شاعر
مطالط و محقق معاصر گرفته می خواستند به ازشف ملی تسلیم نمایند
لی متأسفانه در اثر حوادث سوء که وطن عزیز ما را فرا گرفته ، فرصت
ن کار میسر نه شد ، و آن نسخه نقل شده نزد مرحوم باقی ماند ، که یقیناً
در کتابخانه شخصی شان موجود خواهد بود و نسخه اصلی در کابل

نزدیکی از اعضای خانواده محفوظ است.
 این مختصر را محض از لحاظ جنبه تاریخی آن به رشته تحریر آورده
 و گرنه برای من منسوب بودن هریک از اقوام نجیب افغانستان که
 باشد عمیق افتخار را حایز است، در آخر باید اضافه کنم که
 جناب استاد محمد حسن کاکړ در باره نام پدر مامود چار اشتباه کوچکی
 شده اند، اسم مرحوم آن سید حبیب الله نه بود بلکه محض سید
 حبیب بود و به همین نام شهرت دارد. (۱)

د ازبکانو مسجد

دغه مسجد د عاشقانو او عارفانو د سه دکان و رخری تر واقع، پخوا
 دواړه امام د مسجد په نامه پيژندل کيدی، خو هغه وخت چي ي ملا
 الله خان پيرغولي زياتوب راوست او د نوي سره ي آباد کړ د ملا امام
 خطيب او طالبانو او شاگردانو د اعاشي او اباتي له پاره ي په سراسر
 کي املاک او ژرېنده، په چته کي ي دکانونه او په کوهدامن کي ي انگوري باغ
 او وني په وقف ورکړي نو په کال (۱۲۰۶) درجې المرجب په لسمه ملا امام
 خطيب، مدرس او شاگردانو شمير هرو ور وټاکل. د دغو مالونو
 وقف نامه د مسجد د ملا امام محمد طاهر خټه تر اوسه موجوده ده.
 د ملا فيض خان د قبر د سر لوجي خويته چي خراب سوي نه دی اوليا
 دی دادی:

قطب دوران شيخ عصر ايشان ملا فيض خان،
 رفت سوی جنت الفردوس از دنيای دو
 جز خدا با مرده عالوسر و کاری نداشت
 همدرين عالم، به معنی بود زين عالم برو

بود روز و شب به مسجد معتکف بایا و حق
 داشت اندر خویش دائر سر رمز کاف و نون
 شارع رسو شریعت و نزحقیقت حق طلب
 در طریقت سالک ره، معرفت را و همنمون
 فت و اندر ماتوا و اهل کابل را ممدار
 موج زد جای نفس بر رخ ز دلها جوی خون
 بر فراز فیض آثارش مریدان را ممدار
 هست ذوق طرف و شوق مسکنت از حد فزون
 سال تاریخ و فاش هاشمی از غیب گفنت
 ..... دغه نیویستی پی تو بزل سوی دی

د صوفی مسجد

دغه مسجد د شیر دروازی د غره په لمنه کی دعا شتافنو او عارفانو زیارت
 نژدی په دبر و اهاکو او گچو یو پور مخ د صوفی شیر محمد مقبری تر نژدی
 هنه دامیر دوست محمد خان د زوی سردار محمد اکرم پیر او مرشد
 په امر جوړ سوی، د مسجد د محراب پر سر یوه د دبر و لوحه نصب سوی
 پی داسی پر لیکل سوی :

ن روضه منور پر نور با صفاست

این منزل شریف نظرگا اولیاست

ن مسجدیست سجده گاه اهل معرفت

در مزار اهل غرض و ازین دراست

وفی صاف شیر محمد ولی حق

کز ما سوا بریده و پیوسته با خداست

صاف او نه حد زبان بشر بود

تحت قلی حق بود و حق بر این گواست

بانی این بنا سر صدق و مهر و فضل

سردار محمد اکرم با وجود باعطا است

جستوز عقل و خصلت تاریخ این بنا

گفتا بکن که مرقد صوفی با صفاست (۱۲۶۲)

دخواجه صفا مسجد

دغه یو عالی شان او ښکلې عمارت دی چې د شیر دروازی د غره په منځ
کې د (۲۶۰-۲۷۰) مترو او بزدوالی په حدودو کې پر څلورو پوړو ویشل
سوی چې د لومړۍ پوړ په اخر کې دخواجه صفا ښکلې او پوخ مسجد خا
سوی دی. دخواجه صفا او خواجه وفا (خواجه روشنایی) په هکله د کابل
خلک بیل روایات لري، او تزک بابری چې ظهیر الدین محمد بابر
پاچا لیکلی دی د دغه ځای د ښکلا او آب او هوا په هکله ډیرې ستاینې لري.
د امیر حبیب الله سراج المله والدين په زمانه کې چې تاریخي آثار تر میښود
دخواجه صفا د تعمیر د جوړولو او ترمیم کولو په هکله مشهور خطابه
میرزا محمد یعقوب د هغه تعمیر پر یو لوحه لیکي:

هذا بقعه موسومة به خواجه صفا نظرگاهیت بآئینت و صفا نظاره است
خوش آب و هوا، در زمان سلف چنانچه شاید در آبادی و تعمیر آن پرداخت
چند حجره که از سنگ و گل ساخته بودند آن هو مخالف اسلوب هندسی بود
به واسطه امتداد زمان و بخرابی و ویرانی آورده بود از آنجا که هند
شهریار عدالت ترین اعلی حضرت سراج المله والدين امیر حبیب الله
خان درانی بارکزی محمدزی همواره مصر و ف آبادانی ملک و ملک
افغانستان خاصه آبادی بقاع خیر بوده و میباشد در آبادی این بقعه امر
فرمودند:- به موجب امر جلیل القدر اعلی حضرت همایونی به تاریخ
۳ ماه ربيع الاول سنه (۱۳۲۳ هـ ق) آغاز بنا در (۱۲) ماه شوال المکرم
سنه (۱۳۲۳ هـ ق) موصوفه اتمام آن شده این مظهر بطریق یادگار
درین سنگ زینت ارتقا یافت.

د خواجہ صفا میلی د نوی کال د حمل ثلثه شریوع کینې او تر جونز پورې د واکموی د کابل ځینې خلک خواجہ صفا او خواجہ وفاد دهنو مجاهدینو اصحابانو څخه گڼې چې د کابل د فتح په وخت کې همدلته په شهادت رسیدلي دي.

دامیر عبد الرحمن د مقبری مسجد

دغه مسجد دامیر عبد الرحمن خان په بوستان سړاکی د هغه د مقبرې له څنګه د اوسني زیرنگار پارک د شمالي څنډې په یوې برخې کې د استقلال لیسې ته مخامخ د قرآن عظیم د حفظ او شاوخوا لمونځ کونکو له پاره په کال (۱۳۲۳ هـ) کې پوځ او آهن پوښ دهنه د زوی امیر حبیب الله سراج الملة والدین د هدایت له مخې جوړېسوی، ملا امام او موذن تېري د بنار والي له خوا څخه کافي معاش ورکول کینې.

د حاجي يعقوب مسجد

دغه مسجد د شیرپور د مسجد په نامه یادېږي، هغه وخت چې په (۱۳۲۵ هـ) کې د نوی بنار نقشه او کورونه په کار لويده د حاجي يعقوب په څلور لاري د نیمه جریب مخکې په احاطه کې همدیو ښکلي او تاریخي مسجد سته کښیښوده سوه چې د حاجي يعقوب په زیاتي مالی مرسته او د دولت په اعانی سره د (۱۳۳۴ هـ) کال په شاوخوا کې بشپړ سو او ښکلي مناره یې د ډیرې لیرې څخه د خلکو نظر جلبوي. دغه مسجد عصری او ډیر ښکلي جوړېسوی دی د امامت او خطابت چارې یې هر کله معتبر او زنده ملایانو ته سپارلې سوي دي، اولوي فاطمې او د ترجیه مجله ونه همدېکښې جوړېږي.

د حضرت عليؑ مسجد جامع

دغه مسجد د کابل بنار والي له خوا څخه د خیر خانی مینې په دهنه برخه کې په کانگریتي پوځ د اسلامي معماري په سبک جوړېسوی او تر دوو زرو

تنو لمونخ کونکوله پاره گنجایش لری د مسجد بناد (۱۳۴۲ هـ ش) کال خنجا
شروع او (۱۳۵۱ هـ ش) کال پوری بشپړ سوی ده .

د عمر جان صاحب زاده مسجد

دغه مسجد د عمر جان صاحب زاده کندهاري دیو مخلص او مرید حاجی ملا
عبد الحق سلیمان خیل کندهاري تاجر له خوا په (۱۳۴۱ هـ ش) کی د اسلامي
معماری په سبک په نیم جریب محکمه کی پرپوخ او اساسی ډول جوړه شو
خو حاجی ملا عبد الحق اخندزاده ژوندی ولویو ملا یانو او طالبانو
تر دهستوگنی او تدریس ورځای گڼل کیدی ، هر ډول مادی او معنوي
مرستې ور سره کوله او مجهزه علمی او دیني کتابخانه یې درلوده .

د آریانا مینې مسجد جامع

دغه مسجد جامع د کابل ښار والی د پنځه ویش کلن پلار له مخی چی په کابل کی
د پخوانیو څلور سوه شپيته مسجد ونود تر میړ علاوه پنځه سوه نور
مسجد ونه او جامع گانی جوړه پیری د (۱۳۵۷ هـ ش) کال په دریمه ربع کی
شروع او تر (۱۳۵۹ هـ ش) کال پوری بشپړ سو دغه مسجد جامع پخولو یشت
مربع متره محکمی کانگریتی جوړه سوی او د اوه سوو لمونخ کونکوله پار
پوره ځای لری .

د قاضي شهاب مسجد

دغه په چند ولوی ښکلی او تاریخي مسجد دی چی زموږ د شیعه وروڼو
لوی مرشد قاضي شهاب په نامه جوړه سوی اوله څنگه یې لویه امام بار
هوتا سیس سوی ده . خپله چندول د کابل د جنوبی سیمې یو لویه ناحیه ده
د ختیځ لوری په باغ قاضي ، لوی مخ لوری د ابن سینا په شفا خانۍ او جنوب لوری
په شیر دروازی پوری موندی ده .

د درخت شنب مسجد

دغه مسجد د چهارده معصوم په نامه یادېږي چې د شیردروازی جنوبی پلوتډکاسه برج لاسندی جوړهسوی او د دواړو دهامامیان او قاضیان مخصوصه عقیده ویرتله او په سختو ویرځوکی یی منگوي.

د دهمزنک د کاللی مسجد

د دهمزنک (بریکوت) سیمه چې پخوا د کاللی صنعت لکه د پڅی ختی خخه د گلی کاسو، سر و بیانو، تشابونو او داسی نورو شیانو جوړولو اهمیت درلود د کاللی په نامه مشهوره وه. د کاللی د مسجد ونو نومونه چې زیات یی اومه او خیری پاخه جوړهسوی دی دادی :- د کاللی مسجد، د سید میر جان مسجد د دهمزنک د عبد الشکور مسجد، د محمد غوث نائب سالار مسجد د دهمزنک د گدامونو مسجد، د دهمزنک د نوآباد مسجد او نور.

د خواجه اسحق مسجد

دغه مسجد د خواجه اسحاق مقبری خنک ته په ده افغانانو کی جوړهسوی دی. د دغی سیمې نور مسجدونه د رنگه مسجد، د حاجی شایب مسجد و نور په نامه یادېږي. د ده افغانانو د میرانو په مسجد کی ملا علی محمد (ده افغانانو خلیفه) د ملا فقیر محمد اخند زوی د لوگر د کلنگار د خواجهگانو خخه و تبلیغ او تدریس کاوه او په (۱۳۴۱ هـ ق) کی د (۷۲) کالو په عمر همدلته وفات سو.

د باغبان باشی مسجد

دغه مسجد د ملک اصغر په خلور لاری کی د امیر حبیب الله سراج الملة والدین باغبان باشی په نامه په درو بسو و مخکے کی دوه پوړی پوڅ او مجموز جوړهسوی رنگه چې په یو لوی خلور لاری کی واقع دی نو د ما پښین، ماخیگر او ماښام

په وختونو کې زیات لمونځ گزاران لري.

د مکروريانو مسجد

دغه مسجد د دریو مکرویان د سړک مدخل په خوله کې د کابل ښاروالۍ له خوا د اوقافو د وزارت په مصارفو د (۱۳۵۶) کال څخه شروع او په درو کلونو کې یې کار پای ته رسېدلی دی. دغه مسجد د اسلامي او عصري معمارۍ په فن په کانگريټي ډول ډیر ښکلی او مجهز جوړه سوی. شنه گنبد، اولوړ منارو یې د لیرې څخه نظر جلبوي. دغه مسجد لویه ساحه لري او دامام او طالبانو د مادی او معنوي ضرورت د رفع کولو لپاره هر کله د دولت او نور وځیر په مؤسسه خوا څخه مرسته ورسره کېږي او د سیمې د فاتحې مجلسونه پکښې کېږي. د کابل د ښار د آبادیدو په نسبت چې ناحیې تر (۳) پورې رسېدلي دي په لسمه ناحیه کې یې د یو ستین دوزان، سمنت خان، قلمر زماڅان، شاه شهید، کارته نو، سیاه سنک، د شیخ محمد یانو تپه، بیښی حصار، شهدای صالحین، قلعچه چمن حصوري، مکروریان، اکبر خان مینه، سید نور محمد شاه مینه. په یوولسمه ناحیه کې د خیر خانی لومړي، دوهم، دریمه مینه، همد اشانی د جلال مینې، شیر شاه مینې، خوشحال خان مینې، لومړي، دوهم، دریمه برخه او دریمه کات شامل دي. ډیر ښکلی، مجهز او عصري مسجدونه او جامعگانې جوړې سوي دي چې مشهورې دادي: - د شیر شاه دوهمې برخې مسجد، د خوشحال مینې د لومړي دوهمې، دریمې برخې پاڅه مسجدونه او کانگريټي ښکلي جامعگانې، د وزیر آباد، تایم نو، ډیروثر و پاڅه مسجدونه، د جمهوري اردو مسجد، د پایان چوک مسجد، حاجي عزت الله مسجد، د بابای خوری مسجد، د شهرار په برکي برکي د ناظر ظفر مسجد، د شش درک مسجد، د کولو پشته مسجد، د قول ایچانو مسجد، د گذر د لومړي برخې مسجد، د سادو گانو د کوڅې مسجدونه، د شور بازار د صندوق جوړولو مسجد، د مرده شویانو د کوڅې مسجد، د باغ نواب مسجد، د خیابان لوی او کوچنی مسجد، د میرزا جان محمد مسجد، د یکه توت مسجد، د بی بی مهر و مسجد، د ده کپک مسجد، د اوږو غر خولو د منډی مسجد، د بیښی حصار مسجد او نور.

خلو و فصل

د تصوف او عرفان

چینی مهمی طریق او اصطلاحات

تر هغه ځایه چې د مطالعې او تتبع څخه څرگندېږي ټول علوم او فنون ځان ته مخصوص الفاظ او اصطلاحات لري چې د تدریس او تبلیغ په موقع کې د هغو څخه استفاده کېږي او دایو، مخصوصه طریقه ده چې د هغې په تعقیب سره سالکان او پیران ژر د مقصود منزل ته رسېږي. په تصوف او عرفان کې هره چینی داسې اصطلاحات سته او موجود دي چې مبتدیان او ذوقمندان یې په معنی او تفسیر څرنگه چې بنایي ژبه نه سی رسېدلای، له بله پلوه د صوفیانو هر داعموی سلیقه او رسته ده چې دخپل سلوک سر او اسرار ژر په چانه شریکوي او په اصطلاح خپلو هغو سالکانو او پرهیزگارانو ته یې بیانوي چې الله تعالی په خپل فضل او کرم د هغو په زړه وټوکی دغه امانت په ودیعت ایښی وی او د نا محرمو له پاره د هغو د لیدلو او پوهیدو لومړی مانا نسته، خو بیا هم ابو القاسم قشیری وفات (۴۶۵ هـ) او اسمعیل عبدالله بن محمد انصاری وفات (۴۸۱ هـ) په طنقات صوفیه، محی الدین ابن عربی وفات (۶۳۸ هـ) په التراجم او قاضی عبدالنبی په دستور العلماء کې او د اکثر سید جعفر سجادی په خپل فرهنگ کې د لاندینو عرفاني کلماتو او تصوفی اصطلاحاتو په هکله داسې بیان کوي:

تصوف

د صوفی او تصوف د کلمې په هکله ډیر تفسیرونه سته. د اسلامي لوی صوفی حضرت ابو منصور عبدالقادر بغدادی چې په (۱۰۳۷ م) (۴۳۹ هـ) کې وفات سوی دی د صوفی او تصوف یونیزو تعریفونه کړي دي چې هغه ټول په ریاضت تقوی او خدای پیژندنې اړه لري. یونزیات شمیر اسلامي عالمان پر دې متفق دي چې تصوف یو عربی

کلمه ده چی دصوف یا وری په معنی ده، چی صوفیانو به دورغ او تقویٰ
 څرگندولو له پاره وړین، څر یا شنه کالی اغوستل، ځینی بیا دغه کلمه
 (صفوة المال) په معنی او ځینی یی د صفر (سایوان) په معنی هم اخلي چی دایو
 د کانچه وه چی سایوان به یی درلود او حضرت رسول الله (ص) به په نبوی منجه
 کی د لمانځه کولو وروسته دغی صنی تر راتلی او یوشمیر صحابه و ته به یی چی به
 اصحاب صفر مشهور وو اسلامي ارشاد او تبلیغ کاؤ.

د اصحاب صفره و زیاته برخه نه کورونه او نه ودونه درلودل، دوی به شپه او
 ورځ پر دغه صفر راټول او د اسلام په خدمت کی به حاضر وو.
 همداشانی (صوفه) دلیری لوی دلی شئی په معنی هم استعمالینی چی څوک
 نه غواړی لکه مال او مال. ابوریحان البیرونی د صوفی کلمه د (سوفیا) د کلې تخ
 مشتقه گڼی چی د پوهنی معنی ورکوی.

دهجیري صاحب وفات (۴۹۰ هـ ق) په کشف المحجوب کی دغه کلمه د صفر
 صفا او صفوی په معنی اخستی سوی چی د ریاضه معنی ورکوی. (۱)
 طاووس فقر اسراج طوسی لیکي: - علمو شریعت جامع دوسخن یعنی روایت
 ودرایت است که هر دو متعلق به اعمال ظاهری و باطنی است یعنی هنگامیکه
 علم در قلب باشد به باطن تعلق دارد، ولی اگر بر زبان آید ظاهر شود به شریعت
 هریک ازین اعمال و باطنی فقر و دانشی دارد آنچه به اندام ظاهری مربوط
 است فقر و آنچه به باطن تعلق گیرد علم باطنی و تصوف نامند. (۲)

طریقه

د سالک (پیر و) یوه لاره ده چی مرید دخپلو خلصو طریقو او اصولو له روپ

- (۱) ارزش میراث صوفیه - د اکثر عبدالحسین زکریا کوپ صفحه ۴۹۲
- (۲) تاریخ فلسفه اسلامي - هانری کوربن - ترجمه. عنوان تصوف صفحه ۲۶۵
- فلسفه عرفان د اکثر یحیی سبشتري - عنوان مقام احسان و اوقان صفحه ۱۰۷
- فضایل بلخ - ابوبکر عبد الله بن عمر بن محمد بن داؤد واعظ بلخی صفحه ۹۳

معنوی او روحی کمال اتقوتہ رسوی کہ مویز دتصوف تاریخ سلسو پیر یو
 تہ ورسو ملتہ زمویز دہیواد یوزیات شمیر متصوفین لکہ حسن بصری چی زیان
 عمری پہ میسٹا کتیر سوی دی فضیل بن عیاض تمیمی خراسانی تولد
 (۵۰۰ھ)، ابراہیم بن ادہم بن منصور کیت یی ابو اسحاق بلخی
 (دبلخ دامیر زادگانو خخہ وچی پہ ۱۶۶ھ ق کی مردی او د روہ پہ سوختہ
 دنوی خُای کی بنخ دی)، عبد اللہ بن مبارک
 مروزی، شافعیق بن ابراہیم بلخی
 احمد بن خضر ویہ بلخی کیت یی ابو حامد وفات (۲۳۰ھ) او نور لیدل
 کیری چی پہ خپلو جسمی او روحی کمال اتقاو بزرگوار یو دتصوف او خد
 پیژندی دیوہ روہ او خلائندہ ساتلی وہ.
 تصوف بیل طریق او اصولونہ لری چی زمویز پہ وطن کی دغہ خلور طریقو
 زیاتی مشہوری دی.

نقش بندیہ طریقہ

شیخ بہا الدین محمد بخاری دسید محمد زوی پہ شاہ نقش بند مشہور پہ
 (۷۱۸ھ) کی پہ بخارا کی زیریدی او پہ (۷۹۱ھ) کی دبخارا پہ یومیلی مسافر کئی
 وفات سوی دی، دہ دخیل پلار پہ خیر عیال رنق او روزی دکیمخا او بدلو
 او نقش بندی پہ کسب برابر ولہ، نوٹکہ پہ شاہ نقش بند مشہور دی، دد
 پہ طریقہ کنی دشریعت د احکامو پیروی یعنی دمسلمانن پنخو بناؤتہ زیات
 پاملرنہ کیری، ریاضت او انزوانہ خویشوی دکار کولو سرہ دخدای یادول
 ضروری گئی، دسفینت الاولیا پہ (۳۱) مخ کی راغلی دی: دخواجہ پوینت
 وسوچی آیا ستا سو طریقہ پرجہر، خلوت، جلوت او سماع بنادہ؟ دہ پہ خواب
 کی ورته ویل، پی یا، نوبیای وپوینستی چی نوخرنگہ دہ، دہ ورته ویل چی پد
 ظاہرہ دخلکو او پہ باطن کی دحق تعالی سرہ.
 خواجہ نقش بند صاحب شعری او تصوفی طبع ہر لودہ دمثال پہ دول وای

سرتاسر افاق به هیچد بخزند * یارب چه متاعم که خریدارم نیست
د نقش بندی طریقی سلسله :

حضرت محمد (ص)، ابوبکر صدیق، سلمان فارسی، قاسم بن محمد، امام جعفر
صادق، بایزید بسطامی، ابوالحسن خرقانی، ابوعلی فارمدی، یوسف همدانی
عبد الخالق غجدوانی، خواجه محمد عارف ریوگری، خواجه محمد ابوالخیر
فقوی، خواجه عزیزان علی رایتی، خواجه محمد بابا سماسی، خواجه
امیر کلل، خواجه بهاء الدین نقش بند . (۱)

د نقش بندی طریقی ته په افغانستان او سندی داماد ربابی المجدد ثانی
خلیفه گانو او حضرت شاه فقیر الله حصار کی ننگر هاری زیات خدمت
کړی دی . او په افغانستان کی د نقش بندی طریقی خلافت د نور المشایخ
د کورنی غرو مخصوص حضرت محمد ابراهیم مجددی او محمد امین
مجددی ته سپارل سوی دی .

حضرت صاحب صبغت الله مجددی

حضرت صاحب صبغت الله مجددی د محمد معصوم مجددی (میا جان آغا)
زوی او هغه د فضل محمد مجددی (شاه آغا) شمس المشایخ او هغه د غلام
قیوم مجددی زوی دی چی په کال (۱۳۰۴ هـ ش) د کابل د شور بازار په کوچه کی
زین بیدلی دی ، نیکه یی حضرت فضل محمد چی شمس المشایخ یی لقب ووه
عینی وروڼه درلودل چی یوی حضرت فضل عمر (شیر آغا) او پادشاهی
لقب یی نور المشایخ و، بل یی حضرت محمد صادق مجددی په مصر او سعودی
عرب کی د افغانستان پخوانی لوی سفیر و . دوی درې واړه د حضرت خواجه غلام
قیوم زامن و . د هغو خدمتونه او جانفشانیو په سبب چی دوی د افغانستان
په شاهي دربارونو او د افغانستان د خپلواکی او جهاد په معرکی او نورو
سیاسی امور کی کړی وه دا علی حضرت امان الله له خوا هغه حضرت فضل

محمد مجدی تر د شمس المشایخ او حضرت فضل عمر مجدی تر د نور المشایخ لقبونه ورکړه شول او دریم وروړی چی حضرت محمد صادق نومیده فامیلی لقب (اقای گل) په نامه یادیدی.

د دوی حرکتونه د اعلیٰ حضرت امان الله خان د خلع کولو، خاد و دین رسول الله د پادشا کولو او بیاد اعلیٰ حضرت محمد نادر شاه د پادشاهی سره د موافقی کولو په موخه کی د چا د نظره پټ نه دی، د سوار محمد هاشم په لومړی کابینه کی حضرت فضل عمر مجدی د عدلیه وزارت عهده درلوده.

حضرت صفت الله مجدی په کوچنیوالی د خپل فامیل د غروڅخه دوزنه او بنوونه موندلی او په شپږ کلن عمر د کابل د بنار په لومړنیو بنوونجی کی شامل سوی. او هغه وخت چی پلاری (ماما غلام فاروق عثمان په کندهار او هرات کی نائب الحکومتی درلوده) نقل مکان کاوه دی هورسره و او د کندهار د احمد شاه بابا په لیسه او هرات کی یی خپل لومړنی تحصیلات پسر رسولی او د لومړنیو تحصیلاتو د بشپړولو وروسته د کابل د حبیبی په لیسه کی شامل سو، په همدغه لیسه کی و چی د پرمختی او عقیده وی مسایلو باندی خطابی وړکولی او په لسمه ټولگی کی یی دخولی او لنگوتی د استعمالولو په ښیښه کی یی یو کفرانس وړکړ چی په هغه کی یی د حبیبی د لیسې د شاگردانو او هور صنفانو فکر و نه د مکتب او دریشی او یونیفارم څخه واپرول او دغه هکله یی د مکتب د اداری او د سپلین مخالفت او منفی مبارزه شروع کړه، حضرت صفت الله مجدی څرنګه چی په ریاضی او اجتماعی علومو کی پوره مهارت درلود، نو د مکتب د خارجی معلمانوله خوا څخه هغه ته د حبیبی د ستوری لقب ورکړه سو.

د تر دویسی ټولگی پوری مسلسل لوست ته د ناروغی وړ پښیدلو په نسبت د واه وړنګر خو تر در و کالو تعطیل وروسته د هنی لیسې څخه د اعلیٰ اول نمرگی درجی په حاصلولو سره د بکلوړ یا شهادت نامه په لاس راوړه او په امریکا کی یی د طب په څانګه د تحصیل کولو چانس وړ برابر سو. ده چی د اسلامی علومو

د تحصیل سره علاقه مندی درلوده، نو د دغه بورس داخستلو څخه یې
 صرف نظر وکړ او په خصوصي توګه د مصر په الانهر کې یې د اسلامي علومو
 لکه د اسلامي مالي سیاست، قضایي سیاست، حقوقی سیاست او عدلی
 طب کې د تعلیم حاصلولو لپاره ولاړ و تر لاسه، ده د تحصیل په وخت کې د مصر د
 (جیزه) د محلی په مسجد کې امامت هم کاوه، د تحصیل وروسته د مصر
 د یېزاره خلکو او اخوان المسلمینو څخه وغوښته چې په مصر کې د ارشاد
 او تبلیغ له پاره پاته شي، او یا اقله په واشنگتن کې د اسلامي مرکز د ریاست
 عهده ومنی، خو ده په خپل وطن کې د اسلامي تبلیغ او ارشاد وظیفه خوښه
 کړه او په (۱۳۳۲ هـ ش) کې دخپل فامیل سره کابل ته راغی، څرنګه چې تعامل وڅار چې
 تعلیم یافته ګانو به د صدر اعظم او پاچا سره لیدل، حضرت صفت الله
 مجددی هم د سردار محمد داؤد صدر اعظم سره ولیدل، او د هغه له خوا
 د عدلی وزیر په حیث په کابینه کې د شمولیت غوښتنه څخه وسوه، ده چې د معلمی
 او ارشاد د وظیفې سره علاقه درلوده نو د دینیاتو او عقایدو د معلمی په حیث
 یې د جیبې په بنوونځي او دارالمعلمینو کې او د حقوقو او سیاسي علومو په پوهنځي
 کې خپلې وظیفې ته دوام ورکړ، د متر یا لیزم او کمونیزم د فلسفې په ردولو کې
 په کنفرانسونو او مجلسونو کې فعاله برخه اخسته او د دولت یې مجبور او چې
 د اسلامي او اخواني تعلیماتو په خپرولو سره د دوی د عقایدو څخه جلا
 گیری وکړي، او د شوروی روسیې او د هنې د اقماروسو د روابطو په
 ضعیفولو کې په رسمي توګه اطمینان ورکړي، او د پان اسلامیزم خواته چې
 توجه وکړي او دیو اسلامي عالم په توګه یې په آسیایي، اروپایي، افریقایي
 او امریکایي هیوادونو کې د بین المللي اسلامي عالم په څیر یې ازانګي
 خپري سوي او د (۱۳۳۸ هـ ش) کال راهیسې یې د سیمو نیالیزم او اسلامیزم
 د طرفدارانو په مباحثو کې په فعاله توګه ونډه اخسته چې د دغو مناقشو
 په نښت د دولت په سیاسي او د پلوماسي مناسباتو کې هم خنډونه پېښ سول
 او عکس العمل ښکاره کولو ته اړ سو. چې د دغه عکس العمل په نتیجه کې

د (۱۳۳۸ هـ ش) کال په حوت کی بندی سو.

حضرت صیفت الله مجدی د سردار محمد داؤد د استغنی وروسته په کال (۱۳۴۳ هـ ش) د میزان په نهمه د بنده څخه خوشی سو، او څرنگه چې د هیواد سیاسي وضع نا ارامه وه، نو د څه وخت له پاره یی عربي متحد جمهوریت ته سفر وکړ، وروسته بیا وطن ته راغی او د پوهنی وزارت د تعلیمي نصاب د کمیټې په عضویت وټاکل سو، حضرت صاحب د کابل د پل خشتی د مسجد په مظاهري او د اسلامي ځوانانو د غونډو په کنفرانسو کی فعاله برخه اخسته، او غرابیانی یی ورکولی، او د پارلمان د غړو د توجه د جلبولو له پاره یی په ښکاره او پټه فعالیت کاوه حضرت صیفت الله مجدی په هیواد کی د اسلامي نهضتو نوډیا ورکولو له پاره په (۱۳۵۰ هـ ش) کی جمعیت العلماء محمدی او د سیلو د څنگه یی یوه اسلامي کتابخانه تاسیس کړه، او د اسلام د تبلیغ او مسلمانانو د حال څخه د خبرولو له پاره یی لویو اسلامي هیوادونو ته سفر وکړه، د سردار محمد داؤد د جمهوریت په راتلو سره دی په سعودي عربستان کی د اسلامي مرکزونو د تاسیس کولو په کار لگیا سو وڅلور کاله په کوپن هاگن کی پاته سو او د اسلامي ذبیحی په راگرځولو بریالی سو.

پرافغانستان باندی د روسانو د یرغل د ماتولو په هلو ځلو او د جهاد فتوی په صادرولو او په (۱۹۸۱ م) کی اسلام آباد په (۱۹۸۲ م) کی فلورانس اسلامي هیوادونو په کنفرانس کی د گډون کولو د ملی نجات د جبهی په اسیسولو د ملی جبهی د ریاست په کولو د یربریا لیتوبونه په لاس راوړی.

ی. د اکثر نجیب الله څخه د اقتدار د واگي دا خستلو او اسلامي جهادی دولت په جوړولو کی د افغانستان د لومړنی موقق جمهور رئیس په کل کیدو او د همدارنگی د شورې د ریاست د حزب اسلامي، نجات ملی، وحدت اسلامي منش اسلامي) په قبولیدو کی ستر او تاریخي مقام لری.

قادریہ طریقه

دغی طریقی موسس شیخ محی الدین عبد القادر گیلانی د سید ابی صالح موسی زوی دی چی په (۴۷۱ھ) کی په گیلان کی زیږیدلی، او (۵۶۱ھ) کی په بغداد کی وفات سوی دی. داراشکوه د شاجهان مغولی پاچا زوی چی دده د طریقی مرید او مخلص و، په خپل اثر سکینت الاولیا کی دده د طریقی په هکله لیکلی:

بنای سلسله متبرکه قادریه بر طریق (صحو) است و کثرت و کثرت فتوح و عدم تفرس، و صحو عبارتست از حصول مراد و صحبت حال. دده د طریقی پیر و ان په عراق، مراکش، اندلس، افغانستان، پاکستان، هند، منحنی اسیا کی بیخي زیات دی. د قادریه طریقی مریدان په ریاضت، خلوت و د مشایخو د قبر و نود زیارت په هکله مخصوص آداب، سلوک او مراسمی لری شیخ چی په اصطلاح پیران پیر، غوث الاعظم دستگیر، لوی پیر او داسی نور نومونه یاد پیری، دی حنفی مذهب و، خو په شافعی، حنبلی مذهبوی هم غتوا ورکوله. مشهور تالیفات یی ددی: الفتح الربانی والفیض الرحمانی فتوح الغیب، ملفوظات، غنیة الطالبین، مکوبات، حزب نشاء الخیرات، لوهاب الرحمانیه و الفتوحات الرحمانیه، جلا و الخاطر، سر الاسرار و د الراضیه، تفسیر القرآن دوه ټوکه. شیخ شعری طبع هم درلوده:

گربیايي به سر تربت ویرانه ما

بینی از خون جگر آب زده خانه ما

شکر الله که نمودیم و رسیدیم به دوست

افرین باد برین همت پروانه ما

با احد در لحد تنگ بگوئید ای دوست

اشنائیم به تو غیر تو بیگانه ما

محی از شمع تجلی نگاهش می سوخت

دوست می گفت زهی همت پروانه ما

شريف التواريخ په خپل (۱۳۴) مخ كې دده د طريقې سلسله داسې بيانوي :
حضرت محمد (ص) ، حضرت امار علي ، خواجه حسن بصري ، حبيب عجمي
داؤد طايي ، معروف كرخي ، سري سقطي ، شيخ جنيد بغدادى ، ابوبكر شبلي
عبد الواحد تميمي ، ابوالفرج طرطوسي ، ابوالحسن هكاري ، ابوسعيد مخزومي
غوث الاعظم عبدالقادر جيلاني .

د افغانستان د هرات څخه په هند كې د قادريه طريقې رواجيدل د سيد صفي الدين
صوفي گيلاني (۵۴۸ - ۶۵۰ هـ) په واسطه سوې دى . خوسيد ابو عبد الله محمد
غوث گيلاني چې د شيخ عبدالقادر گيلاني اتو خليفه گڼل كېږي دغې طريقې ته
په هند كې زيات مريدان پيدا كړل .

په كندهار كې د قادريه طريقه د بغداد د پير سيد حسن نقيب صاحب د كورنۍ د
غرو په واسطه زياته مروجېدې ده . او اوسنې خلف يې پير سيد احمد گيلاني
گڼل كېږي .

پير سيد احمد گيلاني

دى د سيد حسن گيلاني بغدادى (نقيب صاحب) زوى په كال (۱۳۱۱ هـ ش) كې په
كابل كې زيږيدلى او خپل لومړنى تحصيلات يې د ابو حنيفه په مدرسې كې
پاي ته رسولى او په كال (۱۳۴۳ هـ ش) كې د كابل د پوهنتون د شرعياتو د پوهنځي
څخه فارغ التحصيل سوې دى . ده غوښته چې د زيات تحصيل له پاره د مصر
الزهر په مدرسې كې شامل سي ، خو دخپل مشر ورور (شير آغا) د وفات
په كبله يې دغه عز و ترسره نه شو او دخپلې كورنۍ د مور وځي د پاللو په سلسله
كې د پيرى او بزرگي سلسله تر اوسه پاللې ده . دى د غزني ، كلات ، كندهار ، كويټ
ننگرهار په غلجې قبيلو مخصوص كوچيانو او پوښته كې د پير مريدان
و اخلاص مندان ، او پاصطلاح د كوچيانو لوى پير او دستگير گڼل
كېږي . ده ته خداى تعالى د پير جايداد او غنا په برخه كړې او لنگر
يې ښه چلېږي . افغانى دربار و نو هر هر كله د عزت او حرمت پر سترگه

مرته کتلی، خوینی او دوستی یی ورسره کړي، د همدغه کبله د لوی ملی او سیاسي
نفوذ خاوند سوی دی.

پیر سید احمد گیلانی (افندی آغا) د خلق دیموکراتیک گوند د کودتاڅلور
میاشتې وروسته پاکستان ته مهاجر سوی او د جهاد د داعی د پرمخ بیولو او ملی
سلامی حکومت د جوړولو له پاره چی اصل یی د ټولو وطنوالو پرخوینی بناوی
د ملی اسلامی محاذ د تنظیم په جوړولو بریالی سوی دی.

د کورنی د نسب سلسله:

حضرت محمد، بنه فاطمه الزهرا، ابن امام حسن، ابن سید حسن، ابن سید
عبدالله، ابن سید موسی لجون، ابن سید عبدالله، ابن سید موسی، ابن سید
داؤد، ابن سید محمد، ابن سید یحیی الزاهد، ابن سید عبدالله الحبلی، ابن ابی صالح
موسی جنگی دوست، ابن سید الفوٹ الاعظم عبد القادر گیلانی، ابن سید
عبد العزیز گیلانی، ابن سید محمد الهٹاک گیلانی، ابن سید شمس الدین
گیلانی، ابن سید شرف الدین گیلانی ابن سید زین الدین، ابن سید ولی
الدین، ابن سید نور الدین، ابن سید حسام الدین، ابن سید محمد درویش
ابن سید زین الدین، ابن سید مصطفی، ابن سید سلمان، ابن سید علی
نقیب الاشرف، ابن سید حسن گیلانی نقیب صاحب، ابن پیر سید احمد گیلانی

خلیفه غلام فاروق قادری

خلیفه صاحب دخپل مشهور اثر (مولود شریف) د همدی په لومړي مخ کی دخپل
حسان د معرفي په هکله لیکي: (نزه احقر العباد غلام فاروق د ملا شیر محمد زوی
په قوم تاجک حتی مذهب یو). دده د مناجاتو لومړی ټوک (۱۹۲) متوسط
مخونو، دوه ټوک یی د (فاروقی مناجاتو مع نعت رسول الله (ص)).
په نامه (۸۶) مخونو ته، دریم ټوک یی د (حق او باطل) په نامه (۶۶۳)
مخونو ته رسیدی.

ده په دغه اثر کی د کندهار د عمومي اوسیدونکو ناوړه خوینو، د شریعت

او اخلاق و لیری کارونه تبیضات او فرقه پرستی غندلی او دهنود اصطلاح
په هکله یی لاری چاری ورنه دلی دی.

خلیفه صاحب غلام فاروق دخیل اثر په خاتمه کی داسی لیکي :

د کتاب بیان د حق او باطل دی * سرتریا په په خواب کی د سایل دی
د کتاب خاصیت داذی چي وای * هر سړی به وای دغه ماته وای
نه لرو غرض په هیچاپوری نور * د سایل جواب ی وکړن ما ورو
چي یو زردی سوشپښ شپینه سته وه * پنځه ویشته د محرم روځ یی جمعه وه
فرق د حق او باطل کتاب سوتو * رب دی کړی قبول په خپل فضل وکړم
خلیفه صاحب دکندهار د کابل په بازار کی د بوبت جوړولو د لاری د عیال
نرق او روزی برابروله د بوبتونو ماهر استادان او شاگردان یی هر د
طریقت او اخلاقو پیروان وو. دی به د پنجدشنبی په شپو او د جمعوی په وڅو
کی دخیل کور په خانقاه کی د خدای تعالی په ذکر او فکر لگیاو.
خلیفه صاحب د ناوړه دودونو او اخلاقو په هکله داسی وای :
په صحرا کی د اقاعدو وایرو تاته

تولد کلی زکوة و رکوی ملاته
مان یی اخلی دخیل کلی خغه عام

وملا تری و رکوی دی په خیل نام
لانه لری هیڅ وخت د خان اختیار

چی خان وای دی کوی هغه رفتار
د کلی خان دخی تر هغه پوری

د مسجد امام لمونځ نه کړی کښته گوری
ی ورنه کړی نه پریږدی د کلی خان

که غنی دی که مسکین دی که ناتوان
غفلت عیال د اړه مسکینان دی

دوی په خپله نفقه پوری حیران دی

د سهر وردی طریقہ

دغه طریقہ د شیخ بہاء الدین سهر وردی د شیخ محمد عمروزی خټک چي په (۵۳۸ هـ) کی د زنجان په سهر وردی زیږیدلی او په (۶۲۲ هـ) کی په بغداد کی وفات سوی را شروع کړی. دده نور د حضرت عبدالقادر جیلانی په صوابدید په شهاب الدین عمر اوبتی دی. دی د منبع الاسرار، مطلع الانوار، عالم ربانی، استاد الشیوخ په نامه هو یاد کړی.

ددغی طریقې په تاسیس کی بیل روایتونه شته، ځینی د سهر وردی طریقې تاسیس شیخ ابونجیب عبدالقادر سهر وردی (۵۶۳ هـ وفات) او ځینی یی شیخ الشیوخ شهاب الدین، ابوحفص عمر ته منسوبوی. خود اخر گنده ده چی د شیخ شهاب الدین خلیفه گانو په هند او منځنی اسیا کی ددغی طریقې د رولې جلوله پاره زیات خدمت کړی دی، ځکه دده نور تر وفات زیات اختلا کړی، ددغی طریقې مرشدان سنی مذهب دی او دخپل طریقت سلسله داس بیانوی :- حضرت محمد (ص)، حضرت علی (رض)، حضرت املو حسن، حسن بصری، حبیب عجمی، داود طایبی، معروف کرخی، سری سقطی، جنید بغدادی، مشاد نبوری، شیخ اسود احمد دینوری، شیخ ابو عبد الله، شیخ وجهه الدین سهر وردی، شیخ ضیاء الدین ابوالنجیب سهر وردی، شیخ شهاب الدین ابوحفص عمر سهر وردی. په تصوف او عرفان کی زیات اشار لری چی مشفق یی دادی :- عوارف، اعلام الهدا، رشف النصایح.

د (الله هو) کلمی (ورد) په دوی کی زیات مروج دی، ډیر راوړوسته په دغه طریقې کی ډیر انشعابونه سوی دی، او د اصلی اصولو خټک یی انحراف کړی دی، ځینی یی وسماع ته ډیر مایل سوی او مخدوموادو ته یی مخ نیولی د مشهور یی دادی :-

ملا میده :- بی شریعته چی طریقت ته یی زیات مخ کړی دی.
جلالیه :- چی نور چلتار تر سر تر ی.

قلندریہ بد سماع پہ وخت کی نل او شپیلانق وہی .
 مخدومیہ :- د سید جلال الدین مخدوم خٹخہ را شروع کیری پی دا ولیاؤ
 دلیدلو له پاره یی دیر سفر ونه کول .
 نوری خانگی یی د میران شاهی ، اسماعیل شاهی ، شاهی دولا ، سماگیه ، رسول
 شاهی او نور و په نامه یادیری . (۱)

د خواجه معین الدین حسن سکجری چشتی طریقہ

خواجه معین الدین حسن سکجری چشتی د غیاث الدین حسن زوی په
 (۵۳۷ هـ) کی د افغانی سیستان په سکجری نومی کلی کی زیږیدلی او په (۶۳۲ هـ)
 کی د هند په اجمیر کی خاور و ته سپارل سوی دی او چشتی پی تحکیم بولی
 چي دده د طریقت او ارادت سلسله پر اوړ پښت حضرت ابواسحاق
 شاهی چشتی چي د شیخ علودین نوری مرید دی رسیدی ، چشت دهرات
 د ولایت یوه ولسوالی ده چي دیر متصوفین او بنر گواران پکښی پیدا سوی
 دی . د فرشتی تاریخ ، اخبار الاخبار ، تاریخ مشایخ چشت دده د نسب
 سلسله په خواړسو پښت حضرت علی (رض) ته رسوی . حضرت خواجه
 دافغانستان د لوی دینجو سیمو د مدرسو دلیدلو وروسته په (۱۶) کلن
 سن سمرقند او بخارا ته ولاړ او هلته یی د دین علم پوره کړه کړ ، او
 د هغه خای خټه د بیرته راگرځیدو په وخت کی یی په نیشاپور کی د خواجه عثمان
 هارونی سره ولیدل او د هغه په مریدانو کی شامل سو ، حضرت خواجه
 معین الدین د قطب الدین ایبک په زمانه کی اجمیر ته ولاړ او په هغه ښار
 کی یی د پاچا د نماینده له خوا تودهر کی وسو . ده په دهلی کی په وعظ او ارشاد
 شروع وکړ ، او زیات مریدان او اخلاص مندانی یی پیدا کړل . د طریقہ
 شرح التعریف لمذهب التصوف - نور الموثین وفضیحت المدعیین
 خواجه امام ابو ابراهیم اسماعیل بن محمد مستملی بخاری - ربع چهارم
 یا مقدمه محمد روشن صفحه (۱۷۰۰) عنوان قولهم فی المرید والمراد .

چشتیه لیکوال داکتر غلام علی اریالیکی (در اجمیر بسیاری از هندوان
ببرکت انفاس آن پیر طریقت به دین اسلام مشرف شدند، و آنانیکه
ایمان نیاوردند محبت خواجه را بدل جای دادند و پیوسته فتوح بی حد
وعد به حضرت او میفرستادند و چنانیکه مرحوم مولوی غلام سرور
میگوید چراغ اسلام در هندوستان به طفیل این خاندان عالیشان
چشتیه روشن گشت.)

حضرت خواجه دمشهور و خلیفه گانو خغه شیخ احمد کابلی په (۵۹۱ هـ)
په بتارس، حضرت شیخ احمد غازی په (۶۰۳ هـ) په فتوح، حضرت احمد
خان درانی په (۵۹۰ هـ) کی په اجمیر کی شهیدان سوی او نور دیر مشهور
دی. دچشتیه په نزد سماع معتبره او دمسلك جزده.

سکنت الاولیا وای پی حضرت خواجه د غوث الاعظم دستگیر حضورت
هر رسیدلی او دهنه په حجره کی ورسره او سیدلی دی. دحینو تذکروله رو
دچشتی طریق سلسله حضرت شیخ ابراهیم ادهو بلخی ته رسیدی، چی هغه
خپله طریقه دحضرت خضر خغه اخستی ده. دچشتی سلسلی دغه اولیا او مشایخ
مشهور دی: خواجه قطب الدین بختیار کاکي، شیخ فرید الدین گنج شکر، شیخ
نظام الدین اولیا، امیر خسرو بلخی، شیخ سلیم چشتی.

مشهور آثار پی داری: - دلیل العارفین (چی دده خلیفه قطب الدین بختیار کاکي
را تهل کړی، انیس الارواح دخپل مرید خواجه عثمان هارونی، ملفوظات
د ذکر، ریاضت اوچله کشی رساله، کلمات معین الدین، سجزی، گنج اسرار
دیوان شعر. دشیخ د شعر نمونه داده:
ربود جان و دل را جمال نام خدا.

نواخته تشنه لبان را زلال نام خدا

ای صبا گر پر سدت گز ما چه گوید معین
این ددی را از میان برداری بگو گوی

خانقا

دمشایخو، درویشانو، صوفیانو، تکیه، رباط اوتاهوی ته وای پی جمع
ی خوانق او خانقاهات او پپیشتی (خانقاهوی) دخی دغه یوه معربه کلمه
ده چی د (خانه) او (گا) خنجه جوړه سوی ده لکه منز لگا، مجلس گا، او
په فارسی کی دن) په سکون هر استعمالیری.

سعدی (رح) په خپل اثر (گلستان) کی په دی هکله وایي:

سعدی حدیث مستی و فریاد عاشقی * دیگر مکن که عیب بود خانقا را
محمد کرد علی د خانقا د کلمی اود هنی د تاریخ په هکله لیکي: خانقا یوه فارسی
کلمه ده چی اصل یی (خونگا) ده یعنی هغه خای چی پاچایا سلطان دودی پکښی
خوری، نن خانقا د هغو کنجونو زاویو ته ویل کیږی چی په هغه کی صوفی په عبادت
لگیاوی، خانقا تر شپږمی هجری پیری پوری وجود نه درلود، په مصر کی هغه
چاچی لومړی خانقا جوړه کړه سلطان صلاح الدین یوسف و هغه د خانقا
په جوړولو علاو و ټاکلی رزق (خواره) د حق د لاری سالکینو ته هر مقرر
کړ. د (سیوطی) په قول مغریزی وایي: خانقا د اسلامی عالم د مؤسسانو
خنجه دی چی په څلورمه هجری پیری کی پیدا سوی ده وایي لومړی ځل هغه چاچی
خانقا د عبادت له پاره جوړه کړه، هغه زید بن صوحال بن ضره نومیده، کله
کی هغه ځینی دبصری خلک ولیدل چی بیله تجارتی، زراعتی اوداسی نور و عواید و
مان د خدای تعالی عبادت ته اړه وکړی و اود فکر او خیال په ارامی یی عبادت کاوه
و هغه چی د دوی لوبزه بی نیازی او فارغ البالی اود دنیا سره بی پروای ولید، نو
کوری د دوی د اوسیدلو، کالیو اونور و ما محتاجو د رفع کولو له پاره وروبا
سپه همدا شان ر وایت دی چی په اسلام کی لومړنی خانقا یو کوچ وچی په بیت
مقدس کی د عبادت له پاره ټاکل سوی و. (۱)

عرفانی تعبیراتو او اصطلاحاتو اولغاتو فرهنگ لیکي: د خانقا شباهت په
لغت نامه ده خدا - صفحه ۱۶۱

مدینه منوره کی دحضرت رسول الله (ص) دهنی صنی سره کیدلای
سی، چی دصحابه و فقیران او بیوزلان به په هغه کی اوسیدل او اعلی
کیدل او هرڅوک چی به مدینه شریفی ته راتلی که پیسی او خای به یی نه درلود
دغی صنی ته به یی دلمر راختوڅخه ځان را رساوه.

دحضرت طلحه څخه داسی روایت دی :- مکان الرجل اذا قد المدینت
وکان له بها عریف ینزل علی عریفه فان لم یکن له بها عریف نزل الصف
وکت فی من نزل الصفه . (۱)

مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه عزالدین پرخپله (۱۵۳) صفحه کی خانقا
ته دو مرتلوی په ادابو کی داسی لیکي :- بدانکه اهل خانقاده و طایفه میباشند
مسافران و مقیمان . اما رسم و صوفیان در سفر آن است که چون به خانقا
قصد نزول دارند، جهد کنند تا پیش از عصر به منزل رسند، و اگر در
راه به عذری متخلف شوند، و وقت عصر درانید، آن شب به مسجد با گو
دیگر نزول کنند، و روز دیگر به وقت ارتفاع آفتاب قصد خانقا
کنند و چون در خانقا رویند، اول دو رکعت نماز بگذارند سپس سلا
کنند، و به معانقت و مصافحت با حاضران مبادرت نمایند، و سنت آن است
که از جهت مقیمان به حق القدوم عرضهای از طعام یا غیر آن در میان آن
و به کلام مسابقت ننمایند، و سخن تانه پرسند نه گویند، و سه روز را
خانقا به قصد مهمی که دارند، از زیارت احیاء و اموات بیرون نروند
تلقینات باطن از تغییرات عوارض سفر به قرار خود باز آید، و جمع گردد
و مستعد لقاء مشایخ و اخوان شدند، چه استیفاء حفظ غیر از صحبت
نور جمعیت باطن میسر گردد، از بهر آنکه نور کلام و سمع به قدر نور
نیت دل تواند بود، و چون از خانقا به قصدیکه دارند بیرون خواهند رفت
بی اجازت مقدم اهل خانقا بر خروج اقدام ننمایند، و همچنین در هر

۱. فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی - داکتر سجادی

چیز به موافقت رای و استصواب و اجازت او شروع کنند، و چون سه روز بگذرد اگر نیت اقامت دارند و در اقامت ایشان بحال بطائت بود، خدمتی که بدان قیام نمایند، طلب دارند، و اگر اوقات شان مشغول عبادت بود (فکفی بالعبادة شغلا) و اما مقیمان خانقا باید که مقدم مسافران را بترحیب و اعزاز تلقی نمایند، و بتود و طلاق وجه بدیشان تقرب کنند، و خادم بایست که سبک طعام پیش آورد، و با ایشان نان و روی و خوش سخن بود، و اگر مسافری به خانقا رسد که به همراه صوفیه مترسد نه بود، و به نظر حقارت و عدم مبالا در او نتگرند، و او را از خانقا اخراج نه کنند و باز نزنند، چه بسیار از اولیا و صلحا که از رسوم این جماعت خالی باشند، پس اگر ایشان را به مکر و هی انداز رسانند، ممکن که باطن ایشان از آن مشوش و متالش شوند، و اثر ضرر آن به دین و دنیا موذی لاحق شود، و بهترین اخلاق رفیق و مدار است با مردم و در رشت خوبی قول و قول نتیجه نفس خبیث است. اگر کسی با خانقا رسد و معلوم میشود که صلاحیت مقام ندارد او را به وجه لطف و حسن کلام بعد از تقدیر طعام باز گردانند. (۱)

د دوست محمد حاجی کتدهاری خانقا

دی د ملا علی اخند یوسفزی زوی د اسماعیل خان د دیری د بنود د امان د موسی زی د کلی او سید ونکی وچی د کندهار د مشهور و مشایخو او عرفاؤ خغه گیل کیدی چی د نقش بندی مجددی طریق مرشد او خلیفه و دکندهار خغه پیر ته په قول افغانستان مخصوص منحنی اسیا، بخارا، سمرقند تاشکند، مرو او نور و بنار و نوکی بی په سو و اخلاص مندان او مریدان

(۱) مصباح الهدایة و مفتاح الکفایة - عزالدین، محد و د قاشانی صفحه ۱۵۳-۱۵۶

ارزش میراث صوفیه - داکتر عبدالحسین زکوب - صفحه ۶۸ - چاپ ۱۳۶۹

انتشارات کبیر .

۱۲۱
در لودل. خانقاہوی بی بی موسیٰ زئی غونبدان او بخارا کی تراوسہ ستہ دوست
محمد حاجی خیل زیاترہ عمر بہ تیرہ بیاد دوی بہ میاشتی کی دزابل دکلایت پد
غونبدان او غورہ مرغہ کی تیرا وہ، داسماعیل دیرہ او غازی خان دیرہ بی
ژی دتیریوان زئی تاتوبی و. کله چی بہ کندہار تہ راتلی د کندہار د سنار او
دند د ولسوالی بہ بیلو کلیو کی بہ د مریدانو او اخلاص مندانو د فیض او
برکت مرجع گنل کیدی. د دوست محمد حاجی قندہاری فارسی مکتوبات
زیات مشہور دی. فارسی مکتوبات بی د حضرت حاجی دوست محمد
قندہاری قدس سرہ موسیٰ زئی شریف بہ نامہ حافظ محمد یوسف خان
او ورنود ملتان پر صدیقیہ کی چاپ کری دی ددغو مکتوباتو شمیر و
دیر شو تر سیر بی چی د خپلو مریدانو او خلیفہ گانو بہ نامہ بی لیکلی دی:
مکتوب اول بہ نامہ خلیفہ محمد جانان اخندزادہ ساکن مرغہ، مکتوب
دو بہ نامہ ملا امان اللہ صاحب خلیفہ ہراتی، مکتوب سوم ایضاً بہ نامہ
خلیفہ ملا امان اللہ صاحب موصوف الصدر، مکتوب چہارم ایضاً بہ نامہ
خلیفہ ملا امان اللہ صاحب ہراتی، مکتوب پنجم بہ حضرت پیر دستگیر
خود حضرت شہاد احمد سعید صاحب مجددی دہلوی شہر المدنی قدس
اللہ سرہ، مکتوب ششم بہ نامہ ملا محمد جانان صاحب ساکن مرغہ
مکتوب ہفتم ایضاً بہ ملا جانان صاحب موصوف الصدر، مکتوب ہشتم
بہ نامہ خلیفہ ملا امان اللہ صاحب ہراتی، مکتوب نہم بہ حضرت پیر و
مرشد خویش قدس سرہ، مکتوب دہم بہ نامہ خلیفہ مولوی محمد عابد
صاحب قوم کا کر ساکن بوب، مکتوب یازدہم بہ نامہ خلیفہ مولوی
محمد عادل صاحب موصوف الصدر، مکتوب دوازدهم بہ خلیفہ ملا
اخندزادہ ہریپال کسپری، مکتوب سیزدہم بہ مولوی محمد عادل
صاحب کا کر ساکن بوب، مکتوب چہار دہم بہ ملا ہیت اخندزادہ
ہریپال کسپری، مکتوب پانزدہم بہ ملا راز محمد اخندزادہ صاحب کند
ری، مکتوب شانزدہم بہ نامہ مولوی شیر محمد کلاچوی کہ مجاز حضرت پیر

مکتوب هفدهم به نام ملا قطب الدین اخند، مکتوب هژدهم به نام
 خلیفه امان الله صاحب هراتی، مکتوب نوزدهم به نام ملا میر واعظ
 صاحب اخندزاده، مکتوب بیست و ایضا به نام ملا میر واعظ صاحب موصوف
 الصدر، مکتوب بیست و یکم به جانب پیر دستگیر خود حضرت شاه احمد
 سعید صاحب مجددی دهلوی ثم الممدنی (رح)، مکتوب بیست و دوم به
 نام ملا میر واعظ صاحب، مکتوب بیست و سوم به نام ملا حیدر شاه صاحب
 پوونده، مکتوب بیست و چهارم به نام ملا عطا محمد اخندزاده صاحب
 مکتوب بیست و پنجم ایضا به نام ملا عطا محمد صاحب موصوف الصدر
 مکتوب بیست و ششم به نام خان ملا خان صاحب، مکتوب بیست و هفتم به
 نام خلیفه جلیل القدر ملا امان الله صاحب هراتی، مکتوب بیست و هشتم
 به سیادت پناه قاضی حیدر شاه صاحب، مکتوب بیست و نهم به نام قاضی
 حیدر شاه صاحب موصوف الصدر، مکتوب سی و ام به نام مولوی
 عبید الله صاحب .

د مثال په ډول د لته د حاجی دوست محمد قندهاری د دیر لسم مکتوب متن را
 انتقال کړی چې د ډوب د اوسیدونکي مولوی محمد عادل کاکړ په نامه یی
 لیکلی دی :-
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد از حمد و صلوة اخوی ارشادی اعزیز محمد عادل اخندزاده سلمو الله
 تعالی من جميع آفات، از فقیر حقیر لاشی دوست محمد حاجی کان الله عوضا عن
 كل شیء بعد از سلام مسنون که سنت سید الانام است مشهور گردیده که
 طریقت دو جز است، یکی جذب و دیگری سلوک، چون جذب به مدد پیران
 کبار اجمالاً بر سالک وارد میشود به غیر عمل که اختیار و عمل سالک
 را در حصول جذب دخلی نیست الا ماشاء الله که موقوف به محض عنایت است
 پس در تحصیل جز ثانی که عبارت از سلوک است البته عمل و کوششش
 را در آن دخل است .

سالک را جهد و همت در کار است که آنچه معذور است در آن سعی نمایند

برای تکمیل این هر دو جزء سلوک که بزرگان مقرر فرموده آن صاحب
را جزء اول به عنایت حق تعالی حاصل است در جزء ثانی سعی بلیغ داشته
و عمل به عز همت فرمایند، نه به فتوی که بنای طریقه حضرات نقشبندیه
بر عز همت است و به انکسار تمام و عبودیت و عبدیت اوقات شریفه
معمور دارند، و بنده را در دعا یاد فرمایند، که حق سبحانه و تعالی این
بی عمل را ایمان سلامت دارند، و ازین طرف خاطر شریف خود را
جمع دارند که تاحین تحریر خیریت است. زیاده و السلام مالا کلا و.

سنه (۱۲۶۶ هـ) و حالات این سمت از چون و چرا علما مولوی صاحب به تفصیل
بیان خواهد فرمود (نقل از صفحه ۳۲ مکتوبات فارسی حضرت حاجی
دوست محمد قندهاری قدس سره، موسی زئی شریف مطبع صدیقیه بیرون
بوهرگیت ملتان شهر)

مولوی محمد عادل صاحب کاکرچی دپشتو، فارسی، عربی و پیاور
عرفان پالوئی شاعر دی په خیل قلمی عرفانی دیوان تحفه الاسلام کی دخیل
پیر او مرشد حاجی دوست محمد قندهاری په مناقبت کی داسی وای:
قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: ان الله یقول للملائیکه: من وجد توفی
قلبه مثقال زرة من خیر فاخرجوه من النار.

و ملکه ته رب فرمان کری
چی په زړه کی پی ایمان وی
دی بیرون کری له دی نار
بل حدیث هر په دشان کی
چی شفاعت کری رسولان
او د دوی تمام شی کار
دیر عالده چی بد کردار وی
رب به خلاص کری دی له اوره
محمد عادل یو گناه کار
دی فرمان په دغه شان کری
دیو زری په شان وی
خلاص پی کری د اور لافان
مالیدی داعنوان د
هر ملائیک هر صالحان
رب په رحمت کری اظلال
بدی خوی بدی رفتار و
خدای به سی د دوی غور خور
یرو تاته امیدوار

گوندی عفو می گناه کری
که ز ما هر خوبد عادت دی
ز ما مرشد دوست محمد دی
د محمد پیکار محکم و

ماد عفوی پیه پنا کری
خو مرشد می نیک خصلت دی
نیک خصلت دده بی حد دی
دیر محکم و پر دغه کار سو

د مولوی محمد عادل صاحب د تحفة الاسلام و د قلمی دیوان داخري پانی
نقل . دغه خطی نسخه د محترم و حمد الله صحاف په کتابخانه کی ساتلی سوی ده
حضرت حاجی دوست محمد قندهاری قدس سره ، موسی زبی شریف
د فارسی مکتوبات داخري پانی ۱۱۲ مخ څخه د تاریخ وصال شیخ المشلیخ
حضرت حاجی دوست محمد صاحب قدس الله سره تر عنوان لاندی
اسی لیکل کیږی .

ی درینا صوفی شیخ زمان
رشد کامل مکمل ذوالورع
بایزید و هرجیند وقت بود
ز طفیل بوسعید احمد سعید
فیض او چون فیض شاه نقشبند
حاجی حضرت محمد دوست بود
یون ز دنیا دار فانی رخت بست
نتابی معرفت تاریخ او

پیشوای سالکان و عارفان
قطب عالم بود افراد جهان
می سزدگر و صف او ساز و چنان
عالمی پر نور شد از فیض آن
نقشبندی کرد قلب عارفان
نام او چون شمس روشن در جهان
امده در گریه جمله انس و جان
هاقنی از غیب گفته ناگهان

احمد اتوکی رسی در وصف او

فیض بی پایان ز روحش پاک خوان

دده د مناقب سوبل اثر معزالدين د عبد الكريمو زوی تالیف کری دی .

کراچی د سروش مجلد (۱۹۷۷ م) د د سامبر د میاشتی په (۳۸) مخ ، او
میالی افغانان دده په هکله لیکي . - حاجی دوست محمد قندهاری د
ندی مسلمانانو ستر پیشوا او زبردست عالم او متصرف وچی
شاه احمد سعید د هلوئی ابن شاه ابو سعید د هلوئی سره یی د نژدی

علايق اور روحاني رابطه درلوده دنفش بندي طريقتي پير وو او په كال
(۱۲۸۴ هـ ق) كي وفات سوي دي .

په كندهاري د حاجي دوست محمد د زيات نه اوسيدولو او نه پاته كيدلو يو د
وجهه همدا وه چي حاجي صاحب د كندهاريانو قومي رسوماتو او ملي
عقيذاتو پاللو ته لږ متوجه كيدې او د يو داسي عرفاني او اجتماعي چارو په
تبليغولو او تشهيرولو لگياؤ چي اثرات به يي هر كله د هغه ابيالت داوسيدو
نكود ژوندانه پر طرز نا مطلوبه اغيزه كوله او په تضاد كي به ور سره
واقع كيدله . د همدغه كبله به د يوشمير نفوذ لرونكو قومي خانانو، محلي
ملايانو او روحانيونو تر تنقيد لاندې نيول كيدل ، مخصوص هغه وخت
چي ده د كندهار د ښځمنو د مريدولو او حلقې ته رابللو په چارو لاس پوري
كړ .

لكه چي دوست محمد حاجي يو پښتوليك خپلي يوي ښځمني
مريدي ته په دي عبارت ليكلي دي :

پس له حمده له صلوة له جانبه د دي حقير دي سلام وي بي بي
صاحبې ته ، له آفاقو د دنيا د آخرت دي حق تعالى تاته سلامتگي او نجات
در كړي .

پس له سلامه چي طريقه د اهل اسلام د معلومه دي وي و تاته
چي دلي ماته خيريت دي له هري وجهي ، ستاسي خير همد له هري
وجهي له خدايه غواړو او كاغذ د حال احوال خيريت په خپل لاس د ملا
محمد سعيد صاحب چي دي استولي وو ، په ښه وخت په نيك ساعت يي راوړ
ساوه ، په لوستلو د هغه كاغذ چي بيان ستاسي د خير او
صحت و پكښي زمانه د بير خوش حاله سو ، خداي تعالى
دي ... د خير و تاسو ته در كړي چي په دا حال او ... د هغه وخت دي
زه خبر كړم ...)

خلوت

د نفس سره د مخالفت کولو، ریاضت کینلو، لږ خوړولو، لږ ویدیدلو، لږ خبرې کولو، روژې ښوولو، لمونځونو کولو، د پردو او نورو څخه د گوښه کیدلو، اوځان تل په دوامداره صورت د خدای ذکر ته سپارلو او نور و خاطر اتقو هیرو لویو مجموعه ده، لکه چي حافظ وایي: خلوت گزیده را به تماشا چه حاجتست * چون کوی دوست هست بر صحرای حاجتست

خلوینتی (چله نشینی)

دغه مسیر او سلوک د خاوندانو د دودونو او رسو هاتو څخه دی چي یو مرید د خلوینت ورځي او شپي د خاصو اداوو په پاملرلسو او رعایت کولو سره په یوه مخصوصه کوټه کي د خدای په عبادت او ریاضت لگي اسی د چله نشینی ځینی ممد شرطونه دادي:

۱- مرید به دخپل شیخ څخه اجازه اخستی وی.

۲- په هر هفته یا لسو ورځو کي به شیخ دخپل مرید او یا سالک د لیدلو له پاره ورځي چي په هغه سره دخپل مرید زړه خوښ کړي او د هغه د مجاهدت او یا ریاضت توان پیاوړي سی.

۳- د مناسب وخت او زمانې ته اکل لکه: د چله نشینی له پاره مسعود وخت، آب و هوا او زمانه، د خلکو دبیر او بار او ازدهاوو څخه د خلوت مخنیوی والی.

۴- چله کش باید تل په اوداسه وی، او کله چي وغواړي لمونځ وکړي، باید سره اودس نوی کړي، اودوه رکعتو د شکراني لمونځ وکړي.

۵- په دغو خلو ښتو ورځو کي باید روژاتی وی.

- ۶- دیرلن خواره و خوری او دیری لرن خبری و کړی .
 ۷- پېر شپې کی د دوساغتو زیات خوب و نه کړی .
 ۸- رحمانی ملکی ، شیطانی او نفسانی خاطری باید یوله بله وپېژنی
 ۹- یوانی په رحمانی خاطر و لگیا سی او نوری هسته و غورځوی او که د
 مشکه سره مخامخ سی دخپل شیخ او مرشد څخه مرسته و غواړی .
 ۱۰- د لا اله الا الله په ذکر تل لگیا وی . (۱)

حال

دعارفانو په اصطلاح هغه چی د خدای تعالی په موهبت د طریقت د سالک
 مرید او یا صوفی په زړه کی د سالک د تقدیر تر ځای نیسی او د الهی
 جذبې په پېرې دادنا مقام څخه اعلی مقام ته رسیدلی او بیا د نفس د
 صفاتو په څرگندیدلو سره بیرته زانیلی بی هغه ته حال وای او هغه څخه
 چی حال دانمی وگرزی او د سالک ملکه او ملگری سی بیا مقام ورته ویل کیږی

حق

د صوفیانو په اصطلاح حق د الله تعالی د ذات څخه عبارت دی ، حقایق
 د حقیقت جمع ده او د صوفیانو په اصطلاح د اسماء حقایق د خدای تعالی
 د نومونو څخه عبارت دی .

د خدای تعالی ذکر په اسماءو کیږی او هغه درې د ولې دی ؛
 ذات نومونه :- الله ، الرب ، الملك ، القدوس ، السلام ، المومن ،
 المهيمن ، العزيز ، الجبار ، المتكبر ، العليم ، العظيم ، الظاهر ، الباطن ،
 الاول ، الاخر ، الكبير ، الجليل ، المجيد ، الحق ، المبین ، الواحد ، الماجد
 الصمد ، المتعال .

د صفات نومونه :- الحی ، الشکور ، القهار ، القاهر ، المقتدر ، القوی
 (۱) عزالدین نسفی - کامل انسان - صفحه ۱۰۴

القادر، الكريم .

د افعال و اسماء :- المبدء، المعيد، الوكيل، الباعث، المجيب، الواسع
الحسيب، المنيب، الحافظ، المعز، المذل، الحكيم، العدل، اللطيف، المحي
المحبت، الولي، التواب، المنتقم .

مولينا جلال الدين بلخي پدي هکله واي :

اسم هر چيزي توان دانا شنو   رمز سر علم الاسماء شنو
اسم هر چيزي بر ما ظاهرش   اسم هر چيزي بر خالق گرش
نزد موسى نام چو بش در عصا   نزد خالق بود نامش اژدها
بد عمر تا نام اينجايت پرست   ليک مؤمن بود نامش در است

حلقه

صوفيان پنجاه صوحوالاتو کی دخيل رسو ليرويه د حلقی په دول رقصيني
او پرخيل شاوخوا راخرخي، او کړه حلقه کی خوځ غونزارسي غرامت
اوتوان پرايردي .

وَجْد

دلمی عبارت هېڅ نه موندل کيږي چي دهغه په واسطه دي د وجد تعريف
وسي . حکه وجد د خداي تعالی د هفوسر ونوڅخه يو سردي چي مومنانو
ته يي خرگنده وي، ځيني صوفيان په دي هکله واي :

دايو داسي موهبه دي چي بيله جمد او تکلفه پر زړه راځي او دروښانه بخري
په شاني بېرته ژر له نظره وزي .

د بخاري کلابادي په شرح تعريف کی داسي راغلي دي :- وجد آن است که به
دل رسد، ودل از واکاهي يابد، از بيد يا غم يا ديدن چيزي از احوال
آن جهان کمبر سر او کشاده شود، يا حالي که میان او و خدا کشاده گردد .

وگا' از بيد عذاب است وگا' از درد فراق وگا' از سوزش وجب، و اغلب

وجد از خوف یا از فراق باشد و چون این نوع وجد در سربند ظاهر شود غلبه گیرد، ظاهرش مضطرب گردد و بانگ و ناله پدید آید و بانگ و ناله او را تواجده خوانند.

تجرد او تاهل

د اخلاق و اجتماعی روابط و رویه تجرد یواری، یعنی بی مائینی، بی جفاهه ژوند کولو او تاهل مائینی او کوری ژوند درلودلوته وای، د عارفانو او د ریشانیو په اصطلاح د دنیا د تعلقا حق او بنیگنو شخه خان ساتلو او فارغیدلوته وای.

تجرد باش چتون عیسی مرییم
تبراکن چو ابراهیم ادهم
وای چی یو در ویش نه چا وویل ولی بنخه او مائینه نه کوی؟ هغه په جواب کی
کی ورته وویل: بنخه نرانوته بنیایی، زه لا د مردی او میرانی تر مرئی
نه یو رسیدلی، نو بنخه خنګه وکړم.

بل در ویش ته وویل سول چی نه ولی بنخه نه کوی؟ هغه په جواب کی ورته
ووویل: زه د نفس طلاق ته تر نکاح او واده کولو زیات احتیاج لرم، هغه
وخت چی نفس ته طلاق ورکړم، د ابر و اووی چی بیا بنخه وغواړم
لوی صوفی بشر حارث ته وویل سوه چی مستاپه هکله خلک ویری خبری
کوی، ده ورته وویل خه خبری کوی؟ ورته وویل سول چی وای نقاد نکاح
سنت پری ایښی دی؟ ده ورته وویل: چی ورته ووايه: زه تر اوسه په
فرضو مشغوله یم او سنت ته را رسیدلی نه یم.

ابلیس

دغه کلمه د شیطان د کلمی سر، یو خلی او کله بیا خان ته اخستله کیږی او د
خدای د دربار خنګه د تر ټولې او شرې معنی لری. لکه چی خدای تعالی فرمای:

و اذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابليس ابى و استكبر
و كان من الكافرين .

ترجمه :- هغه وخت پي موبز ملائکو ته وويل چي ادم ته سجدو وکړي
دي تهلوو سجدو وکړه مگر ابليس منع راوړ، اولوي يي وکړه اودي د
کافرانو څخه و، دخداي تعالي د امر څخه د نافرمانی او سرکښي له جهته
د خداي د دربار څخه مفضوب او منفور وگرزول سو .

ابليس د جنيا تويا پير يا نانو د ذاته وچي له اوږه پيدا سوي دي چي د پير عايد
و نراه د و او هيله يي درلوده چي خداي تعالي به دي پر مخکي باندی خپل خليفه
وگرزوي، خو ادم ته د سجدی نه کولو په نافرمانی دي مردود وگرزیدی .

د ابليس کلمه هر دينوا او نا اميده معنی وړکوي، ځکه دي دخداي د بخښني
و عفو څخه نا اميده دي . او دا کلمه د (ابلاس) د کلمی څخه اخستې سوي ده
عارفان او صوفيان دوی معنا گاني ځنی اخلي : لکه عز الدين نسفي چي وايي :

د دوه جنت څخه دري تنه راووتل : ادم ، حوا ، شيطان ، د دريو جنت څخه
شپږ تنه راووتل : ادم ، حوا ، شيطان ، ابليس ، طاووس ، مار . حوا جسودي
شيطان طبيعت دي ، ابليس وهر ، طاووس شهوت او مار غضب دي ، نو د دوه
په تاويل د غم ټول مادي او روحاني قوتونه د ادم تر فرمان لاندی راغلل او
ځينوي د فرمانبرداري څخه ځانونه و استل لکړي وايي :

ابليس لعين بي شهادت   شود پيدا هزاران خرق عبادت
که از ديوارت آيد گاه از بار   گهي در دل نشيند گاه در اندام

شیطان

شیطان د جنيا تويا پير يا نانو څخه دي او اصلي نوم يي عزازيل دي چي د اوږه
پيدا سوي دي ، شيطان د بشر او انسانانو د بنسټ دي او غواړي چي مسلمانان
د اسلامي احکامو د پرخای کولو څخه په دسيسو او توطئو را وگرزوي
په نفس ، ضمير او زړه کی منفي تاثيرات او وسوسې اچوي لکه چي فرمايي :

انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة والبغضا .
ترجمه :- په تحقيق سره شيطان ستاسو په منع كې د بنمې او عداوت اچول
د شيطان كلمه د شاط ، يشط ، شطاخه اخستل سوي ده چې د اساف او
معني وركوي ، ځيني اسلامي قامونو دغه كلمه د شطن ، شطه يا په معني
چې تيره والي ځيني مطلب دي ، په قرآن عظيم كې (۱۸۸) ځله د شيطان كلمه
استعمال سوي ده .

پيشوا

د معرفت اهل بايد دري وصفه ولري : جذبه ، سلوك ، عروج هرڅو
چې د ادبي وصفه ولري پيشوا (مخ كېن) او مشيخ دي ، څوك چې د ادري وه
ونه لري ، او يا د غودر وڅخه يو و نه لري ، پيشوايي او شيخي نه ورسره ښايي

تقدير

په تصوف او عرفان كې اختيار پر لښولو او ترك ته وايي ، عارف په دې پوه
څه چې خدای تعالی غواړي او مقدره كړي يې وي هغسې كيږي د خلق له پاره
تقدير بديت او شروع دنسته تقدير د خدای تعالی له خوا هدايت دی ،
چې تدبير پرېږدي ، په تقدير راضي وي ، څوك چې مقدور وي ښي خپل
بي اختياره وگني .
ازل او ابد

ازل له ابتدا نسته او ابد له انتها . ازل د خدای تعالی د نومونو څخه
يو نوم دی ، او ازليت يې د صفاتو څخه دی .

معجزه ، كرامت ، استدراج

د ښي خرق عادت ته معجزه ، د ولي خرق عادت ته كرامت ، او د كافرانو
(۱) منازل السائرین .

عادت ته استدراج ویل کیری

اسم اعظم

دخدای تعالی لوی نامه ته اسم اعظم وای، د اچی د خدای تعالی کومو یو
نوم ته اسم اعظم وای د مضرینو تر منخ اختلاف سته، خینی د خدای
تعالی تولو نومونه اسم اعظم وای

الحاد

د حق دین خغه وتل، د خدای تعالی د دین خغه عدول هغه خلك چی د شریعت د حدود و
خغه و وزی هغه ته ملحدین وای، د صوفیانو په منخ کی هر کله د شریعت د حدود و
خغه وتل رواج لری، چی د حقو خغه خینی ته ملاحده یا ملحدیان ویل کیری
کله سالک د اباحت دیابان خغه تیر سی او شریعت بیرته په لاس راوړی
او تقوی خپله پیشه وگرزوی، نو په دی حال کی مغرور او متکبر کیری او
هیڅوک د خان په شان حال راو بزرگوار نه گڼی، او غواری چی قول خلك
بی مزیدان او متايندویین وگری، تردی اندزی چی د پیغمبری دعوا وکړی.

پیرمغان

دعارفانو په اصطلاح روحانی کامل رهبر ته وای، لکه چی داسی وای: غافل
گر پیرمغان مرشد باشد چه تفاوت
در هیچ شری نیست که سری ز خدا نیست

تفکر

دعارفانو په اصطلاح په خدای کی فکر اوری وهل د خدای په آثار و امو
جوهراتو کی د ویتل ثواب لری لیکچی فرمای: اللذین یتفکرون فی خلق
السموات والارض.

ترجمه :- هغه څوک چې فکر کوي د اسمانو او مځلو په مخلوقاتو کې

تقوى

په عملي حکمت کې د عبادت او پرهیزگاري په واسطه د نورو او د عقوبت
څخه ځان ساتنې ته وايي، يعنې دا چې د حق بڼيگه خپل ساتندوی وگنځي
او ټول کمالات او فضایل خدای تعالی ته وسپاري نو خدای تعالی وده
کسانو ملگری دی. لکه چې فرمایي:
ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون.

توبه

د گناه څخه پشیماني ته وايي، لکه چې فرمایي:
من لم يتب فاولئك هم الظالمون.
ترجمه :- هغه څوک چې توبه نه کوي په ظالمانو کې شمیرل کېږي.

حضور

حضور د غیب په مقابل کې یوه کلمه ده، د عارفانو په اصطلاح د خلق یا څه
څخه غیبت او پټیدل د خدای تعالی حضور ته رسېدل دی. حضور د وحد
مقام ته هو وايي.

خطوه

هغه د پښو قدمونه یا گامونه دي چې سالک یې په طریقت کې اخلي باید
متوجه وي چې د شیطان پیروي ونکړي، لکه چې فرمایي:
ولا تتبعوا خطوات الشيطان انه لکم عدو مبين.
ترجمه :- او مه کوي پیروي د قدمو د شیطان بې شکه دی تا
لره د ښمن دی ښکاره.

خطوه انبیاؤ، وسواسه اولیاؤ او فکرت عوامو ته پېښېږي.

خليفة

يعني خای نشین، دعارفانو په اصطلاح خلافت هغه مقام دی چې سالار
د طریقت د لارې د وړلو، د خدای تعالی او بند په منځ کې د باطن د تصفیې کولو
د نسیانی خاطر ایتو د ننی کولو، بشري صفاتو د خلع کولو د اخلاقو د تزکیې
کولو، د لارې څخه بنده د خلافت مقام ته رسیدلی، لکه چې فرمایي:
انّی جاعل فی الارض خلیفة.

ترجمه: - بی شک زه گرزونی یم په هکله کې دیو مخلفه.

لیونی (دیوانه)

هغه چاته ویل کیږي چې عقل یې کار نکوي او شعور ونه لري، ښه او بد ځنی
ورک وي. د عرفان په ادب کې هغه چاته وایي چې په سلوک او طریقت کې د حیراني
اولیو منتوب حالت ته رسیدلی وي. مولانا جلال الدین بلخي (رح) وایي:
وقت آن شد که به زنجیر تو دیوانه شویم

بندر ابرگسلو از همه بیگانه شویم

ذکر

هغه څوک چې خدای یار وی ذکر او څه چې وایي ذکر یې بولي. د خدای په
ذکر و انسان زړه د ادمن کیږي. لکه چې خدای تعالی پر دې هکله فرمایي:
الا یذکر الله تطمئن القلوب.

رضا

د خدای تعالی قضا او قدر ته غاړه ایښودل وایي او څه چې وپېښيږي په هغه
راضی وي، د رضامت او د توکل د مقام څخه وروسته دی لکه
چې په دې هکله داسې وایي:

به هر حالیکه باشی با خدا باش
بدان تو یا ویرانرا به انویار
تو دل بر دیگری بهر چه بندی

دلا همواره تسلیم و رضا باش
خدا را دان، خدا را خوان به هر کار
چو حق بخشد کلاه سربلندی

رهز

داشاری او ایما په واسطه دمعنی او مقصد پوهیدل، هنی کلمې ته وایي چي
خوک دیوډول شباهت او تناسب یا بیله تناسبه دهغه په لیری معنی پوه سو
یا په اصطلاح هنی باطنی معنی ته وایي چي په ظاهری معنی کی پیچلی سوی وی او
په دی ډول معنی د اهل حق پرته خوک پوهیدلای نه سی لکه د قرآن کریم ځینی
متطعات.

صفا

د گناهونو څخه پاکي ته وایي یعنی د گناهونو د زنگونو څخه د طبع پاکیدل او
له بدو څخه لیری کیدل، صفا د انسان د صفتونو څخه دی چي پر اصلی او فروع
ویشل کیږي: اصلی: د اغیارو څخه د زړه راټولولو، او فروعی د غداري
دنیا څخه گوتنه کیدلو ته وایي

عارف

هنه خوک دی چي خدای تعالی هغه د ذات، اسماؤ، صفاتو د شهود متین
نر سولی وی، او دغه مقام د حال او مکاشفی د لاری ویرته څرگند سوی وی
نه د علم او معرفت د لاری. لکه خوشحال خان خټک چي وایي:
د عارف په برخه علو لدنی دی
که کامل دی په جهان هنه کسان دی
په الستی روزی سوی بی تمحص
چي فارغ دی د دنیا له قال و قی

عاشق

د عارفانو په اصطلاح په شور او وجد سره د حق پلټونکی ته وایي چي

حقیقی معبود پیرته خوک نه غواری لکه چی حافظ وای:

عاشق زار و مرابا کفر و ایمان چه کار

مفلس عور و سراپا وصل و یا هجران چه کار

فنا

نیستی او محو کیلوت وای او په عرفانی اصطلاح د بنده فنا په حق کی، چی د بند بشری خواص د حق په ربوبیت کی محو سو، په فنا سره بد صفتونه لیری کیری او بنده د بقا بنسوا ویا کو صفتونو خواوند گریزی.

مولانا جلال الدین بلخی وای:-

هیچ کس را تانه گردد او فنا * نیست ره در بارگاه کبری
چیت میراج فلک این نیستی * عاشقان را مذهب و دین نیستی

فیض

والهام په صورت چی په زړه کی د کسب په واسطه حاصلیری هغه ته فیض وای همدانشانی د فاعل هغه بی عوضه او بی غرضه فعل چی پر خپلو نیکو بندگانو جاری وی هغه ته فیض ویل کیری او د فیض یوازینی مبداء حق تعالی دی.

قوالی

د صوفیانو په مجلس کی خواستن او ساز کول او موسیقي نه غولوته ویل کیری حینی صوفیان عقیده لری چی په قوالی او ریاضت د نابودی دنیا سپکو الی او کر غیر قوالی څه را تلیری او روحی، وجدانی ارامی حاصلیری.

کامل

هغه خوک چی په عملی سیر او سلوک کی یو داسی مقام ته رسیدلی وی چی د خدای تعالی پرته نور بقول تعلقات او اړیکې یی شلولی وی حقیقی کامل

هنه دی چی په عملی او نظری حکمت کی دکمال درجی ته رسیدلی وی.
وای چی کاملان دری طبقی دی:-
کاملان چی عالی طبقه ده، سالکان چی متوسطه طبقه ده، مقیمان چی کبسته
طبقه ده.

نفس

مجرد جوهر دی چی په خپل ذات کی مادی ته اړتیا نه دی، خو په فعل کی مادی
ته محتاج دی، د عرفانی مفهوم په هکله یی ویل کیږی، د نفس حقیقت د
علم په واسطه نه څرگندیږی، او په وجدان نه پېژندل کیږی، د نفس
حقیقت د مطلق وجود څخه عبارت دی چی د تقایصو په واسطه پت سوی
دی، لکه چی مطلق وجود په جزیی ډول په علم نه پېژندل کیږی، د نفس
حقیقت هم په کلی ډول نه پېژندل کیږی، که سالک خپل نفس وپېژنی
بیا ورته د نفس تعریف ډیر مشکل دی، په انسان کی د بدو صفاتو او خرابو
اخلاقو معدن نفس او د ښو صفاتو او حسنه اخلاقو معدن روح دی
نفس در روح زینندان او دنیا د نفس زیندان ده.

وفا

د عارفانو په نظر هغه اعمال دی چی بند د خدای تعالی سره د هغو ډیر خای
کولو تړون کړی دی، همدارنګه د الهی اوامرو او ازلی عنایاتو پېژندنه
ته هم وای:

در روز الست بلی گفתי * امروز به بستر لاخفتی

هاتف

د حق اوانرا او غوښتنه چی د سالک په زړه کی پیداسی او هغه ته د سلوک توار
او توفیق ورکړی، لکه شیخ فریدالدین عطار چی وای:

خطاب هاتف دولت رسيد دوش به ما   كه هست عرصه ي دولت سرای فن
ولی چو نفس جفايشه سد دولت شد   طريق دولت دل بسته شد به سد جف

او ه مير و نه (هفت مردان خدا)

قطب، غوث، امام، اوتاد، ابدال، نجباء، نقباء

ولی

سرپرست، دوست او مرستیال ته وایي لکه چي فرمایي :

اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا . (بقره)

ترجمه :- الله دوست دی دهغو کسانو چي مومنان دی .

همد ایشانی ولی د (ولی) درینبی خعه دی چي د و مری نژدی ته وایي چي فاصله

نه ایجابوی، او هغه خوځ دی چي په ورسپار لوسو و وظیفوی تر هغه بل

مستحق نه وی . را

قیصری د خپل اثر (مقدمه در خصوص) په (۴۵) مخ کی لیکي :- د نبوت

باطن، ولایت دی، او شمولی تر نبوت زیات دی ځکه چي په نبوت او

ولایت د وارو کی شاملیری او انبیاء خپله اولیاء دی، اولیا پر خور

دوله دی :- اقطاب، افراد، اوتاد، بدلاء، نجباء، نقباء . د دوی څخه

دری سوه تنه د حل او عقد مشران دی چي اختیار، او نور څلوېښت تنه

دی چي (ابدال) او او ه تنه دی چي (ابرار) او څلور تنه دی چي (اوتاد) او

دری تنه دی چي (نقیب) او یو تن دی چي (قطب) یا (غوث) ورته ویل کیږي

او دوی یو د بله سره نه پیژني .

په شرح تفریف کی راغلی دی : ولی د دغو ته ولو اوصافو سره معصوم

نه دی، او که گناهني پینه سی په توبه دستی جیره کیږي .

دنيا

د آخرت په مقابل کی استعمال ږی، عارفان وايي: که په هغې زړه وتړل
سی گمراهی او هلاکت ځنی پيدا کړی، حضرت رسول (ص) فرمایي:
الدنيا ملعونة ملعون ما فيها الا ذکر الله عالما او متعلما.
ترجمه:- دنيا لعنتی ده، او څه چې پکښی دی هغه ملعون دی، بيله خدای
د ذکر، د خدای تعالی ذکر د خدای تعالی په اسماء او صفاتو کړی.

پير

مراد، مرشد، شیخ، دلیل، پيشوا، امام، هغه چې خپله لارښوونکی وی
رهنما او مرشد ته احتیاج ونه لري، دستگیر، قطب د مرید په مقابل
کی د طریقت پیر ته وايي. لکه په دی بیت کی:
پیری که هفت فلک زبیدش مرید

میری که میرهشت چنان شایدش غلام
پیران لنگر لری، د پیر او سید در وېز بیان او د دعا محتاجان هغه چې
لغریان او د خدای بیغی وی، تر څو چې پی مراد او مطلب حاصل ږی
د پیر په لنگر کی وېر یا اباته او اعاشه وړ کول کړی ځینی پیران کله کله
د وېره اجتماعی او سیاسي نفوذ پیدا کوی چې ولسی مشران د دوی
لنگرونو او دربارونو ته رجوع کوی، دا ځکه چې د دوی دخوښی او د
پیرته په کوو کار لاس نه سی پوري کولای، چنانچه په دی هکله د شا
حسین هوتک او میا عبدالحکیم صاحب ماجرا زیاته مشهوره ده.

پیغمبر

پیغمبر، رسول، نبی، د خدای رالېږل
سوی.

پیر خرابات

یو توصیفی ترکیب دی چی په ظاهره هغه پیر مرد او میره ته ویل کیږي چی په میکده یا شرابتون کی شراب خرڅوی، خود تصوف په اصطلاح کی دکامل او مکمل مړشد په معنی دی، چی فریدد فقیر او فنا خواته هڅوی چی د ټولو شیانو افعال او صفات دخدای په عشق کی دسربیندنې په توگه څو کړی او سالک فنا فی الله وگرځوی. ددغه خرابات معنی د ټولو بشري صفاتو خرابیدل، د جسمانی او روحی وجود فنا کیدل، لکه چی حافظ وایي :-

بنده پیر خراباتم که لطفش داتواست

ورنه لطف شیخ و نراهد گاهست وگا نیست

کوی خرابات

د فنا وې هوښی مقاومت وایي لکه شافعی الله ولی چی وایي :

در کوی خرابات کسی را که نیاز است

هشیاری و مستیش همه عین نماز است

کمال

صوفیانو په اصطلاح د مادی او د هغه د صفاتو څخه صفا او پاکیدل کمال بولي.

کشف

پرده پورته کول، لوڅه ول په عرفانی اصطلاح د پټو او خفالو څول دی چی د پیر دو او حجابونو د لوڅیدلو له پاره بیلې مرتبې سته.

کفر

د عرفان په ادبیاتو کی د تفرقی د عالم تار یکیو ته کفر وایي، همداشانی
د وحدت پتیدل په کثرت کی هر کفر دی، ځینی بیا وایي حقیقی کفر د عبد
فنا ده، کافران هغه دی چی د اسماء، صفاتو او افعالو د مرتبې څخه
نه وی تیر سوی لکه چی وایي :-

معشوق به سامان شد تا باد چنین باد
کفرش همه ایمان شد تا باد چنین باد

خواجه

خواجه یا خوجه فارسی لقب دی چی د بناغلی، باده دار او اغاپه معنی هو
استعمالیږي، په لبنان او ځینو عربي هیوادونو کی دغه لقب د هستر او یو
موسیو په نامه هر مروج دی. د تاریخي څیړنو څخه څرگندیږي چی
دغه لقب په هند کی رواج موندلی، او هغو هنديانو ته ویل کیږي چی د
اسلام په دین مشرف سوی دی. دوی پر زیاتو مذهبونو لکه نزار،
شمسه، سنی، شیعه او نورو ویشل سوی دی. (۱۱۴۳ م).

د پنجاب خواجه گان د آقا خان امامت او مشرتابه نه مني او د بمبئی د خوا
گانو د عقایدو پیروان دی. دوی د خپل طریقت او مذهب سلسله سب
صدر الدین تر سوی چی په پنځلسی میلادی پیږي کی د خراسان څخه
پنجاب ته تللی او مقبره یی تر اوسه په (ترقده) کی چی د بهاولپور د ایالت
په گرگچ کی ده څرگند مقام لري دوی خپل نذرونه، قادر په اوچشت
پیرانو او اولسیاوو ته ورکوي. (۱)

همداشانی د خواجه، خوجه په نامه په ځینو اسلامي پخوانیو سلطنت
دربارونو کی یو شمیر بڼه استه او ښکلي مریان موجود وو، چی خ
(شند) سوی ولدی سببه چی دوی د سلطنتی کورنی د نجونو سره و
ونه کرلای سی.

زمون د هیواد افغانستان په ځینو سیمو کې او هر د منځني اسیا په ځینو
برخو کې خواجه د سید په معنی پیژندل کېږي، په ځینو قامو سونو کې
د وزیر په معنی هم استعمالیږي او تر ګی کلمه یې بولي.

سید

عربي کلمه ده چې د پيشوا، بادار، سردار، د قوم د مشر په معنی استعمالیږي
دغه کلمه د حضرت محمد (ص) د کورنۍ پر غړو هم اطلاق کېږي، لکه
چې سید المرسلین (حضرت محمد (ص) ته ویل کېږي)، سید القوم
(د قوم مشر ته)، سید الانام (د مخلوقاتو مشر او اشرف ته چې حضرت محمد
سید البشر (د انسانانو مشر ته چې حضرت محمد دی)، سید الانبیاء
(د نبیانو مشر ته چې حضرت محمد دی) ویل کېږي. همدا شان دغه کلمه
پوه، فاضل، حکیم او حلیو له پاره هم استعمالیږي.
په افغاني ټولنه کې ددی سره چې د سید زيات احترام کېږي خو څرنگه
چې یې په افغانستان کې شمیر نسبتاً زیات دی نو دا د پوره ضروري نه
برېښي چې حیثیت یې د نورو روحاني فرقو څخه په ښکاره توپیر ولري خو
ځکه وخت چې یو سید د مذهبي شخصیت په څیر څرګند سی، بیایي ولس پر
نورو په فوقیت او امتیاز قائلېږي.

میر

سید انویا ساداتو لقب دی چې د سید مترادف دی او په عمومي توګه د
مومنونو یا آسمانو په سړي راځي لکه میر احمد، میر وحید، میر محمود
او داسې نور. همدا شان دغه کلمه د امیر مخففه ده، چې د پاچا او سلطان
هکله راځي د دغې کلمې د خاصیتونو څخه یوه داده چې د اضافه کسري په قطع م
پیل کېږي لکه میر آب (د اوبو ویشلو مشر)، میر شب (د شپې مشر چې د شپې
وموړ کوي) او داسې نور.

امير المؤمنين

لومړي سر کې هغه څوک چې په دې نامه ياد سو، حضرت عمر بن خطاب
 ؓ، او د القبا خاص د خلافت له پاره ؤ، ځکه دمخه له هغه سعد بن ابی
 وقاص په دې سبب چې د قاديسی د عسکرو امارت يې چې په هغه کې د مسلمانان
 نانو زياتو برخه پکښې شامله وه په لاس کې درلوده او دغه امارت د دې
 لقب تقاضا کوله نو په نوموړي لقب ياديدی.

د دغه لقب د اختصاص سبب لومړي حضرت عمر او بيا نور و خليفه گانو
 ته کيدی، هغه وخت چې دوی حضرت ابابکر صدیق ته بيعت وړکړ نو
 هغه جناب ته يې د خليفه رسول الله خطاب کاوه، او کله چې د ابابکر صدیق څخه
 وروسته بيا حضرت عمر ته بيعت کاوه او هغه يې هم د خليفه رسول الله
 په لقب ياد کړ، څرنگه چې د اضافت زياتوالی او د لقب او بزد والی په تيره بيا
 چې هميشه د زياتوب په حال کې ؤ او په ژبه کې د دروند والی موجب
 گر زید نو هغه د مکرراتو څخه صرف نظر وکړ او يوازې (خليفه) يې
 غوره کړ او همدې څرنگه چې وويل سو د لومړي ځل له پاره حضرت عمر دغه
 لقب خان ته غوره کړ، د هغه سبب دا ؤ هغه وخت چې ده جناب ته يې د خليفه
 رسول الله په نامه خطاب کاوه ده و فرمايل دا داسې يو کار دی چې او بزد والی
 پيدا کوي، هر وخت چې يو خليفه يو په بل پسې راسي نو بايد چې تاسې
 هغه ته (خليفه، خليفه، خليفه) او همداسې تر پايه ووايست څرنگه چې تاسو
 مؤمنين ياست او زه هم ستاسو امر يي ونود هغه وروسته يې د امير المؤمنين
 لقب خان ته غوره کړ وروسته د نور و خليفه گانو له پاره هم دغه لقب استعمال
 سو. د القبا تر هغه وخته پورې چې د خلافت دوره ضعيفه کيده او اسلامي هيواد ؤ
 په يو او بل نامه سره ويشل کيده عام ؤ او په اخر کې يوازې آل عثمان ته پاته سو. د لومړي
 عمومي جنک وروسته چې يونزيات شمير اسلامي هيوادونه پيدا او ازاد
 سو دغه لقب د زوال په خوا مخ ونيوی.

ملا

یو عربی کلمه ده چی د (ملئو) خغه اختله ملو او پښتو کی د (دک) یعنی د علم خغه دک معنی ورکوی. ځینی لغت پوهان د ملا د کلمه د عربی د (مولی) یا (مولی) کلمی خغه مشتقه گڼی چی د استاد، معلم او ښوونکی معنی لری. په ترکی ژبه کی هو د ملا کلمه استعمالیږی او داسی گمان کیږی چی د دواړو اصل به د (مولی) یا (مولانا) د کلمی خغه اختل شوی وی. ابن بطوطه د ملا د کلمی د تفسیر په هکله لیکي:

وكان معاني المركب حاج من اهل الهند سبي يحضر ويدي مولانا لانه يحفظ القرآن ويحسن الكتاب.

ځینی بیا ملا د دین د عالم په معنی اخلی چی دینی علوم لکه فقه، اصول حدیث، ادب او نور یی زده وی. خو په عامه اصطلاح ملا هغه دی چی لوست کولای سی اولیک نه، یعنی مرزایی په مقابل کی وجود لری چی لیکلای او لوستلای سی.

د دیر، سوات، باجوړ، اتانخیلو او ځینو نورو قبایلی ملا یانود اهمیت او حیثیت په هکله ویل کیږی: - داهغه مذهبی خلک دی چی هغوی مذهب خپله پیشه او د ژوند تیرولو وسیله گرزولی ده، په دی ډله کی تبلیغی طبقه شاملیږی چی په بیلو نومونو یادیری.

د کلمی ملا: - هغه څوک دی چی ساده ژوند تیروی.

پیش امام: - هغه څوک چی په خاص مسجد او جماعت پوری اړه ولری.

د کراماتو خاوند او بزرگ: - هغه څوک چی زیات مریدان او اخلاص مندان ولری. د دوی اهمیت د دوی دکار په څرنگه والی اړه لری، د دی ډلی ځینی زیات بزیالی کسان دعا ولس د لیکو او صفونو خغه راوتلی وی، د مثال په توگه د سوات لوی اخوند گوجرؤ او مست ملا (سرتور فقیر) دیو بونیر وال ملک زوی و. د دیر، سوات او باجوړ قومونه د لومړی ډول مذهبی

ملکوزیات احترام کوی د دوی د زیاتو کسانو سره شجری دی چی مشرا
و تری د خلکو د مندر په توگه ورکړی دی . دوی د خپل مذهبی مقام
برکت چی خومره کیدلای سی د خپلو گاونډیانو څخه توپیر لری ، خو
نور و حال تنوکی د علاقې د خلکو څخه لږ توپیر لری .

و هو د ول خلک یعنی د تبلیغ ، وعظ او نصیحت والا خلک په دی علاقو
په زیات شمیر موجود دی ، په دوی کی بیا په خاص ډول د کلی په ملایانو
قاضی خیلو کی یو شمیر صحیح مذهبی او دښه ژوند خاوندان سته خو
زیاتره یی مذهبی ملنگان دی چی د خلکو د وهو پرستی څخه استفاده کوی
د هغوی په خیراتونو چاغیری .

مالبان او چرپیان زیاتره خوانان دی چی د مذهبی پشی د مختار و لو فکر
لری . دوی د دی علاقو په زیاتو تنوکی راټولیری او په ظاهره د مذهبی
صلو د حاصلولو له پاره په یو یابل مذهب پوری ځان تری . د دوی شمیر
کلیو کی د ملایي له پاره د خالی ځایونو یا مریو ملو نورو مذهبی چارو
ناسب ډیر زیات دی ، او دوی مجبور دی چی د ژوند تیرولو له پاره نور
کاری هم ولټوی .

د مذهبی مقام له برکته دوی د عامو خلکو څخه مادی مرستی اخلی او خلک
خپل ژوند د سمون او بریالیتوب له پاره د دوی څخه دعا او مراد اخلی
وی نوی تهذیب او مدنیت غندی ، د دنیا او اخرت په بد انگیزنه کی یی
شمیری . (۱)

د دی راور و ستر پیریو کی ځینو د اخلی او خارجی سیاست پوهانو د خپلوناوړو
میلود په سر رسولو په لاس کی د دوی د معنوی اقتدار او ملی نفوذ څخه په

*Report on the tribes of Dir, Swat and Bajour together (۱)
with the Utman Khel and Samranzia.*

by:

Captain A.H. Mecmahon

1901-4 April

خپله گټه کار اخستی او پریوه او بل نامه یی استعمالول هغو ملا یی موسسو او انجمنونه چی دولتی مالی مرستی نه رسیدی د دولت له خوا څخه په ضمیمه توگه اجازه ورکول کیده چی دخپلو مالی او تبلیغی اړتیاؤ درفع کولو له پاره په لازم وختو کی دمقتدیانو او مستعد و خلکو څخه نقدی او جشمی مرستی په لاس راوړي او د داسی چارو د تنظیمولو له پاره دوی په خپلو منځو کی تشکیلات او ټولنی درلودی چی د ملا جرنیل تر قوماند لاندی به یی اجرا آت کول او کله، کله به یی د شریعت د برپایه کولو په نامه د مکافاتو او مجازاتو وظیفه د حکومت څخه هم اخسته او حکومتونه به یی چلینجول.

په افغانیت کی چی مذهب مهم عنصر جوړوی، نو د مذهب علمبرداران چی ملا بیان او طالبان دی د دوی د اجتماعی اوقوی نظام په پرتله کولو سر زیات اهمیت لری او د انبیاء وارثان گڼل کیږی، دوی وایي که ملا یا طالبان نه ولای په حرام او حلال، دمور، پلار، خور و ورو په حقوقو او امتیازونو به موږ چا خبر ولای؟ ملا د (۲۴) ساعتو په مده کی د نړۍ د نیاته راغلی کوچنی په ښی غوږ کی اذان کوی، شرح پر وایي او کله د تبرک له پاره مذهبی نور پر ایږدی، دوی دستیو، نکاح او نورو ښادیو په مراسمو کی دخیر او دعا لاس پور ټکوی. د مسجد او جماعت مراقبت او امامت کوی، د رڼو پر زکندن یاسین وایي مری ته غسل او لمونځ ورکوی، قبر ته یی سپاری، د گناهونو د مغفرت او عفو خواست کوی.

د ځینو ملایانو مذهبی نفوذ او اجتماعی حیثیت ته کله، کله بده ایان او دولتی واکداران هم متوجه کیږی او هغوی دخپلو سیاسی چارو د پرمخ بیولو له پاره د دوی د مذهبی او اجتماعی نفوذ څخه کار اخلی.

تقریباً دوی پیری دمخه په افغانی دربارونو کی به ملا د ملا باشی په نامه یادیده چی د ملایانو او پاچا تر منځ یی مذهبی او ملی علایق ساتل، د پاچا اماور یا پیش نماز په لماتځه کی امامت کاوه، اماور باریکاب په سفرونو کی د پاچا

گري و. ملايانو ته چي نقده او تقاعدی معاشونه ورکول کيده دهغو
ل اسناد او نقلونه به شيخ الاسلام ساتل، دپاچا دجماعت امام به د
معي په ورځو او اختر ونيو کی لمونځ ورکاوه، دپاچا دجماعت دوهو امام
به پورتنیو ورځو پرت په نورو عادي ورځو کی امامت کاوه، خطيب ملا
په اختر ونيو کی له ښار څخه دباندی په عيدگا کی د امامت وظيفه اجرا
وله.

فغانی ټولنی په عادي او ورځنی اجتماعي چارو کی (بيله مهموملی او
سیاسي موافقو) ملايان او طالبان که به چا تحریک نه کړل حسب معمول
پي په ولسي معاملو کی برخه نه اخسته او که به یی دبرخی اخستلو او رابللو
ساس پیدا سو دوی به دملی او مذهبي شعایرو او عامه وطنوالو د خونیني
مراجبي له مخی دهغو ټولو طبقو او اقشارو دملی مبارزو په سر کی دریدل
جهد ته به یی را دانگلی وو. او د ولس او ملی مجاهدینو د شری قیادت او
امامت افتخار به یی حاصل وه، ترڅو چي به د هیواد د امنیت، استقلال او
ناوړی د تمامیت ساتلو وظيفه څرنگه چي ښایي نه وه په سر سولی خپلی
غی وظيفی ته به یی په ډیره ایمانداري، میراني او فداکاری دواړو رکاوه
وکله چي به یی دغه مهمه او خطیره درنه وظيفه د خدای او د خدای د مخلوق د
خونیني سره سم انجام کړه، سیاسي اداره به یی بیرته ولس ته سپارله او دوی به
خپلو پخوانیو وظيفو ته ستیدل، داځکه چي دوی په سیاسي اولرلو چارو لگیا کیدل
خپل مقام او اجتماعي حیثیت اهانت او سپکاوی گانه، او که به د دوی څخه چا احیا
نا د سیاسي اقتدار او هوا او هوس د غریزي د تامینولو له پاره په مبارزو لاس
پوری کاوه پیغور به ورکول کیدی او د عنفوی سیاسي او اقتصادي نفوذ د
خاوندانو په واسطه متهمیدل او په ډول، ډول توطئو او دسیسو به له منځه
وړل کیدل، چنانچه په دی راوړوسته پیریو کی د هیواد د خپلواکی، د خاورې
د تمامیت او ملی خود ارادیت ملی مبارزین لکه ملا میر واعظ، ملا دین محمد
مشک عالم، ملا عبد الغفور لنگري، او نور ولیدل سول چي څرنگه د پړود

گوډه اګيانو او د سياسي چوکۍ د خاوندانو له خوا څخه له منځه یووړل
 د (۱۳۵۷ هـ ش) کال په ملي معرکوکې چې دوی د هیواد د نجات او د روس د
 پرشاتمبولو او ماتولو له پاره د فی سبیل الله جهاد په غزمه د ملي مجاهد
 میدان ته راوړد انگل او د افغانستان وفا شعار ملت هم په میرانه او هرډو
 ځاني او مالي قربانیو د هغوی په حمایه تر شاو درید، او په نتیجه کې هیو
 د خارجي بیرغل او داخلي ظلم او فساد څخه نجات وموند، داخلي حکومت
 د واک سپارلو په هکله په دې نسبت هغه پخوانی عنعنه او د تفکر طرزونه پال
 چې ملي مفیدیت او اجتماعي گټه یې زیاته نه وه متصوره، او یوشمیر غیر مستح
 او هفت خورو عناصر و ته د هیواد د سياسي، اجتماعي، اقتصادي چارو وړان
 سپارل په دې صورت چې دوی د وطنوالو د فکري او اجتماعي وروسته پیا
 کیدلو له نقيصي څخه د ځان په نفع سو د استفاد، وکړي او ملي شتمني حیف ا
 میل کړي یوه بڅښیدونکي گناه تلقی کیده. نو ځکه و نا اهلواو تجربه سو
 عناصر و ته د سياسي اقتدار سپارلو پر سر د ملي مجاهدینو او تیار خورانو
 تر منځ اختلافونه پېښ سول، او د دغو اختلافونو د تازو کولو او پیاوړتیا
 کولو له پاره د وطن خارجي د بنسټیانو او داخلي غنیمت خوښوونکو ته
 مستقیمې او غیر مستقیمې ناوړې مداخلې زمینی برابري سوی خواو
 یې د وطن هر څه د ویراني او تورو خاورو سره برابر کړي او د حل لارې
 چارې یې تر لې دې. یوشمیر متفکرین زموږ د هیواد د سياسي لانجی د حل
 او فصل کولو له پاره اوس د اصرح وړاندې کوي چې باید موږ د دین او
 دنیا د چارو په منځ کې په یوه ول توپیر قایل سو سیاست او مذهب سر
 بیل کړو د سیکولرزم د مفکورې طرفداري وکړو، ځینی بیا دغه طرح پ
 شدت ردوي او وایي چې په اسلام کې امامت او امارت نه دی سره بیل سوی او یو بشپړ او جامع
 شمول دین دی چې د بشري چارو د تنظیم او نیکمرغی ټولې چارې په لاس کې لري او هغو
 کسانو ته د مسلمانانو د امامت او امارت چارې سپاري چې تر نورو په دیني
 علومو کې ملا او د تقوی او مجاهدي ښیښی ولري.

د پروفیسور برهان الدین لنډه پيژندنه

دی د محمد یوسف تاجک زوی دی چې په (۱۳۱۹ هـ ش) کې د بدخشان ولایت په فیض آباد کې زیږیدلی دی. رباني په (۱۳۲۶ هـ ش) کال کې د فیض آباد په منځني ښوونځي کې داخل سو د فراغت د سند د حاصلو لوړو وروسته په (۱۳۳۵ هـ ش) کې د دیني علومو د زده کړې په پایتڼي سره کابل ته ولاړ او د ابو حنیفه د مدرسې په ښوونکي پيژندلو وخت کې د شرعي دارالعلوم په نامه یادید شامل سو. دی په (۱۳۳۸ هـ ش) کې د دغی مدرسې د دولسو صنف څخه په لومړي درجه فارغ التحصيل سو او په (۱۳۳۹ هـ ش) کال کې د کابل پوهنتون د شرعیاتو په پوهنځي کې شامل سو او په کال (۱۳۴۴ هـ ش) کې د څلور کالو تعلیمي دورې وروسته یې په عالي الاعلی درجه د دغه پوهنځي څخه لیسانس په لاس راوړ او د شرعیاتو په پوهنځي کې د استاد د مرستیال او استاد په حیث په وظیفه وټاکل سو.

استاد برهان الدین (رباني) په (۱۳۴۵ هـ ش) کال کې د لوړو تحصیلاتو لپاره مصر ته ولاړ او د الزهر د پوهنتون څخه یې په فلسفه او کلام کې ماسټري په لاس راوړه، ده د دکتورا لپاره د الزهر په پوهنتون کې نوم ثبت کړ او د دکتورا د رسالې نوم یې (د عبد الرحمن جامي د ژوندانه علمي او فلسفي اړخونه) وو. استاد وطن ته په رارسیدلو سره د شرعیاتو په پوهنځي کې د فلسفې په تدریس لگياؤ، او د ادبیاتو په پوهنځي کې یې تدریس ته دوام ورکاوه. استاد برهان الدین (رباني) د کابل پوهنتون د څیړنو او ریس چ په پارتمنت کې غړیتوب درلود، او په دغه مهال کې یې ځینې رسالې ولیکلې چې د (تویري سیاسي اسلام) او (تشریح عقاید معتزلي) په نامه یاد یږي.

استاد په کال (۱۳۴۹ هـ ش) کې د دریو میاشتو لپاره د علمي پلټنو په خاطر د انټرني پوهنتون ته سفر وکړ چې په دغه مهال کې یې ترکی ژبه هډینه زده کړه. د استاد د لیکوالی دوره د (۱۳۳۶ هـ ش) څخه د مخه شروع کېږي، د بدخشان

د ورځپاڼې څخه راواخله تر اصلاح، انیس، پیام حق، لمر، الفلاح عرفان، ادب، ژوندون، شرعیاتو تر مجلو او گهیځ تر جريدې او راديو پورې ليکنې رسيدلي وې، استاد په (۱۳۴۹ هـ ش) کال کې د شرعیاتو د مجلې مسئول مدير وټاکل سو.

او د پوهاند غلام محمد نیازی تر لاسرېنوونې لاندې پي د اسلامي تحریک د پیاوړې کولو په لار کې زیاتې مجاهدې کړې دي او دغو مجاهدانو د قدرتي له کبله په کال (۱۳۵۱ هـ ش) کې د پوهاند غلام محمد نیازی په پیشهاد او د اسلامي شورې د تائید له مخې د جمعیت اسلامي امیر وټاکل سو. استاد برهان الدین رباني د سردار محمد داؤد کودتا (۱۳۵۳ هـ ش) وروسته چې دده د نیولو امر هم صادر سو پېښور ته مهاجرت وکړ، د خلقي انقلاب وروسته پي د هیواد څخه د رېښانو په استلو او اسلامي حکومت د تاسیسولو په هلوځلو کې فعاله ونډه واخسته او د (۱۹۹۳ م) د اپریل د (۲۴) د تنظیمونو ترمنځ د پېښور د معاهدې (۱۵/۲/۱۴۱۳ هـ ق) د موافقې د لومړي مادې له مخې د حضرت صفت الله د دوو میاشتو د انتقالی ریاست جمهوري د اشغالولو وروسته د خلورو میاشتو له پاره ده ته د افغانستان د اسلامي موقت دولت دریاست او د هېرې شورې مشر توب وروسیارل سو تر دغه وخته پورې چې دا کتاب لیکل کېږي په کابل کې د افغانستان د اسلامي حکومت دریس په حیث بېله هغه چې د هیواد د جنوب لويديځ، شمالي اوختیځي سیمې پي تر لاس لاندې وې، یوازې په کابل کې په ښار نهاد دول د جمهوري ریاست پر چوکي پاته سوې او د تنظیمي جنگونو د دواړو له کبله ستړول فرهنگي او اقتصادي موسسات له منځه تللي او د اوسیدونکو زیاته برخه نمره، زخمې یا مهاجر سوې دي او څه چې پاته دي په لویز مناروغتیا او لاکت شپې او ورځې تیروي.

د استاد برهان الدین ربانی مشهور آثار دادی:

په عربي ژبه د اسلام سياسي تيوري، په عربي ژبه د معتزله عقايدو
تشرېح، د رسايه هاي قرآن مجيد (ترجمه)، نشانهاي راه اسلام و
گمونيزم، فاجعه (۲۶)، سرطان و سيمای زعامت داود خان، داود خان در
گذشته ننگين، حاضر جنايت بار، مستقل هولناك، چه نوع مبارزه
پيغام شهيد، اصول بحث و تحقيق از نظر اسلام، اصول تربيت اسلام
تربيت يافتگان مكتب اسلام، اموختني هادر مسير انقلابي.
استاد په دري، پښتو، اردو، عربي، انگليسي او تركي ژبو پوهيږي او
متاهل دی لومړنی اوزامن لري

انجنير گلبدین حکمتیار

نيمه پيرې دمخه د انجنير گلبدین حکمتيار پلار عبدالقادر دخپلي
کورني د نورو غړو سره د غزني ولايت د سر روضي د سيمې څخه
د کندز داماد صاحب ولسوالۍ ته راکډه سوی او خپله انجنير صاحب حکمتيا
په کال (۱۳۲۷ هـ ش) کې په همدغې ولسوالۍ کې زېږيدلی دی.

حکمتيار صاحب په کال (۱۳۳۴ هـ ش) کې داماد صاحب په لومړني ښوونځي کې
شامل او په (۱۳۴۰ هـ ش) کې ځيني فارغ سوی او په همدغه کال کې د کابل
د مهاباد کلا په حربي ښوونځي کې داخل سوی او تر اتمې ټولگي پورې يې
درس لوستی او څرنگه چې يې د اجتماعي مسايلو او سياسي خبريانو په هکله
ځان ته د تفکر طرز درلود او عسکري نظم او نسق يې د ژوند اندوښه سره سره
نه سوخوړلای، نو ځکه يې هغه ښوونځي پر لښود او بيرته کندز ته راغی
او د کندز د شير خان په ليسه کې يې تر (۱۳۴۴ هـ ش) کال پورې خپلو تحصيلاتو
ته دوام ورکړ او په (۱۳۴۲) کال کې يې د هنري ليسې څخه د بکلوريا شهادتنامې
په حاصلولو سره د انجيني په فاکولته کې شامل سو.

په (۱۳۴۸ هـ ش) کال کې يې د رخصتي په ډول داماد صاحب ولسوالۍ ته راغی ده

هني ولسوالۍ په مسجد جامع کې يوه انقلابي او د اجتماعي او سياسي اصطلاحاتو په بيان په ايراد کړه چې سمدستي ونيول سو او تريوي مياشتي پوري لږ بند غوندي پاته سو.

کال (۱۳۴۹ هـ ش) کې چې د اسلامي نهضت د جوانان مسلمان د څانگې مشر هاند عبد الرحيم نيازي وفات سو د دغې برخې د چارو د بنسټ تنظيم پاره يوه اجرائيه شوري وټاکله سوه چې د نوموړې شوري فعال غړيتوب سو بيا حکمتيار صاحب ته پاته سو، دغې شوري د خياباني مظاهرو، غونډو، کنفرانسونو د تدوینولو او د پوهنتون په ساحه کې د اسلامي نهضت انقلابي افکارو په خپرولو سره فعاله برخه درلوده، حکمتيار صاحب پرې ربړه چې د جوانان مسلمان د اجرائيه شوري غړي و د کابل د پوهنتون محصلينو د اتحاديه د موسسانو د شوري غړيتوب هودرلود په (۱۳۴۹ هـ ش) ل چې د خلقيانو او اسلامي تحريک يا خوانيانو ترمنځ مخامخ مقابله اولاس سريوان جنګ شروع سو حکمتيار صاحب د خپلو يوو لسو ملگرو سره سخت وډبول سو او ټپي سو، د همدغو فعاليتونو او جانفشانيو په بدل کې (۱۳۵۱ هـ ش) کال کې د محصلينو د اتحاديه د اجرائيه شوري په غړيتوب وټاکل سو او د پوهنتون په انتخاباتو کې د خپلو مخالفينو په مقابله کې په استقامت متانت ودرید.

حکمتيار صاحب د (۱۳۵۱ هـ ش) کال د مظاهري په اثنای کې د شعليانو سره په يوه رځور کې د سيدال سخندان د وژلو په اتهام يو نيو کال بندي سو، د سردار محمد داؤد په جمهوريت (۱۳۵۳ هـ ش) کال کې حکمتيار صاحب تر سخت څارلاندې ونيول سو او پېښور ته په مهاجرت مجبور سو. ده په همدغه ل د خپلو يو شمير ملگرو سره وپتېيله چې بيرته افغانستان ته راسي او د سردار محمد داؤد د رژيم په ړنگولو کې فعاله برخه واخلي. په دغه پلان کې حکمتيار د پکتيا او احمد شاه مسعود او ملگرو يې د پنجشير ولسوالۍ حبيبي بي ونيولې، خود دوی د غزني پلان د عسکري نظم او نسق او جنگي کافي

وسايلو د نه درلودلو له کبله شنه او ناکام سو او يو پير بل د پير
 اچولو په نسبت په دغه ټاکنه کې انشعابونه په وجود راغله حکمتيار صاحب
 (۱۳۵۷ هـ ش) خلقي انقلاب د ناکامولو او رسوا کولو په لار کې د افغان
 مجاهدينو په ميرانه او سر نيندني ځينو گاونډيو مسلمان هيوادونو او غر
 هيوادونو په مرسته دخپل هيواد څخه شوروي يرغل پر شا ووايه او
 (۱۳۶۷ هـ ش) کال کې شوروي مجبور سوچي بيله قيد او شرطه د افغانستان
 ووزي او د (۱۹۹۳ م) کال د اپريل په (۲۴) د تنظيمونو تر منځ د پيښور
 معاهدې د متن د پنځمې مادې له مخې به د صدارت مقام د افغانستان
 اسلامي حزب يعني حکمتيار صاحب ته سپارل کيږي همداشان د ج
 ل آباد د فيصلې له مخې هم د صدارت مقام د اسلامي حزب ته ورکړل س
 ؤ خو حکمتيار په خپل وکالت استاد فريد د کابل د صدارت چوکي ته واستا
 او دى د نامه پرته بل څه موجود نه ؤ، د دغو وقايعو په نسبت د حرا
 اسلامي او جمعيت اسلامي تر منځ شديد جنگونه پيښ سول او د کابل
 ښار د خاورو او اير وسره برابر سو د اوسيدونکو زياته برخه يې م
 ياهتيان او يامهاجر سول.

سرب کال (۱۳۷۵ هـ ش) د جونزاد مياشتې په پاى کې د حزب اسلامي او جمعيت
 اسلامي تر منځ د قاضى حسين احمد په وساطت بيا ائتلاف راغى او فيصل
 و سوچي د صدارت او دفاع وزارت چوکي به حکمتيار صاحب ته تر هغوي
 انتخاباتو د لارې ائتلافي حکومت جوړه يږي سپارل کيږي وکتل سى پ
 کوم اطمینان او تشریفاتو حکمتيار صاحب کابل ته را داخلیدلای سى.
 حکمتيار صاحب دخپلې مجاهدې په لومړنيو پړاوونو کې قاطع، صريح او
 سخت انقلابي مجاهد شخصيت درلود، او د جهاد معرکو ته يې په ب
 امانه او زياتي ميرانۍ ورو د انگل او دهیڅ ابر قدرتونو او داخلي و
 ډول لاندو څخه يې سترگه نه کول، د افغانى احساساتو په نسبت يې مذهبي
 احساسات پسياوړي ؤ، خو اوس حوادثو او د زمانې نفوذ او سړو

اقتصاديونو د اوږد وینو له چي باید د د لخوا چټاق گټلو څخه صرف نظر
 او د انعطاف پذیری او مهرباني له مخي دهیواد د امن او صلح راوستلو
 لاهدو کی څرنگه چي ښایي برخه واخلی او لکه چي لیدل کیږی همداسی
 پنجواښو او اوونیو سیاسي موقفو او طرز العملونو ترمنځ ي د محکمی
 سمان توپیر شته .

عنیر گلبدین حکمتیار مشهور آثار دادي :

په ان دیدگا قرآن ، معلوم یاد فکري سنگر قوماندان ، حقیقت نفاق
 دیدگا قرآن ، اسلامي امت جوړکړي ، تقدیر شعور بر ماده ، د
 اسلام سیربرو ته در سید و لار ، همغه د اسلام تاریخي لار
 هیو در از مون خدا ، درسی از عاشورای حسین بتقلید قرآن ، ویزگیها
 د اسلامي ، تجلی ایمان در قول و عمل ، عروج و نزول بنی اسرائیل
 د قرآن د دری مهمی قضیې او زموږ دریغ ، جهان بینی توحیدی ، مسئول
 ماندان ته خطاب ، خندق داران آتش ، داد کابل غورولۍ ، فکر آخرت
 د سیاسي ، تقاضای ایمان و پاسداری از آن ، سید احمد
 هدید بریلوی ، موالات او نور .

ملا محمد عمر مجاهد (امیر المومنین)

ملا محمد عمر مجاهد د افغانستان د کندهار د پنجواښي د ولسوالۍ د سنگسار
 د هغو مجاهدينو له جملې څخه شمیرل کیږي چي خپلي مجاهدي ته ي د افغانستان
 نه در وسانو تر وتلو پوري د واه وړکړي ؤ ، وروسته چي جهادي تنظیمو
 په کال (۱۳۷۱ هـ ش) د شور پر اتمه دهیواد سیاسي اقتدار په لاس راوړ او
 و وکالو په ظرف کي ي عمومي امنیت او اسلامي شریعت نه سو برقرار ولای
 د ده یو ځل بیا دخپلو محدودو ملگرو سر په وطن کی د مسلمانانو وروڼو
 ښی توپیدلو د بندولو ظلم او ناروا ، فسق او فجور د له منځه وړلو په
 له په کال (۱۳۷۳ هـ ش) د میزان په میاشت کي د مجاهدي او مقابلي میدان ته

راودانگل او په خپلو جميله مساعيو او فداكاريو يې د هيواد د لويديځ ټوټو
بتارونه او حساسې ستراتيژيكي نقطې تر خپلې سلطې لاندې راوستي
- عمومي خلع سلاح راوستلو ننگ او ناموس ساتلو په مكافاتو كې
(۱۳۷۵ هـ ش) كال د جونز په مياشتي كې په هني غونډې كې چې د افغانستان
يو شمير زياتو علماؤ و صلحاؤ او مجاهدينو په گډون په كندهار
د پنجسو ورځونو لپاره د واده درلود د دغې غونډې د اختتاميه او قېط
نامې د صادرولو په نتيجه كې ده ته د امير المؤمنين او د طالبانو د اسلامي
نهضت د قيادت افتخاري لقب وركړه سو.

ملا محمد عمر مجاهد امير المؤمنين او ملكري يې وايي: ترڅو په افغان
كې عمومي امنيت او خلع سلاح په وجود نه وي راغلي، د تنظيمونو
زور او خدې حكومت ظلم او ناروا ته خاتمه نه وي وركړه سوې
ټولو هغو تبعيضونو او امتيازاتو لکه قومي، ژبني، منطقي، اشرا
او يو پير بل د لويي كولو او امتيازونو غوښتلو ريښې چې د د
په واسطه سره د مسلمانانو او افغانانو په منځ كې د وروړلو او
مزي ضعيفه كړي نه وي ايستل سوې، او د يو مسلمان او رښتيني افغان
په نامه د ټولو حقوق او صلاحيتونه د اسلامي شريعت او قرآني محبت
مخني نه وي خوښدي سوې، د وي به خپلې مجاهدي او ټالبن څخه لاس نه اخي
ملا محمد عمر اخند مجاهد امير المؤمنين په خټه هوتك او په س
(۳۴) كلن جگړې سړي معلوم يې چې چه سترگه يې په جهاد كې
شهادت رسيدلې ده، دې متاهل دي خو اقتدار او سياسي قيادې
د طالبې د ژوندانه په سوي لوسليكي كې تر اوسه
وړتوي پير نه دي راوستي.

میار میان

په یوه هندی کلمه ده چي چاته دتظير او احترام له پاره استعمالیږي. تركي ژبه كي يي (آقا) په فارسي ژبه كي يي (خواجه) په عربي ژبه كي يي (شيخ) په توراني ژبه كي يي (ايشان) په کشميري ژبه كي يي (جو) معادل دی. مثال په توگه: احمد جو، محمود جو، ستار جو يعني احمد آقا، محمود آقا، ستار آقا. په هندی لغت كي دلوی په معنی چي مقابل يي کوچنی دی هم راځي. بلان: دهرشي منځ، وسط او مابین ته هرویل کیږي لکه فارسي، میان مجلس، میان شهر. دابیت يي بڼه مصداق دی.

ان عالم وجاهل تفاوت این قدر است

که این کشیده عنان باشد آن گسسته مهار
انی یا پښتنی میاگان دهنو پنجوانیو بزرگانو او مذهبی مشرانو اولادونه
چي په ټولو قبیلو كي يي احترام لاندو گڼل سوی دی. دهنو بزرگانو
د ونو ته (میا، میان) نه ویل کیږي. د مثال په توگه د سوات اخند په دی
ه کی نه راځي، دهنه اولاد ته میان گلان محض د احترام له پاره ویل کیږي
ی په اصلی معنی صرف اخند زادگان دی که چیری د اکوړنی خپل روحانی
نف یار یکاره وساتي، نو امکان لري چي دراتلونکی وخت د اولادونو
پي میکان جوړه سي. قریشیان همد میاگانو څخه گڼل کیږي.

ان په عمومی ډول سپینی جامي چي د صلح او پياکي سمبول دی اغوندي
او کرار، کرار بڼه کیږي او موږ پر لاري ټي، څرنگه چي د کسبو
لاري کښو له جملې څخه نه شمیرل کیږي، نو ډیر ځله غوښتن، پاک اوله
ی پلوه مروج کسان څرگند کیږي، دوی د افغانانو مخصوص قبایلي
ساتنوی بي طرف او خیرخوا موقف اختیاروی غیر مسلح گوزی
صلح او سلو طرفداران وی.

وسیمو کی چي ملایان لرو دوی ځینی دینی او مذهبی مراسمو

لک ۲۴) ساعتونو کی دنوی زیب بیدلی و پروکی په بنی غوږز کی اذان کول
 د مهمولی او مهمونان وغیر د تداوی له پاره تقویزونه وړکول د نکاح
 د خطبی ویل، او په قوی روغی جوړې کی گډون کول او دعا کول او داسې
 نور اجرا کوی. خو په قبایلی نظام دود او دستور کی د سیاسی مشرتاب
 او قیادت حق نه وړکول کیری او دیر استثنای جهات به ولری که و
 وړسیری. میا په دی پوه وی چی دی د کسبگر دلی له یوه غړي څخه لود
 اجتماعي موقف لری او په ځینو قبایلی سیمو کی چی دود او دستور کمزور
 سوی وی او خلک لږ د میا او سید توپیر کولای سی، دوی د قبایلی خانان
 تر مراتبو او قبایلی اصالتونو سره که ځان لوړ و نه گڼی خو مساوی او
 برابر یی حتی ورسره گڼی او کله، کله په غیر مری توگه ځانونه د سیدان
 او اصیل زادگانو په ردیف کی هم راوی او که څوک یی د پاچا، آغا
 نامه ونه بولی خوی بدیری د افغانانو ځینی قبایل و میا گانونه سخت
 عقیده لری او د دوی د ازار او بد دعا څخه ځانونه ساتی لکه چی د غلام
 د پاچاهي زوال د میا عبد الحکیمو کاکړ او مومند دریاد نسب زوال او
 موسی د نسب عروج د میا گانو د بشیر له جهته گڼی.
 میان :- د همیان د مخفف په معنی هم اخستل کیری چی هنه یوه کڅونه او
 همیانی وه چی سره زریکښی ساتل کیری.

شیخ

په اصطلاح کی هنه چاته ویل کیری چی د پوخ عمر خاوند وی، پوهاند، دق
 او کور مشر، د امت مشر، د شیخانو مشر، د خانقاهاو او مساجدو مشر
 شیخ ویل کیری. د فقی په اصطلاح کی هنه چاته شیخ ویل کیری چی د
 په روایاتو کی استناد باندی کیری، په تصوف کی هنه چاته شیخ ویل کی
 چی په شریعت او طریقت کی کاملی درجی ته رسیدلی وی، په عرفانی عالم کده
 موجود ده چی شیخیت په حقیقت کی د الله تعالی په اراده د حضرت محمد

د روحانیت له حضوره تائید سوی دی او د نیابت مقام لری .
په تصوف کی د شیخ (پیر، مرشد) معنوی مقام د پیغمبرانو تر مقام
لاندی و هر ډول لوړ مقام ته رسیدلای سی .

میرا

دغه کلمه د میر، الف خخه جوړه سوی ده چی د هر هغه شی له پاره چی په
مړینی محکوم سوی وی رایی .
مولوی

دغه کلمه د مولا سره نسبت لری چی د خدای په معنی اخستل کیږی د نسبت
(ی) په موبنلو لوسره هغه الف چی رابع وی په (واو) بدل کیږی ، د اله دی چمته
فی مقصور الف د دری حرفی او ثلثو حرفی کلمی په پای کی د نسبت په وخت
فی په (واو) بدل کیږی د کرو او مکارو مرتبې ته رسید کیږی ، لکه مولوی صاحب
شیر ، همداشانی دغه یو لقب دی چی لویو پوهانو ته ورکول کیږی ، دهندیانو
اصطلاح لوی او متبحر عالم ته هم ویل کیږی .

مولوی ، مولویه :- د مولوی طریقی درویشانو ته چی لوی د کراستی خولی یی پر
سوی هم ویل کیږی ، دغه د تصوف یوه طریقه ده چی د بلخ د مشهور عارف
وفی او شاعر جلال الدین محمد بلخی مشهور په روی ته منسوبه ده ، اودی
په خپله په دغه لقب یاد کیږی .

اخوند (اخند)

دغه کلمه شاید د آغا او خوندگار د کلمی مخففه وی چی د خاوند او صاحب
معنی استعمال کیږی ، همداشانی اخوند ، ملا ، عالم او پوهاند ته هم
بل کیږی مخصوص هغه ملا او طالب چی د کوچنیانو د بنوونی او روزنی
کار سره یی سروکار وی .

ری ژبه کی د (اخند بازی) اصطلاح شرعی جلی ته لاس اچونه وایي لکه چی
د ی بیت کی راغلی دی :

خویندنه باشد، درد وغم گفتن

کسی را که بیمار نیست بالقاء بیمار کردند
 خویند په افغانی ټولنه کی د احترام و پر مقام لری، ځینی وختونه دوی
 پیرزادگان هم ویل کیری، دوی دهنو بزرگانو اولاده و چی دیوی
 یلی په سطح پی شهرت حاصل کړی، نوځکه په قبایلی سیمو کی دخال
 و بنار اخندزادگان، د دیر د مایار اخندزادگان، د جندول د بمبولی اخند
 زادگان، د سوات د ادینزو اخندزادگان او د اسی نور زیات مشهوری
 د ملاشانی د ملا مشك عالم اولادی ته هم اخندزادگان ویل کیری، ځکه
 ملا مشك عالم اندر خپله اخندزاده ؤ، که د اسی نه وی، نو هغوته به محضی
 صاحبزادگان ویل کیده. (۱)

صاحبزاده

غه کلمه افغانان دهنه چاله پاره استعمالوی چی سید، میر او خواجه
 ترزاده نه وی خود پلار او نیکه څخه د افغانانو په منځ کی په صاحب حالی
 ښه سریتوب، ذکر او خدای دوستی شهرت ولری.
 صاحبزادگان په افغانانو کی د احترام و پر معنوی مقام لری، دوی دهنو
 ملایانو اولادونه دی چی په علم او بزرگی کی پی شهرت
 ویندلی وی چی په دغه لړکی په کندهار کی د نور صاحبزاده، د هانکی
 ملا، د هدی ملا، د کربوخی ملا او د اسی نور په صاحبزادگانو مشهور
 ی، د دی مذهبی طبقه پاره ضروری ښه ده، چی دوی دی د کار
 بار په لړکی په مذهبی چارو تړلی وی. د دوی لږ
 شمیر په ټولنې خو چارو او معاملو کی اړیکی ساتی
 هنو پیشه او کار وبار د خلکو په نظر کی دهنوی

مذهبی مقام میرلسر ترت تاثیر لافندی راوی.

استخاره

په لغت کی نیکی او خیر غو بنجستی ته وایي، او استخاره یو مسنون کار دی چی حضرت پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) په واسطه مسلمانانو ته لار ښوونه کوی. هغه وخت چی یو مسلمان دیوی چاری د کولو او بیانه کولو په هکله متردده او دوه زره وی چی وی کړو یا یی ونه کړو نو استخاری ته اړ وژی، هغه د شپي تر ویدیدلو دمخه دوه رکعتہ نفلی لمونځ کوی و د استخاری دعا وایي او بیا ویدیری، دیر یقین دی چی په دی وسیله د استخاره کونکی له پاره د خیر او لار ښوونی در وانه خلاصیږی او تر ددی رفع کیږی.

استغفار

زړه د خیري دلیری کولو، لویه آله ده، حضرت پیغمبر (صلی الله علیه و سلم) فرمایي:
 «د ورځی سل، سل خله استغفار وایه».

فقیر

صوفیانو په اصطلاح د غیر خخه بی نیازه او بی توقع او دنیا مال او متاع خخه بیگانه وایي، خو په فقه شریفه کی فقیر هغه چاته ویل کیږی چی دهغه سره د دنیا مال او متاع خخه شیخ شی ورسره نه وی او د فقیر جمع فقراده د اسلا میانون له مخی فرضی صدقه یواری فقیرانو او مسکینانو ته ورکول کیږی البته نفلی صدقی او خیراتونه پر

غير مسلمانانو هم ر وادی لکه چي فرمایي:

تصدقوا علی اهل الاديان کلها .

د مسکین جمع په مساکن کیری او هغه چاته ویل کیری چي د هغه سره د ضروري حاجتونو د رفع کولوڅخه شي موجود نه وي او بیا دا چي د هغه سره د نصاب لږ شي وي، یعنی هغه څوک چي د وېره مال ونه لري چي زکوة پر فرض سي او د وټه د فرضي صدقي اخستل ر وادی. هغه څوک چي د نصاب خاوند نه وي خو محتتمند، قوي او د کار او گټې وس ولري او د بوي ورځي د گذاري مصرف ورسره وي که څه هم زکوة ورکول ورته جانيز دي، خود اورته رو نه ده چي گرنزي او د خلکوڅخه فقر او سوال کوي.

ابي هريره (رض) د حضرت رسول الله څخه داسي روايت کوي:
قال والذی نفسی بیده لا ن یاخذ احدکم حیلہ فیحتطب علی ظنہر خیر له من ان یاتنی رجلاً فیسأله اعطاه او منع را
مختصر صحیح البخاری، حدیث ۷۴۸ - صفحه ۱۷۳

ترجمه:- رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایيل:
زما دی قسوی په هغه ذات وي چي زما نفس د هغه په قبضه کي دي چي یو ستاسوڅخه خپله رسي راواخلي او پر خپل شاباندي لرگي راوړي (خرڅي کړي) دا د ده له پاره خیر دي چي راسي دیو چاڅخه سوال وکړي او هغه يي ورکړي او بیا يي ورته کړي (۱۰۰۰)

ماخذ و ته

شماره	د کتاب نوم	مؤلف
۱	جستجو در تصوف اسلامی	عبدالحسین زکوب ۱۳۵۷ هـ ش
۲	سلك السلوك	مياء الدين نخشى
۳	رساله مراقبه	سيد محمد گيسو در انر حيدر آباد دکن ۱۳۶۰ هـ ق
۴	خزينة الاصفيا	مولوی غلام سرور کانپور ۱۹۰۲ م
۵	تذکره علمای هند	رحمان علی لکنهو ۱۹۱۴ م
۶	تاریخ فرشته	ملا محمد قاسم هندو شاه کانپور ۱۳۰۱ هـ
۷	سماع در تصوف	داکتر اسماعیل حاکمی ۱۳۵۹ هـ ش
۸	شجره طیبه قادریه محمودیه	
۹	تبصرة الاصطلاحات الصوفیه	سيد اکبر حسینی ۱۳۶۵ هـ ش
۱۰	تاریخ تصوف در اسلام	داکتر غنی ۱۳۴۰ هـ ش
۱۱	چگونگی گسترش اسلام	توماس ارنولد (ترجمه) ۱۳۵۷ هـ ش
۱۲	اسلام و حقوق بشر	زین العابدین قربانی
۱۳	اللمع	علی بن سراج طوسی ۳۷۸ هـ ق
۱۴	رساله قشریه	ابوالقاسم قشیری متوفی ۴۶۵ هـ ق
۱۵	طبقات صوفیه	عبد الرحمن سلمی
۱۶	منازل السائرین	ابو اسماعیل عبد الله بن محمد انصاری متوفی ۴۸۱ هـ
۱۷	اصطلاحات	محمی الدین عربی متوفی ۳۸۱ هـ
۱۸	اصطلاحات	فخر الدین عراقی متوفی ۶۸۸ هـ ق
۱۹	اصطلاحات	شیخ محمود شبستری

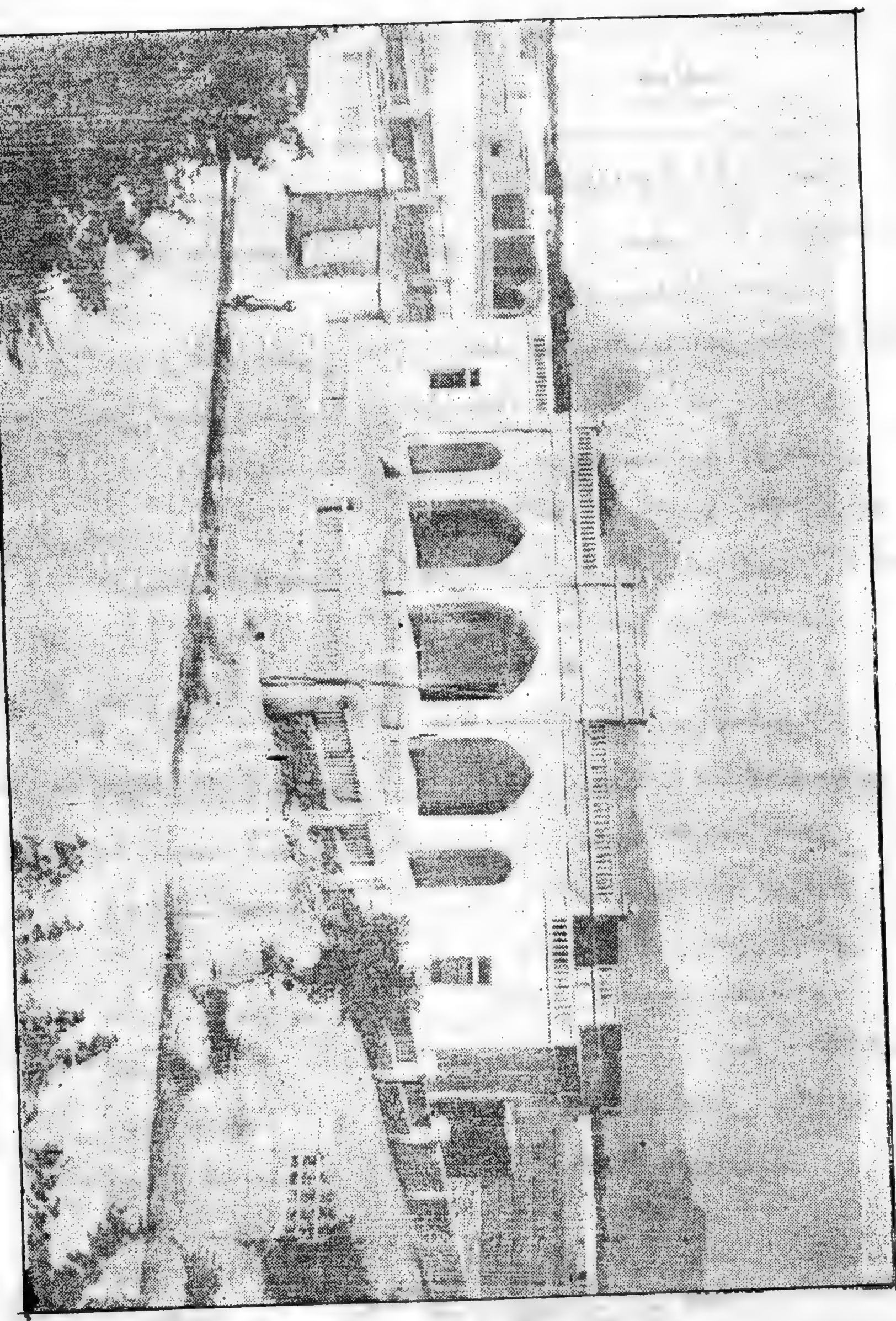
شماره	د کتاب نوم	مؤلف
۲۰	اصطلاحات	شأن نعمت الله ولي متوفى ۱۲۴۴هـ
۲۱	الحلال والحرام في الاسلام	دوكتور الشيخ يوسف القرضاوى (ترجمه) ۱۳۷۴هـ
۲۲	الايمان والحیات	د اکتري يوسف قرضاوى (ترجمه) ۱۳۷۳هـ
۲۳	البدایه والنهایه	ابوالفدا الحافظ ابن کثیر الدمشقي ۴۷۴هـ
۲۴	محمد (ص) در تورات و انجیل (ترجمه)	
۲۵	الميزان في تفسير القرآن	طباطبای
۲۶	الوفاء في اخبار المصطفى	ابن جوزي عبد الرحمن
۲۷	فتح الباری بشرح صحيح البخاری	ابن حجر عسقلانی
۲۸	الشفاء بتعريف حقوق المصطفى	قاضى عیاض
۲۹	خاتمه پیامبران	محمد ابوزهره (ترجمه)
۳۰	الاحكام السلطانيه للمأوردی	
۳۱	فتوح البلدان	
۳۲	الفاروق	شبلي نعمانی
۳۳	مزارات کابل	استاد محمد ابراهيم خليل
۳۴	History of Muslim Education	Dr: Ahmad Shalli
۳۵	رحلة جلد اول	ابن بطوطه
۳۶	د کابل تاريخي جغرافيا او کلتور	
۳۷	ظهير الدين محمد بابر شاه	پوهاند عبدالحی حبيبي ۱۳۵۱هـ
۳۸	دائرة المعارف (افغانستان)	جلد ششم
۳۹	د طلوع افغان ورځپاڼه	۱۳۳۸هـ

مؤلف	د کتاب نوم	شماره
By: English Persian		۴۰
Abbas Aryanpor.....	Collegiate dictionary	۴۱
	Oxford Advanced	
	Learner's dictionary	
گلزار قندهار..... مولوی شیخ محمد حسن قندهاری د نجف پنا		۴۲
تاریخ سیاسی اسلام..... داکتر حسن ابراهیم حسن ۱۳۵۶ هـ ش		۴۳
تاریخ فلسفه در جهان اسلام..... حنا الفاحوزی خلیل الجبر ۱۳۷۳ هـ ش		۴۴
دین و جامعه..... داکتر محمد عنایت		۴۵
الاسلام و اصول الحکم..... علی عبد الرزاق		۴۶
ادوار فقه..... محمود شهابی ۱۳۴۰ ش		۴۷
بحثی در باره مرجعیت و روحانیت..... سید محمد حسین ۱۳۴۱ ش		۴۸
اسلام و صلح جهانی..... سید هادی خسرو شاهی (ترجمه) ۱۳۷۲ هـ ش		۴۹
معنی عشق نزد مولینا..... داکتر عبد الغفور روان فرهادی ۱۳۷۲ هـ ش		۵۰
لوائح..... نور الدین عبد الرحمن جامی ۱۳۷۳ هـ ش		۵۱
اندیشه های عرفانی پیرهرات..... علی اصغر بشیر ۱۳۷۴ هـ ش		۵۲
اندیشه سیاسی غزالی..... حاتم قادری ۱۳۷۰ هـ ش		۵۳
جهاد..... حسین نوری ۱۳۶۸ هـ ش		۵۴
عبادت در اسلام..... داکتر یوسف قرضاوی (ترجمه) ۱۳۶۲ هـ ش		۵۵
ستاره های فضیلت..... ابو القاسم		۵۶
تفسیر المیزان..... روح البین الاسلامی		۵۷
تاریخ تمدن اسلام و عرب..... جرج زیدال		۵۸

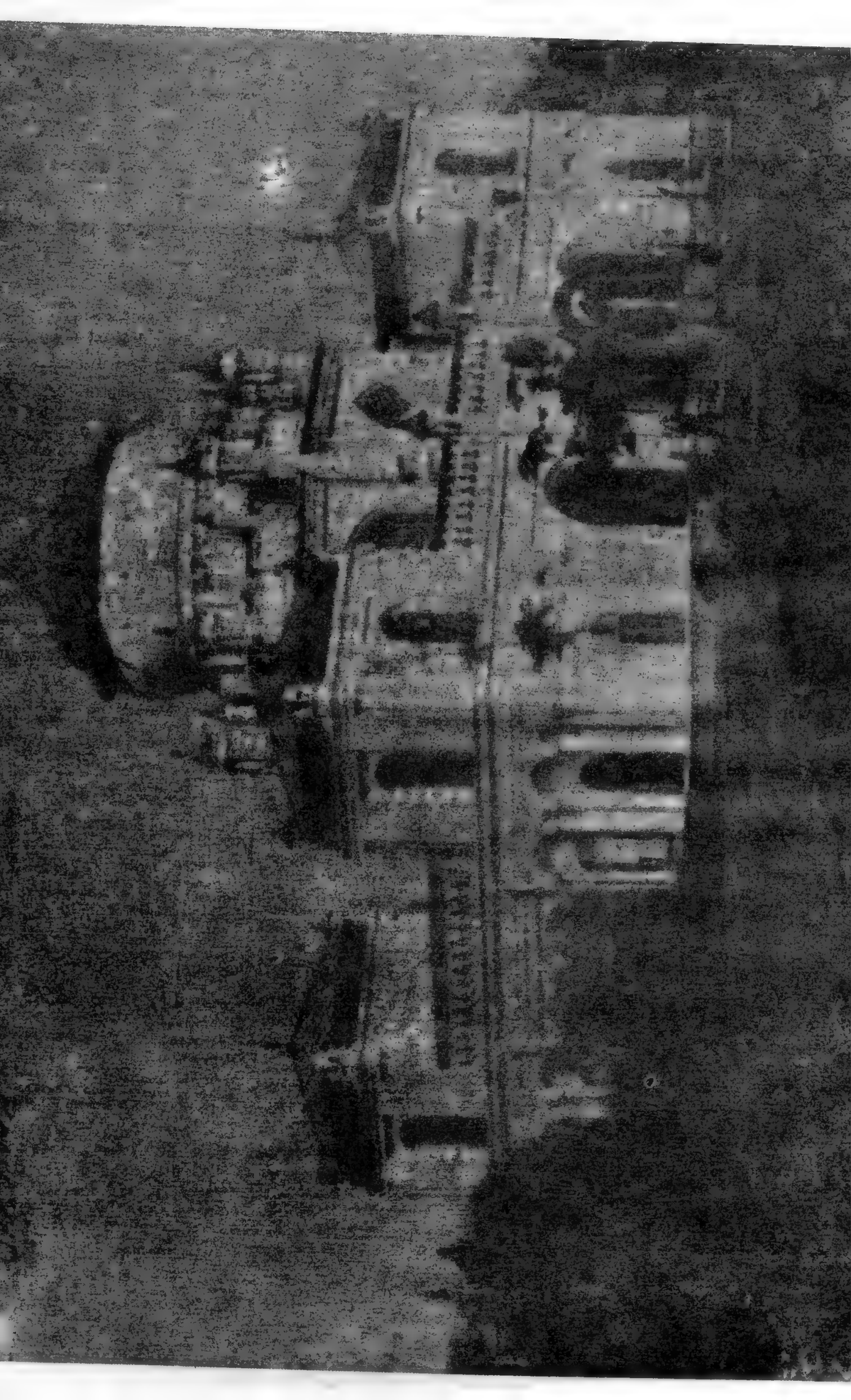
شماره	د کتاب نومه	مؤلف
۵۹	غزالی نامه	استاد علامه جلال الدين همایي
۶۰	تاريخ فتوحات مسلمانان در اروپا	شکيب ارسلان (ترجمه)
۶۱	المورد	قاموس منبر البعلبکی
۶۲	التجیر فی علم التعبير	فخرالدين محمد بن عمر رازی ۱۳۵۴ هـ
۶۳	جنبش اسلامي در کرانه غربي و نوار غزه	داکتر زياد ابو عمر
۵۴	پنجاء مقالہ	پوهاند عبد الحی حبیبی
۵۵	ياقوت السیر	محقق العلماء عبد الحق خروتمی
۵۶	کانون های علوم و ثقافت اسلامي در افغانستان	محمد يوسف ارزق ۱۳۷۰ هـ
۵۷	د افغانستان نوميالی	استاد عبد الرؤف بينوا
۵۸	حيات افغانی	محمد حيات خان
۵۹	سخنان پير هرات	خواجہ عبد الله انصاری
۶۰	د افغانستان تاريخي پيښي	پوهاند عبد الحی حبیبی
۶۱	د قرآن عظيم تفسير	د مولينا محمود الحسن
۶۲	روضت الصفا	محمد خاوند شاه هروی
۶۳	مشنوی شریف	مولانا جلال الدين بلخی
۶۴	مکتوبات شریف	امام رباني المجدد الف ثانی
۶۵	لغت نامه	علی اکبر
۶۶	شرح النورین	خواجہ امام ابو ابراهيم
۶۷	رساله قدسیه	نجم الدين رازی

خط د
مطابق ۱۳۷۵/۱/۲۳
۱۳۹۷/۱/۱۲

577

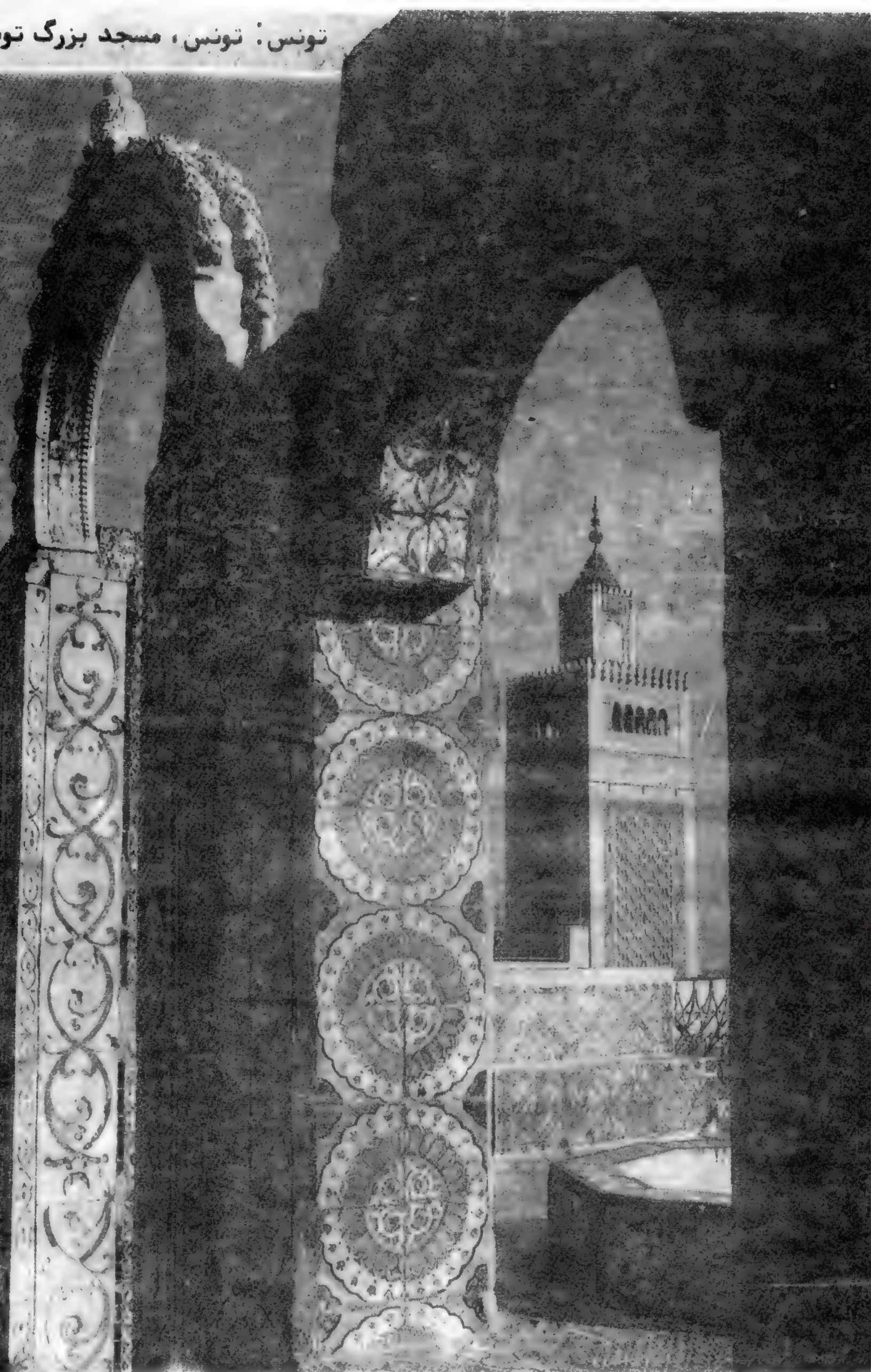

تونس: تونس، مسجد بزرگ تو

فلسطين : قدس ، قبة الصخرة

Palestine: Gods, Gobbat-ol-Sakhra

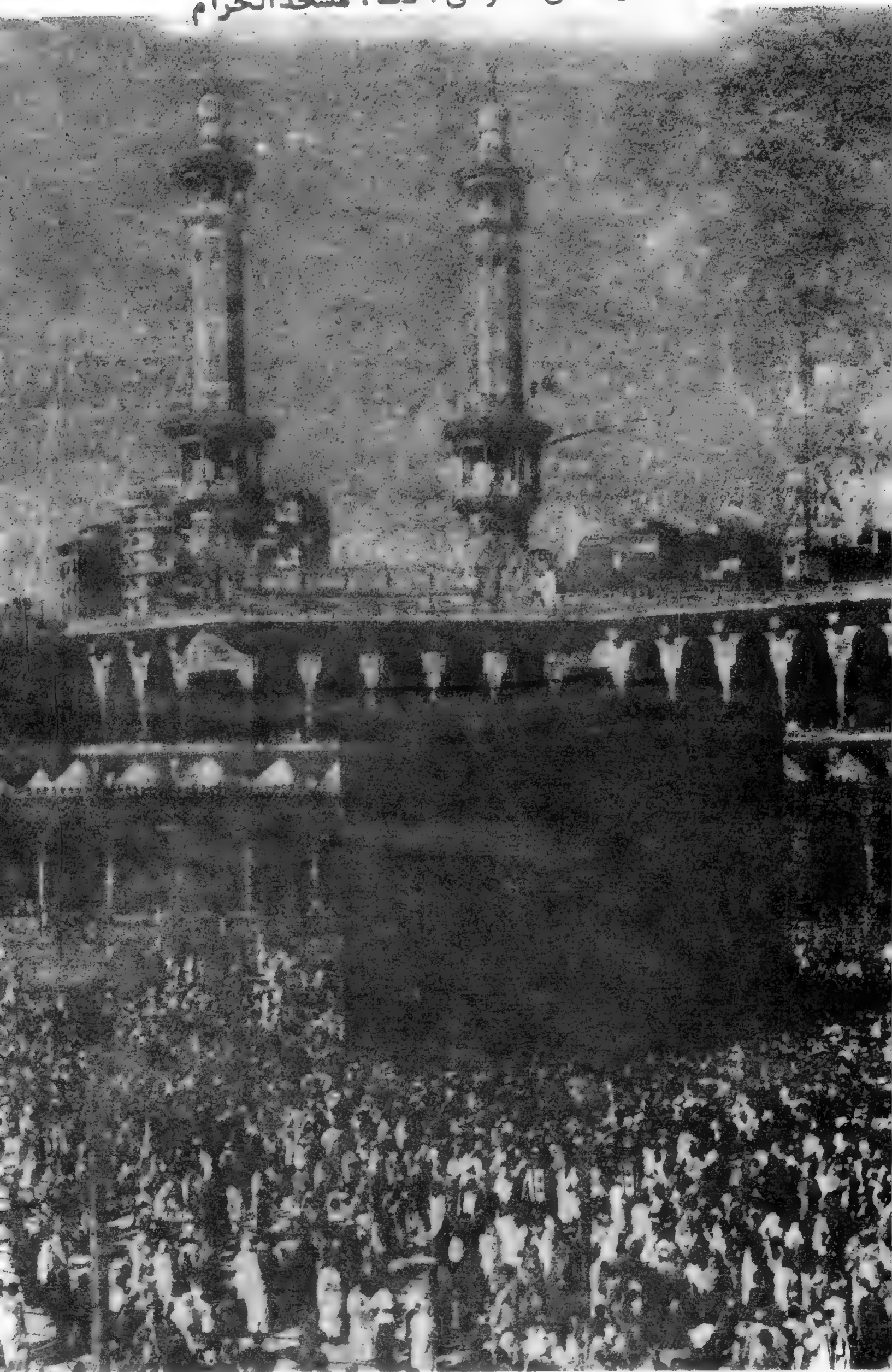

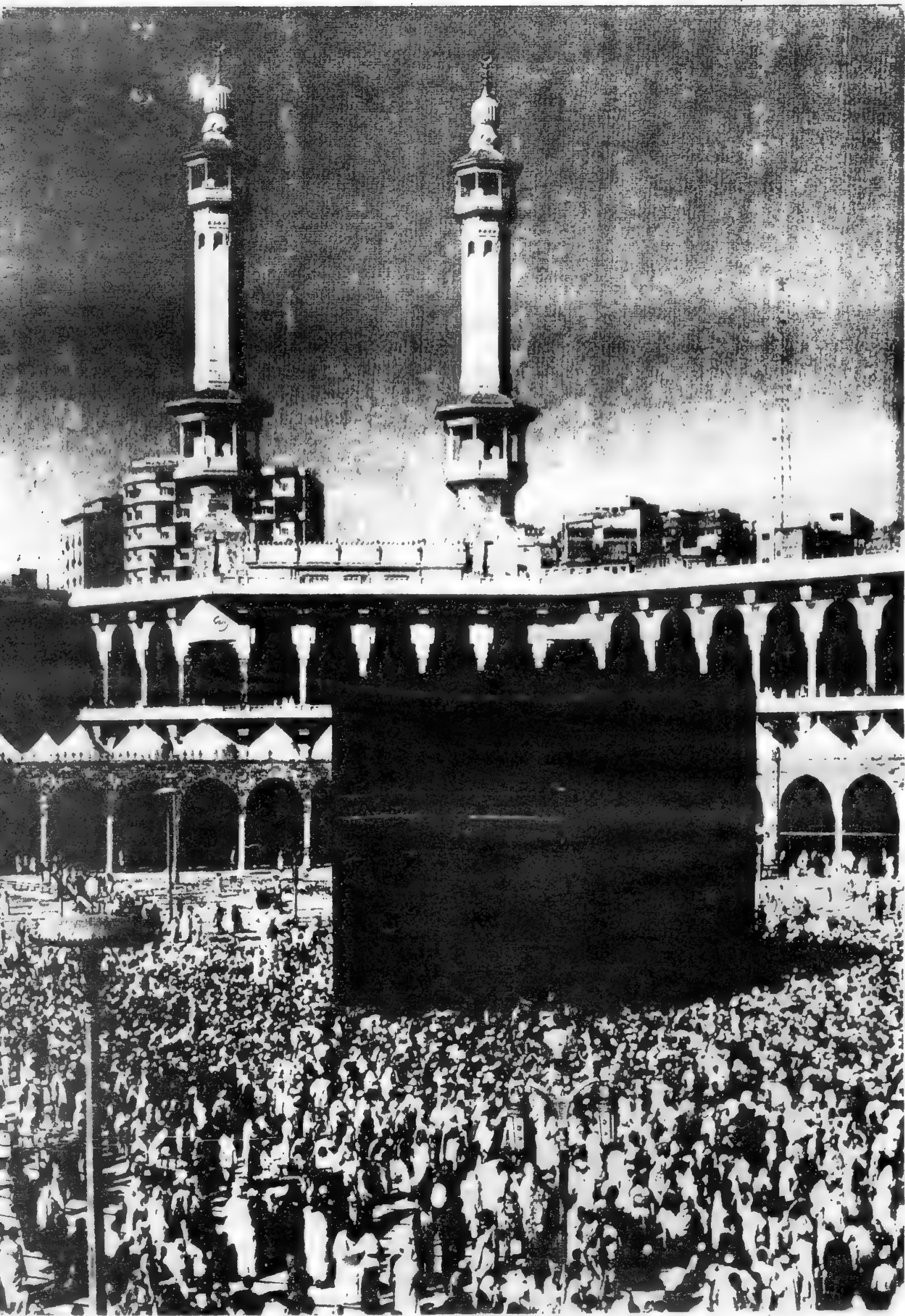
دکندها در دهرات در وازی و طالالبانوشهیدانوشلی

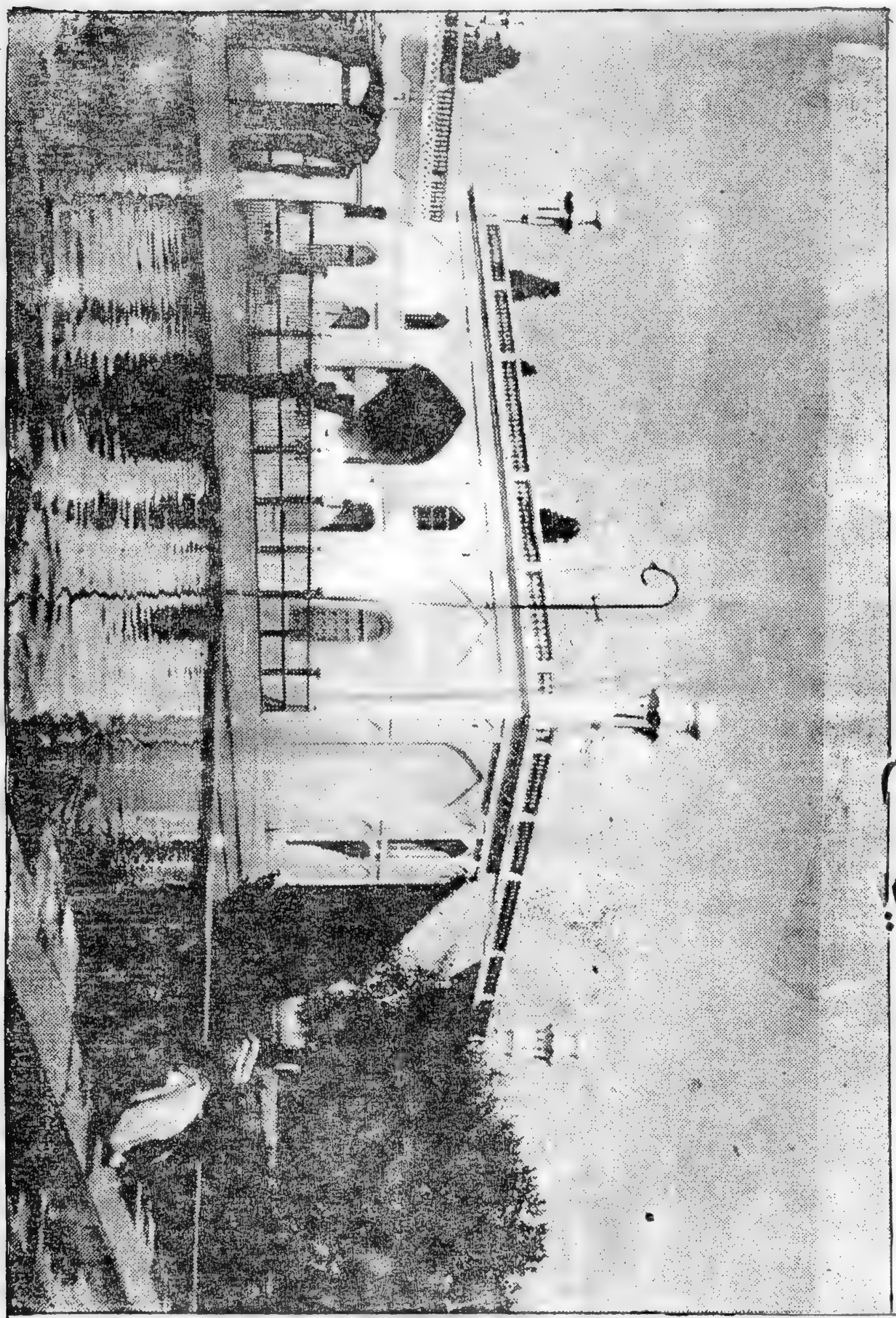

عربستان سعودی : مکہ ، مسجد الحرام

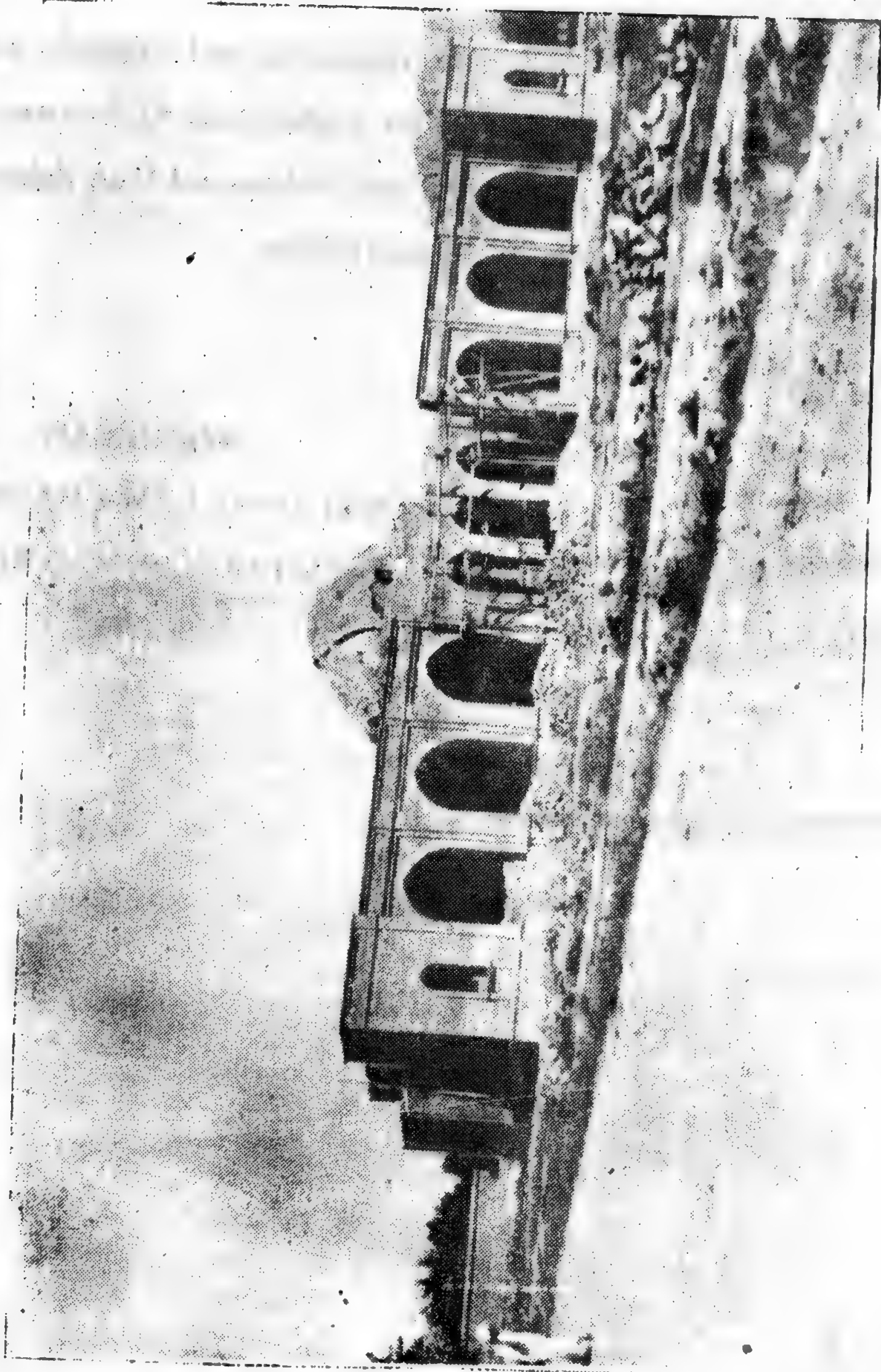

دکندها، دنیوی بنا، مسجد

207
based on geo-political analysis of Afghanistan and Afghan's, which is
the utmost need of the time, both for Afghans and Afghanistan, in the
present critical juncture of history and Mohammed Wali Zalmai, was
formed and bestowed with the required caliber.

DATED.

1-04-1997.

AZIZULLAH
NATIONAL LAW CHAMBERS
FATEH MOHAMMAD ROAD,
QUETTA.

like as "KHALWAT", "KHALIFA", "KIRMAT", "ZIKAR", "FAIZ" and others. An interesting aspect of this chapter astonishes reader, when all of sudden, certain names with brief details and biographic statements of certain personalities come across, like as Professor Burhanuddin, Engineer Gulbadeen Hikmat Yar and Mulla Mohammed Umer Mujahid, leads one, to ask a question, as to how and why these names have been inducted over here without any reference to the context. Yet the said phenomena, rests with great curiosity and concern of the concerned quarters, hence to the great extent, accomplishes the main task and motive of the book.

The reader of the book, when finishes its study, faces simultaneously a sign of interrogation, as to what would be the main motive behind a writing of this book. Mohammed Wali Zalmai is not stranger to the topic of religion, Sufis and their way of thinking. We feel him so conversent with the main topic of the book as a master writer in his work, DA KANDAHAR MASHAIR, however, I would sarcastically pin point, that the writer has been effected and culminated by the atmosphere, presently prevailing over Afghanistan politically and culturally.

A book under discussion and appreciation is another addition, in an assets already given and devoted to Pashto literature by Mr. Mohammed Wali Zulmai, but I would have cherished my wish about Zulmai Sahib, if he would have been able to create and add a work

main Mosques, rather the total back ground of a single Mosque's type and style of construction and the Learned respective Imams and their dynasties, have also been written in details, which almost shows glance of social and cultural history of the famous city of Kandahar. In the instant chapter, a description of at about 38 main Mosques of Kabul city have also been made in the same style and way, like as Mosques of Kandahar. It seems that the writer has given his main thrust mainly to the Mosques of Kandahar and thereafter to keep at par the Mosque of Kabul city, the description of 38 Mosques, have made, though Kabul was city of 2 million people and Kandahar a city, hardly consisting on 7 Municipal Wards. The aspect, being observed by the writer, during description of Mosques and his discourses by quoting quotations and citings, certain authorities both in Arabic, Persian and Pashto languages, specially the verses (lines), make the writing and description, so interesting, where a reader does not feel boring. Another aspect though with special reference to the instant chapter, is the brief biographic statement of certain learned and pious families and their stalwarts, which also gives a good taste to the reader.

The last and latter chapter of the book, brings to the light, the mystic life of Islam and its four Schools of thought, with its details and the roots of the said schools of sufism have so far been, pointed out in Afghan Society and the main figures associated to the mentioned four branches of mysticism. In this chapter phrases, terms and words commonly used and known to mystic life, have also been elucidated,

its effects on these areas. The same description followed by the philosophy of prayers in Islam and its performance and offering in Mosque.

The story of constructions of Mosques in Islam, has been narrated and ends on brief description and narration of historic and famous Mosques of Islamic world. The writer over here is absent minded about the famous Mosques of Iran, Turkey, Hind-Pak sub-continent and central Asia, which are also part and parcel of Islamic world. The digression of Islamic Educational schools, commonly known as Madrasas, has been annexed to the main theme of the Chapter and concerned phrases like as "Jamia", Dar-ul-Aloom and a Pashto phrase pohan-toon have been described with its importance as well.

The second chapter make us acquainted with certain terms and phrases of Islamic Fiqha, like as "Quran", "Umat", Shariat", "Farz", "Sunt", "Katat", "Zina" and others suffixed by narration of four caliphs, four imams.

The main thrust of writer's pen has been made over the Mosques of historical city of Kandahar, brought in third chapter of the book. At about forty one Mosques of Kandahar city, have been introduced in this chapter, which Mosques are of famous nature. It is quite mentionable that it is not merely the brief description of certain

Mohammed Wali Zalmai. A patriot nationalist Zalmai Sahib. An arch Afghan, and Kandahari Zalmai Sahib.

The book presently in my hand, has been named as "A SHORT HISTORY OF HISTORICAL MOSQUES OF KABUL AND KANDAHAR", basically deals with quasi topic of history and culture. The book bears a preface in Arabic, commonly known amongst Afghans as Taqriz, by Mohammed Abdul Rehman Al-Kandahri, foreword in Pashto elaborating culture and civilization, and the main book consisting on four main chapters. The book has in its start a list of topics, contents, and at its bottom the bibliography has been completed. The calligraphy of the book, has been effected and made by one Syed Sirrajuddin Afghan, whose calligraphic style though new for me, is till familiar and common, as it sounds and smells as the famous style of calligraphy of our city's famous calligraphist Mr. Raz Mohammed Raz.

The theme of the book pertains to history and culture though wrapped by religious costumes, discloses the back ground and origin of Islam in Afghan soil. It pleads towards history of famous Mosques of Islamic world and Afghanistan itself. The book, since has been divided in to four chapters, hence I would like to view the said chapters through pilot glance:-

The first chapter originates from inception of Islam in Afghanistan, mainly to the people of Kandahar and Kohi Suleman and

٢٠

by Mr. Zalmai as an official in bureaucracy and ascending from the place of Director to the place of secretary General, almost in Information Department, Gives him again a style of writing, not so acquainted and familiar to common man. The intellectual Zalmai further intensifies his peculiar standard of writing. While reading his works one finds a patriot, nationalist in the form of Mohammad Wali Zalmai, so much so, a Kandhrian one. Another salient feature of Mr. Zalmai's style of writing is that it does not bother about the decisions made at Kabul in 1948 or at Galat, in N.W.F.P. during latter eighties, (1990) about the style and dictation of Pashto language, generally known as modern Pashto "imla". The dialect and accent of Kandahari dialect has so far been used through out the book, which though characterizes the style of Zalmai as an individualistic, yet the individuality seems to sway over universality.

As an author, Mr. Zalmai has succeeded to prove himself as an historian of first rate in Afghanistan, which fact is evident in "MUJAHID AFGHAN", "KANDAHAR". "ZAMOOZ GHAZIAN". "DA KANDAHAR MASHAIR" and "DA AFGHANISTAN AU ROOSIA DA SIASI RAWABATU LANDA TARIKHCHA". The periphery around history revolves, around Sociology, Culture, Political Science and Literature in the glorious orchard of writings of Mr. Mohammed Wali Zalmai. The works done by the writer, coupled with public career, lead thereby and ideas cherished in the mind of the said writer, make his place in history and society, that is, A writer

basically an historian and then others. The whole of the writings made by him and books contributed to the literary and historical heritage of Modern Afghanistan, record the basic facts, and figures of Modern history of Afghanistan, hence constitute the infra-structure, of culture and geography.

It would not be out of place, to mention here, that Mr. Zalmai belongs to the pioneer group of Pashto writers of Modern Afghanistan, which consists on late Abdul Hayee Habibi, Qayyamuiddin Khadim, Gul Bacha Ulfat, Abdul Rauf Be-Nawa, Noor Mohammad Tarakai, Respected Siddiquallah Rushteen, Abdul Shakoor Rashed, Ibrahim Attai, and others. The very common trait in the style of writing of all the fore mentioned writers, is that Arabian-persio and Turkish words and phrases are commonly used by them, in their respective writings, and their works are wrapped in purely eastern costumes, as the social and academic brought-up of these writers. lies in traditional Islamic-Afghan Institutions and the social and political relations of their country, towards other eastern countries, like Turkey, Iran and many Arabian countries. To sum up Arabio-persian effects are very prominent and salient over the writings of these writers, hence on Zalmai's as well.

A reader of Mr. Zalmai's books, finds that Mr. Zalmai, generally, due to the characteristic of style, depicted above, seems very difficult as far as his language is concerned. The public career adopted

FOREWORD

I have since been requested by great writer of Pashto language Mr. Mohammad Wali Zalmai, to write some paras in the form of foreword to his newly written book, 'A SHORT HISTORY OF HISTORICAL MOSQUES OF KABUL AND KANDAHAR' I do make my effort to honour his request. Actually I have not been a writer of formal type, despite the fact, keeping in view both my literary and political career, I had been in an habit of writing in Pashto, Urdu and English, as such there had been an occasion when I reduced my comments as a foreword to the book of Mr. Jaffar Khan Achakzai, in earlier eighties and afterwards, this book at the anvil of my comments.

Mohammad Wali Zalmai needs no introduction. Zalmai Sahib is a prominent writer and personality of Afghanistan, having a very lengthy sketch of public career after him. The writer, who is under description, is an author of at about dozen Pashto Books, namely "PASHTANI HASSI", "DA PASHTANI TARIKH MUFRADAT", "MUJAHID AFGHAN", "IJTIMAI SISTAMOONA (VOL. I AND VOL II", "DA KANDAHAR MASHAIR", "KANDAHAR", "ZAMOOZ GHAZIAN", "DA KABUL TARIKHI GEOGRAFIA AU KALTOOR", "DA KABUL NOMLALAI ORAZ PANI AU ARIDAY", "DA AFHANISTAN AU ROOSIA DA SIASI RAWABATU LANDA TARIKHCHA" and others. If the numerated books are perused, we shall very soon know, that Mr. Zalmai is

INF

NAME OF THE BOOK :

HISTORICAL MOSQUES OF KANDAHAR AND KABUL

BY

MOHAMMED WALI ZALMAI

Supperviser : Engr. Abdul Latif Amiri

Publisher : Mowlana Sheer Muhammed Omerzai

Press : Sahaf Printing House

Scribe : Said Sirajuddin Afghan

Copies : 1000

Date : 1997, Quetta PushtoonKhowa

بخشہ ۱۱ میزان ۱۳۵۶. مبلغ ۲۲۰۰ روغ. ۱۱۲۰ روغ

HISTORICAL MOSQUES OF ANDAHAR AND KABUL

BY

MOHAMMED WALI ZALMAI

97- QUETTA PUSHTOONKHO